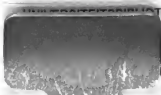

Acc. 22219.

Acc 22219

THEEK GENT

0

144a

IO. AVGVSTI ERNESTI
ARCHAEOLOGIA
LITERARIA

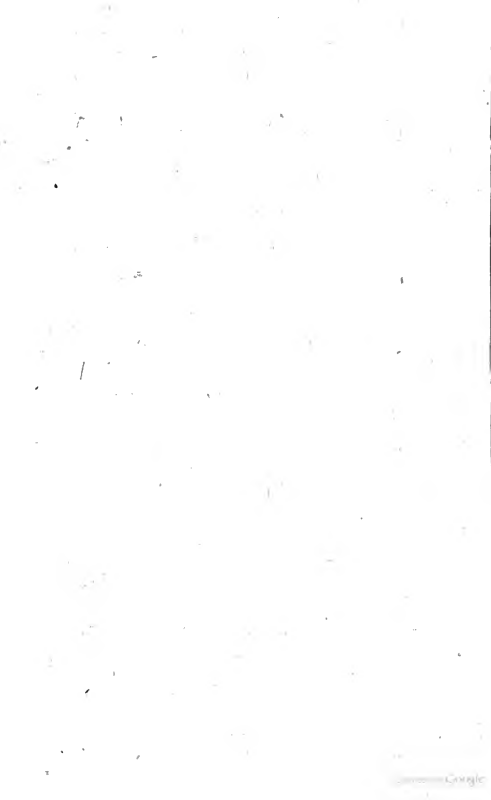

EDITIO ALTERA
EMENDATA ATQVE AVCTA
OPERA ET STUDIO
GEORGII HENRICI MARTINI

LIPSIÆ
SVMTV CÅSPARI FRITSCH
MDCCLXXX.

R 53-46

PRAEFATIO EDITORIS

Viri non pauci eruditionis nomine perquam celebres, atque auctoritate in rep. literaria multum valentes, intellecto, me τοῦ πάνυ ERNESTI *Archaeologiam literariam*, in praelectionibus academicis, post Viri Summi mortem, semel iterumque interpretatam plenius illustrasse, et haud exigua librorum, ad hoc literarum genus necessariorum copia instructum esse; idemtidem optare sese mihi significarunt, ut de conficiundo libello simili cogitarem, ac quae in Ernestiano superuacanea videntur, inducere, quae desiderantur, suo quaeque loco admista exponere, quae dubia vel falsa, emendare, nec tam literaturae, quam artium ipsarum, et rerum ingeniose affabreque fabricatarum rationem habere vellem. Quod idem bibliopola, auctoritate viri, nescio cuius, per motus saepe numero postulavit. Ego vero, quamquam virorum me doctiorum atque praestantiorum voluntati obtemperare, quam repugnare malo, et quidquid in me est ingenii scientiaeque, quod valde exiguum esse non ignoro, lubenti et prompto animo ad prouehendum artium optimarum florem adhibere volo et debeo: tamen caussis, aequae grauib. ac multis per motus, postulatis, quae dixi, honestis mihi que sane honorificis obsequi dubitavi; in aliis propterea, quod non parum metui,

ne probabili meo illis obediendi studio inflammatus, onus susciperem grauius; eidemque ferendo impar, tam vitorum, quos dixi, optimorum expectationem deciperem, quam memet ipse turpiter darem. Consilium enim atque inceptum eiusmodi librum, qui poscitur et exspectatur, conscribendi, quam arduum sit, et quam difficile, ex iis, quae excursuum qualiumcunque meorum primo exposui, iam satis et luculenter perspicere posse, non temere opinor. Opinioris meae causas qui recte et accurate animo expendere haud grauatur, is tantum abest, ut sententiae meae refragari possit, ut potius adstipulari, in eamque abire debeat. Praeter haec, pudore quodam ingenuo et liberali erga vniuersam ciuitatem literariam affectus, diuulgare verebar librum, super loco eo scriptum, qui vel viris in hoc literarum genere quam maxime versatis, et omni librorum exquisitorum copia instructissimis, difficilior est visus, quam quem scribendo persequerentur, et cuius capita, multa pariter ac diuersa, nec parum a plerorumque virorum doctorum studiis aliena, eo exponerent. Hinc bibliopolae, viro honestissimo atque integerrimo, auctor et suasor exstiti, libellum Ernestianum, viri cuiuspiam eruditi cura et studio recensitum auctumque recudendi, itaque vulgandi, ut in posterum quoque, qui volunt, doctores publici eo, tamquam duce, uti, et archaeologiam in praelectionibus academicis docere possint. Cuius negotii adgrediendi perficiendique curam, quoniam

v

niam duobus VIRI aeternum colendi Nepotibus, VV. Celeberrimis et longe Eruditissimis, ad quos eam in primis pertinere rebar, per causas grauiissimas et incepta alia, rei et publicae, et literariae vtilissima, suscipere non licebat: eam mihi, quod libelli interpret aliquoties iam exstitissem, duumuirum, quos dixi, suasu hortatuque demandare voluit libelli redemptor optimus; persuasus et ab aliis viris eruditis, ac causis, nescio quibus, libellum Ernestianum meis curis, mea opera et studio fore talem, qualem viri docti et harum rerum intelligentes satis sint probaturi. Quod de me et qualicunque mea scientia iudicium, quam honorificum mihi sit, video; quam verum, alii videant decernantque. Quamquam enim, maxime ex quo mihi contigit, ut in patriam reuocatus, et Lipsiae Scholarum publicarum alteri praefectus, in luce et conspectu virorum celeberrimorum versarer, nonnihil temporis in omni archaeologia inuestiganda consumsi, et vndique quaesitis, coemtis, lectis optimis quibusque libris ad eam pertinentibus, scientiam meam augendam putavi: id tamen, ne quid arroganter a me dictum existimetur, mihi haud assumo, vel meo iure quodam modo vindico, me in hoc literarum genere tantum videre, quantum videat, necesse est, qui disciplinae tum late patentis rationem et quasi formulam libello aliquo suo conclusam et comprehensam exponere, vel alius cuiuspiam Viri Celeberrimi librum emendare adgrediatur. Tantam igitur rei archaeo-

logicae cognitionem quum mihi assumere et vindicare nec vellem, nec possem; curam vero et operam Ernestiani libri retractandi per causas varias, easque iustissimas, recusare nollem, ne aut aliorum iudicio mihi tam honorifico, aut mihimet ipse defuisse iudicaretur: negotium mihi demandatum suscepi tandem, et in eo exsequendo maximam, quam poteram, curam pariter ac modestiam obseruare mihi imperaui, ne cui pietatis honestatisque leges temere, ne dicam, malitiose migrasse videar. Quodsi non reapse assequutus, certe quidem sequutus sum, hac via et ratione.

Nimirum oblato mihi, et humanissime tradito a Ioan. Christiano Theophilo, altero Auctoris immortalis Nepote Dignissimo, et Professore exquisita artium plurimarum scientia Clarissimo, exemplo libelli eo, quo Vir Summus in tradenda hac disciplina ipse usus erat, et in quo partim operarum errores emendarat, et vnum alterumque vocabulum aut mutarat, aut adiecerat, partim etiam in eius margine paucis verbis notarat, quae in scholis copiosius persequi constituisset: equidem meum esse credidi, in exemplo eo, ex quo libellus iterum excudendus erat, errores, quos dixi, emendare, vculas mutatas adiectasue itidem mutare et adiicere, vt adeo editio altera vere emendatior futura esset. Ex eis autem, quae in ora erant adnotata, nihil in orationem contextam recepi, quoniam singulis locum satis idoneum assignare non poteram, et quae Ipse pro-

promulgata noluerat, diuulgare verebar. Qua mea cura tum effecisse opinor, vt noua libri recensio a prima haud discrepet, tum cauiffe, ne quam opinionem meam Auctori aeternum Colendo affingere, atque hoc nomine venditare velle existimer. Verbo, libellus Ernestianus, cura qualicunque mea iterum promulgatus, in lucem exit ita, vt nemo quidquam in eo temere mutatum, omissum, additum, vere conqueri possit. Legem longe aequissimam, qua *cuique suum* tribuere iubemur, religiose obseruauit: quod, quibus vtramque editionem comparare placet, verissimum esse deprehendent.

At enim vero ne librum velut prorsus indotatum dimitterem, compluribus cum auxi Excursibus, quibus capita varia, ab Auctore Celeberrimo tacta quidem illa, sed non satis luculenter exposita, paullo plenius differendo persequi visum est. Eis continentur plura, quae ad *artificialem* (liceat mihi hoc vocabulum heic loci sensu parum vsitato vsurpare) rectius et verius, quam ad *literariam* pertinent archaeologiam; eo quod talia in libello, de quo quaeritur, potissimum desiderarunt viri harum rerum intelligentes. Neque tamen haec omnia ad viuum refecare potui, aut volui, sed tantum breuiter strictimque tangere, veritus, ne libellus, iusto plus auctus, sua laboraret mole. Praeter haec in illis non nisi specimen edere libuit rerum, quas ego, libelli interpres, in praelectionibus academicis tradere soleo, et quas plenius persequi propositum est libro singulari

super archaeologia vniuersa scribendo, si Deus o. m. mihi, homini fere septuagenario, vitam viresque largiatur; neque interim inutilis et prorsus superuacaneus fiat eiusmodi labos, per omnium *Operum antiquitus affabre fabricatorum historiam*, quam Vir quidam Celeber atque Eruditus, sese scripturum, ac cum viris eruditis communicaturum esse, semel iterumque significauit, vel plane pollicitus est. Quern si promissis stetisse, et eiusmodi historiam edidisse videro, schedas meas, ad hoc argumentum pertinentes, sine mora scriniis latere iubebo, non nonum in annum, sed in perpetuum. Interea dum quidquid ad eam rem pertinere arbitror, vnde fieri potest, colligo, iustum in ordinem redigo, super rebus singulis, earumque causis, quantum par est, ac possum, commentandi causa meditor, vt librum, si vnquam conficere, et per graues illas, quas dixi, causas diuulgare licebit, lectoribus aequis, et harum rerum prudentibus probare possim; tempus, a necessariis officii mei muneribus curandis reliquum, iuuante Deo o. m. impendam ita, vt partim operum ingeniose et affabre factorum, quibus Graecia potissimum celebrata fuit, auctore PAVSANIA, indicem ex huius libris conscriptum, in lucem exire iubeam, partim in noua PAVSANIAE editione recensenda et adornanda elaborem, quoniam scriptoris huius opus cum maxime plane non venit in tabernis librariis, et varii eius loci, ab interpretibus et editoribus minus recte intellecti, eoque nomine, si quid intelligo, incon-

inconsiderate tentati sunt. Quod negotium si quando adgredi potero, nihil profecto reliqui faciam, ut necessaria ad id recte et ordine curandum et perficiendum praesidia per amicos meos adipiscar.

Excursibus meis continentur multa, quae, tantum abest, ut pro veris et luculenter demonstratis accipienda censeam, ut potius non nisi pro meris coniecturis super rebus perquam dubiis et incertis habeam, et ab aliis haberi velim. Plurima enim, quae ad Artium origines, progressum, perfectionem, propagationem et quasi migrationes pertinent, tanta premuntur caligine, ut, qui singula explorare liquido, narrare et demonstrare possit, credam fore neminem. Eis adnumero, quae de describendi inuento, et huius propagandi ratione; quae de orichalco, non facticio, sed nato; quae de numerum cuedendorum arte, aliis, disputata sunt. Talia aequo, reor, animo leget et examinabit lector quisque humanus, et prudens rerum similium existimator: ac si quem fore intellexero, qui meis rectiora et veriora tradat, firmisque argumentis efficiat, eum omni, qua par est, laude et studio prosequar, eiusque in sententiam omnium primus sum abiturus. Contra siquis, arrepta ex eiusmodi coniecturis occasione, probabile et honestum consilium, quo eas cum viris eruditis communicatas volui, sugillare, et nota quasi censoria in ludibria vertere velit: is sese sciat hoc facto mihi minus, quam sibi nocere, et literas optimas prouehendi studium

magis extinguere, quam inflammare. Talis mea mens est, tales meae, hominis senescentis, rationes, ut me nec laus immerita arrogantem, nec iniusta reprehensio humilem et abiectum reddere soleat.

Fuerunt alii, qui, intellecto meo consilio, me rectius et melius facturum fuisse existimarent, si, excursuum loco, notas, singulis libelli paginis subiiciendas, scripisseni. Tales scribere poteram, et volebam, quin reapse inchoabam: sed mutavi mentem, animaduertens, adnotationes paucas et breues, parum vel nihil utilitatis habituras, plures et longiores lectori plurimum taedii adlaturas. Erat, praeter haec, causa alia, eademque grauissima, quae me, ut incepto absterem, perpulit; sed quam de industria silentio praetermittere placet. Multa igitur, quae in eiusmodi notis erant tangenda, in excursus meos referre volui, quod me ista viderem in his paullo copiosius, et vno velut tenore, quam in eis, differere posse. Accedit, quod hoc modo suspicionem quam facillime amouere poteram omnem, multa fortasse a me adnotata esse iniquo vel maleuolo in ERNESTIVM immortalem animo, eoque tantum consilio, ut haberem, quod refellerem. Sed huiusmodi praeuaricationem me sciunt odisse, ac prorsus detestari, quotquot me recte norunt. Quin molestissime fero, siquem virum probum, quantumvis ignobilem, nedum ERNESTIVM, de humanitatis artibus et vniuersa re literaria quam optime promeritum, audio legoue teme-

re reprehendi et contumeliis affici ab iis, qui merita de re literaria vel exigua, vel plane nulla iactare possunt. Absit, longissime a me absit similis improbitas atque puerilitas; quae tantum abest, ut sit decori, ut potius maximo dedecori esse oporteat. Equidem ut viuum magni, quantum par erat, feci Eximium, de quo quaeritur, Praeceptorem et Fautorem, ita vel mortui honori et existimationi quauis ratione consulendum esse censeo. Qui Ipsum aliqua in re errasse credit, ac videt etiam; is sese itidem sciat, hominem esse, qui errare queat: adeoque erga illum affectum esse debere ita, ut alios erga se errantem vel lapsum, animatos esse velit. Atque haec caussa me adduxit etiam, ut ego illorum, qui scriptoris cuiuscunque vel libros singulares, vel omnes simul, iterum promulgant, rationes imitari noluerim. Plerique enim, qui hoc faciunt, auctoris illius aut merita praeter modum laudibus extollunt; aut lapsus valde faciles et humanos nulla non occasione ita exaggerant, ut pravae et perversae, quae sunt, indoli satisfacere possint. Cuiusmodi homines, ubi animaduerto, procul a me abesse iubeo, eorumque mores et consuetudinem plane abominor. Temere atque inconsulte ut non laudare, ita nec aspernari, quemquam soleo.

Erunt fortasse, qui, quoniam ipsi nullo non scripti cuiuspiam sui loco libros, quotquot vel legerunt, vel viderunt tantum, aut ex ephemeridibus literariis promulgatos esse sciunt, legentibus

gentibus adnumerare solent ac crepare, non aliam ob causam, quam ut ipsos aestimes suspiciasque velut viros, mille librorum lectione eruditos et nutritos; ego contra in excursibus meis paucos duntaxat libros, hic, illic, memoravi, meam rationem hoc nomine reprehendant, meque negotium susceptum minus recte, et ut decebat, exsequutum opinentur, ac contendant. Sed siqui futuri sint, qui ita statuunt, eos bene meminisse velim, in simili libello Archaeologiae *initia*, non *historiam literariam* proponi, ipsiusque interpretem, docendo, libros plures, quam quos dixi, indicare, quin, si rariores sint et praestantiores, monstrare oportere, ut, qui ipsum audiunt, eos intueri, contemplari, et quid in eis praecipuum vel singulare sit, mentibus inculcare possint. Hoc profecto longe maiorem adfert utilitatem, quam vel copiosissimus librorum index, quorum ne nomina quidem memoria tenere, nedum iustam et accuratam notitiam de singulorum usu et praestantia ex eiusmodi nomenclatura consequi possumus. Vnde eam, quam dixi, sequutus sum rationem, quotiescunque Ernestiani libri interpretem egi: hanc sequar in posterum, siqui erunt, qui archaeologiae deliciis allecti, me magistro uti, se non indignum existiment.

Ex eis, quae dicta sunt, satis potest intelligi, quid lectores in libello, cura operaque mea iterum vulgato, expectare possint et debeant. Nimirum accipiunt eum integrum, et locis compluribus

pluribus emendatiorem: praeter hunc, excursus qualescunque meos, quibus nonnulla capitulum singulorum loca vel plenius differui, vel coniectura aliqua mea in eiusmodi velut adspectum collocaui, ut aliter, ac solet, de iis existimari oporteat: denique copiosiores rerum tam earum, quae ipso libello Ernestiano, quam quae excursibus meis continentur, indicem, ut viri eruditi, qui librum totum perlegere nequeunt, ex hoc videant, siquod rei, quam ipsorum plurimum interest indagare et perspicere, lumen ex eo petere possint.

Atque haec habui, quae de altera libelli Ernestiani editione, qualicunque mea opera studioque curata, emendata et aucta, dicerem. Dicta sunt pauca alia de illius ratione excursu omnium primo, quae comparata cum his, quae praefandi causa scripsi, mentem meam satis declarabunt. In quo, quamvis excursibus meis nonnihil aucto, deesse et scio, et fateor, adhuc plura, quae ad τοῦ Ἀντίκῃ studium recte et prudenter instituendum requiruntur: ut, locus de incredibili *Critices* necessitate, sine cuius praesidio tantum abest, ut, quod opus vere antiquum, integrum et bene conservatum sit; quod primo et primario cuidam *protypo* convenienter, velut *ectypum*, per artificem alium, imitando formatum; quod trunco alicui antiquo, a recentiori manu temere adpositum et quasi adsutum, quisquam videat, ut potius in causa simili decernenda, facile et vehementer errare ac falli possit: idque tum in primis, quum ipsum

ipsum de colligenda supellectili antiquaria cogitare percrebescit. Huiusmodi entori quanta cautio tum sit adhibenda, ne ipse venditione hominis astuti fraudulenta decipiatur, hic, illic, vno iam verbulo indicaui. Totum vero argumentum, vt alia quaedam, mihi hac opportunitate dicendo persequi non licuit, animo satis praecipienti, hanc disputationem, si plena, perfecta et omnibus numeris absoluta sit, iusto copiosiore; si tantummodo affecta, manca, necdum confecta, prorsus inutilem futuram esse. Vnde eam in praesenti plane non tangere, quam vixdum inchoatam relinquere malui. Faxit Deus o. m. vt libellus, ita recusatus, non nihil momenti habeat ad Iuenum Generosissimorum atque Nobilissimorum, literis et artibus liberalibus operam nauantium, animos permovendos atque incitandos, vt in reliquis literarum studiis, quibus recte, et, vt par est, eruditi tum patriae dulcissimae ornamento et praesidio, tum sibimet ipsi decori esse possunt, huic quoque disciplinae animum applicare ne graventur; quippe qua imbuti, pulcri venustique sensum et intelligentiam, ad res multas pertinentem, adipiscuntur et quasi induent, ac liberi simul tutique erunt ab omni metu, de operibus ingeniose affabreque fabricatis, siue antiqua sint, siue recentiora, praeue et peruerse statuendi. Cuiusmodi iudicio turpiter sese dare non minus nocet existimationi, quam reprehendenda rerum aliarum ignoratio. Scrib. Lipsiae e schola Nicolaitana pridie Kal. Octobr. MDCCLXXX.

PRAE-

*****

PRAEFATIO AVCTORIS

Vltimum operum mortalium immortalī ad nostram Patriaeque communis memoriam Principi, CHRISTIANO FRIDERICO, fuit Academia Pictoriae aliarumque artium, quae pulcritudinis maxime commendationem habent. Id institutum, non profecto a vanitate ortum, sed totum ad utilitatem popularium, ut omnia illius Principis opera, comparatum, mihi videbar non solum gratia ea, qua dignum erat ipsum, qua longe dignissimus auctor, pro virili mea parte excepturus esse, sed etiam a parte ea, qua esset doctrinae liberali coniunctius, aliquantulum adiuturus, si iuvenes liberales et nobiles ad cognitionem aliquam operum antiquorum, quae ab artibus iis nata essent, adducerem; praesertim cum illius Academiae esset in hac vrbe nostra pars non parua. Itaque institui tum primum Lectiones Archaeologicas, quae proprie ad hoc genus antiquitatis, accommodate ad aetatem illam et ad usum doctrinae explicandum, pertinerent, easque quarto quoque semestri repetii. Id mihi erat expeditius, quod ante hos quatuor et viginti annos, Plinii Historiam naturae vno tenore legens, tum alia ad antiquitatis cognitionem, tum maxime ad totum hoc genus pertinentia, notaram, eaque subinde, cognoscendis operibus antiquariis,

tum

tum superioribus, tum post illud tempus editis, auxeram, unde sumere, quae consilio prodes-
sent, haud difficile erat. Sed mihi placebat,
latius aperire illius institutionis archaeologicae
fines, et totum genus operum antiquorum
complecti, nec modo quod ab artibus illis
ingeniosae pulcritudinis profectum esset, sed
etiam quod magis ad literas illuminandas per-
tineret, et ad eruditionem liberalem et elegan-
tem. Hinc de scripturis antiquis, de libris,
titulis, numisque tradere placuit, etiam de
diplomatis, non modo iis, quae veterrima
latinitate dicuntur, et proprie ad antiquitatem
Romanam pertinent, possuntque ad Inscriptio-
num caput referri; sed etiam posterioribus, et
antiquitatis, ut ita dicam, iunioris, quae con-
suetudo nostra intelligit, cum diplomata com-
memorat. Etenim existimabam, vix alium
mihi commodiorem locum dari, de eo genere
monimentorum veterum praecipiendi, quae
prodesse iuventuti possent in studio historiae:
nec alienum putabam, ea, quae in hoc genere
maxime necessaria essent, tradi a me, cui pro-
fuisset, horum monimentorum indolem et
usum mature per disciplinam BERGERI, in
Schola Vitembergenfi, utcunque cognovisse;
quanquam ille, vix tum ex Italico itinere re-
dux, diplomata latius, de omni genere litera-
rum publicarum, etiam quae in libris moni-
mentisque aliis veteribus reperiuntur, dicebat,
secutus, ut opinor, MASSEVM, quocum
in Italia multum fuerat versatus, amicitiam-
que

que contraxerat. Omnino illi disciplinae maturum amorem omnium literatorum sacrae et profanae antiquitatis monumentorum, ut, Inscriptionum, Liturgiarum, Conciliorum, etc. ac studium debeo. Quae igitur ex illis generibus omnibus delecta, et ad capita quaeque sua digesta, aliquoties in Scholis tradidi et vberius illustravi, ea nuper recognita per ruficationis otium, typis permisi exprimenda, ut scribendi necessitatem demerem discipulis, et tempus lucrarer, quod dictandi mora periret. Sed de consilio et ratione libelli et instituti explanatius dicendum videtur, si cauere possim, ne, quod ad utilitatem iuventutis et literarum comparatum est, ad noxam trahatur.

Non equidem negem, in toto illo tum instituto spectatum a me esse id, a quo ortum dixi, ut ingenia adolescentum aliquem vel sensum, vel amorem illius elegantiae et pulcritudinis caperent, quae in operibus artium antiquis laudari solet, et ii, qui essent a re familiari instructi satis, ad discendam artem linearem allicerentur, qua maxime acuuntur oculi ad iudicium pulcritudinis in operibus adspectabilibus artium: sed multo magis videbam ea, quae ad literarum et doctrinarum usum prodesse. Primum volebam allicere studiosos, atque adeo adducere ad partem difficiliorem antiquitatis, et literarum graecarum

b

rum

rum latinarumque cognoscendam, qua ad hoc genus antiquitatis intelligendae opus est, praesertim si e fontibus haurire, aut scriptores veteres ipse consulere, omninoque eos intelligere velis, cum de talibus operibus et artibus loquuntur, quod faciunt non raro; nec modo ii, qui proprie graecae et latinae linguae auctores dicuntur, sed etiam ecclesiastici, ut, CLEMENS ALEXANDRINUS (v. Paedag. II, 3.), TERTULLIANUS et alii, nec minus libri Iuris Civilis, Pandectae et Codex uterque. Deinde amorem et studium omnium monumentorum veterum, praesertim literatorum, iniicere me sperabam posse, et ad eorum usum in vario genere doctrinae praeceptis exemplisque adducere; quod mihi, ut ante dixi, mature contigisse gauderem. Notitia denique librorum meliorum in omnibus generibus antiquorum operum et multis partibus doctrinae liberalis tradenda, tentabam amorem ac studium historiae librariae reuocare. Etenim videbam, hodie homines vulgo ad illam historiam tardos esse, et totum illius studium inter nos refrixisse; quod ante hos amplius triginta annos etiam plus, quam satis esset, vigeat, nec satis apte ad usum doctrinae tractabatur, ut etiam interdum illius moderandi, et ad certiores usus dirigendi, auctores essemus.

Atque

Atque his omnibus aliisque de caussis *literariam* appellavi hanc *Archaeologiam*, ut non artificibus, pictoribus, caelatoribus, architectis, nec istis vernaculis nugatoribus antiquariis, sed studiosis liberalis doctrinae destinata, eorumque studiis et rationibus accommodata esse appareret. Itaque raro ac parce attingi rationem eam, quae artificio conjunctior est, et tum demum, cum necessitas aliqua extabat, admonens etiam subinde, ubi desinendum esset *Archaeologiae* literatae, ne fines artificum temere ingrederetur, quod raro audebit sine periculo, ne ab iis irrideatur. Atque utinam his commemorandis, et multo magis, tota re ita in Scholis tractanda, possum efficere, ut ne qui, vel antiquitatis huius studio vel elegantiae nomine capti, declinent ab illa literata ratione ad alteram, quae magis est artificis, quam hominis docti; quo visa est; ab aliquo tempore res vergere, cum nonnulli, eruditionem professi, nimis multa de artificiis ipsis dicere et pulcritudine operum, pauca ad usum literarum et doctrinae, tanquam magisterium artium ipsarum profiterentur. Laudo et amo viros praeclaros, qui opera artium antiqua ita describere instituerunt, ut etiam pulcritudinis et artificii rationem aliquam haberent, in primisque CAYLUM Comitem, qui, in pulcherrimo operum antiquorum apparatu, eius rationis auctor studiosis antiquitatis extitit, (v. T. I.

Praef.) quod opus hoc etiam nomine et ipse magna cum voluptate legi, et in hoc ipso Archæologiae libello sæpe commendaui: sed id, cum ipse proprie ad artificum usum et artium ipsarum utilitatem retulerit, non debet eo trahi, ut eo, quod difficilius est in hoc genere ac minus speciosum ad vulgi sensum et captum, et tamen maius, h. e. quod ad usum doctrinae liberalis pertinet, relicto vel negligentius tractato, alterum, pulcritudinis artisque intelligendae et iactandae vanitate capti, vel vnum vel maxime amplectamur. Atque, ut arbitror, hic quoque imitandus est Cicero, qui de harum artium operibus ita loquitur, ut non obtusus ad sensum pulcritudinis videri velit, sed tamen absit a vanitate eorum, qui acerrimo eius sensu et iudicio praediti vel essent, vel videri vellent.

Quo loco non alienum arbitror, effundere dolorem quendam meum, et querelam non iniustam, ut opinor; si possim occurrere malo latius in dies serpenti, et seueris studiis doctrinae liberalis prope perniciem minanti. Fuit quoddam tempus superiori saeculo, cum homines quidam, eruditi illi quidem, sed non satis subacti seuera literarum graecarum et latinarum disciplina, qualis in Germania, his etiam in terris per Melanthonem et Camerarium constituta fuerat, quod audie-

audierant, auctoribus graecis et latinis, in primis historicis, cognoscendis, prudentiam politicam comparari posse, totam rationem eorum cognoscendorum ad hanc partem trahebant, et, relicta seuera interpretandi et intelligendi ratione, in Scholis et in Commentariis Politicam tantum artem sequebantur. Eius rei dulcedine, praesertim, quae difficultatis nihil haberet, capta iuuentus, nihil nisi sententias politicas et locos communes de rebus ciuilibus captabat, secura interpretationis accuratae et vtilitatis ceterae, ex scriptorum veterum lectione recte instituta capiendae. Sublatum est hoc literarum malum per disciplinam I. F. GRONOVII et GRAEVII, quorum ea de re, et inani iuuenum studio politicas artes discendi ex Historicis non intellectis, extant narrationes. Ecce vero aliud; repente malum! Cum illi praeclari viri ad intelligendos scriptores graecos et latinos plurimum prodesse ostenderent cognitionem antiquitatis graecae et latinae, rituum et morum antiquorum, eamque et ipsi iuuarent vel docendo, vel libris antiquariis edendis, accepta est res et culta diligentius. Ibi tum maior pars repente se totam eo conuertit, et nihil nisi antiquitates loqui coepit. Itaque effectum est paulatim, vt literas humaniores nosse, earumque scientiam ostendere, nihil prope aliud esset, quam locos quosdam antiquitatis in

promptu habere, super iis collecta ex Indicibus, Lexicis, vel in Lectionibus super auctores veteres, vel in Commentariis, libellis-que aliis proferre et iactare, cum magna pompa auctoritatum, et latis notarum, nominibus illustribus splendentium, limbis. Haec, me adolescente, ratio dominabatur, haec in Scholis, haec in hac ipsa Academia valebat maxime, cum GESNERVS, ante hos prope quadraginta annos, in hanc Urbem venit, cum ipse ad docendum accessi. Ego vero, cum ille a nobis abisset, hanc rationem oppugnare coepi, cum magna tum invidia mea apud multos, aliam, veterem illam, veram et seueram, scribendo, docendo maxime, commendans nostris, vt GESNERVS faciebat apud suos, h. e. quae ad accuratam interpretationem per iustam scientiam linguarum adduceret, quae doctrinae omnis copiam e scriptoribus graecis et latinis recte intellectis haurire iuberet, quae indolem verae eloquentiae et eius petendae viam demonstraret, quid recte, eleganter, acute, venuste, magnifice dictum esset, iudicare doceret, quae ingenia formaret, quae sensu honestatis et virtutis admiratione, vitiorum odio imbueret animos. Vicimus, effecimusque adiuuantibus de disciplina nostra multis, vt ea ratio valeret. Enimuero sensi, et sensere alii, multos coepisse ab aliquo tempore ex hac ratione decerpere, quod esset faci-

facilius, et magis sensu, quam labore constaret, hoc est, quod ad pulcritudinem figurarum et sententiarum, utcumque intellectarum spectaret, ut in fabulis, maxime scenicis, carminibus aliis, itemque reliquis generibus ingeniosis scribendi: has *bellas literas* vocari, nouo more, et prope eo rem redigi, ut literae bellae, etiam *scientias pulcras* vernaculo sermone appellant, scenae maxime seruiant, fabulisque scenicis iudicandis et scribendis, earumque arti, venustati vel sublimitati in sententiis intelligendae, et, ut loquuntur, gustandae: dum interea veteres illae literae bonae et humaniores, qua labore constant, et doctrinis literarum profunt, vel neglegantur penitus, vel tractentur remissius et negligentius. Quae ratio, mulierculis aptior, quam viris, fortasse in earum gratiam instituta, ut in communionem literarum veniant et ipsae, ut ipsarum iudiciis ac laudibus floreat belli homines; haec igitur ratio si latius serpat ac diutius valeat, magnam calamitatem literis bonis afferet.

Quo minus mirari quisquam aequus rerum iudex debet, si literis etiam ab hac parte antiquariae scientiae, in hac vanitate saeculi, et mollitiae hominum, timeo, eique malo cautum cupio: in quo ut alii, qui literas seuerè didicerunt, et vere
amant,

amant, subleuent curam nostram, vehementer opto.

Ita dimisi e manibus hunc archaeologicum libellum; in quo si me, propter multitudinem et varietatem, aut obscuritatem rerum, in tanta occupatione mea, vel memoria, vel ratio aliquando fefellerit, quod vereor sane, ne interdum acciderit, eius rei a peritioribus, et magis vacuo animo ista tractantibus, veniam peto.

PROLEGOMENA.

1.

Antiquitatis cognoscendae duplex ratio est: quarum altera instituta, ritus sacros civilesque, mores item publicos priuatosque persequitur, ad usum doctrinae liberalis et prudentiae civilis: altera autem operum antiquorum reliquias spectat, et ad eruditionis copiam et ad ingenii elegantiam: quam *Archaeologiam litterariam* appellemus licet.

2. Etenim, ut primam illam et vulgatiorem rationem mittamus, cum veteres religionem suam, historiam, instituta civilia et militaria, iura, aliasque res multas, publicas priuatasque, doctrinam ipsam, per varia opera posteris tradere instituerint, sintque in iis impressa simulacra et alia multa vestigia rerum antiquarum; sua sponte intelligitur, quam sit in iis multiplex ad varias doctrinae partes, ad historiam et Criticam in primis, ad intelligendos denique scriptores veteres utilitas.

A

3. Et

---

3. Et sunt in iis multa, in quibus ars exquisita cernitur, ad vitae cultum et elegantiam fructuosa: quibus adeo cognoscendis sensus et gustus elegantia quaedam (Cicero intelligentiam vocat) venit non illiberalis, aut homine erudito indigna. Nam et instauratio artium pulcrarum inde quondam initium habuit: et pars est hodie elegantiae, talia opera non ignorare, nec in eorum iudicio stupidum aut absurdum esse.

4. Sunt autem opera antiqua vel literata, vel literis carentia. In illo genere codices sunt scripti, chartae, numi, tituli; in hoc picturae, sculpturae, statuae, vasa etc. quamquam haec quoque interdum literis sunt notata.

5. Tum in omnibus et materia spectatur et forma: haec arti propria est; in illa plerumque naturae modo opus cernitur, quamquam interdum etiam artis.

6. Itaque haec Archaeologica institutio in partes descripta nobis fit duas: quarum prima materiam operum antiquorum exponat, chartas et scripturam, marmora, gemmas, et alios lapides, tum nobiliores, tum ignobiliores, metalla, ligna etc. altera autem genera ipsa operum ad usus ante demonstratos accommodare persequatur.

PARTIS PRIMAE

CAP. I.

DE

SCRIPTURA ANTIQVA etc.

I.

Antiquissima cogitatorum et sensuum exprimendorum ratio figurata videtur fuisse et symbolica, quae primum figuris rerum ipsarum pictis vteretur pro signis, deinde signis meris, velut iis, quae hieroglyphica dicuntur: (v. WARBEVTONI L. IV. de *Legatione Moysi*, separatim francice editum, et a viro docto illustratum *Parisi*. 1744. 12.) quamquam alii aliter iudicant: donec res ad literarum et scripturae inventionem deducta est.

2. Haec, quem populum hominemue auctorem habuerit, quo denique tempore exstiterit, plane ignoramus; nec attinet fabulas et opiniones commemorare: antiquissimae esse originis, et mature, ut alias artes, ingenio humano ab necessitate expressam quidem, sed adiuuante providentia divina perfectam, facile concedimus.

3. Antiquissimum literarum genus esse *hebraicum* vix dubitari potest, sed longe rudius eo, quod nunc dicimus; (nam id *Chaldaicum* ac novum est:) nec diuersum a *Phoenicio* veterrimo, a quo etiam omnis alia scriptura, graeca, et latina, ducta est. v. CHISHULL *Antiqu. Aasiat.* p. 25. BURGIVETVS *Bibl. Italic.* T. XVIII. p. 63. etc.

4. Nam a Phoeniciis literae primum illatae sunt Graeciae per Pelasgos, multo post per Cadmum; a cuius literis paullatim mutatis *Ionicae* ortae sunt. Pelasgi in Italiam transtulerunt adque *Latinos*: ad Etruscos dudum alia via scripturae usus venerat, ab his etiam ad vicinos. In Hispaniam, Siciliam, Africam venisse Phoenicias in promptu est. Itaque in Siciliae Hispaniaeque monumentis antiquis reperiuntur. De Hispanicis in primis extat LVD. IOS. VELASQUEZ liber hispanice scriptus, *de literis ignotis in monumentis Hispaniae antiquis*, Madriti, ante non multos annos (1752. 4.) editus, (quem illustriff. BACHOVII beneficio habemus, qui in Hispania legatione functus est,) ad hanc partem literaturae admodum utilis.

5. Literarum *graecarum* antiquissima exempla sunt in inscriptione Amyclaea FVRMONTII (T. I. *Nouv. Tr. diplom.* p. 616.) et Sigea CHISHULLI, vtraque viginti seculorum aetatem superante. Aliquot seculis iuniora sunt, quae in tabulis Heracleensibus nuper erutis spectantur, et apud MONTEFALCONIVM in *Palaeogr.* p. 122. b et 135. vt alia mittamus. De literis graecis vniuersis nemo doctius scripsit SCALIGERO ad *Euseb.* p. 110. sed addendi SPANHEMIVS de *Vsu et Praest. Num.* Diff. II. BVHERIVS in *Diff. de literis graec.* ad calcem MONTEFALCONIANI operis, et in *Diff. sur Herodote* c. 10. et alii, qui per monumenta noua locum hunc magis excoluere.

6. De *Etruscis*, quarum exempla sunt in tabulis Eugubinis (ap. GRVTER. T. I. p. CXLIII.) et aliis monumentis nuper prolatis, planum factum est

est a GORIO, SVINTONO, et aliis, esse Phoenicias s. Pelasgicas, modo veterrimo scriptas. v. GOR. *Mus. Etr. I.* p. 47. s. SVINTONI *de lingua Etr. regalis vernacula.* add. CHISHULL *Ant. As.* p. 24. in tab.

7. Atque etiam in antiquissimis *Aegyptiacis* scripturis, quamquam nondum satis perspectis ac cognitis, tamen vestigia scripturae Phoeniciae, et qua literas, et qua seriem scribendi, reperta sunt. v. CAYLVS *Collect. Ant. T. I.* p. 65; V. p. 77.

8. Scripsere olim a dextris versus sinistram, quod soli Hebraeorum libri seruarunt scripturaeque Etruscae. Ab eo more declinauere Graeci, scriptura inducta, quae boum arantium flexus imitaretur (*βασεφφονδον*) vel a dextris ad sinistram, inde rursus ad dextram, vel a sinistra ad dextram, hinc vicissim ad sinistram. Illius rationis exemplum est in inscriptione Sigea, alterius in Amyclaea, et in ara apud CAYLV M Comitem in *Collect. Antiqu. T. I.* tab. 20. n. 4 et 5. Denique eum, qui nunc tenet, ordinem scribendi inducere, auctore, si vere traditum est, Pronapide Atheniensi. v. THEODOS. in *Schol. ined. ad Dionys. Thrac.* ap. FABRIC. *B. G. I.* p. 159. Eum Latini secuti sunt.

9. *Latinae* literae a Pelasgicis siue Ionicis sunt ortae. Antiquissimae exempla formae in lamellis aeneis Tiburtinis, et L. Scipionis Barbatî numis (VAILLANT *famil. R. I.* tab. 4, 7. 5, 7. 11.) extant; in basi porro columnae Duillianae et Scto de Bacchanalibus, denique in reliquiis legum et inscriptionum aliarum ante Christum natum. E Codicibus autem scriptis post Christi aetatem antiquioribus specimina habent MABIL-

LONIVS, Auctores novi operis diplomatici, BLANCHINVS in Euangeliariorum et aliorum.

10. Scriptura autem antiqua tum graeca, tum latina, fuit maiusculis literis, vel quadratis, vel ad earum similitudinem factis; quam etiam populi barbari latinam linguam docti, modo quisque suo, sunt imitati. Quae maioris moduli essent, *Vnciales* appellatae Latinis, ap. HIERONYMVM *praef. in Iobum*: quamquam ibi CASLEIVS reponi malit *initialis*, quod libri quidam scripti in Vallarsiano exemplo habent. LVPVS quidem Ferrariensis *unciales* commemorat Epist. 5.

11. Minutior scriptura labentibus demum seculis per barbaros inducta putatur; cuius per omnia secula inferiora, in graecis MONTEFALCONIVS, in latinis PAPEBROCHIVS et MABILLONIVS, denique Auctores novi operis diplomatici, exempla dedere. Sed antiquiorem esse, quam vulgo existiment, et in liturariis usurpatam, non improbabiler defendunt ALLATIVS *ad Antiqu. Etr.* p. 44. f. in primisque Auctores novi operis diplom. T. III. p. 252. f.

12. Fuit etiam ab initio sine pronunciandi distincteque legendi signis, continuatisque fere sine interuallo verbis. Nam adspiratio quidem olim apud Graecos literis H, F et V expressa est, quae et in linguam latinam venere, post apud Graecos in signa minutiora sunt mutata, primum H et H, quae et in tabulis Heracleensibus occurrunt: post J et I, unde C et C denique facta. *Interpunctio* autem, antiquioribus memorata, sectionis fuit et vocis, non scripturae. Nec ante seculum quartum in libris reperitur; tum quoque inconstans et vaga: a seculo inde septimo perpetua

tua esse coepit. *Accentus* denique scriptos infcicia modulandae vocis, h. e. vel acuendae, vel submittendae, peperit, initio facto, quoad exemplis certis constat, seculo sexto; tum quidem adhuc rarius, vniuerse septimo et octauo in scribendo vsurpati sunt. Caueatur igitur consuetudo sine accentibus scribendi.

13. Atque etiam vinctura literarum recentior est, in Graecis post seculum nonum orta, in vtraque lingua cum vulgata scriptura minutiori ad celeritatem scribendi.

14. Eademque peperit compendiorum scribendi crebriorem vsum. Nam tachygraphicae quidem notae antiquiores, vel singularum literarum, vel figurarum e pluribus literis sine certa lege structarum, excipiendae orationis alienae celeritati seruiuere, nec in libros venere. In monumentis autem, in primisque libris, compendia olim rarius vsurpata et in verbis obuiis, ac sine ambiguitate. Seculis demum serioribus et frequentia esse coepere, et obscura, cum non essent certa et constantia, sed arbitraria et singulis propria; vnde difficultas legendi multa et magna errorum seges orta est. Compendia Graecorum antiqua praeter MONTEFALCONIVM *Palaeogr.* L. V. MAFFEVS et CORSINVS, Latinorum SERTORIUS VRSATVS, propriis libris interpretati sunt: recentiora Latinorum, praeter MABILLONIVM, BARINGIVS in *Clave dipl.* et WALTHERVS in *Lexico Diplomatico*.

15. Sed praeter notas literarum antiquitas Graeca et Latina vsa est etiam figuris, ad exprimenda verba integra factis. Ex eo genere sunt, quae *Tironis* dicuntur, quibus similes Graeci habuere

habuere (MONTEFALC. *Palaeograph.* 4, 1.) Sed de Tironianis notis difficilis est, necdum expedita satis res, in qua ante non ita multos annos CARPENTERIVS (in *Alphab. Tiron. Paris.* 1747.) nuper Noui operis Diplom. Auctores elaborauerunt, T. III. p. 564. f. Eas vsurpatas esse interdum in componendis libris, qui deinde a librariis sine notis describerentur, itemque in describendis ad vsum priuatum libris, exempla talium librorum in Bibliothecis, vt Sangermanensi et Mediolanensi, arguunt.

16. Ex genere notarum sunt hieroglyphicae scripturae Aegyptiorum, quae in eorum monumentis cernuntur, et ab HERODOTO 2, 30. DIODOROQUE 3, init. memorantur. Earum vsus vtrum in tegendis rebus arcanis, an in rebus memoriae tradendis antiquior sit, non constat inter eruditos iudices, hoc WARBURTONO *Legat. Mos.* p. 957. cui adstipulatur CAYLVS, T. I. p. 69. f. illud aliis defendentibus. Historici vsus exemplum est apud DIODORVM L. I. p. 51. eoque pertinere videntur obelisci.

17. Scripsere in faxis, aere, etiam plumbo, ligno, publice maxime ad populi posteritatisque memoriam, vt in legibus, foederibus, similibusque, tum in foliis arborum, cera, linteo, libro, vt tiliarum, papyracea et membranacea, post et bombycina charta: linea fero, nec satis certo tempore, orta est: ad eam a bombycina per eam, quae e pannis facta est, transitus factus videtur.

18. Instrumenta scribendi, *stilus* et *calamus*, vulgo nota: pennarum vsus in scribendo veteribus ignotus fuit; nec contra audiendus MONTEFALCONIVS *Palaeogr.* p. 21. *Atramenti* non idem

Idem genus fuit; eiusque loco et alii, variique coloris liquores, velut purpureus, caeruleus, aureus, argenteus etc. (v. P. II. c. de Codd.) usurpati; nec encaustum ignobile est Imperatorum Graecorum. V. ALLATIVS ad *Antiquit. Etruscas* p. 145. CANEPARII liber de *atramentis*, phycis aptior est, quam antiquariis rationibus.

C A P. II.

DE M A R M O R I B V S.

1.

Marmoris ad opera artis commendatio vel ab *duritie*, vel a *pulcritudine* fuit: nam quaedam marmora ab igne liquefiunt, aut in pulverem rediguntur.

2. *Pulcritudo* est vel a colore, et eius puritate atque splendore, vt candidi in Hymettio, Pentelico, Pario, aliisque; nigri in Laconico, viridis in Carystio etc. vel a maculis: in quibus color, figura, situs spectatur. Antiquior tamen et latior coloris simplicis, quam maculosi, vsus et honos, auctore PLINIO 36, 6. 7.

3. Omnino multiplex vsus marmoris veteribus, HOMERO tamen posterior fuit. Antiquissimus videtur fuisse in columnis ad aedificiorum firmitatem, proximus in statuis, postremus in crustis, in opere vermiculato, seu musiuo, et vasis. Est enim exquisitioris vel elegantiae, vel luxus.

4. Pulcritudinem vniuersam adiuvat ars marmorariorum bene secando et poliendo: sed etiam seruire iussa est pictura, inuento seculi

Claudiani (PLIN. 35, 1.) nec modo vt maculae adderentur, sed etiam vt tesserae marmoris variis coloribus tinctae, aptiores fierent operi musivo, ad exprimendos rerum colores. Etiam per crustas insertas addere maculas marmori repertum est sub Nerone, PLIN. l. c. omnia tentante ingenio humano, vt marmora talia faceret, qualia nasci vellet.

5. Etiam ferruminatio marmorum memoratur, peculiari glutine facta e Parii marmoris pulvere et taurocolla, λιθοκόλλην vocauere. DIOSCORID. 5, 164. itemque *circumlitio* marmoreorum operum, apud SENECAE ep. 86. et PLINIVM 35, 11. Inducebant marmor tenuissimis coloribus, vel vernice, quibus claritas marmoris excitaretur, et aduersus puluerem et sordes defenderetur. Praxiteles quidem circumlitione Niciae suis operibus vltimum decus accedere fatebatur.

6. Genera marmorum natalibus discernuntur, vel coloribus: nec natalium distributio, qua vna vitur diligentissimus in hoc genere CARYOPHILVS ad bene intelligendum sufficit. Romae gratissima Graeca fuisse, poetarum satirae arguunt, vt HORATII Carm. 2, 1. IUVENALIS 14, 89. sed inelaruere etiam alia, Asiatica et Africana, nihil Graecis cedentia. Nam viriditatem Laconici aequabat Carystium; et candorem Graeci, vt Pentelici, Tyrium et Lunense Italiae etc.

7. In marmorum generibus enarrandis diligentissimus veterum est PLINIVS, penultimo operis magni libro; sed quaedam nominat modo, nec discernendi notas tradit, denique praetermissio

missio haud vno genere, HERODOTO aliisque veterum memorato: quae adnumerat diligenter CARYOPHILVS; qui in primis consulendus. Nam AGRICOLA noster rem modo leuiter attigit in opere *de Fossil.* L. I.; et tamen MERCATIVS *Metall. Vat.* p. 351. et alii, nihil nisi AGRICOLAM compilauere. add. *Museum Richt.* P. III. p. 185. sed multa tamen genera sunt obscura, quaedam raro, aut semel modo, commemorata antiquis, quorum nominibus memoriam onerare non est necesse. Suffecerit studiosis, clariora tenere, quorum hic sit indiculus secundum colores maxime:

8. *Nigri vel ferrei coloris sunt Aethiopicum, qui et Basaltis, (de quo v. CAYLVS, T. V. p. 11.) Luculleum Aegypti, item Obsidianum Aethiopiae; Thebaicum Aegypti, Laconicum alterum s. Taenarium, Lydium alterum. Candida sunt Alabandicum, Coralliticum Phrygiae, et Synnadicum s. Phrygium, quod tamen purpureis orbiculis distinguitur, Parium s. Lychnicum, Proconnesium, Cyzicenum, Tyrium, Hymettium, Pentelicum, Lunense Italiae, Phengites, qui et pellucet, Onychites. Viridia sunt Laconicum alterum e Taygeto, Carysium: Purpureum est Porphyreticum in Aegypto et Arabia, adpersis punctis candidis; rubrum, Lydium alterum cum maculis candidis. Flauum est Numidicum punctis, seu maculis purpureis. Varii coloris est Chium, area nigra cum variis maculis, et Ophites, a maculis serpentium formam habentibus appellationem nactus: in quo genere et e superioribus quaedam poni possunt.*

CAP. III.

DE

GEMMIS ET ALIIS LAPIDIBVS
NOBILIORIBVS.

I.

Gemmae nomen varie dicitur, modo latius de omni genere lapidum nobiliorum et pretiosorum, modo angustius, de insigniter duris et pellucetibus: Graeci simpliciter dicunt λίθον, quod et latini poetae imitantur. Itaque veteres gemmae nomine appellant, quibus nostra Germanorum lingua nomen lapidis nobilis non tribuit; vnde et dissensus interdum apud veteres, de quo noster AGRICOLA de Nat. Fossil. VI. init. PLINIVS genera *confessae nobilitatis* a ceteris distinguit.

2. Omnino veterum in hoc genere vitia plura sunt, praeter id, quod diximus: primum, quod gemmas non satis distinguunt characteribus idoneis; vnde eorum descriptiones non sufficiunt interdum ad distinguendum et agnoscendum genus quodque: alterum, quod non satis distinguunt genera diuersa: tertium, quod iis saepe vim commentitiam tribuunt etiam in medicina: a quibus vitiis nec PLINIVS est liber, vt ab eodem notatum est AGRICOLA, l. c. p. 301.

3. Distributio maxime vsitata gemmarum est in *pellucidas*, *semipellucidas* et *opacas*: alia est a varietate originis et naturae; qua in hac institutione non vtimur: ad rationem nostram aptissima est ea, quae a varietate colorum ducitur. Nam color-

coloribus facile agnoscuntur genera gemmarum pleraque, saltem nobiliora, ac discernuntur, siue in exemplis spectentur, siue a veteribus commemorata reperiantur: quamquam genera quaedam non vnius coloris sunt, vt iaspides.

4. Pulcerrima et pretiosissima genera sunt, quae vel e filice sunt, vel crustarum saxosarum velut radicibus haerent, durissima illa, pellucida, et splendore purissimo nitentia.

5. In his et veterum, et nostro recentiorum, iudicio primum locum tenet *Adamas*, duritiae, nitore, pondere; nomine ipso ducto, vt videtur, a duritiae, vnde et cum ferro communicatur a Graecis; siue a ferro nomen gemmae ductum est: quippe et vsus verbi in ferro antiquior est. Ceterum traditio veterum, nominatim *PLINII* de adamante (37, 4.) adeo non conuenit adamanti nostro, propter notarum proditarum diuersitatem, vt nonnullis plane diuersus a nostro videatur. Ea quidem genera adamantum, quae *PLINIUS* tradit ex India, Arabia, Macedonia, Cypro, Aethiopia et Scythia venire, nascique in aurariis metallis, nobis ignota sunt. Ab adamante veteres distinguunt *androdamantem*, sola figura diuersum: nam quadratus est androdamas, ille sexangulus, vel rotundus. Vsus adamantis primum in solis annulis et monilibus fuit, post et ad vasa potoria, et aliam suppellectilem vel deorum, vel hominum vocauit profusio.

6. Sub eodem genere coloris sunt *Cryalli*, *Opali* s. *Paederotes*, et *Asteriae*. *Cryalli* species est *Pangonios*, ab angulorum multitudine nomen trahens. Differunt figura. Nam *CrySTALLUS* angulata est, ceterae etiam rotundae.

7. *Cry-*

7. *Cryſtallus* a glaciei ſimilitudine nomen accepit, non quod ipſa glacies eſſet, vt veterum quibuſdam viſum eſt. Optima eſt, quae candiſſima et maxime pellucida, qualis ex Oriente maxime venit. In Occidente laudatur Alpina. Magnitudinis mirae exempla commemorat antiquitas. Liuius quidem in Capitolio dedicauit cryſtallum librarum quinquaginta.

8. Vſus eius fuit maxime in vafis potoriis, vt poculis, (SVET. Ner. 47.) trullis, (PLIN. 37, 6.) quo pertinere videtur trulla Antiochi regis ex vna gemma, apud CIC. *Verr.* 4, 27. cf. SENECA *de Ira*, 3. 40. tum in annulis et ſculpturis. Pila cryſtallina exceptis ſolis radiis vri et liqueſieri corpora, vetus traditio eſt. V. ARISTOPH. *Nub.* v. 768. et Schol. ad h. l.

9. *Opali* ſunt et ipſi candidi, ſed inclinati mutant et variant colorem, vnde et diuerſicoloribus adnumerantur; in quibus principatum tenent: cuius generis eſt etiam *Aſteria*. Inſani pretii in opalo exemplum eſt ap. PLIN. 37, 6.

10. E *viridi* genere ſunt *ſmaragdi*, *berylli*, *topaſii*, et *praſii*, quorum etiam varias ſpecies faciunt, facili in plerisque diſtinctione e nominibus ipſis, vt in *chryſoberyllo*, *chryſopraſio* etc.

11. *Smaragdo* proximum PLINIVS locum ab adamante tribuit, 37, 5. Optimi generis ſunt denſe et acriter virides ac pellucenſes, nec in ſole, aut cum inclinantur, variantes aut minuentes viriditatem. Exempla mirae magnitudinis et olim reperta ſunt, auctore PLINIO, et nunc extant. V. AGRICOLA l. c. et KEYSLERI lter per Germaniam. Ex eorum genere ſunt *Chalcedonii*,

donii, ab natalibus dicti, s. monte smaragdite prope Chalcedonem Bithyniae: sed apud veteres in exiguo honore fuere. Vfus multus smaragdorū in annulis et scalpturis, aliisque deliciis fuit, per commendationem coloris, propter quem et artifices libenter eos scalpsere.

12. *Beryllor* oriens mittit, maxime India. Viriditatem maris puri et placidi imitantur, cum sunt optimi. Ab hoc colore velut per gradus quosdam deflectunt et pallescunt: vnde *chrysoberylli*, qui ad flauedinem descendunt; *chrysoprasi*, qui etiam magis pallent.

13. *Prasorum* dilutior beryllis viriditas est, ad similitudinem porri, vnde nomen ducitur: suntque adeo in ignobilioribus generibus gemmarum, nec frequentis in ornamentis vsus fuere. Scalpti prasi exempla sunt ap. GORLAEVM in *Dactyloth.* n. 40. 44. 79. 80.

14. Nobiliores ac meliores sunt *topasii*, etsi et ipsae languentis et pallentis viriditatis; nam plus fulgoris habent ad similitudinem auri, magisque pellucet.

15. Proximam a viridibus gratiam habent *caeruleae* et *violaceae* s. *purpureae*. Ex illo genere sunt *sapphirus* et *cyanos*, coeli puri colorem imitantes, sed ille stellati; quippe aureis lucet punctis: ex hoc *amethystus* (etiam *gemma Veneris*, *Paederotem* et *Anterotem* vocant) et *hyacinthus*, ille magis ad rubedinem vergens, hic ad flauedinem, sed dilutioris coloris.

16. Rubrae sunt *sardae*, vsitatissimae in annulis signatoriis; *carneoli* hodie dicuntur a colore: sed varie rubent, nec pellucidae omnes. Eis inter-

interdum subiicitur *onyx*, vnguis humani colorem imitans, interdum purum, interdum venis rubris: vnde *sardonix* dicitur; qualem fuisse tradebant gemmam Polycratis regis, quam Romae ostendebant, PLIN. 37, 1.

17. Ex ardentibus *carbunculus*, qui et rubet et fulget, sed varie; vnde plura genera, quorum pulcerrimum *rubinum* vulgo vocant nostri, Graeci *pyropum*, et *lychnin*, f. *lychniten*, et *chrysolithum*: qui nigrius rubent, recentioribus *granati* dicuntur, veteribus *carchedonii*, quod in Garamantis et Nafamonibus reperti Carthaginem deferrebantur, inde ad alios populos.

18. Sunt etiam gemmae nigrae pelluentes, quod genus proprio nomine *morion* appellatur. Earum nigerrima species *pramnium* est: putant esse *sardas*, *carbunculos*, *hyacinthos* e crassiori materia; inde fuscum colorem duxisse.

19. Diuerficolorum clarissimae sunt *iaspides* et *achatae*. *Iaspides* imitantur *smaragdos*, *sardas* etc. sed vt vel omnino non, vel non totae, pelluceant, earumque maxime probari PLINIVS tradit *boream*, nostri *Turcicum* appellant (*türkis*), quod ab Turcis primus regionibus nostris illatus est. Est etiam ex iaspidum genere *molochites*, a colore maluarum, crassius *smaragdo* virens: sed hodie sunt, qui credant esse *chrysocollam* nativam; nam et facticia est. *Achatae* ab Siciliae flumine dictae, vbi primum repertae. Sunt colore aut nigro, aut cinereo, aut similes *sardae*, *curalii* etc. vnde et *sardachatae*, *curallioachatae* etc. Vfus iaspidis multus in annulis, ensium capulis, fibulis et similibus: *achatae* in scalpturis, propter facilitatem scalpendi, fuit. *Achatas* olim in magno honore

honore fuisse, sua aetate in nullo, **PLINIVS** tradit 37, 10.

20. Gemmarum vsus ad ornandum antiquissimum fuisse, literae sacrae demonstrant pectorali Aaronis. Apud Graecos antiquissima exempla sunt sardonix in annulo Polycratis Samii, et achates in annulo Pyrrhi regis, Musas et Apollinem lusu naturae exhibens. Post signando vsurpatae, cum scalpi coepissent. Romae post victorias vltimarinas innotuere, primum non vltra annulos in viris, et delicias mulierum; et magis, vt in ornamentis templorum essent, quam hominum. In poculis, et alia supellectili conuiuiorum et mensae, ornandis vti, Asiatica laetitiam fuit, (**PLIN.** 37, 2.) quae tamen et ipsa Romae sub Caesaribus inualuit.

21. Inter gemmas secundo loco numerat **PLINIVS margaritas**: non quia genus gemmae est, sed quia pretio supra gemmas, praeter adamantina, omnes attollebantur. Solis mulieribus seruiebant: Cui mollities, margaritis calceos ornantis, irrita est: sed maxime in Deorum ac templorum honoribus vsurpatae, structis inde etiam variis operibus, quae templis inferrentur, vt ibi essent spectaculo. In Actis quidem triumphorum Pompeianorum talia opera, et e margaritis donaria, commemorantur apud **PLINIUM**, et in Augusto **SVETONII**, c. 30. coll. nott.

22. Ad gemmarum similitudinem specie et vsu accedunt *succinum*, siue *electrum*, et *lyncurium*: cuius naturam et originem patriamque veteres varie, fabulose etiam, falso omnes, explicant. **PLIN.** 37, 3. **AGRICOLA**, l. c. p. 233. Romani coepere natales succini cognoscere, vincta Germania,

mania, recteque tradit PLINIVS. Nec tamen Europaeum modo succinum est; etiam Africanum est apud veteres mentio; quamquam de natalibus dissident: parique obscuritate Asiaticum laborat.

23. Vsum succini in ornatu mulierum apud Germanos et Gallos fuisse, satis constat; ab his didicisse Latinas mulieres (OVID. *Met.* III. 364. PLIN. 37, 6. extr. TACIT. *Germ.* c. 45.), isque antiquissimus mulierum ornatus videtur. Romae in magno honore fuit. Hominis, quamvis paruae succino imaguncula, hominum viuorum pretia superauit.

24. Proximum est *curalium*, Graecis *lithodendron*. Est enim arbuscula, seu planta marina, baccas ferens, similes cornis; quae in aqua molles, in aëre statim lapidis duritiem ducunt, unde *Gorgonia* planta ipsa dicitur. Colores variat varietas succorum, quos baccae biberunt. A Gal-
lis in ornandis armis vsurpatum esse, veteres tradidere. Sed ad alios quoque populos vsum in ornatu transisse, opera corallina testantur, a DORVILLIO in Sicilia reperta, (in *Itin. Sic.* p. 56.) et corallioplastarum artificium. V. BURMAN. V. C. ad *Doruill. Iter*, T. II. p. 571.

25. Etiam *murrhina* a PLINIO in genere gemmario ponuntur, sed non alio, quam vasorum, in primis potorii generis, in vsu. Genus onychis idem PLINIVS facit, quod in Parthia, in primisque Carmania, nascatur: nitorem magis tribuit, quam splendorem: pretium esse in varietate colorum, deinde ab extremitatibus, in quibus percussu existant, ut in arcu coelesti, colores, denique ab odore. Ex qua descriptione vix esse possunt *Porcellana* nostra, ut nonnullis visum;

visum; quod late oppugnat CHRISTIVS, de *murrhinis*. Iis favere tamen videtur PROPERTIVS, qui 4, 5, 26. *murrea in Parthis cocta focis* habet, sed haecenus, ut vasa e genere figlino visse videantur. v. Interpretes ad SVETON. *Aug.* c. 71. et collecta RADERO ad *Martial.* p. 860.

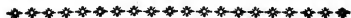
26. Primus Romam inuexit Pompeius Mithridatico triumpho, sed in templis reposuit. Augustus murrhino poculo vno usus est e praeda Aegyptiaca: post frequentata sunt etiam privatis, immensoque pretio emta: trecentis talentis emit trullam Petronius, Nero capidem.

27. In cetero genere lapidum nobiliorum, ad antiquitatis intelligentiam pertinentium, primas tenet *amiantus*; *corfoides* quoque et *polia* appellatur. Veteres nasci in Cypro tradidere: ut DIOSCORID. 5, 156. Reperitur etiam in septentrionalibus Europae regionibus, in Germania, in primisque Corsica, cuius lanugo est longior, ut et in Alpibus. v. AGRICOLA, l. c. p. 253. in primisque BERGERI *Eclogar. Corsic.* Diss. II. p. 49.

28. Usus fuit in conficiendis chartis, ellychniis, et ad telas funebribus vestibus, et cineribus cadauerum seruandis, denique mensis sternendis: cuius generis telas immenso pretio venisse, PLINIVS tradit; 19, 1. quamquam ibi de asbestino, quod e lino fit, loquitur: sed de amianto accipit AGRICOLA, l. c. dicique linum, quia in fila ut linum ducatur, et lini, quod proprie dicitur, fila igni non resistent; quod et defendit LANGISIVS in not. ad MERCATI *Metallothecam Vatic.* p. 158. qui et modum ex amianto chartae et telae conficiendae, et purgandae, tradit. De reliquiis talium telarum, quae in Museis quibus-

dam visuntur, idem consulendus. add. BOLDETTVM de Coemeteriis Christian. etc. p. 75. et BERGERVM, l. c. p. 53.

29. In lautitiis vsus habuit etiam *phengites*, et *lapis specularis*: ille pellucens et relucens; quo vsus est Domitianus, ap. SVETON. 14; prior Nero in domo aurea et aede Fortunae, sub quo primum in Cappadocia repertus traditur, propterque duritiem in marmorum numero ponitur a PLINIO, 36, 22: hic, quia translucet, in fenestris vsus habuit. Aluearia, e speculari facta, ad obseruanda apium opera, narrat idem PLINIVS, 21, 14.

C A P. IV.

DE METALLIS.

1.

In operibus et supellectili antiquorum multa metallorum mentio est. Itaque de his quoque cognoscendum est studiosis antiquitatis.

2. Principatum tenet *aurum*, cuius purissimum et optimum genus, *coronarium*, vel *obryzum*, dicitur. Infecti massae *lateres*, e Graeco (πλίνθοι) appellantur. Franci vocant *barres d'or*.

3. Vsus eius in ornatu operum, et hominum; iam Homeri aetate notus inter Graecos fuit: apud ceteros Asiae populos etiam antea: sed antiquior vsus fuit in ornatu hominum et operibus, quam in pecunia signata; frequentior et prior in Oriente, quam in Occidente.

4. Ro-

4. Romanis primus vsus fuit in ornatu mulierum, et supellectili sacra, etiam domestica, vt, in thuribulis, denique, quamquam serius, in annulis virorum. Post, aucta copia, signatum est, et ad omnia prope migravit, quae essent in vsu vitae elegantioris et lautioris, ad vasa potoria, ad candelabra, soleas, matulas, etc. ad opera varia, vel laminis inducenda, vel linenda, vt, lacunaria, parietes, etiam statuas, etc. Vestigia statuarum, auro illitarum, nuper reperta sunt, vt in Veneris Mediceae capillis. De quo genere videndus WINKELMANNVS in *Historia Artium* p. 207.

5. Coepit etiam duci in fila, et neri ad vsum vestium, maxime, quibus lecti in conuiujs sternerentur, vel acu pingendarum, vel pectine, et radio, ad nodos, et villos, et alia. Vestium, auro contexendarum, inuentum Attalo tribuitur; vnde *Attalicae* appellatae: saltem primus aurum videtur intexuisse. PLIN. 8, 48.

6. *Argentum* optimum est, quod *pustulatum*, vel *pufulatum*, a purgatione vocatur in SVETON. v. *Neronis* c. 44. estque vel *rude*, vel *factum*, vel *signatum*.

7. Ante factum est, quam signatum, non modo apud Romanos, sed etiam apud ceteros populos. Sed facti vsus multiplex fuit, in vasis, in primis ad vsum mensae; in quo genere *puri*, et *caelati*, discrimen est; ad specula delicatiorum, et ad omne genus supellectilis, vt, ad monopodia, lectos tricliniarios, etc.; in quo insanire supra modum coepere Romani, post Asiaticas et Graecas victorias: vnde argentum escarium, potorium, balneare, viatorium, muliebre etc. memoratur.

8. Sed facta distributio etiam est ab officinis vel artificum, vel vrhium et locorum; vnde *Deliacum*, *Corinthium*, *Clodianum*, *Gratianum*, etc. in eoque manupretium magis, quam materia aestimata est; vnde argentum purum, cuius artifices *vascularii* sunt, contempsit Verres. PLIN. 33, 11.

9. Non minoris multo claritatis, interdum et pretii, fuit *aes* in operibus artificum, in quodam genere etiam maioris. Id primum inuentum in Cypro ferunt, e lapide chalcitide; alibi e Cadmia factum, lapide aereo: sed Cyprium contemptum est, inuentis melioribus generibus, quae enumerat PLINIVS, 34, 2. a locis, vel dominis metallorum, appellata. Cyprii vsus Romae mansit modo in assibus; festerii e melioribus facti.

10. Praecipuam dignitatem diu habuit *orichalcum*, (HESIOD. *Scut.* 122.) quippe et auro aequatum, (PLAT. in *Crit. T.* 3. p. 114.): verum non factum arte, sed natum, quod PLINII aetate defecerat, I. C. V. BOCHART. *Hieroz.* P. II. 6, 16. Factitii orichalci, quod nos habemus, etiam veteribus vsus. CIC. *Off.* 3, 23. SVETON. *Vitell.* 6. Sed factitiis aeris generibus superata sunt nata, cum aurum et argentum aeri misceri coepissent.

11. In iis princeps fuit *Corinthium*, siue casu ortum, vt ferunt, siue arte potius. Nam nec credibilis est fortuita mixtura talis; et opera Corinthii aeris antiquiora excidio Corinthi extitere, auctore PLINIO, I. C. Nec eiusdem generis aut coloris fuit, alio ad argenti modum candido, alio fuluo, et aurum imitante.

11. Vfus

11. Vfus aeris in omni genere supellectilis fuit, vt argenti, at clarissimus in signis, tum fundendis, tum caelandis. Itaque PLINIVS, quo loco de aere tradit, de re statuaria agit.

12. Auri, argenti et aeris haec comparatio fuit: Ratio auri ad argentum plerumque, bonis temporibus, decupla fuit, (POLYB. *Exc. Legat.* 28. POLLUX. 9, 76.): sed eam interdum vel auxit, vel minuit, auri vel copia, vel raritas: vnde HERODOTVS aurum *τρεῖς δεκάσιαιον* facit, PLINIVS antiquioribus temporibus quindecuplum. Caesar autem, copia auri vrbi illata, fecit, vt septem librae argenti cum dimidia, libram auri aequarent, SVETON. *Caes.* 54. V. GRON. *Sestert.* p. 156. et 344. Libra argenti olim Romae mille assibus emebatur, post, aucto eius pecuniaeque argenteae pretio, mille et sexcentis. Libra aeris 24. assibus aestimabatur. cf. ARBVTHNOTII *tabulas antiquorum Numorum* etc. c. 6. p. 37.

13. Nec plumbi genus praetermittendum. Nam albi s. candidi, Graeci *κασσίτερον* vocant, mentio apud HOMERVM in *artis operibus* II. λ'. 25. λ'. 561. Nigrum est, quod nos vulgo in hoc verbo intelligimus. Sed *κασσίτερον* idem cum stanno faciunt, a quo tamen distinguit PLINIVS, 34, 16. et melius facit: nam stannum, ait, adulterari in plumbum candidum. Candidum plumbum in Britannis reperiri, tradit CAESAR *B. G.* 5, 12.

14. Stanni vsus in speculis fuit ante argentea vulgata, in quo genere in primis Romae laudata Brundusina. PLIN. 34, 17. Sed et in alia supellectili vsurpatum, vt plumbum candidum. Etiam in numis plumbum commemoratur, de quibus suo loco videbimus.

15. Nigrum plumbum feruit vincendis lapidibus, ferroque, quod vetus latinitas *plumbum* vocat, v. CATON. *R. R.* 21. aquarum fistulis, etiam scripturae seruandae in titulis, et aliis monumentis. y. supra c. 1. §. 17.

16. *Ferrum*, cuius durissimum genus, et velut nucleus, ut PLINIVS appellat, est *chalybs*, commendatur colore, simili violaceo, unde *ῥοῖς* Graecis, et *ῥοιδῆς* dicitur, et duritiae. Vtrumque bonum accipit ab aquae bonitate, quae fustum tingitur, ut aes. v. quae diximus in *Clauo Ciceron.* v. *aqua*.

17. Heroicis temporibus suppellectili variae seruiebat, unde *πολύκμητος σίδηρος*, bene elaboratum ferrum, saepe apud HOMERVM. PLINIVS etiam in statuis usurpatum esse, tradit. In templorum quidem foribus frequens eius mentio est.

C A P. V.

D E

VARIA MATERIA OPERVM ANTIQUORVM.

I.

In reliqua operum antiquorum, et deliciarum veterum materia, primus locus debetur *ebori*, in quo interdum ipsa magnitudo insignis cimeterium fecit, ut apud CICER. *Verr.* 4, 45. PLIN. 8, 10. vbi v. HARDVINVS.

2. Eius virtus prima est in candore; vsus nobilissimus in operibus sculptis, ut signis; in quibus

quibus in primis laudata est eboris materia: memoranturque clara in eo genere artificum, vt, Phidiae, Myrmecidae, aliorumque opera. Sed pariter frequens vsus fuit in sellis, sceptris, lacunaribus, lectis, ensibus, frenis equorum, ferculis mensarum, et triumphorum, in codicillis et diptychis, ad quorum vsum sectum est. Eboris caelati ad ornatum vel tecti, vel parietis, in tricliniis, etc. (*bas-relief*) exempla v. ap. CAYLUM T. V. p. 230. Et quia flauedinem ducit ab annis, coepit etiam tingi, in primis purpura et cocco, iam Homericis temporibus. v. *Iliad.* 8. 142. cf. HEINS. ad CLAUDIAN. de *Rapt. Pros.* 1, 274.

3. Altera materia est *testudinis*, quae, secta in laminas, tegendis ad ornatum lectis, abacis, postibus forium, adhiberi coepit. PLIN. 9, 13. CLEMENS ALEX. *Paedag.* 2, 3. VIRGIL. *Georg.* 2, 462. Caesar etiam in ferculis triumphus vsus est, apud VELLEIVM, 2, 56. Neronis imperio inuentum est pingere testudinem, vt imitaretur ligna pretiosiora, PLIN. 16, 43.

4. Lignorum etiam delectus in deliciis veterum fuit. *Acanthi* (arbor Aegyptia est), praesertim candidae, lignum in pulcris numeratum, Caesaris triumphus Ponticus arguit, in quo fercula ex acantho, ap. VELLEI. l. c.

5. Sed longe clarior *citrus* Africana, seu Maurusia, (PLIN. 13, 15.) in deliciis Romanis fuit, in mensis in primis, in quibus ad infaniam vsque cupiditas lautiorum hominum flagrauit. TERTULLIANVS de *Pallio extr.* mensam citream XV. M. HS. a CICERONE, XXX. ab Asinio, emtam tradit. add. MARTIAL. 14, 89. Sed etiam

expoliendis nobilioribus aedium partibus serulavit. V. FESTVS in *pauimenta poenica*.

6. Ligna alia, quibus in laminas, seu bracteas, vt PLINIVS loquitur, sectis, alia vilior et minus speciosa materia inducta est, fuere *terebinthus*, *aceris* genera, *buxus*, *palma*, *ilex*, *populus*, auctore PLINIO, 16, 43. adde *ebenum* (nigram) ap. LVCAN. 10, 17.

7. *Cedrus* quoque laudatur, in Oriente in structuris, in Occidente in Deorum in primis simulacris vsitata, ob duritiem. VIRGIL. *Aen.* 7, 178; PLIN. 13, 5. vbi Apollo cedrinus in delubro Romano memoratur. Color ligni, mixtus e nigro et aureo, seu medius inter vtrumque, i. e. flauus. OVID. *Amor.* 1, 14, 12.

8. Firmitatis commendationem habuit etiam *cyparissus*, vel *cypressus*; vnde et in signis Deorum vsurpata, (LIV. 27, 37. etc.) et in tabulis legum, quales Solonis fuisse traditum est. Apud HOMERVM in aedibus regis postes e cupresso, *Odyss.* 9. 340.

9. In materia autem vel deliciarum antiquarum, vel operum aliorum, sunt etiam colores: in quibus difficultas est saepe ex ambiguitate verborum Graecorum et Latinorum, confusis interdum inter se vicinorum verbis, vt, in purpura et cocco, in epithetis tum Graecis, *αἰθρῶς*, *οἶνοψ*, *κυάνεος*, et Latinis, vt, viridis, caeruleus; niger, etc. Sed genera ipsa colorum, qua constant materia, ad vsus picturae, enarrat et persequitur PLINIVS, 35, 5. 6.

PARTIS II

CAP. I.

DE LIBRIS SCRIPTIS.

I.

Antiquissimi, quorum memoria extet, libri sunt gentis Israëlitiçae, nec antiquior Moisaico vel est vsquam, vel fide certa apud veteres commemoratur. Formam autem antiquissimam esse, quae proprie volumen dicitur, Psalmorum Dauidicorum testimonio constat (40; 8.) et eius formae perpetua in sacris Iudaeorum libris conseruatione. Etiam Graecis ab initio formam eam vsitatam fuisse, auctores idonei tradidere. De Latinis ipsum *voluminis* verbum indicio est, cum variis inde ductis formis loquendi.

2. Plagulae, vel segmenta plura, vel chartae, vel membranae conseruntur, totumque contextum voluitur circa cylindrum, cui altera eius extremitas commissa est. In contexendis plagulis permutationes interdum factas, et hinc transpositiones scripturae, coniicere liceret, si certum esset, in singulis plagulis scripserint, an in confertis, et toto plagularum contexto. In linteis libris tali confertione opus fuisse non videtur. Vnum cylindrum fuisse, non duos, indicant testimonia veterum, semper singulari numero vtentium, et ipsae figurae voluminum antiquae, in monimentis repertae. Cylindri extremi habent *umbilicos*, i. e. capita in umbilico-
rum

rum formam; quae et *cornua* vocant. *Umbilici* *pisci* sunt ap. MARTIALEM I, 67.

3. Quadratorum librorum inuentum Attalo tribuentium opinio vt valeat; tamen id inuentum non mouit loco et vsu volumina. Nam et in posterioris aetatis monumentis species voluminum, per pluteos digestorum, reperta est, vt, in Nouiomagenſi ap. BROWERVM, *Annal. Trev.* p. 105. nisi ea tabularii potius, quam bibliothecae, species est: et voluminum exempla ipsa ex Herculanensibus recessibus prolata sunt.

4. Sed quadratos libros faciendi consilium siue Attalo, siue alii cuicunque, iniecit chartae vel caritas, vel parsimonia, dum in aduersa et auersa parte chartas conscribere volunt, in membranis nominatim, postquam vtramque partem ita mundare didicerant, vt pariter apta esset scripturae capiendae. V. ALLATIVS ad *Antiqu. Etr.* p. 113. VOSS. ad *Catull.* p. 50.

5. Etſi autem chartae membranaceae inuentum Attalo antiquius credatur, antiquior tamen Niloticae vsus videtur. Itaque antiquissimi libri papyracei fuere; mansitque vsus papyri in libris scribendis ad nonum vsque seculum, vt demonstrat MABILLONIVS, *Diplom.* I, 8. Extant etiamnum Codices quidam e charta tali, quos enumerant *Auctores Noui Operis Diplom.* T. I. p. 496.

6 Codices cerati vsibus priuatis, vt, rationum, seruiuere, vt formandarum orationum, carminum, etc. In publicum proditura ingeniorum monumenta papyro, vel membranis, commendata sunt. Exempla tabularum ceratarum, siue

siue Codicum ceratorum, nunc quoque in Bibliothecis quibusdam visuntur. Sed eae mediae aetatis reliquiae sunt. Vidimus ipsi exemplum in bibliotheca scholae Portensis.

7. Ornatus librorum communis fuit in titulis, literis primis, minio, auro, etc. linendis, chartis leuigandis, etiam cedro imbuendis adversus cariem: proprius quadratis et membranaeis, purpura inficiendis chartis, scripturaque maiori et nitidiori; quae pictura verius, quam scriptura, appelletur; etiam aureis, vel argenteis literis. V. VOSS. ad *Catull.* l. c. MONTEFALCONIVS *Palaeogr.* 3, 5. Exempla Codicum purpuratorum, et literis aureis argenteisue scriptorum enumerat BREITINGERVS V. C. de *Isalterio Gr. Turicensi*, p. 8. quod et ipsum purpura tinctas membranas habet, et scripturam auream, et argenteam. Exstant SCHWARTZII eruditae de *Ornamentis librorum* Disputationes.

8. Ad usum magis, quam ad ornatum, pertinent imagines rerum in perantiquis Codicibus Graecis obviae, vt, *Dioscoridis*, *Hesiodi*, etc. Sed raro in iis aut diligentia iusta, aut elegantia cernitur. V. MONTEFALC. p. 7. sq.

9. In Hebraicis sacrorum librorum Codicibus antiquitas magis ante iactata, aut temere credita, quam probata est. Meliores adhuc Hispanici fuere, qui reperiuntur locis in iis Orientis, quo expulsi Hispania Iudaei abierunt. Hodie studium hominum vndique eruendi Hebraicos libros spem facit reperiundae scripturae antiquioris exempla, ante secure ignorata. Scripturae antiquioris discrimen a recentiore facit minus quaesita literarum elegantia: sed sunt et alia signa,

signa, de quibus hic dici non est necesse. v. SIMON. *Hist. Crit.* T. I. L. I. c. 21. f. Auctores *Noui Op. dipl.* T. II. p. 385. f.

10. In Graecis et Latinis copia exemplarium discrimen facilius reddidit; quod iudicium tamen interdum cupiditas hominum impedit, vel sua nimis admirantium, vel suae cuidam opinioni, per antiquitatem librorum defendendae, nimis fauentium. Antiquissimum Codicem Graecum, et seculo secundo scriptum, credidere multi Codicem Bibliorum Vaticanae Bibliothecae; nec multo iuniorem eum, quem Alexandrinum appellamus: quorum neutrum hodie periti credunt. Sunt tamen antiquissimi.

11. Antiquissimi autem e Graecis sunt, qui literas maiores quadratas, vel rotundas habent, sine notis, lectionem iuantibus, nec inter se nexas, ut ii, quos ante commemorauimus, Codex Colbertinus, in quo est versionis V. T. Graecae fragmentum, Dioscoridis Vindobonensis, et alii. Sed ut septimo seculo antiquiores iudicare facile, sic certae aetati adsignare, haud in promptu est e sola scriptura. In deteriori scriptura minus impedita res est: eoque profunt scripturarum antiquarum specimina, de quibus supra diximus.

12. Atque etiam in iis, qui antiquae scripturae formam habent, ambiguitas quaedam est ex eo, quod quidam, seris etiam temporibus, scripti sunt cum imitatione veteris scripturae, primum in Italia a Langobardis, deinde a Britannis, forte etiam Francis, post illata iis terris literarum Graecarum studia. De Codicibus quidem biblicis Graeco-Latinis res est in prom-

promptu, suntque reperti in Francia et Britannia.

13. Latini antiquissimi sunt, qui ad scripturam maiorem, quam in antiquis tabulis Legum, Sctorum, in titulis, numisque videmus, accedunt proxime. In quo genere tamen et ipso interdum imitatio antiquitatis fallit: quippe et ab imperitis doctrinae Codices antiqui repetiti sunt, non tam scribendis suo modo, quam pingendis, ut est apud GERSONEM de *Scriptoribus*; quorum ultimam classem facit eam, quam diximus. Sed id, ut opinamur, non minuit pretium librorum, siue auctoritatem; quia sunt tamen imitationes, et velut picturae veterrimorum Codicum, forte diligentiores iis, qui ab intelligentibus descripti sunt.

14. Ceterum e seculis, a Christo nato prioribus, Codex scriptus extat nullus; suntque antiquissimi fere Gothicae, aut Langobardicae, aut Carolingicae aetatis. Nec mirum est, veterissima exempla periisse in tam frequentibus barbarorum irruptionibus, tot incendiis, etiam superstitione ad extremum ea, quae libros veteres, ut profanos et religioni noxios, damnabat: qua *Gregorium M.* incensum multos Latinos libros veteres deleuisse ap. IOANNEM SARISBER. *Polycrat.* 8, 19. traditum est; de qua re nuper controuersia exorta est: v. BRVKERI V. Cel. *Supplementa ad Hist. philos.* p. 636. sqq. quae mala sunt omnia libris Graecis communia.

15. Sed aut par, aut maior perniciēs illata est libris antiquioribus ab inscitia, delente veterem scripturam, ut reponeret nouam: qui *Codices rescripti* dicuntur. Ea non modo in libros gentiliū,

flum, sed etiam sacros faeculit; unde et Canones, ei coercendae scripti, ut *Quinifextae* 68. ad quem v. *Balsamo* et *Zonaras*: frustra: reperiunturque etiamnum rescripti libri plures in bibliothecis, quos diligentia eruditorum quorundam commode deprehendit, ut, *Codex Ephremi Syri* in *Parifina*, deprehensus ab ALLIXIO, v. WETSTENII *Proleg. ad N. T. T. I.* p. 29. ut ISIDORI *Etymologicum in Guelferbytana*, de quo et aliis v. Cl. KNITTELIVM ad *Fragm. Viphilae*, p. 207. adde MONTEFALC. *Palaeogr.* p. 318. 19. Auct. *operis noui Diplom.* T. 4. p. 458.

16. Ad iudicandam autem aetatem Codicum etfi maxime valet vsus in his, qui Codices multos non modo leuiter spectauere, sed etiam curiosius tractauere: tamen etiam prodest, quae scriptura cuiusque aetatis fuerit ac gentis scire, et inspiciendis speciminibus Codicum cognoscere, praesertim eorum, de quorum aetate satis constet. In quo cautio est, ne quodque scripturae genus definitis veluti vnus cuiusdam seculi terminis adstringamus. Interdum citius, interdum tardius, scripturae forma mutatur: et vulgaris formae imitatio non ita rata fuit, et quasi lege imperata librariis, ut religiosum esset, scripturae melius genus vel discere, vel, ubi didiceris, vsurpare. Nec sola scripturae forma niti oportet, sed in ipsis Codicibus, in calce, in marginibus quaerere, si quid sit, quod ad aetatis indicium valere possit; qualia saepe sunt in libris scriptis reperta.

17. Etiam recentioribus temporibus, inuenta typographia, Codices plures periire, cum, exscripti typographorum formis, negligerentur, et

et pro inutilibus abicerentur, vel etiam manibus operarum ita essent vitati, ut contemnerentur; cum non ex apographo, sed ipso codice, textus ab operis sumeretur. Itaque frustra plures hodie Codices in bibliothecis requiruntur, e quibus libri veteres primum expressi typis sunt, ut, Codex Moguntinus *Liuii*, e quo Schesferiana fluxit, ut, *Quintiliani*, et alii e Gallensi bibliotheca; nisi quidam adhuc ibi latent, sed vulgo ignorati, dum negligunt bona sua populares, ut fit plerisque in locis.

18. Enimuero iisdem temporibus multi libri, etiam qui iam editi essent per typographos, etiam ex ipsis typographicis exemplis, descripti sunt, vel ad usus singulorum, quibus potestas aliorum exemplorum non erat, ut factum est in scholis, vel ad quaestum: qualium scribarum quaestuosa societas Florentiae, atque aliis locis fuit. Huius generis multa exempla sunt in Bibliothecis, quae etiam pro veteribus vel iactantur, vel probantur ab imperitis, quando sua interesse vident. In hoc genere Codicem Rauianum Berolini posuerim cum CROZIO.

19. Notitia Codicum adhuc ex antiquitate reliquorum, peti debet e Catalogis Bibliothecarum, praesertim iis, in quibus diligentius describuntur; qui sunt valde pauci: nam quam in usus primum suos congescit, deinde edidit MONTFALCONIVS Bibliothecam manuscriptorum Tomis duobus, ea nihil nisi nomina librorum habet; tum ex operibus eorum, qui inedita e manuscriptis codicibus edidit, ut, CANISII, BALVZII, LABBEI, et multi alii, item e praefationibus eorum; qui veteres scriptores graecos,

cos, aut latinos, aut scripta Patrum graecorum, latinorumue edidere, de eorumque Codicibus scriptis differuere: a quo genere maior diligentia solet et in inspiciendo, et in describendo adhiberi.

20. Vtilitas inspiciendorum Codicum scriptorum multiplex est. Primus cernitur in librorum, iam editorum, vel corrigenda et emendanda vitiosa lectione, vel vera firmanda et vindicanda, cuius vsus pleni sunt commentarii Criticorum in scriptores veteres, graecos et latinos; nec is habet dubitationem. In quo genere non modo noui, i. e. nondum collati Codices excutiendi sunt, sed etiam ab aliis iam inspecti, vel illi ipsi, a quibus primum sumta sunt exempla edita. Nam in illis inuicis literarum instauratarum nondum ea diligentia in conferendis libris erat, quae nunc requiritur, et in edendo plus sibi libertatis sumebant.

21. Huic proximus est, vel in explendis lacunis, vel deprehendendis, atque inde refecandis, spuris emblematis, itemque in luxatis sanandis, cum ea, quae loco suo mota sunt transpositione fortuita, in suam sedem reponuntur: cuius generis medicinae saepe per libros scriptos feliciter adhibitae sunt, vt singulos scriptorum veterum, tum gentilium, tum christianorum, editores mitamus, a CANISIO, LABBEO, et aliis, a LEIBNITIO in DITMARI *Chronico*, et aliis.

22. Nec ille paruus vsus est, aut contemnendus, qui est in auctoribus librorum veris, fictisque cognoscendis: in quo genere saepe libris ecclesiasticis vel falsus auctor ademptus, vel verus redditus est, vt e commentariis CAVEI, PAGII, OUDINI, et aliorum patet. Nec vero alia satis
certa

certa est, aut saltem certior, cognoscendorum auctorum ratio. Quae coniecturis rerum vtitur, facilius, qui non sit auctor, quam qui sit, reperit.

23. Omninoque tractare libros veteres, plurimum prodest ad observationes críticas de modis et causis corrumpendi, interpolandi, omittendi, transponendi, *etc.* vel colligendas, vel firmandas, et illustrandas. v. in praefatione nostra ad TACITUM de Codice Guelferbyitano, ad CALTIMACHUM, *etc.* Et discuntur illae haud paullo melius, et ad usum aptius hoc modo, quam e ieiunis scholae praeceptis.

24. Ille vero haud inficiandus usus est, quod Codicibus tractandis libri nondum editi reperiri possunt, et reperti sunt sat multi, quibus edendis doctrinae et literis saepe consultum est per eos, quos supra commemorauimus, et alios; etsi non semper delectus in edendo adhibitus est, qui debebat. Et latent profecto adhuc multa in Bibliothecis, praesertim Ecclesiarum maiorum in Germania, et aliis locis, quae cum fructu edi possent, si modo essent, qui quaerere, inspicere, atque edere vellent.

CAP. II.

DE

TITVLIS, TABVLIS LEGVM,
DECRETORVM, ET SIMILIBVS,
VULGO INSCRIPTIO-
NIBVS.

I.

Praeter librorum scriptorum Codices extant et alia multa monimenta antiquitatis literata, multa Codicibus omnibus haud paullo antiquiora, quae *Inscriptionum* nomine complecti solemus; in quibus conquirendis et inspiciendis cum semper diligentes fuerint studiosi literarum et doctrinae, ut vel e veteribus Historicis, inde ab HERODOTO, etiam Oratoribus, et Grammaticis, discimus; instauratis quoque literis, initio facto ab CYRIACO Anconitano, et IOCVNDO Veronensi, ad hoc usque tempus in iis eruendis, colligendis in certum corpus, proferendisque in lucem, a multis laboratum est, et nunc quoque laboratur. V. PETR. BURMANNI praef. ad *Gruteri Thesaurum*, et HESSELIUM in praef. ad *Gudii Inscr.* p. 13. 14. f. et in *Append.* praef.

2. Atque ut mittamus eos, qui tantum obiter scriptis suis ex hoc genere aliquid adspersere, e Philologis, Criticis, Historicis, ut, FABRICII, VICTORII, PIGHII, BARONII, et sexcenti alii: colligendi et separatim edendi initium factum

factum est in Germania ab duobus, PEVTINGERO, a. 1505. et HVTTICHIO, 1520, secutis Romae MAZUCHIO, 1521. in Germania APIANO et AMANTIO, Ingolstadii 1534. sed longe superatis omnibus a SMETIO, cuius collectionem edidit LIPSIVS, Lugd. Bat. 1588. f.

3. Verum et *Lipsum* longe post se reliquit IANVS GRVTERVS, *Ios. Scaligeri* et *Marci Velseri* auspiciis collecto iusto Corpore, et ap. *Commel.* 1603, edito, cum Indicibus a SCALIGERO immenso labore, sed ad vsum aptissime, digestis; ad quorum formam prope omnes, qui secuti sunt, suos digessere. Id opus, GVDII cura multis locis emendatum, cum notulisque pluribus recusum est a. 1707. sed prioris editionis exemplis diligentior correctio contigit.

4. Qui post GRVTERVM idem egere, eorum duo genera sunt: in primo sunt, qui intelligendi et interpretandi auctores esse voluere, editis cum commentario, aut notis, Inscriptionibus delectis e vario genere; vt REINESIVS, *Lipf.* 1682. SPONIVS, in *Miscell. Antiqu. Lugd.* 1685. FABRETTVS, *Rom.* 1699. Compendium huius generis tironibus seruiens est in Sylloge FLEETWOODI, *Lond.* 1691. 8.

5. Alterum genus velut Supplementa Gruteriano operi scripsit, colligendis et edendis aut nouis, aut accuratius descriptis. Talia sunt *Doniana*, ab GORIO edita, *Gudiana* per HESSELIUM, MARMORA OXONIENSIA, nuper auctius splendidiusque post PRIDEAUSIVM et METARIVM edita, NORISII *Pisana*, CHISHULLI *Asiatica*, GORII *Etrusca*, *Pisaurenfis*, OLIVIERII, *Veronensis*, *Taurinensis* Marmora

P. II. *Palmyrena*, *Pocokiana*, tum in Itinerario, tum Volumine proprio edita, *Marmor Sanduicenfē* TAYLORI, et *Atticum* RICARDI, *Heraeleensia* per MAZUCHIVM, etc. quo pertinent et alia in operibus antiquariis, vt, BOLDETTI *Cosmeteriis*, DORVILLII *Itinere Siculo*, ComitIS CAYLI *Collezione Antiqu.* etc. itemque *Diptycha*, vt, Leodienſe WILTHEMII, Diuionenſe, Briſxianum, Turicenſe, et alia, ab aliis edita et illuſtrata.

6. Ita aucta dudum prope in immenſum ſupelleſtili hac erudita, nouum Corpus, Gruteriano inſtituto, vniuerſarum moliri coepit ſCRIPTIO MAFFEVS, edita etiam operis deſcriptione: (v. ad calcem *Sigl. Gr.*) ſed, ſiue victus labore immenſo, et deſperans conſilii exitum, ſiue morte praeuentus, deſtituit ſpem ſtudioſorum. Succedere voluit operi MVRATORIVS; ſed, conſilio abiecto, edidit tamen Inſcriptionum volumina quatuor, *Mediol.* 1739 — 42. velut ſupplementum collectionum ſuperiorum: qui etſi cenſuras multas multorum, in primis HAGENBUCHII et SAXII, incurrit; bene tamen de hoc genere meruit, multis ante non editis inſerendis, praefertim in Claſſe Conſulari, ex qua Faſti Conſulares ſub Caefaribus luculenter vel emendari, vel locupletari poſſunt, et Legum, SCtorum, etc. Huius operis ſupplementa dare coepit ſEB. DONATVS, *Lucae* 1764. f. cuius praefatio adeunda.

7. Antiquiſſimas omnium, quae quidem re-
pertae ſint, habemus inſcriptiones, in inſulae
Cypri vrbe, Cittio, repertas, Phoeniciis literis;
quae ſpectantur Oxonii in Muſeo, editae nuper
etiam

etiam in *Marmoribus Oxoniensibus*, et in SWINTONI *Diff. de Inscriptionibus Cittiis, Oxon. 1750.* 4. sed cui super earum interpretatione non convenit cum BARTHOLOMAEO, V. C. Francogallo. De iis, quas in Arabiae desertis, in primis in monte Sina, saxis incisas iam antiquus auctor, COSMAS *Topogr. Christ. V. p. 205.* itemque alii auctores superioris seculi tradidere; res incerta videbatur MATTEO *Crit. Lap. I. p. 9.* certior facta est per POCOKIVM, qui titulos, magno numero inde descriptos, dedit, partim Aegyptiaca, partim Arabica scriptura, vtraque etiam in nonnullis mixta, *Itiner. T. I. p. 148.* super quibus admonentem nonnulla vide CAYLVM, *Coll. Ant. T. I. p. 73.* De earum aetate et argumento nihil adhuc certi est.

8. Inter Graecas veterrimae sunt *Amyclaea*, a PVRMONTIO reperta (*Nouum opus diplom. T. I. p. 616.*); *Sigea* in *Antiquitatibus Asiaticis*, a CHRISHVLLO edita, et aliae eiusdem POCOKII, aliorumque Britannorum, *Heraclenses* denique MAZOCHII.

9. Inter Latinas vetustissimae sunt in vase aeneo ap. WINKELM. *Hist. art. p. 292.* in *lamellis Tiburtinis* ap. FABRETT. p. 461. in basi columnae Duillianaee, SCTum de Bacchanalibus, quod commentario illustravit MATTH. AEGYPTIVS etc.

10. Optimae porro et vtilissimae sunt, quae Leges, SCTa, et Decreta Ciuitatum et Regum; Foedera, magnarumque rerum aliarum memoriam seruant, vt, Fasti Capitolini, Monumentum Ancyranum, et quaecunque Historiae, Geographiae, Chronologiae profunt.

11. Vfus inscriptionum in omni prope parte doctrinae liberalis est permagnus et multiplex, atque, vt GVDIO placuit, prope maior, quam numerorum veterum; quippe et maior varietas est; in Grammaticis et omni Philologia antiqua, in Critica omni, in Geographia, Chronologia, et Historia vniuersa, tum sacra, tum cetera, in ritibus moribusque antiquis; quibus omnibus etiam permultum lucis e talibus titulis est affusum.

12. Et permultae hoc profunt magis, quod, quia publica sunt monimenta, certa rerum argumenta praebent. Itaque videmus etiam historicos veteres, iis vt praecipuis et haud dubiis testimoniis vti, et ad lites dirimendas conferre: vt docuimus in Disputatione nostra *de Fide historicorum aestimanda* §. 18. fqq. In quo eos recentiorum ita quisque est secutus maxime, vt de talibus rebus iudicare potuit optime. Exempla eius generis, e scriptoribus antiquis ad Historiae vsque Augustae scriptores collecta, reperiuntur apud MAFFEVM operis postumi, mox commemorandi, libro secundo.

13. Sed duplici cautione opus est, prima, vt genuinae sint, deinde, vt accurate, et a peritis talium rerum descriptae. Et est saepe in illo difficile iudicium, nec minus difficilis rectus vsus. Quo magis optabile est, vt Critica lapidaria prodcat a viro docto promissa. Nam a MAFFEO promissa, imperfecta relicta est; cuius tamen particulae nuper a DONATO, in opere supra laudato, editae, multum boni habent, non modo, quia traduntur leges recte iudicandi, sed multo magis, quia examinandis inscriptionibus pluri-

pluribus, praebeant materiam exercendi in eo genere iudicii, et ad vsum viam muniunt, *libri quarti capite secundo et tertio*. Nec minus vtilem literis rem faciat, si quis scribat opus, quale GYDIUS meditabatur, de vfu inscriptionum, simile Spanhemiano de vfu numerum.

14. Sed ad eas, quas antea §. 10. commemorauimus, vtilitates, opus est primum, inscriptiones vt bene legere possis: deinde, vt intelligere: denique, vt quid, quoue modo inde disci possit, scias. In primo proderunt in primis de notis libri, quos supra indicauimus, P. I. c. 1. §. 14. nam quae in literarum figuris esse difficultas potest, vt in Graecis, breui vfu tollitur: alterum requirit notitiam aliquam antiquitatis Graecae et Romanae in honoribus, sacris, ciuilibus et militaribus, in moribus, publicis in primis. In vtroque genere proderit, delegisse sibi aliquem ducem ex iis, qui in explicandis titulis laborarunt, vt, REINESIVM, in primisque FABRETTVM, eiusque opere legendo vtriusque rei facultatem sibi comparare: tironibus etiam FLEETWOODI Sylloge suffecerit. Proderit etiam legisse, quae MAFFEVS, de quo paullo ante commemorauimus, operis imperfecti libro vltimo, c. 1. passim praecepit.

15. In tertia ratione etsi non opus est praeceptis apud eum, qui ingenio et doctrina valet; tamen vtile admodum est, in legendis virorum doctorum ad auctores veteres Graecos et Latinos commentariis, in libris geographicis, grammaticis, vt, de orthographia, in libris historicis et criticis virorum doctorum, vt, SCALIGERI, CASAVEONI, PERIZONII, TILLEMONTII,

FAGII, obseruasse, quomodo titulis antiquis ad rem quamque vsi sint: tironibus e. c. commendem P. WESSELINGII libellum ad Inscriptionem in Corpore Muratoriano editam, in qua P. Sulpicii Quirini, et Censui Syriaci mentio est. *Ultrai.* 1745. Ita paullatim et studium, et facultas imitandi veniet. Disputationes super difficilioribus rebus et quaestionibus, vel ad maturitatem in hoc genere maiorem seponendae sunt, ut in omni alio genere antiquitatis: et seponentur hoc securius, quo rarius vtilitatem parem labori habent: vel relinquendae iis, qui non modo, ut doctrinae adiumentum, hoc genus antiquitatis assumere, sed in eo habitare volent.

C A P. III.

DE DIPLOMATIBVS.

I.

D*iplomata* proprie sunt chartae complicatae, vel *tabellae duplices*, vulgo *Codicilli* (MACROB. *Sat.* 1, 23.), sed vsus fecit, ut de tabellis dicerentur maxime, quae itineris (publico in primis cursu) faciendi facultatem darent (CIC. *Div.* 6, 12. v. *Clav. Cic.* CASAVB. ad SVET. *Aug.* 50.). Post translata sunt ad literas Principum, Pontificum, etc. sigillo sancitas, in primis, per quas aliquid iuris vel beneficii daretur; ad extremum, de omnibus prope literis publicis dici coepere, praesertim in arte, ut a MASSEO. Nos eam rationem verbi vsurpandi sequimur, quae de literis publicis Principum, Pontificum, Episcoporum,

porum, etc. accipit. v. Auctores *Novi Operis Diplom. T. I. p. 233. f.*

2. Ea cum sint in fontibus et instrumentis historiae certae, iurisque publici, viri docti, utriusque disciplinae studiosi, in iis conquirendis cum omni tempore, tum nostra in primis aetate, laborauerunt: extantque Collectiones Diplomatum prope innumerabiles, quas longo ordine recenset BARINGIVS, in *Claue Diplom. p. 36.* ne horum quidem praetermissis, qui separatim quidem Diplomata non edidere, ceterum opera sua historica iis referere, ut BARONIVS, RAYNALDVVS, BOLLANDISTAE, BROWE-RVS, SCHATENIVS, FREHERVS, et alii fecere. Ad faciliorem eorum usum comparata sunt PETRI GEORGISCH *Regesta Chronologico-Diplomatica, Francof. 1740. Voll. 4.*

3. Sed modus diplomatum tractandorum, h. e. iudicandorum et usurpandorum, olim non praeceptis et arte constabat, sed observatione et usu; quo frequentior etiam fraus intercessit: donec ab duobus viris doctis initium factum est, certas observationes colligendi, et canones scribendi, quibus iudicium diplomatum dirigeretur, altero Graeco, LEONE ALLATIO, in *Animadvers. ad Antiquit. Etruscas, Paris. 1640.* quamquam id opusculum ad universam librorum veterum, i. e. Mssorum, crisin pertinet; altero Germano, HERM. CONRINGIO, in *Censura Diplom. Lindav. Helmst. 1672. et in Oper. T. II. p. 567. sqq.*

4. Ab his initiis profectus magis ad artis formam de Critica diplomatica scribere instituit DAN. PAPEBROCHIVS, in nobili *Propylaeo anti-*

antiquario, P. I. ad T. II. *Apr. in Aët. S.* Qua re locum famosae controuersiae diplomaticae fecit, siue Scepticismo diplomatico; perfecti efficere nihil potuit, propter inopiam exemplorum (v. *praef. Propyl.*), philosophia quadam potius usus, quam certis et sufficientibus rei vniuersae obseruationibus; quae in tali genere dominantur.

5. Successit maiori cum apparatu IO. MABILLONIVS, edito *Parisiis* a. 1681. opere de *Re Diplom.* libris sex, cuius etiam *Supplementa* edidit, a. 1704. Repetitum et auctius editum est praeclarum opus *Parisiis* 1709. Nec modo obseruationibus diligentibus de omni Diplomatum materia et forma, rem agit, sed etiam fidem diplomatum vniuersam asserit.

6. Nec aequauit hunc, nec spem doctorum, SCIPIO MAFFEVS, edita bis 1727. 1734. Italico sermone, *Historia Diplomatica*; quam voluit esse Institutionem Criticae Diplomaticae. Nam historica magis et philologica tractat, velut de papyro late, et antiquiora Seculo diplomatico, quod a seculo fere octauo ducitur; finit in enumerandis iis, qui diplomata vel collegere, vel ad historiam illuminandam contulere.

7. Perfectius quid promissere, atque etiam dedere; duo Monachi Benedictini in opere magno; *Nouveau Traité Diplomatique*, Tomis sex ab a. 1751. ad a. 1765. 4. edito *Parisiis*: de quo late a nobis dictum est in *Biblioth. Theolog.* a. 1766. et sequ. Summam operis faciunt, principia artis diplomaticae examinare; ita vocant capita de literis, forma scribendi, compendiis scripturae, sigillis, et similibus: regulas discernendo-

nendorum diplomatum constituere: denique characteres diplomatum seculi cuiusque demonstrare. Estque opus praeclarum, et plenum bonis rebus, praesertim, quae ductae sunt e manuscriptis libris et bibliothecis: ceterum, ultra fines operis nimis late euagantur, veluti, cum omnem antiquitatem literarum et scripturae Hebraicae, Graecae, Latinae illustrandam sibi sumunt: et in fine super arte iudicandae fidei diplomaticae subtilius disputatur, quam aut necesse erat, aut materia subiecta patitur.

7. Rem diplomaticam Germaniae proprie tractare et illustrare instituit *Chronici Gotuicensis*, eruditissimi operis, auctor, a. 1732 editi, quae est Tomi prodromi Pars I. et II. Volumen alterum ad prelum paratum esse in Bibliotheca Monasterii Gotuicensis, nuper testatus est Abbas S. Blasii GERBERTVS, in *Epistolis* p. 426. Eam rem ad vsum studiosorum aptius et plenius egit IO. HEVMANNVS in Commentariis de Diplom. Imp. et Regum, item Augustarum et Reginarum Germaniae, *Norib.* 1745. 49. 4. Tironibus profuerit CHRIST. HENR. EKHARDI Introductio in rem Diplom. praecipue Germaniae. *Ienae* 1742. et 1753. 8.

8. Historiam rei diplomaticae qui plenius cognoscere velit, adeat *Baringium*, in Clauae Dipl. et Cl. *Gattererum*, in instituto Opere Diplomaticae vniuersalis, cuius vna modo pars prodiit Gottingae a. 1765. quamquam *Allatium* omittit, vt opinor, quod proprie de diplomatibus non egit, et deos minorum gentium persequitur.

9. Diplomatum qui et quantus vsus sit, ante indicauimus, et late disputatur a multis, vt in primis

mis a LEIBNITIO, in praeclara *Codiciſ Juris Nat. et Gentium praefatione* vtraque, et Auctoriſ ſub *Novi Operis diplomat.* in praefatione.

10. Sed vt eam vtilitatem capere poſſis a diplomatis, quae iis tribuitur, recte vti ſcias oportet. In quo primum eſt, *recte legere*, alterum, *recte intelligere*, tertium, *genuina a ſpuriiſ diſcernere*: poſſis addere quartum, ex intellectiſ obſervationes colligere, conſuſionesque ducere.

11. Ad recte legendum opus eſt, cognoscere figuras literarum, quibus tempore, ſive, vt loqui mos eſt, ſeculo quoque, uſi ſunt in ſcribendo populi, quorum diplomata cognoscere veliſ; deinde ſiglas et notas; denique compendia ſcribendi, et monogrammata nominum: quae ſunt omnia ex antiquiſ exempliſ a MABILLONIO, et multis aliis, copioſiſſime in *Novo Opere diplom.* T. II. et III. tradita. Tironiſ BARINGIVS ſuffecerit.

12. Ad intelligendum opus eſt primo ſcientia latinitatiſ, quae tempore quoque fuit; cuiuſ facultatem dabit CANGII Gloſſarium, a Benedictiniſ praefertim auctum, itemque CARPENTARII Supplementum nuper (1766) editum; deinde notiſ palatiorum, villarumque et cortium regiarum, pagorum porro Germaniae, dignitatum tum aulicarum, tum ciuiliuſ, et militarium, denique kalendarii mediae aetatiſ, omninoque modorum temporis ſignandi. Ea ex iſſidem fere fontibſ haurietur: in vltimo profuerit etiam, HALTAVSII *Kalendarium mediæ ævi* conſuluiſſe, et legiſſe Diſputationem praemiſſam operi claro: *l'art de veriſier les dates*, auctore CLEMENCET, *Paris. 1750. 4.*

13. Iudicium diplomatum, genuina sint, an spuria, etsi multas et magnas difficultates habet, ut in aliis libris; quod controuersia diplomatica docet, tum vniuersa illa, quae inter Francos et Italos fuit; cum alii, duce GERMONIO, Iesuita, prope totum genus diplomatum antiquorum suspectum reddere tentarent, alii defenderent eorum fidem vniuersam; tum quae super singulorum fide disceptatae sunt; ut, *Carolinis* quibusdam, *Lindauensi*, etc. tamen dubitari non debet, quin hic quoque ars critica, si officium suum recte faciat, ad verum nos perducere queat. Sed cauendum, ne, aut credulitate aliqua et cupiditate in iudicio temere praecipitando, peccemus, aut dubitandi libidine, et argutiis inutilibus in Pyrrhonismum incidamus, qui ab hoc initio latius serpat, et omnes antiquitatis reliquias scriptas suspectas faciat; quod egisse Iesuitas, non nimis abhorret a vero, etsi reclamat GERMONIVS.

14. Sed etiam si, ut in aliis generibus Criticis, ita in hoc quoque, plus ad bene iudicandi facultatem valet naturalis solertia, scientia, et usus rerum, denique exercitatio aliqua examinandi et iudicandi: tamen non inutile est, praecepta quaedam scribi ac teneri, quae partim in iudicando dirigant parum exercitatos, partim in controuersis suppeditent principia disputandi.

15. Oportet igitur *primum* tenere characteres diplomatum, et vniuersos ac communes, et cuiusque aetatis proprios, eosque tum *externos*, qui sunt in scripturae forma vniuersa, in monogrammatis, sigillis, similibusque, cognoscunturque obseruatione; unde de his latissime agunt
omnes

omnes artis huius magistri; tum *internos*, qui sunt in genere orationis, nominum, titulorum, subscriptionis modo: *secundo* oportet rerum ipsarum non imperitum esse, vt, quid consentiens sit, quid repugnans, iudicare possis.

16. At vt haec praecepta ad vsum conferre discas paullatim, iudicandique in his rebus facultatem consequare, legenda sunt primum diplomata cuiusuis aevi quaedam haud dubie genuina, vt adsuescas formae legitimae in singulis generibus, et comparandis deinde dubiis, vt consensum, vel dissensum, animaduertere possis. In quo etiam proderit plurimum, legisse analyses diplomatum obseruationibus additis; vt, 10. HEVMANNI, et de controuersis diplomatis disputationes. Tironibus commendem *Allatii* libellum, et in CONRINGII *Censura Dipl. Lind.* in primis c. 18.

17. Vt denique ad Historiam, Geographiam, et Chronologiam, ad iuris item publici, ciuilis, et ecclesiastici scientiam vti diplomatibus discas, cognitus esse debet modus eorum in has partes vsurpandorum; qui constat maxime obseruationibus, vnde conclusiones ducantur profuturae. In quo etsi ingenioso non multum difficultatis est, tamen vtile est obseruasse, quomodo alij viri docti, et in talibus rebus triti, ex iis argumenta historica, geographica, et alia, per obseruationes inde oblatas duxerint, quorum est hodie numerus non paruus: nec modo in hoc genere monumentorum antiquorum, sed etiam in aliis, quorum non dissimilis est ratio.

CAP. IV.

DE RENVMARIA.

I.

Metalli nobilioris in emtionibus vsurpandi antiquissima consuetudo est, vt quae iam in primo Pentateuchi libro 23, 16. memoratur, et apud HOMERVM *Iliad.* 4, 473. Sed ibi argentum est, hic aes et ferrum. Nec tamen statim signato vfos esse credibile est, aut certis antiquitatis vel sacrae, vel profanae, indiciis colligi potest, ne apud HOMERVM quidem vilo eius vestigio impresso. Nam si tum fuisset, profecto aut loco illo memoraretur, aut in praemiis 1, 213. ψ , 259. f. Veterrimae simplicitatis est, cuius nunc etiam apud Sinenses et Abeffinos vsus, taleis metalli vti, quae pendantur, quam et de Britannis tradit CAESAR, *B. G.* 5, 12.

2. Nec quis primus signare inuenerit, aut qui primi signato vfi sint, pro certo dici potest: *Phidoni* Argiuo Graeci vulgo tribuunt argenti signati vel inuentum, vel institutum (AELIAN. *V. H.* 12, 10. et ibi PERIZON.), alii, auctore HERODOTO 1, 94. *Lydis*, alii aliis.

3. Apud *Hebraeos* ante Simonis Maccabaei tempora numos cufos fuisse, vix doceri potest, qui id ius extorsit Syris, 1. *Macc.* 15, 5. 6. Ab illo tempore signati, qui Samaritanis literis inscripti sunt, soli genuini habentur, ceteri omnes pro spuris reiciuntur. V. RELANDVS *de numis Samarit. Diff. I.* in primis FROELICHVS, prolegom. ad *Annales Syr.* p. 74. f.

D

4. Phos-

4. *Phoenices*, credibile est, ad mercaturae commoditatem mature numis vfos esse: sed nihil certi est. Punicos multos exhibet LASTANOSA in rarissimo opere numismatico; qui vtrum sint vere Punici, an Saracenici, in Hispania cusi, dubitatur: sed de hoc argumento rectius scripsit is, quem supra P. I. c. 1. p. 4. memorauius, VELASQUEZ, in eo, quem indicauius, libro. Extant tamen alii Punicis literis, etiam Phoeniciis, in DORVILLII Siculis, T. II. tab. 1. n. 4. 5. 6. conf. etiam WINKELM. *Hist. art.* p. 71. 72. et PELLERINVS in *Numis populorum*, qui super eorum diuersis generibus, et controuersia de eorum interpretatione cum Bartholomaeo V. C. videndus *T. ult. Supplem. p. 48. sqq.*

5. Antiquissimus e Graecis, qui exstet, numus ante putabatur *Amyntae* Regis, abauis Alexandri M. de quo v. BIMARDVS ad IOBERTVM, T. I. p. 26. Post ei aetate praelatus est *Phidonianus* (*Phidonis* nomine signatus) in *Thes. Brandeb.* BEGERI, T. I. p. 279, de quo extat SCHOTTI Disp. in *Miscell. Berolin.* T. I. p. 53. item *Cyrenaeus*, quem Phidoniano etiam praepōnit HARDVINVS, putatque, tempora Cyri regis attingere (in *Comment. Triuultinis* a. 1727. p. 1444.). Sed in vtroque non vna est dubitatio: nec abhorret, antiquiores esse, in quibus scriptura est a dextris, vt, Syracusanos, et alios apud WINKELMANNVM in *Hist. Art.* p. 213. 215. quales et in DORVILLII *Itin.* T. II. (v. BURM. V. C. p. 369.) sunt; quod tamen non vniuerse adfirmauerim de omnibus: quippe vetus scribendi modus in nonnullis locis potuit diutius seruatus esse, saltem in publicis monumentis, vt in numis.

6. Apud

6. Apud *Persas* primus aurum purissimum signavit Darius Hystaspes, auctore HERODOTO 4, 166. *Darici* appellati PLUTARCHO, et aliis, pares stateribus aureis, h. e. viginti drachmis argenti. GRONOV. *Seft.* p. 168. 169.

7. *Romae* ab initio aes modo signatum sub Servio Tullio, ut tradit PLINIVS, placetque PERIZONIO *de aere graui* §. 5. Argentum bello Punico primo demum signatum est, a. V. 485. lege Ogulnia; aurum annis duobus et sexaginta post, incertum, quo auctore, PLIN. 33, 3.

8. Sed in omni genere numorum veterum principatum elegancia et usu ad doctrinam liberalem tenent Graeci et Romani: in iisque et materia spectatur, et argumentum: quanquam pretium numi cuiusque magis ab hoc est, quam ab illa.

9. Aurei numi Graeci et Romani sunt ex auro purissimo: argentei Romani minus puri: quamquam purum argentum magis vocant vetus, propter vilitatem aetatis serioris. Nam sub Septimio Seuero coepere plus aeris admiscere, et sub Gallieno et successoribus prope nihil argenti remansit: Franci vocant *medailles de billon*: a Postumiis inde ad Diocletianum argentati modo fuere. Post meliores cusi sunt.

10. Ceteri omnes aenei dicuntur, quamquam non sunt omnes ex aere, quod proprie dicitur, aut eodem. E Cyprio asses facti, meliora sestertios dedere. Quidam etiam ex aere Corinthio facti creduntur; sed res ipsa refellit opinionem. Nam experimento cognitum est, nil iis esse admistum auri, qui ex eo genere

putantur (SAVOT, P. II. c. 17.), nec veteres vspiam testes sunt: denique analogia repugnat: auxisset enim aes tale pretium numorum.

11. Plumbum an Romae signatum sit, vix hodie dubitatur, et quia diserte plumbei numi a veteribus memorantur, vt, PLAVTO *Trinum.* 4, 4, 120. et MARTIALE 1, 79. 10, 64. et quia exempla reperta sunt, quae in Museis ostenduntur (BIMARDVS ad IOBERT. T. I. p. 64.): sed publici vsus fuisse, aut publice signatos, vix crediderim: propiusque fidem est, vel ad lusus, vel aliam talem ob causam cufos esse, ob quam nunc quoque plumbei et alii vilioris materiae fiunt. Publice tria tantum genera numorum cusa esse, titulus triumuirorum auro, argento, aere flando feriundo indicat.

12. Magnitudo numorum, qui vsus publici essent, in auro et argento, non variauit, certe Romae. Nam denario argenteo, et numo aureo, qui denariis quinque et viginti par esset, maiores in utroque metallo, missilibus potius, quam numis adnumerandi, (*medaglioni* vocant Itali, nos *Schaustücke*) in quibus honoris magis habendi ratio, quam vsus communis spectatus est: quamquam BIMARDVS (ad IOBERTVM T. II. p. 59.) putat, paullatim vsus publici factos, vt apud Graecos. Ex eo genere sunt etiam, quos *Contorniatos* verbo Italico vocant, ab addito alius metalli circulo. Aerei autem generis variam magnitudinem necessitas induxit ad vsus vitae communis: maioris, medii et minimi moduli faciunt artis numariae magistri: in quibus tamen ordinandis non satis consentiunt, cum ad iudicium de singulis res venit.

13. Di-

13. Distributionem numorum in genera plura facit etiam partis aduersae (f. *anticae, de la tête*) argumentum: unde alios Deorum, Regios alios, Consulares, Caesareos, urbium denique et coloniarum alios, dicunt: in quibus Consulares et urbium in primis requiruntur.

14. Sed maxime spectari debet pars auersa (f. *postica, le revers*), et eius argumentum: nam id plurimum fere prodest ad doctrinam; itemque vtriusque partis titulus.

15. Vfus quidem numorum veterum totus pendet e figuris vtriusque partis, et titulis: estque maxime duplex: primus, minus ille quidem late patens, ceterum non negligendus, pertinet ad iudicium artis et elegantiae in figuris personarum ac rerum, ad artem pictoriam, praesertim linearem, et architecturam, propter artificium exquisitum, quod in figuris, et qua picturam linearem, et qua elaborationem, temporibus bonis, h. e. seculo urbis Rom. septimo, octauo et nono, cernitur; deinde ad inuentionem monetarum, symbolorum, emblematum et titulorum; quae rectissime ad illam veterem rationem dirigitur. In quo imitationis exemplum maxime praebet opus elegantissimum *Histoire metallique de Louis XIV.*

16. Alter est vberior in omni genere doctrinae antiquae liberalis, in Grammatica, in primisque Historia vniuersa, in Geographia, cui maxime profunt numi urbium et populorum, et Chronologia, ritibusque publicis, quibus saepe numero et lucem, et certitudinem adferunt. Hos usus copiosissime demonstrauit in immortalis opere de usu et praestantia numorum EZ. SPAN-

HEMIVS, cuius, sub nomine ficto *Debiel*, FROELICHIVS compendium tironibus aptum dedit; quamquam maxime secutus est partem eam, quae ad Historiam pertinet. Historicos quidem, et Chronologicos vsus vberrimos, nemo potest ignorare, qui TRISTANOS, NORISIOS, PAGIOS, TILLEMONTIOS, etc. nouit, eorumque opera attigit. In re theologica quoque vsus quosdam demonstrauit VAL. ERN. LOESCHERVS, in Stromateo, vt alios mittamus.

17. Enimuero ne in hoc vsu erretur, oportet cauere, ne spuriiis decipiamur; praesertim cum constet, multum fraudis in hoc genere intercedere: cui tamen magis obnoxii sunt emtores cupidi, et rariores numos requirentes, quam eruditi numorum tractatores. V. IOBERTVM *de re num.* C. 10.

18. Itaque multo magis videndum est, vt numos bene intelligere, et ad vsus eruditos conferre discamus. Id consequemur duabus rebus. Primum, opus est notitia aliqua siglarum et compendiorum scribendi, vt titulos recte legere possimus, quorum intelligendorum auctores supra commemorauimus. Nec oportet persequi obscura et ambigua, quae sunt non nimis multa, et fortasse parum vtilitatis habitura, si maxime intelligerentur. Secunda est in notitia aliqua rerum ad intelligenda argumenta, h. e. Historiae Graecae et Latinae, quae quidem accurata sit, et e fontibus ducta, item Geographiae antiquae et Chronologiae, qua aeras maxime populorum et urbium, denique Mythologiae.

19. Opus est etiam apparatu quodam librorum numariorum: quorum est genus duplex.

Alte-

Alterum versatur in scientia rei numariae vni-
versae; in quo genere principes sunt SAVO-
TVS, PATINVS, et IOBERTVS, praesertim BI-
MARDI notis illustratus, (Parisi. 1739. voll. 2.
12.). Etiam RINKII nostratis, de cognitione
rei numariae, opusculum valde laudat BANDV-
RIVS, in *Bibl. num.* p. 77. Ad hoc genus etiam
pertinent ANT. AVGVSTINI Dialogi de *Anti-
quitatibus Rom. et Hisp. in numis*: quos Latine
factos edidit A. SCHOTTVS, *Antw.* 1617. f. rec.
Rom. 1736. f. vtilissimi tractaturis numos Lati-
nos. Sed haec scientia libris solis parari non
potest, vsusque aliquem desiderat inspiciendis
et tractandis numis ipsis, visendisque Museis.

20. Alterum genus est, quod numos ipsos
exhibet, explicat, et illustrat. In quo principes
sunt ad numos *Caesarum* MEDIOBARBVS, VA-
LENS (*Vaillant*) MORELLIVS, CANGIVS, et
BANDVRIVS: ad *Consulares*, PATINVS, VA-
LENS, et MORELLIVS: ad *Regios*, idem VA-
LENS, ad *Vrbicos et Colonicos*, praeter VALEN-
TEM, HARDVINVS. Generis regii et vrbici
praeclara supplementa dedit nuper PELLER-
IVS, Francogallus, decem voluminibus, *Pa-
risiis* inde ab a. 1762. ad 1767. editis, in quibus
inediti modo et rariores, eamque ob causam
vulgo minus noti, proponuntur et explicantur,
etiam superiorum, vt, *Valentis*, errores passim
notantur. Vniuersa genera vno opere edidit IO.
IAC. GESNERVS, *Tiguri* 1738. f.

21. Oportet etiam exercitatione aliqua vti
ad capiendam aliquam consuetudinem, et faculta-
tem conferendorum ad vsus, ante demonstratos,
numorum, legendis quibusdam libris, in quibus

numi ad illuminandam historiam, aliasque doctrinae partes sunt collati. Ii qui sint, ante demonstratum est, §. 16. f.

22. Studium colligendorum numerorum antiquorum cum ipsa literarum bonarum instauratione cepit initium in Italia, per PETRARCHAM, ALPHONSVM, Arragoniae regem, ANTONIVM, S. Marci Cardinalem, COSMV M MEDTCEVM, filiumque PETRV M, et LAVRENTIV M nepotem; in Germania, per MATTHIAM CORVINVM, MAXIMILIANVM, Caesarem; quibus accessere privati multi, vt BVDAEVS in Gallia, in Belgio et Germania plurimi. V. GOLZII praef. *Operis numism.* ad Antiquarios; vnde patet, permagnum tum numerum fuisse eorum in Italia, Francia, Germania, Belgio, qui numophylacia haberent. Tantum studium rei numariae erat!

23. Hodie Musea huius generis instructissima sunt, *Parisiis*, regium et S. Genouefae; in *Italia*, Vaticanum, Taurinense; in *Britannis*, Londinense; in *Germania*, Vindobonense, Berolinense, Gothanum, Stutgardianum, Lipsiense Senatus, in genere Consulari locuples in primis; quibus addendum *Danicum* Hafniae. Museum *Christinae*, reginae, clarissimum dispersum est cum Bibliotheca. Eius tamen descriptio extat, ab HAVERCAMPO edita 1742.

24. Edendorum numerorum initium factum est in Germania per IO. HVTICHIV M in *Vitis Caesarum*, a. 1525. et iterum 1534, in quibus exemplis Consulares 42. accessere; eumque deinde in aliis generibus plures secuti sunt. Sed primus operae pretium fecit HVBERTVS GOL-

ZIVS,

ZIVS, Belga, edito *Thefauro rei antiquariae*, aliisque operibus numariis, a. 1575. sqq. quae deinde in vnum corpus redacta, bis *Antuerpiae* repetita sunt Tomis quinque a. 1608. et 1620.

25. Post eum certatim viri praestantissimi in lucem edidere numos vel vniuerforum generum, vel singulorum, vel Museorum, eosque commentariis illustrauere, vel selectos et rariores, tum per occasiones fortuitas in historicis operibus, vel commentariis auctorum Graecorum et Latinorum, tum in propriis libellis, quos magno numero ad temporum seriem enumerat, diligenterque recenset ANS. BANDURIUS in *Bibliotheca numaria*, quae per IO. ALB. FABRICIUM in Germania repetita, et passim aucta, atque illustrata est: sed non paruis supplementis indiget. Nam subsistit in anno huius seculi septimo, post quem multa, et praeclara in hoc genere opera prodire, vt, LIEBII Gotha numaria, HAYMII Thesaurus Brit. MORELLII Postuma opera, DORVILLII numi Siculi, in parte altera itineris, Siculi a P. Burmanno V.C. illustrati, FROELICHII *Annales Syriae*, nuper pulcherrimum opus *Pellerini*, quod ante commemorauimus, et alia.

C A P. V.

D E T O R E U T I C E.

Ab operibus literatis veniamus ad cetera, in quibus ingenia et manus artificum spectantur. Sunt autem artes, quarum opera spectanda sunt, quatuor principes, *toreutice*, *plastice*, *pictoria*, et *architectura*.

1. Harum etsi basis est *pictura linearis*, *Graphice*, (*l'art à dessiner*) tamen inuentione ita videtur illis, certe plerisque, posterior, ut ars dicendi eloquentia: pictura quidem ea, quae penicillo et coloribus imitatur naturam, priorem, immo eius fuisse initium, et quasi prolusionem, facile crediderim: secus tamen videtur GOGVETTO, in opere *de origine legum et artium*, P. I. L. II. c. 5. qui eam omnium primam inuentam esse putat, ortamque ab umbris rerum, quae lineis circumducerentur.

2. Eius initia, ut omnium artium, tenuia fuisse, dubitationem vix habet; videturque cum profectu artium ipsarum, ut toreutices in primis, et ipsa profecisse. Sed alios populos, ut Aegyptios, quibus inuentionis gloriam non pauci tribuunt, veteris tenuitatis tenaces fuisse, opera eorum arguunt. Perfectionis quidem gloria Graecis sine dubio artificibus debetur. In eius historia et ratione explicanda cum alii elaborarunt, tum diligentissime nuper et copiosissime scripsit WINKELMANNVS in primo Volumine Operis,

Operis, quod *Monimenti antichi inediti* inscripfit, ediditque Romae, anno superiori (1767. f.) De discrimine artis veteris et nostrae noster etiam CHRISTIVS videndus in *Mus. Richter.* praefatione altera *D. b.*

3. Antiquissima, si architecturam, rudiorum certe, excipias, videtur *toreutice*, quae caelo vel scalp pro efficit e ligno, saxo, aut alia qua duriori materia, figuras. Nam et facilius inuentio fuit; quippe citius solido corpori species datur, quam in plano effingitur; et antiquissima eius sunt apud populos omnes Orientis et Occidentis vestigia, etiam in libris sacris impressa. Nam *Labanis teraphim*, quicquid fuerint, signa certe fuere vel lignea, ut opinor, vel ex alia qua materia dura: et *vitulus Aaronis*, sculptile opus, bractea aurea inductum, fuit. Itaque ab hac initium fecimus.

4. Patet autem late *toreutice*, continetque
 1) *statuariam* in saxo et marmore; vnde fiunt *signa*:
 2) *caelaturam* in eodem, in gemmis, metallis, ebore scalpendis; quae sunt *opera caelata: toreumata* in Verrinis Ciceroni dicta, etiam in genere portorio: denique 3) *sculpturam* in ligno, quae facit *sculptilia*: quamquam in his verbis non satis constans est et sibi consentiens latinitas. *Plinius* quidem *toreutices* verbum ita late dixit in *Phidia*, 34, 8. cum ab eo primo *toreuticen* apertam et demonstratam ludieat. Nam *Phidias* in marmore, aere, et ebore laborauit, nec modo statuas fecit, sed etiam alia opera, ut *clypeos*, caelauit. Graeci autem *τορευτοί*, itemque *γλυπτοί* dicunt, quicquid caelo similiue instrumento, ut scalp pro, elaboratur. Ad *SALMASTIVM* ad *Solin.* p. 735.

5. Ea ars, vt ceterae, ab initiis tenuissimis cum ad perfectionem venisset, affecuta veram pulcritudinem, et in vniuersis operibus, et in singulis eorum partibus, coepit argutari, vt fit, et quasi deliciari. Itaque corrupta est fucō inani, et paullatim defecit. Sed haec per partes singulas explananda sūnt.

6. Omnium primam figuram humanam e ligno, deinde faxo effingere sculpendo caelandoque tentasse homines, credibile est. Sed in principio merae columellae erant, vel arae, qualem Cybeles statuum, Romam perlatam, tradit LIVIVS 29, 11. alias alii: v. Fragm. Epigr. CALLIM. inter BENTLEII n. 105. post cum capitulo aliquo, quod capitis humani figuram referret, (ἀγάλματα τετραγώνα,) quarum exempla PAVSANIAS habet (VIII. p. 671. 698.), vestigia autem in hermis mansere; donec Daedalus pedes, primum iunctos in medio, (συμβεβηκότα) deinde diuaricantes (διαβεβηκότα) expressit, alii alias partes, vt brachia, sed durius pendentia, aut demissa (Gr. παρατεταμένα). Primum genus βαιτύλια, alterum ξόανα, tertium βρέτη vetustas Graeca appellauit ap. CLEMENTEM Alex. et alios. v. POTTER. *Archaeol. Gr.* 2, 2.

7. Haec initia et haec progressio rei prima in Graecia: sed similia apud Aegyptios, Etruscos, Asianosque populos fuisse, reliquiae eorum generum, quae sunt hodie multae in lucem prolatae, et testimonia veterum docent. Nam Aegyptiis Etruscae similes sunt; Etrusci ex Asia, vt Graeci, venere: Graeci denique ab Aegyptiis didicere artis initia. v. CAYLVS *Recueil d'Antiqu. T. II. p. 111.*

8. Ac-

8. *Aegyptiorum* ars a prima simplicitate, siue duritiem malis dicere, quae lineam rectam in effingendis humani corporis figuris sequebatur, saltem non multum ab ea declinabat, ne tum quidem magnopere recessit, cum iam sub imperio Graecorum, ipsisque Graecis mixti essent. Ceterum in figuris animantium opera argutiora reperiuntur, et magis polita omnia, quam apud ceteros populos.

9. In *Etruscorum* operibus ex hoc genere antiquissimis eadem est, quae in Aegyptiis prioribus, descriptio, idem habitus, h. e. compressus ad lineae rectae angustias, et hoc ipso aberrans a naturae elegantis veritate, quae est inter lineam rectam et circularem media, h. e. in ea, quam Geometrae appellant parabolam. Sed ab hac rudiori ratione transitus factus est ad paullo meliorem, et Graecae veteri non dissimilem, in qua tamen expressio partium esset minus diligens, et habitus totus ita aberraret a simplicitate et veritate naturae, atque elegantia, itemque ab decoro in actionibus, ut nulli figurae proprietates sua constaret; non Apollo a Marte, non Iuno a Venere discreparet, sc. ore, vultu, habitu: quod genus opera *Cicero* appellat *dura*: in quo tamen post elegantiora facta sunt imitatione Graecorum.

10. Principatum in toto hoc genere Graeci, ut in ceteris artibus omnibus, adepti sunt, tum ingeniorum bonitate, studiisque doctrinae elegantioris adiuti, tum gloriae quaestusque cupiditate incensi: quae late persequitur WINKELMANNVS *Hist. art.* P. I. c. 4. Nam a prima illa rudiori ratione paullatim artem ad perfectionem exqui-

exquisitam adduxere; cui post etiam pulcritudinis gratia accessit. Scilicet, *soli Graeci Gratiis litauere.*

11. Prima illa ratio rudior durauit ad *Phidiam*, perfectionis seuerae et legitimae auctorem: venustas et gratia debetur *Praxitelis* ingenio. Post *Lyfippum*, h. e. Alexandri M. tempora, ars haec paullatim, vt aliae ingeniosiores, defecit.

12. Primae aetatis reliquiae admodum paucae verae feruntur. Ad eam referri potest statua, Tibure reperta in Villa Adriani ap. Com. CAYLUM, *T. II. tab. 39.* vbi consulatur ipse. Omnium antiquissimum habetur opus marmoris scalpti, s. tabulae marmoreae scalptae (*bas-relief*) in Britannia, exhibens pugilem stantem coram Ioue sedente, ap. BIMARDUM in notis ad marmor inscriptum *Βασρελief* (in *Thef. Murator. T. I. p. 35.*), cuius duritiem in ossibus, in furis, etc. etiam minus ad hanc elegantiam exercitatus oculus sentiat. Artifices clari sunt, post *Daedalum*, *Smilis*, idem fortasse cum *Scelmi Callim.* fr. 105. siue pro *Scelmi* reponendus; v. *notas nostras*: item alii, quorum nomina et memoriam seruauit cum *Pausania Plinius*. Ceterum priores illi lignea modo opera fecere, quae vidit PAVSANIAS, II. p. 121. et 152. Paullatim marmor scalpere, denique aes caelare coepere, vt patet exemplis operum, quae ex aetate hac recenset idem. Nec tamen melioribus temporibus e ligno sculpere signa desiere, vt ex eodem docet CAYLVS *T. II. p. 106.*

13. Fuere etiam scholae, iam tum, artificum, quae etiam melioribus temporibus durare:

vere: in quibus clarissima *Sicyonia* fuit, tum *Corinthiaca*, et *Aeginetica*; quarum cuique sua manus fuit. *Manum*, quam vetus latinitas dicit, populares nostri *stilum* (*den Stil*) appellare instituerunt, verbo rhetorico; quod manus artificis similis est generi dicendi in oratoribus atque poetis: haud, credo, an satis bene: mollius *methodum* vocat (*la manière*) C. CAYLVS (praef. T. III. p. XX.), etsi ipse quoque generi orationis comparat. Nam *stilus* ne Latinis quidem est genus orationis, sed exercitatio scribendi.

14. Sed eas scholas, probabile est, iis in locis habuisse originem ab earum vrbium potentia et copiis e mercatura maritima (v. *opuscula nostra orator.* p. 434. ed. sec.). Itaque, auctis Atheniensium opibus, ibi etiam artifices exorti sunt, non inferiores ceteris, in his in primis *Phidias*, aetate Periclis (PLIN. 36, 5.) nouae in arte aetatis et formae auctor, quae propius ad veritatem naturae accederet, h. e. ab rectae lineae angustis ad curuae facilitatem et mollitudinem, emolli-retque habitus et actiones corporum, sed ita, vt seueritas artis, in proportionibus maxime, seruaretur, magisque τὸ ἀκριβὲς expeteretur, quod recte et seuerè iudicantibus probaretur, quam τὸ εὐχάρι, quod oculos lenitate sua, et sensibiliiori pulcritudine caperet: sicut in Musicis alii Chromaticum genus potius sequuntur, quamquam paucorum auribus aptum, quam mollius Italorum, cuius gratiam etiam imperiti sentiant. Vnde fit, vt etiam in huius aetatis operibus durities notetur ab antiquis, vt CICERONE, in *Bruto* c. 18. in Canachi et Calamidis, a PLINIO, 34, 8. etiam in Myronis operibus.

Haec

Haec est ea, quam Latini artifices *quadraturam* dixere; vnde Polycleti *signa quadrata* dicta *Varroni* apud PLINIVM, 34, 8. Nostri vocant *das Eckigte*, *das Scharffe*.

15. Ex hac aetate putantur esse *Pallas*, in Villa Albana, *Niobe* cum filiabus in Medicea, quam putant esse plane eam, quae PLINIO 36, 5. memoratur, et laudatur, et pauca alia. Sunt enim, iudice WINKELMANNO, *Hist. art. p. 226*. perfectae artis, sed exiguae gratiae. Artifices, praeter *Phidiam*, cuius clarissima opera fuere *Iupiter Olympius*, et *Pallas*, a *Pericle* dedicata, *Polycletus*, *Myron*, *Scopas*, *Alcamenes*, quorum apud veteres et nomina, et opera laudantur saepe. PLIN. 34, 8. Polycleti simulacrum fuit, quod *Canonis* nomine celebraretur, quod ab eo normam artis petebant discentes et artifices.

16. *Praxitelis* artificium centum annis post *Phidiam* eluxit, cum Thebani Graeciae imperarent, ad summumque venit per *Lyfippum*. Id duabus rebus cernebatur, primum, in diligentiori imitatione venustatis naturalis in toto corpore, et maioribus eius partibus, per maiorem declinationem a recta, vnde *Lyfippum quadratas* veterum *statuas*, noua intactaque ratione permutasse, dicit PLINIVS, 34, 8. deinde, in gratia e varietate oris et decoro actionum, prius a pictoribus, vt *Parrhasio*, quam statuariis usurpata. Itaque non iam ad unum exemplum omnia signa facta, vt de Polycleti signis loquitur ap. *Plinium*, l. c. *Varro*.

17. Ex hac aetate plura opera superesse creduntur, vt *Laocoon* cum filiis duobus, cuius apud *Plinium* est mentio in clarissimis operibus: item-

Itemque *Apollo* in villa Romana (*Belvedere*), in cuius descriptione ἐνθροιστὶ WINKELMANNVS Hist. art. p. 392. nisi e Phidiaca potius est: forte et *Hermaphroditus* Florentinus, ap. *Gorium*, in quo exemplum artis perfectae agnoscebat CAYLVS, simillimum exhibens T. III. p. 115. Sed in iudicio hoc fere dissentiunt etiam periti talium operum spectatores: interdumque, per ambitum intelligendi, aetas operum dubia redditur. Nam etiam in his rebus Scepticismus quidam est, parentem habens illum ipsum intelligendi vanum ambitum. Artifices huius aetatis insignes, eorumque opera *Plinius* narrat.

18. Ab *Lyssippi* aetate variam ars haec fortunam cum vniuersa Graecia habuit, modo inclinans se ad deteriora, per incommoda temporum, modo reuocans se paullulum quibusdam in locis, vt in aulis Regum Graecorum per Asiam, in Siciliaque, vel per ingenia meliora, vel alicuius occasionis opportunitatem: vnde etiam egregii artifices illorum temporum memorantur, et opera pulcra etiamnum reliqua, vt credunt intelligentes, visuntur: sed tamen ad extremum cum Graecis ipsis oppressa est.

19. Ita expulsa e Graecia; sedem Romae reperit sub Caesaribus primis, vrbe et exemplis artis perfectae, vndique comportatis, abundante, nec minus emtoribus operum per copias pecuniarum, et luxuriam temporum; insatiantibus omnibus in porticibus, atriis, villisque, hoc genere operum ornandis: extantque etiamnum opera artificum ex ea aetate, quae vim et furorem temporum euasere. Ex quo genere est *Caesaris Germanici* in hortis *Versaliensibus*

E

signum

fignum pulcerrimum, cum pluribus aliis in Italia; quae enumerat WINKELMANNVS.

20. Sed hi artifices, vt tum scriptores, non suo ingenio, sed imitatione modo veterum valere, nec eiusdem generis, aliis Phidiam, aliis Lyfippum, etc. fequentibus. Sed dum commendationem nouam quaerunt ab diligentia in minutis elaborandis exquisitiis et ornandis, vt capillis, superciliis, vnguibus, etc. veram perfectionem et pulcritudinem amittunt. Cuius generis exempla habet idem WINKELM. *H. A.* p. 237. f.

21. Vfus talium operum, maiorum quidem, fuit in religione: Deorum publica in templis, porticibus, atriis, foris, vicis, et villis ornandis: minora, aurea et argentea caelata, etiam in religione priuata, in fupellectili menfarum; vnde vafa figillata, caelata, toreumata conuiuialia frequenter commemorantur, praefertim apud CICERONEM in *Verrina* quarta: quae fuper hoc genere legenda eft.

22. Reliquias antiqui huius artificii ab inftauratis literis edidere multi, partim feparatim, partim inter alia genera. Principes et vtiliffimas collectiones infra commemorabimus. Indicem artificum huius generis, & veteribus collectum, dedit IVNIUS ad calcem operis docti, *de Pictura Veterum*.

23. Vtilitas autem horum operum cognofcendorum eft duplex: prima, ad elegantiam ingenii in fpectandis operibus artis et pulcritudine vera fentienda et iudicanda: altera maior, ad doctrinam pertinens, quae eft in cognofcendis per fenfum rebus antiquis, quae descriptione explicari

explicari non satis perspicue possunt, ut in vestitu similibusque rebus, item in intelligendis scriptoribus antiquis, cum de talibus rebus scribunt aliquid, nec minus ad iudicium poetarum; cum in talibus operibus exprimendis elaborarunt.

24. Huic generi toreutices, quod figuras e materia solida integras, et seiunctas ab alio corpore (περιφανῆ Graecis dicuntur), vel caelando, vel sculpendo efficit, qualia sunt et in figillatis vasis, coniunctum est alterum, quod superficiem vel tabulae marmoreae, vel eboris, vel vasis, vel alius supellectilis, etiam ianuas templorum, scuta, clypeos, etc. ornat figuris, in marmore quidem, et vasis e marmore vel metallo, ex ipso corpore expressis, ut partem aduersam modo ostendant (Gr. πρόστυπα), in ceteris extrinsecus illigantur, ut etiam reuelli possint; cuius rei multa est apud *Ciceronem* l. c. mentio. Sigilla illa περιφανῆ, i. e. integra, et cum illigantur vasis, ut poculis, *emblemata* appellantur, et cum ita corpori vel vasis, vel clypei, vel valuarum inferuntur, ut dimidia modo extant; in posteriori genere etiam *crustae*, quod et marmoris secti, et caelati ad ornatum parietum, nomen est. v. *Clav. Cic.* in verbo utroque.

25. Secti marmoris ita caelati (*en ronde bosse*) antiquissimum exemplum est, quod sciam, in marmorea tabula, vel crusta Britannica, quam supra commemorauimus. Aliarum crustarum, vasorumque marmoreorum multa exempla extant apud antiquitatum collectores, recentissimumque, Comitum CAULVM. Aeris autem et melioris metalli fuere *Thericlea* vasa ap. CICERONEM *Verr.* 4, 18. 108. *A. X.* 1. et alia.

26. Clypei caelati antiquissima apud *Homerum* et *Hesiodum* est mentio; quorum exempla imitatus est *Virgilius* cum *Silio*, multisque aliis: unde artifices similes elaborare tentarunt, suntque reperta exempla antiqua. V. DRAKENB. ad *Silium* p. 196. *Mys* caelauit, seu sculpsit clypeum *Mineruae* ex ebore, ad descriptionem, factam a *Parrhasio*, PAVSAN. p. 67. Fores caelatas fingit ingeniose VIRGIL. *Aen.* 6, 20. f. et narrat CICERO *Verr.* 4, 56. qui et *emblemata* appellat.

27. Hoc denique artificium eadem initia, et incrementa, et fata aduersa habuit. Nam est eiusdem formae, et itsdem regulis tenetur. Reliquiae eius, nisi in marmore, et clypeis, lucernisque, vix reperiuntur. V. MONTEFALC. *T.* 4. *Suppl.* p. 12. et lucernarum clypeorumque editores. add. BARTOLI *Admir. antiqu. Rom. et veteris sculpturae vestigia*, Rom. 1690.

28. Maior, immo prope infinita copia est in parte ea, quae proprie *Glyptice* dicitur, *sculptura* vel *sculptura gemmarum*, quia fit γλυφάνω, scalp pro, non caelo: quamquam et caelatas gemmas, eminentibus supra aream gemmae figuris, et icunculas gemmeas habemus; qualis est in *Musæo Richt.* n. 8. e *Chalcedonio* (ἀνάγλυφα Graeci dicunt et ἐκτυπα).

29. In his operibus tria spectantur, lapillus ipse, manus artificis, siue artificium et ingenium sculpturae, denique argumentum sculpturae.

30. Ac de gemmarum quidem ipsarum generibus vniuersis diximus: ceterum delectus quidam gemmarum in scalpendo fuit; magisque onychibus, achatis, fardis, prasiis etiam et iaspidibus, vsi sunt, quam aliis, vt opalis, sapphiris,

ris, carbunculis lucidioribus, chrysolithis; vel propter duritiem, scalpro fortius resistentem, vel pretii magnitudinem, vel aliis de causis.

31. In Museis quidem gemmae omnium fere generum reperiuntur, ut e GORLAEO, aliisque gemmarum veterum indicibus, velut nupero *Lippertino* patet; sed impari frequentia. Nec tamen ex his reliquiis certa est coniectura. Nam smaragdi scalpti hodie sunt rari, cum PLINIVS testis sit, iis libenter vsos scalptores propter coloris amoenitatem. Adamanta scalpere non didicisse creduntur, idque primus reperisse aetatis recentioris artifex, *Iac. Treccia*. v. ALLATIVS ad *Antiqu. Etr.* p. 40. et GORLAEI praef. ad *Dactyliothe.* in pr. LONGVS de annulis, p. 36. Sed tamen exemplum adamantis scalpti esse traditur in *Dactyliothea* Bedfordi Comitum ap. LIPPERTVM, in *Dactyliothe.* P. II. p. 116.

32. Superficies gemmarum an polita fuerit eo, quo nunc fit, modo, tritu arenarum tenuissimarum ex adamante aut smyride lapide, video dubitari. Sunt, qui putent, in his noster quondam CHRISTIVS (praef. ad *Dactyliothea. Mus. Richt.*), pariter scalptam esse; quod per microscopia cernantur sulci, vel striae, quas ab tritu arenarum esse non posse, sed a scalpro: nec ullam eius rei mentionem esse apud veteres, cum pro scalptura testimonia extent, PLIN. 37, 4. 13. Sed locus *Plinii* de scalptura argumenti intelligi potest commode: et sunt testimonia etiam contraria eodem in loco de politura. Sed talia artificibus scalptoribus potius, quam nobis, disceptanda sunt.

33. Artificium poliendi gemmas antiquissimum esse, Mosaici libri docent: scalpendarum in iis figurarum serius inuentum videtur, scalpturaque marmoris posterius. In gemmis Aaronis nomina modo tribuum scalpta, *Exod.* 39, 6. Ceterum vtramque scalpturam pariter adoleuisse credibile est, et elanguisse. Nam vtraque nititur picturae linearis descriptione, et imitatione symmetriae in pulcritudine naturali, venustatisque simplicis et facilis in partibus figurarum actionibusque. Ea vero in omni genere artium eodem tempore creuit et diminuta est.

34. Vfus gemmarum scalptarum fuit in annulis signatoriis, qui huic artificio reperiendo locum videntur fecisse; vnde artifices ipsos *δακτυλιουργοί*, annulorum scalptores, vocant Graeci, cum homines lauti annulos, quibus signarent, gestare in digitis vellent, non modo securitatis causa, sed etiam ad ornatum. Nec tamen propterea statim ab initio gemmae ad signandum vsurpatae, aut gemmae ipsae figuras statim habuere. Ceterum res in Aegypto initium habuisse videtur ex indiciis scripturarum sacrarum.

35. Antiquissima gemmae in annulo scalptae inter Graecos exempla sunt *Phoci*, (a quo Phocis dicta) Aeaci filii, e fabulis; *Polycratis*, Samii, quem Daedalo aequalem faciunt, a Theodoro scalpta, de qua supra. In ea *PLINIVS* 37, 1. initium scalpturae in annulo ponit.

36. Alexandri aetate artificium hoc perfectionem adeptum fuisse in *Pyrgotele*, et res arguit, et Alexandri praeceptum, cauentis, ne simulacrum suum, nisi a *Pyrgotele*, in gemmis scalperetur. *PLIN.* l. c.

37. Romae hoc quoque artificium habuisse perfugium, sed ut a Graecis coleretur, *Dioscoridis* exemplo constat, apud SVET. *Aug.* 50. PLIN. l. c. cuius manu scalptas gemmas tres exhibet STOSCHIVS in *Gemm. caelat.* n. 25. 26. 27. Et in Sicilia bonos huius generis artifices fuisse, e CICERONIS *Verrina quarta* c. 26. videtur colligi posse.

38. Gemmas scalptas colligere, vetus institutum est: *Dactyliothecas* appellauere. Mithridatis antiquissimum exemplum est, cuius dactyliothecam Pompeius in Capitolio dedicauit. Romae primus instituit Scaurus, Syllae privignus, post Caesar, sex in aede Veneris, Marcellus, Octaviae fil., vnam in Palatini Apollinis cella. *Plin.* l. c. Recentiori aetate plures pluribus locis institutae, opportunitatem praebente copia.

39. Ceterum in his magis artificium argumenti, quam lapis ipse in pretio fuit, a quo etiam vsus est praecipuus, vel ad artifices pertiens, vel ad studiosos literarum: estque eadem eius generis ratio, quae statuarii, in primisque numarii: nisi quod hic maior varietas est; quo etiam magis profunt antiquitati Graecae Romanaeque illustrandae.

40. Etiam recentioris manus a vetere discernendae in his iudicium est, sed ambiguum saepe, etiam his, qui artificii talis non sunt imperiti, et oculos habent, vsu tritos notandae elegantiae, et antiquitatis sinceræ ab imitatione discernendae.

41. Gemmas scalptas iusto volumine collectas edere, primus instituit ABR. GORLAEVUS,

Belga, vetere Daſtyliothecae nomine, elegantibus figuris, *Delphis* 1601. 4. quod opus bis repetitum eſt per IAC. GRONOVIVM 1695. 1704. Sed minor numerus editus eſt, quam voluntas editoris tulerat, deſtituti ab redemptore. v. *praef. Gorlaei*. Poſt eum multi multas edidere inter alias antiquitatis reliquias, aut ſeparatim, vt ZANETTUS, Venet. 1750. GORIVS in *Paſſarii* Theſauro Gemm. Flor. 1750. f. etc. aut Muſeorum in copiis, quorum copia praefens eſſet, vt *Odeſcalchi*, Rom. 1751. f. *Ebermaieri*, Lipſ. 1721. *Richteri* etc.

42. Ad intelligendum, et artificii ſenſum conſequendum nihil aptius fuerit primum opere Cayliano, in quo plurimae gemmae explicantur cum admonitione breui de artificio, deinde *Daſtyliotheca* PHIL. DAN. LIPPERTI, artificis Dreſdenſis clari, ſuperiori anno abſolutius edita. Sed exempla gemmarum antiquarum ipſa inſpicere oportet, vt oculi uſum ſentiendi capiant, vel imitamenta exemplorum veterum, quorum artificium idem ille LIPPERTVS apud nos inſtauravit e vitro, ad veteris ſimilitudinem *Obſidiani* (PLIN. 36, 26.), de quo Com. CAYLI diſputatio erudita eſt T. 30. *Comm. Acad. Inſcr.* p. 457. Veteris illius generis ex Obſidiano vitro reliquiae etiamnum quaedam extant, vt in *Theſauro Stoſchiano*, a WINKELMANNO nuper edito, item in *gemmis caelatis*, a PHIL. STOSCHIO illuſtratis, n. 49. et 52. cuius vid. *praef.* p. 18. ubi idem artificium a *Philippo*, Duce Aurelianenſi, inſtauratum tradit.

43. Sed quoniam vitri mentio facta eſt, attingendum eſt etiam genus artificii veteris in vitro

vitro caelando et scalpendo. Nam et pocula, aliaque e vitro vasa, sicut argentea, caelata esse, tradit PLINIVS 36, 26. *torno*, inquit, *teritur et argenti modo caelatur*: eorumque poculorum gratiam tantam fuisse, vt argenteorum et aureorum vsum sustulerit; quae deinde modo in abacis tricliniorum ad spectandum, vt opinor, exponebantur: quamquam et antea vasa caelata pretiosiora magis ad hunc ornatum vsurpata sunt, quam ad bibendi vsum in conuiuio. *Vitrum sigillatum* memorat etiam APVLEIVS *Metam.* 2. p. 26. *extr. ed. Colv. et Martialis* 14, 94. *toreumata vitri*. Descriptio elegans talis crateris est ap. ACHILLEM TATIVM *L. II. p. 69. ed. Salm.* De artificio vitri tornandi, si quis cognoscere velit, adeat CAYLVN *T. II. p. 356. f.* Sed id ad artifices potius, quam ad nostram curam pertinet.

C A P. VI.

DE PLASTICE.

I.

Plasticen, sunt, qui aetate omnium primam putent; quod molliorem materiam tractet: Pasiteles apud PLINIVM 35, 12. etiam matrem statuariae, sculpturae, et caelaturae. Nec valde repugnem, praesertim in vasis et supellectili alia, itemque in simulacris.

2. Ea primum argillam, vel cretam, gypsumque tractavit atque finxit, post etiam aliam materiam, vt ceram, et aes, igni liquefactum. A

priori genere et secundo *plastae et fictores* sunt; ab altero et *cerarii* apud CICERONEM *Verr.* 4, 13. a tertio *statuarii* proprie.

3. Primum genus et *figlinam* complectitur, quae supellectilem domesticam ex argilla fingit, non indigna, quae hic commemoretur: quod et in hac aliquid ingenii eluxit. Nam imitata primum est in argilla opera caelata; ex quo genere fuere *Thericlea opera*, figlina primum; fuit enim figulus Thericles; quorum deinde ingenium etiam in metallo expressum est: idque genus et ipsum Thericleorum nomen accepit. Sed habuit etiam caelaturam propriam. Nam PLINIVS *caelaturam* in fictilibus fastigiis commemorat, MARTIALIS autem 4, 46. *figuli caelum*, et PLUTARCHVS, in Apophth. σκεύη κεράμεια, εἰργασμένα γλυφαῖς τισὶ καὶ τορμαῖς, *opera figulina caelata et sculpta*.

4. Nec ea res contemtibilis fuit, tanta operum talium elegantia exorta, ut maximo venirent, (PLIN. 35, 12.) sicut nostra nunc Porcellana, quae ex eodem genere sunt: nam et olim picta esse argillacea vasa, ea, quae nuper reperta sunt *Campana*, testantur: de quibus multa WINKELMANNVS in *Hist. artis* habet. Eiusdem generis *Horatii supellectilem Campanam* fuisse, non credere sustineam, quia de ea, ut de re vili, loquitur. Genera operum figulinorum suis virtutibus commendata, enumerat PLINIVS l. c.

5. Figlina simulacra primum finxisse, PLINIVS tradit, *Dibutadem, Corinthium*. Ex eo genere Romae simulacra antiquissima Deorum, in his Iouis Capitolini, in cuius etiam manu fictile fulmen ponit OVIDIVS: tum *antefixa* in tectis tem-

templorum, apud LIVIUM 34, 4. primum *protypa*, deinde *ectypa*, quorum inuentor idem *Dibutades* traditur. *Protypa* malit SALMASIUS intelligere *prostypa*, parte modo aduersa figurata, quod simplicitati artis non male conuenit. *Protypa* intelligunt *proplasmata*, *exemplaria* (*modelle*), quod vix rei conuenit. Sed fortasse *protypa* eadem, quae *prostypa*.

6. Nec huius generis simulacra cum simplicitate antiqua aboleuere, sed etiam laudatissimis temporibus quaesita sunt: eiusque generis simulacrum Veneris fuit, a Caesare in Foro suo dedicatum.

7. Artis exquisita elegantia in imitandis rerum formis etiam per colores, *Posis* exemplis patet, cuius poma et vuae non poterant a veris adspectu discerni. V. PLINIUS l. c. *Plastas* nobiles tradunt PAUSANIAS VI. p. 461. 488. PLINIUS l. c. vndique collectos FR. IVNIUS in *Catal. Artificum*. De *Thericle* supra diximus.

8. E *cera* ficta esse non modo *proplasmata* caelatoribus et aliis artificibus, quae magno, interdum operibus ipsis maiori, veniere: sed etiam imagines, Romanus mos in atriis collocandarum cerearum imaginum, et in funerum pompis gestandarum, fatis docet. Eas *protomas* fuisse (*buster*), res ipsa docet. Locus classicus est apud POLYBIUM L. 6. c. 58. et alius apud PLIN. 35, 1. quo et pertinere videtur locus IUVENALIS, *Sat.* 8. in princ. CHRISTIUS noster putabat, fuisse picturas inustas cera: inde ceras dici: sed id non sinunt auctoritates conmemoratae. Artificium fingendi e cera arti pingendi iungitur apud CICERONEM *Verr.* 4, 13.

9. Hoc

9. Hoc genus, figuras et vasa e molli aut liquefacta materia fingendi, peperit sine dubio *statuariam*, e metallo liquefacto simulacra fundentem. PLIN. 35, 12.

10. Eius primos auctores faciunt *Rhoecum* et *Theodorum*, Samium, HERODOTVS 3, 60. PAVSANIAS l. VIII. p. 629; X. p. 896. et alii. Rhoeci filii, clari arte, *Telecles* et *Theodorus* fuere, Apollinis Pythii statua nobilitati: quorum de artificio vid. DIODOR. Sic. L. I. extr. Post a multis tractata, ad summam, ut aliae artes, perfectionem venit.

11. Materia statuarum talium aes, interdum Corinthium; ex quo genere Sphinx Hortensii fuit; aurum, argentum, etiam ferrum. Sed aeris quasi legitimus usus fuit, auri et argenti serior ambitio Caesarum, ut Domitiani, induxit. De ferro supra exempla posuimus. adde IVNIVM l. c. p. 292.

12. In fundendo porro aere ratio habita est primum *temperaturae*, quae esset apta statuis: fuit enim varia et multiplex, PLIN. 34, 9. Massae centum pondo aeris admista duodecim pondo plumbi argentarii, i. e. stanni, cum selibra, ut facilius fusum fluere. Atque etiam varietate mixturae colores variauerunt. Nam v. c. Cyprio aeri admiscendo plumbo puro, colorem purpureum effecere in praetextis. Deinde aquae et aeris ratio habita est, ut duritiem et colorem iuaret. De aqua supra dictum, in cap. de metallis. De modo fundendi artifices consulendi.

13. Ferrum, cum durius tractatu sit, raro usurpatum est. Sed ei colorem aeris dedere illico aceto et alumine; aduersus autem rubiginem

nem muniuere cerussa, gypso et pice: quam temperaturam Graecis *antipathiam* dici, auctor est PLINIVS 34, 15.

14. Statuarum porro varia genera sunt ab varietate magnitudinis et habitus. Ex illa *iconicae* sunt SVET. *Calig.* 32. Gr. *ισμῆτεςτοι*, et *colosseae*; ex quo genere clarissimus colossus Rhodius: ex habitu aliae *pedestres* sunt, aliae *equestres*, quae nobilissima forma est, *togatae* aliae, *palliatæ*, etc.

15. Artificii et forma, et vicissitudo eadem, quae in marmoreis fuit, iidemque saepe in eodem genere artifices. Nam et Phidias et Lysippus aereas quoque fecere. Artifices huius generis magno numero sunt apud PAVSANIAM et PLINIVM.

16. In principio per partes fusae sunt, ut etiam marmoreae interdum factae. Eae trunco clavis et fibulis deinctae, PAVSAN. III. p. 251: cuius generis quasdam, in Herculano repertas, tradit WINKELMANNVS *H. A.* p. 258. etiam cui pallium extrinsecus adiectum esset fibulis. Sed etiam ferruminatione usi sunt, ut capillorum, et cincinnorum in capite, exemplo ibidem reperto: cuius ferruminationis etiam in aliis operibus, per partes componendis, usus fuit, ut calicibus apud HERODOT. 1, 25. qui auctorem rei Glaucum Chium facit.

17. Coeptae etiam sunt statuæ inaurari, idque non modo testimoniis veterum constat, sed etiam vestigiis auri perspicuis, quae in statuīs aeneis, ut M. Aurelii equestri, ut Veneris Mediceae, et Herculis in Capitolio (MAFFEI *Stat.* n. 20.) reperta sunt: nec ita tenuiter cufis, ut nunc, lamellis auri, sed bracteis crassioribus:
quae

quae res etiam sub terra et humidis locis auri quid conseruauit.

18. Reliquiae statuarum aenearum maiorum non nimis multae sunt, auctae tamen nuper ex Herculaneis cauernis. Princeps est ea, quam modo commemorauimus equestri Aurelii, cuius figura saepe expressa est, ut aliarum, inter statuas Museorum et locorum publicorum. Minorum signorum ex aere copia satis magna superest. Figuras signorum et statuarum, aere expressas, dedere multi. Huc pertinent *MAFFEI Collectio statuarum*, Romae 1704. f. *Musea, Capitolinum, Florentinum*, etc. et aliorum antiquaria opera plura. De usu separatim dicere, nihil attinet; est enim idem, qui signorum marmoreorum.

C A P. VII.

DE P I C T U R A.

1.

Pictura, quae proprie dicitur, a quo populo, et quo tempore, inuenta et exorta sit, incertum est, Aegyptiis et Graecis de inuentionis gloria certantibus, de aetate autem veterrimis Graecorum dissentientibus. *PLIN.* 7, 56; 35, 3.

2. In sacris quidem libris primum est vestigium eius apud Chaldaeos, *EZECH.* 23, 14. et quidem minio, vel rubrica, in pariete: apud *HOMERVM* autem omnino nullum: nam in peplis pictis, et clypeo Achillis frustra quaeritur.

3. An-

3. Antiquissimas picturas valde rudes fuisse, communia omnibus ingeniosis artibus initia indicant, et necessitas adscribendi, cuius rei imago esset. AELIAN. *V. H.* 10, 10. ARIST. *Top.* 6, 2. PLIN. 35, 3. Ceterum cum artibus superioribus, eodemque tempore, hoc est, aetate Alexandri M. attigisse perfectionem videtur. Miltiadis quidem temporibus iam similitudinem oris exprimere potuisse, e NEPOTE colligitur non improbabiler.

4. Inventionem primam ductam esse credunt, ab umbris rerum, quibus circumducendis species earum in plano efficeretur. Sed id *linearis* potius *picturae* initium fuerit, quae fit *graphide*; a qua *graphidos* scientia dicitur VITRUVIO de *Archit.* 1, 1. picturae ipsae *μονόγραμμοι*; unde Epicuri Dii *monogrammi*, apud CICERONEM lepide appellati. De ea arte supra diximus, c. V. §. 1. f.

5. Pinxere ab initio coloribus singulis, quae picturae *μονοχρώματος* Graecis dictae: paullatim variare colores, et coloribus imitari naturam coepere. In monochromatis illis picturis vsi sunt colore rubro, vel e testis tritis, vt PLINIO placet, 35, 3. post minio et cinnabari, ad extremum rubrica. *ibid.* 7. quod et sacris literis l. c. consentit. Postea cum pluribus, tamen quatuor modo coloribus, sed iis simplicibus et seueris, vsos clarissimos pictores, *Apellem*, *Echionem* (alio loco *Ectionem* habet PLIN. l. 33, 7.), et alios constat, (PLIN. 35, 10. n. 15.) atramento, Sinopide Pontica, melino, et file, in primis Attico (PLIN. 26, 4). Etenim magis artificii subtilitate decus operibus quaerebant, quam colorum

rum exquisita specie, et nitore, seu hilaritate. Denique, velut per luxuriam, laetiores colores, purpuram, chrysocollam, cinnabarim, et alios adhibuere. Hoc nomine laudat Echionis tabulam Cicero, Parad. V. Hinc duplex genus picturae veteris; de quo egregius CICERONIS locus est *de Orat.* 3, 25. item *Or.* 50.

6. Per illam colorum varietatem picturis accedere primum *lumen* et *umbra*: nam lumen praestat color candidus, umbram ater, per quam etiam excitantur colores ceteri; deinde *splendor* et veluti *vigor*, (Gr. *τένος*) id est, coloris cuiusque *ἀκμή*, quae coloribus recte tractandis efficitur; *transitus* denique *colorum*, ut scite appellat OVIDIUS in descriptione arcus coelestis, *Metam.* 6, 66. *commisuram* PLINIVS 35, 5. Graeci *ἀεμογήν* dicunt; in qua ipsa picturae perfectio est.

7. Colores non oleo, ut nunc fit, subegere, quod est novum seculi abhinc tertii inuentum, sed aqua, admistis interdum aliis liquoribus, ut aceto, velut in atramento, ne elueretur. PLIN. 35, 6.

8. Etiam cera pinxere veteres, incertum, quo auctore (PLIN. 35, 11. pr.), genus picturae *encaustum* dicitur: nam *inurebant* ceras (id. 35, 4.), expansas super loco pingendo, ut cameris, foribus, etc. Etiam tingebantur cerae variis coloribus (ibid. 7.). Modus inurendi varie explicatur a recentioribus. In eo genere primus nobilis fuit *Paufias* Sicyonius. (ibid. 11.) Sed et liquefactis ceris, et penicillo pinxisse, idem PLINIVS l. c. auctor est, quae pictura Graecis *κηρόχυτος* dicitur, quia fit *κηρῷ ἐντακέντι καὶ διαχυθίντι*. Vtrumque genus instaurare tentarunt nostra

nostra aetate plures, non infelicitè, auctore
CAYLO, cuius de *Encaustica pictura* libelli ex-
tant, ante non multos annos editi.

9. Alia *encaustica* pictura fuit in ebore, ductis
graphide (veruculo, cestro,) candente fulcis
linearum, super quibus, coloribus vsitatis, vt
in tabulis, pingeretur. Huius generis picturas
cestrota ab cestro vocabant, vt est apud PLI-
NIVM II, 37. vbi vulgo male *cerostrota* erant:
artem ipsam Graeci *κέστρον*, v. HESYCH. in h.
v. Ad eundem modum cornu sectum in lamellas
ad ornandos parietes, aut valvas forium, pingi
solitum, tradunt PLINIVS, aliique. v. SALMAS.
ad *Solin.* p. 164.

10. Picturae primum factae in parietibus, et
fornicibus, s. cameris, super tectorio, vt in tem-
plis, in sepulcris, etiam in trichiniis: eiusque
picturae crebra est mentio apud veteres. Ex eo
genere sunt, quae in sepuloris, et obrutis terra
aedificiis, vt nuper in Herculanensibus, reper-
tae sunt, et editae in picturis Herculanensibus,
de quibus v. et WINKELMANNVM in *Hist. Artis*
p. 264. quamquam et tabulis pictis vestitos tem-
plorum parietes, clarum est e *Ciceronis Verr.* 4, 55.

11. Factae autem sunt tales picturae in sicco
tectorio, et in vdo; quas hodie discernere haud
facile datur. PLINIVS colores quosdam, ait,
recusare vdo tectorio illini, l. 35, 7. et amare
cretulam; vt caeruleum quendam colorem, 33,
13. vsus, inquit, in creta, calcis impatiens.
Vnde fortasse e basi picturae, et genere colorum
iudicari potest, in sicco, an vdo factae sint.

12. Sed has parietum picturas etiam cera
obducere, mos fuit, et ad augendum colorum

splendorem, et ad muniendos eos aduersus vim aeris et humoris: cuius generis quasdam picturas in specubus Retinensibus repertas memorat WINKELMANNVS *H. A.* p. 286. In locis autem PLINII 33, 7. et VITRUVII 7, 9. quae adfert idem, tantum de minio sermo est, eoque aduersus vim solis et lunae, in locis apertis illinenda cera muniendo.

13. Nec inusitatae in vitro picturae, quamquam inter Christianos, in templis, in sepulcris, etc. frequentiores; de quorum reliquiis etiam doctum Bonarotae opus extat (*Florent.* 1716. 4.), suntque rara, quantum scimus, artis melioris exempla. Sed artificii eius modus cum ad obliuionem venisse putaretur, in eo instaurando artifices quidam elaborauere, eumque praeceptis explicauere: de quibus dicere nihil attinet.

14. Pinxere etiam in marmore, non modo, vt marmorea opera circumlinerent, de quo supra diximus *P. I. c. 2. §. 5.* sed etiam vt imagines in plano marmore fierent; cuius generis quaedam picturae, sed monochromati reperiuntur in *Picturis Herculan.* T. I. non magni artificii. De hoc genere adeundus CAYLVS *Comm. Acad. Inscr. T. 29. p. 166. f.*

15. Vsitatissimum et celeberrimum genus picturae fuit in *tabulis*, vnde picturae hae ipsae dicuntur tabulae pictae, fere e larice femina, quod id lignum non facile finderetur, et igni fortius resisteret, VITRUV. 2, 9. PLIN. 16, 10. 40. THEOPHRAST. *Hist. Plant.* 3, 10; 5, 8. eaque ratio ad proxima nobis tempora mansit. Nam CICERONIS *picturae in textili*, e *Verr.* 4, 1,

ex

ex alio genere sunt. Sed tamen et Romae pingere in *linto* coeptum auctore Nerone, PLINIVS 35, 7. 39. et sunt etiam alia eius generis vestigia antiqua. Exemplum antiquissimum in *linto* picturae Aegyptiacae est ap. CAYLVM in *Collect. Antiqu. T. V. p. 21. f.* Sed id non est frequentatum. De *picturis vasorum figlinorum* supra dictum.

16. In hoc quoque genere picturarum *circumlitio* usurpata, eadem, qua in marmoribus, de causa inducendis coloribus, ut atramento tenui, quo Apelles utebatur (PLIN. 35, 10. n. 8.), aut alio quo colore apto.

17. Prolusio pictoriae fuit, ut diximus, in lineari circumscriptione corporum et partium singularum exteriorum, ut capitis, brachiorum et pedum. Ab hoc initio coepere lineas intus spargere, ad umbram a lumine discernendam, auctoribus rei *Ardice*, *Corinthio*, et *Telephane*, *Sicyonio*: picturae ipsius, quae proprie dicitur, initia in colore adhibendo: unde primum facta sunt monochromata; progressus in varietate colorum, et diligentiori membrorum actionumque cum symmetria expressione. Nec tamen monochromata, perfecta arte, neglecta sunt. Nam et Zeuxis pinxit ex albo, (hoc est, albo colore in nigris tabellis) PLIN. 35, 10, *extr.* ut contra alii, in albis nigro: cuius generis species est in pavimento, in *Cayliana Collect. Ant. T. 7. tab. 42.* De toto genere monochromatum legendus CAYLVS *Comm. Acad. Inscr. T. 25. p. 149.*

18. *Monochromata* inter Graecos sunt *Candaule* rege antiquiora; qui aequalis fuisse creditur

tur Romulo. Nam is tabulam talem pictam habuit, in qua praelium expressum esset. *Eumaeus*, Atheniensis, primus sexum discreuit; *Cimon*, Cleonaeus, *catagrapha* pinxit, (*figures de profil*) et oris varietatem tentavit, respicientes, despicientes, suspicientesque pingendo, articulos membrorum expressit, venas, et in vestibus sinus, plicas, etc. *Polygnotus* denique vultum emolliuit, os aperuit, dentes ostendit, etc. PLIN. 35, 8.

19. Hic ergo primus operae pretium fecit, post *Apollodorus*, Atheniensis, qui colorum mixturas et umbrae usum reperit. Secutus est *Zeuxis*, Heracleotes, iam perfectus pictor, et fiducia artis superbus, cum *Parrhasio*, Ephesino, etiam superiore, (v. CIC. Inu. II. 1. et PLIN. 35, 10. n. 4.) qui symmetriam in picturis perfecit, quae Zeuxi deerat, et *circumscriptionem* figurarum (*extrema lineamenta* appellat CICERO Or. 56. *extremas lineas* PLINIVS 35, 10.), in quo principatus artis, iudice eodem, vultus denique argutias et capillos. Ei par, vel superior, fuit *Timanthes*, cuius nobiles picturas veteres memorant, vt QVINTILIANVS 2, 13. et PLINIVS, et alii. Sed omnibus maior fuit *Apelles*, Alexandri aetate, in quo ad summum peruenit ars, et constitit. Nam tabulis eam venustatem, conseruata tamen simplicitate naturae, addidit, quam signis addiderat *Lyfippus*. v. PLINIVS 35, 10. Eodem tempore Ἰθῆ et παῖθῆ exprimere coepere *Aristides*, Thebanus, et *Protogenes*, qui propylaeum Athenis pinxit. Vtriusque opera praeclara narrat PLINIVS, l. c.

20. Clarissima hinc genera *picturae*, vt diximus, in tabulis: minor honos *paristariae*. *ibid.* quod

quod non ceperim sic cum WINKELMANNO *H. A.* p. 264. ut nullus magnus pictor in parietibus pinxerit: id enim falsum foret; nec id PLINIVS dicit: *rhyparographica*, et *chorographica*, qualia in picturis Herculanensibus occurrunt, longe infra illa genera, nec tamen ingrata, aut contempta fuere. PLINIVS 35, 10. *extr.* Vfus eorum, parietibus a VITRUVIO 7, 5. attributus, exemplis Herculanensibus firmatur.

21. Etiam regionibus, et locis, ut nunc, picturae discretum est ingenium. Nam aliud *Asiaticum* fuit, aliud *Helladicum*. Hoc genus etiam in *Ionicum*, *Sicyonium*, et *Atticum* diuisum. PLIN. l. c. Sed clarissima diu Sicyonia schola fuit.

22. Ceterum perfectio artis Graecae cognosci a nobis satis, aut aequae ac ceterarum artium, haud potest, toto prope genere tabularum, in quibus principatus fuit, sublato, reliquiis autem iis, quae nunc extant, suntque oppido paucae, auctae iam ex Herculanensibus specubus, iudice CAYLO (*T. III. p. 106.*), et ROSIO (*du Bos in Reflex. sur la poesie et la peinture T. I. p. 201. f.*), nulla parte attingentibus celebratam illam artis perfectionem: etsi facile crediderimus WINKELMANNO, in iis, quae Romae seruantur, et Herculanensibus, esse exempla praecelari artificii.

23. Neque tamen cum PERRALTO, et aliis antiquitatis obrectatoribus, recte hinc colligas, inferiorem multo sculptura fuisse picturam, et veteres per vanitatem mentitos esse in iis, quae de operibus eius tradant: praesertim cum eos veros reperiamus in ceteris artibus, in quibus eorum traditioni res ipsa fidem adstruit.

V. C. CAYLUM, l. c. add. et ALLATIVUM ad
Antiqu. Etr. p. 141. it. BOSIVM, l. c.

24. Apud Romanos picturae usus ante fuit, quam Graeci pictores eo venissent, ex Etruria eo delatus, ut credibile est, quae a Lydis potuit accepisse: extiteruntque opera pictoria in parietibus templorum non contemnenda; quae enumerat PLINIVS 35, 4. Graecae tabulae Romanam venire primum per Mummius Corintho; fortasse ante e Sicilia et Graecia magna; sed nulla certa testimonia sunt: post per Sullam, Pompeium, Caesarem et Augustum. Sua aetate *morientem artem* appellat PLINIVS, l. c. extr.

25. Veteris artis, sed *Italicae*, opera primum e sepulcris, et aedificiis, terra obrutis, prolata sunt saeculo sextodecimo, per quae ars restitui coepit ingenuis et imitatione *Angeli et Raphaëlis*; post paulatim et alia, quae aeri incisa spectare licet: ipsa maxima parte interiere, per vim aeris deleta, ut nuper quaedam ex Herculanensibus, nisi quae inducta sunt vernice ad arcedam, vel debilitandam aeris actionem. v. *Réflexions sur la Poésie et la Peinture T. I. Sect. 38.*

26. Eae reliquiae et ad usum artis carae esse debent, quae per eas, ut diximus, reuixit, et profunt ad qualemcunque veteris artis intelligentiam; denique etiam ad doctrinam liberalem, in multis rebus antiquitati adferendo lucem, cum ipsae vicissim accipiant a doctrina; in quo genere etiam barbarae aetatis quamquam rudes picturae, ut in libris scriptis, in vitris, profunt. V. V. C. IO. IAC. REISKIUS in praefatione extrema ad *Constantini libros de Cerim. Byz.*

27. Hae

27. Hæc reliquiae editae sunt a pluribus: ex eoque genere sunt: *Picturae antiquae Cryptarum Romanarum*, a Bartolis delineatae, a Io. Petro Belorio, et Michaelæ Angelo illustratae, *Romæ* saepe editae, etiam latine a. 1738, quo pertinent etiam reliquae picturae e sepulcro Nasonum; *Picturae Herculanenses*, quae splendido opere editae sunt Tomis quatuor; *Collectio Cayliana*, et aliae.

28. Ad historiam artis antiquae cognoscendam e veteribus maxime prodest PLINII liber quintus et tricesimus, et in eum commentarii, qualis *Londini* prodit a. 1725. f. quamquam et in ceteris libris quaedam, eo pertinentia, sparsa sunt. Propriis libris de antiqua pictura scripsere FRANC. IVNIVS, ad usum doctrinae in primis et intelligentiae veterum scriptorum; ad artis ipsius cognitionem, magis TVRNBVLLVS sermone anglicano *Lond.* 1740. f. quo maxime etiam pertinent WINKELMANNI et HAGEDORNII super historia artis et natura libri, et alii. De claris artificibus in hoc genere idem ille IVNIVS videndus, et FELIBIEN in vitis pictorum aliorumque artificum, *Trenultii* 1725. 8. De vitis pictorum etiam libellus est francicus, editus Parisiis 1745 et 1752. 4.

CAP. VIII.

DE ARCHITECTURA.

I.

Architectura ab necessitate orta, ingenii humani et morum varietate, et ipsa varie vel emendata, vel perfecta, vel corrupta est.

2. Inuentionem eius et perfectionem ferio-rem esse sculptura, putant ruinarum Palmyrenarum editores. Argumento est discrimen vtriusque in veteribus monumentis, vt in templo Thesei et Mineruae Athenis, in quo sculpturae quidem perfectio animaduertitur, architecturae non item. Causam esse, quod sculptor ob oculos habeat exemplaria, quae imitetur, et imitetur modo: architecti rem ipsam vniuersam, et proportionem iustas reperire et excogitare paulatim debuere. Tum perfectionem architecturae diutius durasse, quam sculpturae: quod proportionem facilius seruentur, vbi semel repertae et definitae sint, quam imitandi lex et ratio.

3. Initia ducunt e *Gen.* 4, 17. frustra verbum oppidi metientes ferae posteritatis vsu. Nec e *Gen.* 10, 10. aut 19, 28. cum GOG VETO certius quid colligi, eandem ob causam, potest. Nam et Athenis primum in specubus agebant, donec lateres inuenirentur, *PLIN.* 7, 56. Maiora iam ante diluuium Noachicum opera arguit Babylo-nica aedificatio, sed publica magis, quam priuata, quae diu simplicia et rudia fuisse, indicant
reli-

reliquiae illius ruditatis in Oriente et Occidente iam cultiori.

4: Prima aedificiorum, quae proprie dicantur, materia sine dubio lignum rude et lutum fuere, primum molle et vdim, post tostum sole, vel igni, vt in Aegypto tempore Mosis, vt Athenis antiquioribus temporibus, *PLIN.* 7, 56. Inuenta instrumenta ferrea demum dolare ligneam materiam, et faxa caedere docuere ad aedificandi vsum, incertum, quo tempore. Mosis tempore nondum vsum talem in Aegypto fuisse, mentio laterum ad aedificanda horrea regia arguit; nec bene ad ea tempora pyramides faxeae referuntur.

5. Ceterum maior illa et propria aedificatio ex arte debetur Aegyptiis et Graecis; illos inopia ligni, et copia faxi marmorisque inuitante; non modo ob lapicidas immensas ad finum Arabicum, sed etiam transuectionis per canales facilitatem. Graecos Cadmus fodinas faxi et marmoris instituere, et faxa caedere docuisse, alato instrumentorum ferreorum vfu, traditur, *PLINIVS* 7, 56. conf. *CLEM. Alex. Stromat. I. p. 307.*

6. Aegyptiaca architectura publicorum operum, (nam priuatorum nullae reliquiae sunt) sequebatur cum simplicitate magnitudinis admirationem, vt e Pyramidibus, Obeliscis et Labyrinthi reliquiis patet: Graeca cum simplicitate, pulcritudinis rectae et simplicis gratiam. Reliquus oriens Aegyptiacam rationem secutus est, Roma Graecorum, quae vna vera lex et norma est bene aedificandi.

7. Prima cura in aedificando fuit firmitas, ex eaque orta est dimensionum ratio et structurae: accessit paullatim in singulis partibus et magnitudo, et forma delectans oculos; in qua et ipsa non pauca primum ad firmitatem quaesita, vt in columnis, etiam specie, paullatim elaboratiore, placuere.

8. Graecae architecturae opera, clara ex vltima antiquitate, commemorat PAVSANIAS 2, 31. et alibi. Iam Daedalo talia tribuuntur a veteribus, quae vel fabulosa esse, vel incerta famaniti, putat GOGVETVS T. II. p. 386. f. HOMERVS quidem nihil habet, ex quo tuto colligas, ipsius aetate magnificentiam aedificandi vsitatam fuisse: nec oportet verba, vt porticum, columnarum, interpretando ad posterioris aetatis magnitudinem et magnificentiam trahere. VITRVVIUS autem 2, 1. in Areopagi veteris reliquis nihil tale, omnia alia vidit, vt tectum, e luto factum: nec illa repentina perfectio artis rerum naturae, in primisque huius ipsius artis, consentit.

9. Atque etiam magna illa et eximia architectura apud Graecos pariter in publicis modo operibus fuit, priuatis aedibus frugalitatem pristinam, certe in aedificandi ratione, seruantibus, cum domini magis firmitatem et commoditatem sequerentur, et ornatum internum ad vsus vitae et conuiuiorum, vt in supellectili; quod etiam ex Homericis aedium Menelai, Alcinoi et Vlyssis descriptionibus patet, et aliorum scriptorum veterum testimoniis, in his *Dicaearchi de Statu Graeciae* p. 8. T. II. *Geographorum Hudso-*

Hudsonianorum, etiam *Demosthenis Olynth.* 3. p. 38. ed. *Wolf.*

10. In principum aedibus atria fuisse, et porticus ad defendendam solis vim et pluviae, clarum est *Homeri* locis: tecta plana, ut in Oriente, fuere: columnae porticuum lignae. Sed ab hominum aedibus, in quibus necessitas et commoditas porticus repererat, tractae sunt ad templa, et alia opera publica, ad theatra, gymnasia, et fora, etiam *basilicae* dictae; in quibus maxima pars magnificentiae fuere, propter altitudinem et pulcritudinem: quamquam hae etiam intus in templis, ad arcuata tecta sustinenda, structae sunt primum, propter aedium ipsarum laxitatem, deinde, ad ornatum. Templa etiam tecta elatiora, ad nostrorum modum, habuere, et in summo fastigia (*αἶθρς, αἰτώματα*) CIC. *Or.* 3, 46. SALMAS. ad *Script. Hist. Aug.* T. 1. p. 676. adde et nostra ad SVET. *Caes.* 81.

11. Atque hinc orta est nobilissima illa antiquae architecturae pars, quae est de ordine columnarum triplici, *Dorico*, *Ionico*, *Corinthio*; de cuius originibus primis pariter incerta sunt omnia; ne *Vitruviana* quidem narratione, 4, 1. satis certa, aut probata intelligentibus. V. GONGEVVS *T. II.* p. 405. f.

12. Illud certum est, antiquiores esse *Doricum* et *Ionicum*, ortosque in Asia, in coloniis Graecis, *Dorica* et *Ionica*; inde ad Graecos Europaeos cum transfissent, exquisitius instructos et ornatos esse ab *Corinthiis* artificibus. Sed in his quoque *Doricus*, ut simplicior, ita antiquior est.

13. In *Dorico* genere columnae non habebant bases, vt patet ex earum reliquiis; quarum exemplum etiam nuper in *DORVILLII Siculis* (P. I. p. 54. 97. 99.) editum est; nec earum apud *VITRUVIVM* in descriptione est mentio vlla: eas addidere Iones. Ratio diametri ad altitudinem non semper eadem fuit. In antiquissimae simplicitatis exemplo, in *Ruinis Graecis* (P. II. p. 2.) est quintuplex; altera, et melior, sextuplex fuit; denique recentior et mollior septuplex, in templo Augusti Athenis deprehensa (*ibid.* p. 13.).

14. Iones, graciliores facturi columnas, diametro octauam primum altitudinis partem attribuerunt, post octauam cum semisse: additis in superficie striis, (quae tamen et in antiquissimis Dorici generis repertae sunt) in capitulo volutis, velut cincinnis capitis, aut arboris pendentibus foliis, cum noua trabeatione, et minori ipsarum columnarum interuallo.

15. Hanc gracilitatem et hunc ornatum columnarum auxere *Corinthii*, addito superne abaco, infra acantho hortensi, vt species calathi efficeretur, a qua capitulum ipsum appellatum est. Paullatimque plura columnis ornamenta addita, quorum origines et causas narrat *VITRUVIVS* 4, 2. adde *PHILANDRVM* de columnis ad *Vitruuium*: in primis editorem *Ruinarum Graecarum*, P. II. vbi de architectura vetere, et columnarum ordinibus ex obseruationibus nouis differitur.

16. In columnis perfectis ad intelligentiam veterum oportet scire, imam esse *basin* cum *stylobate*, medium *scapum*, summum *capitulum*:
in

in aedificationibus capitulo imponi *epistylum* (*l'architrave*), huic *xoporum* (*la frise*), qui sustinet *triglyphas* et *sculpturas* (*la corniche*), eaque dicitur in arte trabeatio (*l'entablement*). Ceterae partes artis studiosis cognoscendae relinquuntur.

17. Ordinis porro Dorici et Ionici usus diutissime, etiam in Europaea Graecia et insulis Graecis mansit; nec id modo testibus antiquis creditur, sed etiam in ipsis templorum reliquiis cernitur: Corinthius, ut opinor, venustior et argutior visus est, quam pro dignitate et maiestate templorum, denique gravitate religionis; quod et VITRUVIVS 1, 2. agnoscere videtur. Nam omnino in sacris antiqua simplicitas et gravitas placuit: itaque et in hymnis Dorica fere dialectus probata est.

18. Sed praeter haec tria genera columnarum sunt duo alia, *Tuscanicum*, et *Italicum*: illud simillimum Dorico; sed simplicius Doricum antiquissimum. Haec similitudo, locum faciens confusio in parum attentis, suadet coniicere, id genus antiquissimis temporibus ex Asia in Etruriam venisse. *Italicum* recentius est, ut cuius ne VITRUVIVS quidem mentionem facit, mixtumque e Ionico et Corinthio; unde et *compositum* appellatur; nam in capitulo v. c. habet Corinthium calathum et Ionicas volutas; quae est manifesta κακὸς ζηλία ornandi, officiens magis verae pulcritudini, quam serviens.

19. Memoratur et a VITRUVIO 1, 1. *Ordo Caryatidum*; quae sunt figurae mulierum stolatarum pro columnis: cuius exemplum Athenis in templo

templo Erechthei reperit *Ruinarum Graecarum* editor. v. P. II. tab. 21.

20. Sed haec ratio exornandi opera per porticus migravit paulatim in aedes humanas, palatia, et villas Regum, Principum et locupletiorum hominum, in primis apud Romanos, initio facto a Lucullis: suntque libri Latinorum pleni vestigiis huius magnificentiae, ut CICERONIS, PLINII, STATII *Siluae* (v. in *Tiburtinum Vopisci*, in *Surrentinum Pollii*).

21. Accessit magnificentia e marmoris pulcritudine et varietate, columnarum altitudine et densitate, porticum ipsarum longitudine et laxitate; quippe et milliariae sunt, (SVETON. *Ner.* 31.) item duplices ac triplices: a qua magnificentia, *basilicae*, *regiae*, sunt appellatae (v. *Excurs.* ad SVETON. *Aug.* 31.) Huius magnificentiae exempla sunt in *Ruinis Palmyrenis*, et alibi, add. *Gothofr.* ad *Cod. Theod.* l. 45. de *oper. publ.* ubi et *tabulata*, (i. e. Maeniana) inter intercolumnia memorantur, ut statuae ad columnas singulas, et in intercolumniis, apud CICERONEM *Verr.* 1, 19.

22. Alia magnificentiae et cultus genera multa in publicis priuatisque aedibus fuere, ut *scalae*, sine quibus templum nullum, auctore CICERONE, *forium* exornatio in postibus per testudinem (PLIN. 9, 13.), in valuis per sculpturas, emblemata (CIC. *Verr.* 4, 56.), ut *trichora* (SALMAS. ad VOPISCI *Pescenn.* c. 12. et MARKL. ad *Stat. Silv.* 1, 3, 58.), ut *tegulae* pictae, auro inductae, marmoreae (LIV. 42, 3.) *antefixa* (LIV. 26, 23.) *fastigia*, quae propria templis, CIC. *Or.* 3, 46. v. *Clav. Ciceron.* in h. v.

23. In

23. In interioribus aedibus cultus magnificentia fuit, primum, in pauimentis, quae vel marmoris varii maioribus segmentis strata essent, Graece *lithostrota*, vel tessellis minutis, ad varias figuras rerum velut pictura quadam, (quo nomine et ars appellata est) exprimendas structis arte, vnde et *tessellata* dicta, itemque *vermiculata*, et *musiua*: sed musiua haec opera e pauimentis in parietes atque cameras sublata sunt, PLIN. 36, 26. Marmoris loco, post Augusti tempora, in parietibus et cameris vitrum figuratum et pictum, s. coloratum varie, vsurpatum, auctore eodem I. C. PLINIO: adde de vitreo genere CAYLUM T. III. p. 193. in pr. T. I. p. 293. sqq. Operum musiuorum reliquias multi edidere, SPONIUS, MONTEFALCONIUS, CAYLUS, etc. opere proprio CIAMPINUS, Rom. 1690. f. Vix clarius est Praenestino, quod et TH. SHAW *Itiner. p. m.* 354. exhibet, et illustravit in primis BARTHOLOMAEVS V. C. libello ingenioso in *Comment. Acad. Inscr.* et ad calcem *Picturarum*, a CAYLO collectarum. De musiuis operibus vniuersis, praeter CIAMPINUM, et Furietum, adeundum *Glossarium CANGII* in *Musiuum Opus*. Pauimenta magnifici operis in templis etiam ap. S. BERNHARDUM occurrunt in Epist. ad Guil. Abb. S. Theodoric.

24. Sed in ornatu parietum etiam alius vsus marmoris et vitri fuit; nam et *crustis* marmoris varii, tum plani, tum caelati, inducti sunt, auctore, vt PLINIUS tradit, 36, 6. Marmurra; et segmentis postea vitri; vnde *quadraturae vitreae* in parte magnificentiae e copiis diuitiarum commemorantur a VOPISCO in *Firmo*

g. 3. et *orbes pretiosi* in parietibus apud SENECA M Ep. 87. ubi tamen marmoreos vulgò intelligunt. v. et BONAROTAM praef. *Obs. in Fragm. vitri ant.* p. VI. Nec minus *eboris caelati* ad eum usum et mentio est, et exempla reperiuntur, ut ap. CAYLUM T. V. p. 230. Alium parietum ornatum e picturis in tectorio supra commemoravimus.

25. Sed cum habuere, sicut superiorem operis musivi, communem cum camaris: *testa lacqueata*, s. *lacunaria*, et picta (Gr. φατνώματα) varie sunt, et lita auro, distincta gemmis, margaritis. De eorum structura bene VALESIVS ad *Euseb. vit. Const. M.* 3, 32. quem compilavit secure HARDVINVS ad *Plin.* 35, 11.

26. Descriptio ipsa aedium priuatarum magnificentior fuit haec: primum aditum dat *vestibulum* (Graecis προαύλιον), inde venit in *atrium* (Gr. αὐλήν), quod porticibus circumcluditur (Gr. περίσυλον); in quibus bibliothecae, ut in Augusti atrio, et alia: hinc *aedes* ipsae; de quarum partibus dicere nil attinet: extat de iis liber GRAPALDI, saepe repetitus. Post eas *impluvium*; in quo ara Deorum penatium, v. *Clau. Cic. in h. v.* In villis distinctio est urbanarum partium, i. e. ad similitudinem urbanarum aedium structarum, quae habitantur a Dominis, ab rusticanis, ad usum rei villaticae, ut apud VARRONEM de *Re rust.* In illis *trichora*, *praetoria*, *triclinia*, *cubicula*, *diaetae*, etc. memorantur. De ceteris generibus operum publicorum, ut theatri, circis, amphitheatris, etc. in quibus architecturae artificium expromptum est, dicere hoc loco non attinet.

27. Architectura vt primum per Asiaticas et Graecas colonias in Italiam venit, i. e. Etruriam et Graeciam magnam; ita post ex iisdem locis Romam, viguitque Caesarum aetate prima: post, seculo secundo, per κακὴν ζηλίαν corrupta magis, indies vitiosa facta est; donec barbaries Ingruentium populorum eam plane deleuit.

28. Instauration bonarum literarum, dum totis viribus agerent hoc eius auctores, vt omnes antiquitatis reliquias indagarent, per quas lux affunderetur auctoribus latinitatis et literis, aditum fecit ad architecturae veteris primum cognitionem, et, bonitate eius animaduersa, etiam imitationem.

29. Primum reliquiae illae Romanae per Italiam et vicinas regiones spectatae sunt modo ab eruditis viris, et libris vulgatae sunt ad vsum literarum bonarum, donec a Mediceis incitati artifices eas figuras, et reliquias ipsas, spectare coepere ad vsum artis. Post etiam in Graeciam et Orientem reliquum plures profecti sunt ad quaerenda et inspicienda huius generis opera, in primis missu Ludouici XIV. Regis Franciae, vt formas eorum descriptas reportarent; denique etiam quidam priuatim eo abierunt, et multa, ad architecturam veterem pertinentia, retulere.

30. Ex iis itineribus nihil pulcrius hoc in genere accepimus *Ruinis*, primum *Palmyrae*, Lond. 1753. et *Balbek*, 1757. ibidem magnifice editis, a Britannis duobus, WOOD et DAWKINS, deinde *Graeciae* per architectum Regis Francici, (LE ROY) Paris. 1758. f. *Athenarum*

---

per ROB. SAYER, *Palatii Diocletiani* in Dalmatia per R. ADAM. 1764.

31. Sed et alia opera antiqua, vt templa, theatra, amphitheatra, porticus, arcus, aqueductus, balnea, mausolea, pyramides, obelisci, et similia, a pluribus edita laminis aeneis, et illustrata sunt literis, quae in altero genere antiquitatum enumerari et explicari solent, magnoque numero dat FABRICIUS in Bibliogr. Antiq. C. 22.

32. Artifices, ex hoc genere claros, eorumque opera nobilia enumerant FR. IVNIVS ad calcem operis de pictura vetere, et FELIBIEN, eodem, quo de pictoribus scripsit, opere. De vniuersa architectura veterum eruditum Commentarium habemus WINKELMANNI.

EXCURSVS

AD

ARCHAEOLOGIAE LITERARIAE

CAPITA SINGVLA

VEL POTIVS

EORVM LOCA SINGVLARIA

EXCURSVS I.

A D

PROLEGOMENA.

Complures viri eruditi, Auctorem immortalem, ac de disciplinis aliis longe meritissimum, in explicanda et secernenda *Antiquitatis* in vniuersum, τῇ *Antiqui* sigillatim, adeoque etiam *Archaeologiae*, notione non satis subtiliter versatum esse, contendunt. Nec immerito, si quid video. Postremum enim vocabulum, si per se spectes, eiusque notationem siue ἔτυμον simul respicias, expositionem rerum antiquarum, siue disputationem significat de rebus antiquis, h. e. antiquitus vel gestis, vel institutis et sancitis, vel consilio diuerso diuersa ex materia factis efformatisque per homines satis ingeniosos, vt id, quod cupiebant, facilius et rectius consequerentur. Quo sensu latissimo si accipias vocabulum, de quo quaerimus, id complectitur ea omnia et singula, quae, ex priscis temporibus quocunque modo seruata, ad nos peruenerunt. Superfunt autem prius scripta, tam ἀπὸ γράφα in Codd. MSS. quam αὐτόγραφα in lapidibus, metallis, rebus aliis; tum opera artificum manu facta, eademque non solum qua rationem, sed etiam qua consilium vsunque maxime diuersa, vt, signa, simulacra, templa, aedificia, alia: quorum alia sola per se existunt, reique cuiuspiam imaginem sistunt, alia in materiis aliis aut caelata, aut incisa; alia denique rerum simulacra sola suppeditant, alia non sine litteris, ea quasi comitantibus; tandem varii generis utensilia, vasa, instrumenta, sacra, domestica, bellica, chirurgica, mundus muliebris, cet. De quibus omnibus

si qua disciplina recte et ordine, docte et ingeniose disputet, vel potius philosophetur, rerum priscarum origines et progressus, causas, usum, vicissitudines, singularum recte eleganterque fingendarum viam et rationem, et inde natam venustatem describat, et praeter haec populorum singulorum, quorum viris sapientibus, fabrisque ingeniosis, et artificibus haec omnia debentur, res gestas, instituta sacra, civilia, bellica domestica, cet. exsequatur; eam iure quodam suo *Ἀρχαιολογίαν*, sensu latissimo acceptam, vocare possis. Verum huiusmodi res tam multiplices, tam varias, et tam discrepantes nemo, quem quidem sciam, in disciplinae vnius formam redegit, nec fortasse redigere, et, qua decet, copia, dexteritate, intelligentiaque explicare potest. Hinc viri eruditi tam ingentem rerum priscarum vim et copiam in classes distribuere, et de nonnullis sigillatim exponere, quin τῷ *Ἀρχαιολογίας* vocabulo vim minus late patentem subiicere coeperunt. Id quod *Ἀρχαιολογία* duplex, quam habemus, satis demonstrat: alteram, *Ἰεραϊκὴν*, scripsit Flavius Iosephus, alteram, *Ρωμαϊκὴν*, Dionysius Halicarnassensis; eademque ille quidem de Iudaeorum, hic de Romanorum rebus, domi bellicae gestis, ipsorum institutis sacris et profanis, civilibus et militaribus, legibus, moribus, exposuit, atque adeo utriusque populi historiam persequutus est, neglecta, vel leuiter saltem tacta ratione ea, quam in operum antiquorum, affabre factorum, indagatione studioque sequendam esse censent viri, harum rerum prudentes. Alia ratio est *Ἀρχαιολογίας* Graecae, quam promulgauit Io. Potterus, Britannus, qua quidem *Graecorum antiquitates*, quae vulgo dicuntur, h. e. instituta sacra, civilia, bellica, publica, priuata, mores, leges et iura exposuit, neglecta ratione ea, quae ad ipsorum historiam, opera ingeniose affabreque facta,

facta, et horum praestantiam, venustatem, vsus, cet. pertinet. De *Archaeologia Britannica* ea, quam compluribus abhinc annis diuulgare coeperunt Britanni quidam doctissimi, rei antiquariae studiosi, non attinet dicere; quoniam huius editores consilium longe aliud sequuntur, ac quod propositum est iis, qui hodie *Archaeologiae* rationem, vim, vsumque explicare adgrediuntur. Id quod demonstrare placet, enucleata *Antiquitatum* in vniuersum, et τῇ *Antiqui* sigillatim natura, et notione. Priori vocabulo comprehendere iussit vsus,

quem penes arbitrium est, et ius, et norma loquendi, ciuitatis cuiuscunque, vt, Atheniensis, Romanae, cet. statum omnem, adeoque rationem sacram, profanam, ciuilem, bellicam, publicam, priuatam, instituta, ritusque omnes, mores, cet. verbo, ea omnia, quae in Potteri, Bosii, Rosini, Nieupoorti libris, ac similibus, tradita et exposita legimus. Talium antiquitatum studium, quo ducentos annos, amplius, occupati delectatique sunt viri eruditissimi, ac cui libros, ingentium thesaurorum materiam, debemus, per se quidem necessarium est, et ad antiquitatis scriptores recte intelligendos atque interpretandos utilissimum: sed id nihilo secius maximopere discrepat ab illa *Αρχαιολογίας* idea et ratione, quam hodie viri ingeniosi et acuti mente sua efformatam tenent, atque tuentur, et quam breui post explicare placet. Vtriusque studium in multis conspirat quidem, nec raro easdem *res antiquas*, siue antiquitus factas, sibi subiectas habet, quas tractet, et in quibus considerandis, comparandis, explicandis versetur. Quoniam vero hoc diuersa via et ratione, diuersoque consilio et fine fieri potest, et solet etiam: id, quod diximus, discrimen inde nascatur, oportet, diuersusque et

G 4

scopus,

scopus, quem petere, et usus, quem inde percipere volunt viri docti, alterutrius studio vacantes. Posterior, i. e. τῇ *Antiqui κατ' ἐξοχὴν* vocabulum, coeptum est usurpari a viris, harum rerum prudentibus, de opere quocunque, antiquitus ex materia quacunque ingeniose, eleganter, venuste facto, ita ut non solum oculos suauiter feriat delectetque partium singularum conuenientia et proportione, sed etiam artificis intelligentiam, ingenium, manusque dexteritatem prae se ferat, et vsui, cui destinabatur, accommodatissimum sit. Quo pertinent nullius non generis signa, et rerum variarum simulacra, eadeinque fusa, scalpta, sculpta, ficta, caelata, picta, cet. siue sola per se, siue cum aliis coniuncta, ut negotium quaecunque simul peragere videantur (qualia Itali *Gruppi*, et Franco-galli *des Groupes* vocare fuerunt); siue litteris prorsus carentia sint, siue litterata, ut numi antiqui, statuae et protomae, in quarum basi, gemmae, in quarum ora, nonnunquam litterae reperiuntur; item integra aedificia, templa, vel eorum ruinae superstites; tandem omnis generis vtenilia, vasa, tripodes, lampades, cœt. Interim ne haec quidem omnia sunt ita comparata, ut ad τῇ *Antiqui* classem referri soleant, sed ea tantum, quae artificis ingeniosi manû, venusta forma, elegantia et quadam quasi gratia sese potissimum commendant. Huiusmodi *opera antiqua* qui indagare, et super eorum materia, statu et fabrica, recte conficiendi ratione, legibus, et instrumentis, attributis et horum inuentione, consilio et significato, venustatis causâ et quasi fonte, item partium singularum concentu philosophari, et quidquid in eis recens adiectum est, a vere antiquo discernere, sanamque criticen in toto hoc negotio adhibere discit: is *Archaeologiae*, qualem hodie dicunt plerique, operam dare censendus est. Eiusmodi autem liber,

liber, quo haec omnia recte et ordine, prudenterque exsequendi praecepta certa, vera, ex rerum natura petita, et consilio satis idonea continentur, iure quodam suo *Archaeologiae* nomine inscribitur. Qualem libellum suum non esse cernens ERNESTI ὁ πᾶν, eum *Archaeologiae litterariae* nomine insignitum voluit: utpote quo longe plura, ad varia litterarum genera vtilissima et necessaria, quam ad operum antiquorum praestantiam venustatemque videndam atque diiudicandam fructuosa traduntur. Quid? quod initio saltem, quo loco *antiquitatis cognoscendae duplicem rationem* esse contendit, non satis perspexisse videtur, aliam praeterea, nimirum *tertiam* inueniri posse, quin a nonnullis inuentam esse operum antiquorum reliquias spectandi, ac super illis hac, qua diximus, via et ratione philosophandi. Quod tantum abest, ut vitio vertendum et exprobrandum, ut potius ignoscendum esse censeam Viro, alioquin eruditissimo, et de alio litterarum genere immortaliter merito. Credibile etiam opinor, Ipsum, quae eius erat sagacitas et ingenii vis singularis, in hac τῇ *Antiqui spectandi*, indagandi, diiudicandi ratione progressus facturum fuisse non vulgares, si Ipsi iuueni contigisset, ut magistros, praeceptiones similes, certamque viam ad hanc rationem consequendam, in scholis suis demonstrantes nancisceretur. Sed saeculi istius genius talia despiciebat, ratus, huiusmodi studium non nisi ad artifices pertinere. Quo etiam factum est, ut ante Ernestianum libellum existeret nullus, quo haec ratio et praeceptiones, ad eam recte sequendam vtilis ac necessariae, traderentur. Libri fere similis rationem et *συναρπάξις* suppeditauit quidem auctor Franco-gallus, IACOB. SPONIVS, inedicus ac rei simul antiquariae amantissimus, in praefatione, qua *Miscellanea erudite Antiquitatis*, Lugduni MDCLXXXV.

fol. in lucem exire iussit. Hic eiusmodi librum *Archaeographiae* nomine inscribi, et vniuersam eius materiam octo capitibus explicari posse ratus est, ita, vt Cap. primum *numismatographiam*; alterum, *epigrammatographiam*; tertium, *architectonographiam*; quartum, *Iconographiam*; quintum, *glyptographiam*; sextum, *toponomatographiam*; septimum, *bibliographiam*; octauum, denique, *Angeiographiam* vocando, persequeretur. Quas singulis capitibus res antiquas, veluti materiam, quam tractent, et in qua versentur, subiectas voluerit, hic copiosius exponere non attinet. Verum nec ipse, libri consimilis auctor suasorque, nec quisquam alius, quem quidem sciam, tale negotium suscipere, atque haec omnia, siue seruato, siue mutato rerum ordine, satis explicare voluit. Interim in hac ipsa litterarum vniuersitate Lipsica, ante quinquaginta iam annos, iuuenum, res similes addiscere et hac ratione spectare cupientium, inueniebatur magister. Nimirum Io. Frider. Christius, vir multis nominibus celebris, ac doctor singularis, qui, quam Ipse in pictura lineari conficienda non parum exercitatus, spectandoque et examinando, per itineris opportunitatem, complura vetustatis opera ingeniose venusteque facta, quasi imbiberat gustus elegantiam, atque intelligentiam, liberaliter transfundebat in iuuenes Generosissimos atque Nobilissimos, ipso praeceptore vt haud dedignatos; quique, praeterquam multis aliis, mihi quoque omnem huius studii amorem, et talium deliciarum, siquis in me inest, sensum instillauit; eo quod in scholis cum super antiquitate Rom. tum maxime super re litteraria in vniuersum habitis, numos, idola, alia, e thesauro suo deprompta, ostentaret, et eorum rationes explicaret. Verum vir eximius, vt plerorumque, qui ipsum audiebant, vtilitatibus consultum volebat, et paucissimis tantum

tantum contingere sciebat, ut τῷ *Antiqui* studium in itineribus et diuturnis et sumtuosis perlequi possent et quasi absolvere: ita suis in institutionibus litteraturae vniuersae epitomen, quam *solius Antiqui* notitiam et rationes tradere et explicare maluit, ideoque multa simul complecti, quae viro cuique erudito ad res multas prodesse, illiusque scientiam augere possent. Id quod magistro huic praestantissimo in primis propositum fuisse, plane demonstrant Ipsius praelectiones: vtpote cuius, docentis, verba et placita, per nonnullos calamo excepta, et deinceps in ἀπογράφοις cum aliis communicata, itaque sparsa, multis iamdudum et emolumento, et ornamento fuisse constat, ita tamen, ut horum non pauci sortem graculi illius (Phaedr. l. l. fab. 13.) commeruisse videantur. Vnde non male fecisse iudicandus est Io. Car. Zeunius, quod praelectiones istas, multorum manibus iam tritas, et multis in ἀπογράφοις deprauatas, e pluribus libris manuscriptis, inter se comparatis, descripsit, variisque additamentis auctas, in lucem emisit, Lipsiae A. O. R. MDCCCLXXVI. forma quidem octopartita. Libellus enim, publici iuris factus, impedimento iam est, quo minus alii similis plagii culpam contrahere possint. Quod autem Christio, in praelectionibus, quas dixi, habendis propositum fuit; hoc idem fuisse videtur Ernestio, tam in simili praelectionum ratione, quam in libello, quem denuo edimus, scribendo et promulgando. Vnde hunc *Archaeologiae litterariae* nomine inscribendum vidit: quo sese litterarum potius vniuersarum, quam operum, ab antiquitatis artificibus ingeniose et affabre factorum, rationem habere satis significauit. Aliquamdiu post omnem *Archaeologiae, Antiquitatum*, et τῷ *Antiqui κατ' ἐξοχὴν* rationem multo subtilius indagauit et explicauit ὁ πᾶν Heynius, tum in Elogio Winkelmänniano, tum in *Introductione*

ductione in τὸ Ἀντικὸν ἔργον, quam in scholis academicis plenius enucleare, et qua veluti duce, singulis, qui ipsum audiunt, instillare solet praeceptiones ac leges, quibus imbuti opus quodque antiquum ingeniose et affabre factum, vere recteque et diiudicare, et aestimare possint. Huius generis Archaeologia paullo copiosius et enucleatius scripta nondum exstat: et quamquam optabile est, ut vir quispiam eruditus et praesidiis necessariis instructus hoc saxum voluere velit; tamen ob ingentes difficultates (v. Heyn. Elog. Winkelm. p. 32. f.) similem librum, omnibus quidem numeris et partibus perfectum et absolutum, hoc tempore expectare, quin ne sperare quidem licet, propterea quod pleraque artificum antiquorum opera, huc, illuc dissipata, adseruentur, vel in oppidorum, misere euerforum, ruderibus sub terra lateant. Viro litterarum optimarum studio, sufficere potest, si, quae eorum? et cur longe praestantissima sint? quibus locis suspendant vultum mentemque velut picta tabella? quibus in libris delineata reperiantur? didicisse haud grauatur. Cui per tempus, vitae institutum, reique familiaris rationes licet, ultimas terras peragraré, et quae ubique locorum exstant opera antiqua, intueri et examinare; is veris accommodatisque praeceptis imbutus, haud dubie insignem ex eis spectatis consideratisque capiet delectationem, quin sensum et gustus elegantiam non illiberalem, aut homine docto indignam. Interim ne ille quidem, me iudice, reprehendendus est, qui, eiusmodi opera spectans, simul animaduertit, quae ex iis veluti mutuari, et ad ea, quae ab ERN. §. 2. memorantur, plenius intelligenda et explicanda prudenter usurpare possit. Etenim priscae artis monimenta vel eo singularem afferunt utilitatem, quod res multas spectandas contemplandasque sistant, quarum descriptiones vel notiones

notiones satis claras et adaequatas ex scriptorum antiquorum verbis plerumque perpauca haurire non possumus: quo ipso verum esse confirmant Horatianum illud (A. P. v. 180. ff.)

Segnius irritant animos demissa per aurem,
quam quae sunt oculis subiecta fidelibus, et quae
ipse sibi tradit spectator.

Id quod non temere et inconsiderate statuere mihi videor. Quantam enim vim habeat prudens operum priscorum spectatio, et quam fructuosa et efficax sit ad intelligentiam et gustus elegantiam quasi gignendam et animis instillandam, plane apparuit ex instauratione artium pulcrarum, non nisi inde initium ducente. Nimirum coeperant iam inde a Saeculo XIV. et XV. nonnulli picturae rationem emendare. Sed, quod sequebantur, tum demum felici successu assequuti sunt, quum in effossis variis monimentis sepulcralibus, maxime vero Titi, imperatoris, thermis, et harum quidem *septem fornicibus*, (quos Italice *le sette celle* vocabant, et in quorum vno Laocoontis *σύμπλεγμα*, stupendo prorsus artificio confectum, feliciter latuerat) reperissent *picturas parietarias*: quas idemtidem spectando, imitando, certas artis suae leges inde capiendo, et aliis in locis et laboribus prudenter ingenioseque adhibendo Sanctius Raphael, Urbinas, hoc adsequutus est, ut vel hodie recentioris aetatis pictorum primus ac princeps censeatur. Et quamquam fornices illi, posthac prorsus neglecti, denuo variis ruderibus et ruinis obruti sunt ita, ut verus eorum locus hodie prorsus ignoretur: fructus tamen, quos, praeter Urbinatem, alii ipsius aequales et successores ex istis ceperant, vel ad aetatem nostram pertinent: siquidem artifices ingeniosi, tum degentes, in tabulis a se pictis, veram artis rationem

osten-

ostenderunt, certissimasque praeceptiones ac veluti leges posteris tradiderunt. Praeterea eodem fere tempore *libri mss.* qui tum soli erant, aestimari sunt coepti, a Dante potissimum et Petrarcha, qui lectitandis operibus, quae veteris Graeciae Latiusque scriptoribus, poetis potissimum, debentur, ipsi exstiteret poetae singulares ac praestantissimi, carminibusque eleganter et ingeniose scriptis, effecerunt, ut alii quoque eadem priscae aetatis scripta, quaerent, colligerent, et lectitando gustus elegantiam pedetentim contraherent. Quod eiusmodi libros conquirendi legendique studium deinde ad Franco-gallos, Germanos, alios, transiisse constat: eoque facto litterarum elegantiorum splendor fugavit tristem barbariem et squalorem, quo, quasi foedatae, plane nullos, nedum mirabiles excitare potuerant sui amores. Et quoniam prudentes scriptorum veterum lectores in eis locos, ad architecturam et artes alias pertinentes, offendeabant, quorum veram sententiam, quin ne singulorum quidem verborum vim peruidere poterant: aedificiorum priscorum rudera et columnarum reliquias effodiendas, indagandas, et cum dubiis auctorum locis comparandas esse intellexerunt, ut, quae vera similitum locorum verborumque mens esset, perspicerent. Et quoniam hac via peruentum erat eo, ut priscae aetatis architecturam multo praestantiorum et venustiorum fuisse cernerent, quam quae in aedibus sacris et arcibus exstruendis adhuc dominata esset: praeter paucos alios, Laurentius, Cosmi F. Mediceus, Florentiae coepit scholas instituere, quarum magistris imperatum erat, ut iuvenes, futuros artifices, priscae artis opera, ut, signa, statuas, columnas, alia, graphide quam accuratissime delineare, picturaque lineari primum exhibere, itaque satis exercitatos statuas, columnas, tabulas pictas, alia, pro suo quemque

que ingenio, elaborare iuberent. Quibus ex scholis non pauci artifices eximii, statuarii, pictores, architecti, tanquam ex equo Troiano egressi sunt. Quorum omnium haud dubie primus et princeps exstitit Michael Angelus Buonarrotus. Ceterum hoc idem, quod supra diximus, Codd. MSCC. conquirendi, atque operum vetustorum reliquias vel e telluris latebris effodiendi studium, hunc simul attulit fructum, ut *lapidum titulos* adhuc neglectos, diutius negligere, nollent viri litterarum amantes, sed eos aut ipsi describerent, aut per alios describendos curarent: intellecto, multa iis contineri, quae ad historiam priscam, chronologiam, antiquitates, criticen, linguae copias augendas pertinerent, item alia inde peti possent. Progressi deinceps sunt ad *rei numariae* studium; ita tamen, ut non nisi *numos* *Latinos* maximi facerent, hosque in primis conquirerent, descriptos interpretarentur et ad historiam Rom. illustrandam confirmandamque adhiberent. Quo in studio erratum est, eo quod primum *numos Graecos*, Latinis longe fructuosiores, si non despexerunt, certe quidem non, ut par erat, aestimarunt; tum quod artificii, in numis conspicui, rationem habuere nullam. Porro in pretio esse et conquiri coeptae sunt *gemmae* tam *sculptae*, quam *caelatae*; quas non secus, ac reliqua vetusta artis opera, considerare et tractare aliquamdiu fuerunt. Tandem demum, qui poterant, *statuarum* quoque integrarum rationem habere, eas, ubi et quibus licebat, e terra effodere, colligere, redimere, et locis satis accommodatis collocare coeperunt. Verum omnia haec vetustatis opera, quamvis ingeniosa et stupendo artificio eximia, usque ad Winkelmanni, popularis nostri, aetatem spectarunt homines, docti, indocti, non nisi velut *supellectilem antiquariam*, lautam quidem illam, sumtuosam et magni-

magnificam, sed non ut optimam et pulcherrimam, et ut opera, in quibus artificum immortalium ingenium, prudentiam, manus dexteritatem, et gustus elegantiam multo plus, quam eorum materiam, etiam si pretiosissima sit, mirari et aestimare debeas. In quo quantum peccatum sit a plerisque, illustris Heynius loco, quem supra dixi, satis demonstravit. Cuius viam et rationem propositam si hoc in studio tractando sequimur, iure quodam nostro sperare possumus, fore, ut tam egregiis artis priscæ operibus spectandis, et penitus cognoscendis, veri pulchri sensum et gustus elegantiam adipiscamur, et quid artis, venustatis, ingenii, quin sapientiae, in eis insit, plane perspiciamus. Quæ omnia tantum abest, ut solis ex libris aut simplici talium operum spectatione veniant, ut potius identidem ad hæc artis monimenta redire, singulas eorum partes, vel minutissimas, recte scrutari, subtiliter inter sese comparare, talique ratione oculorum iudicium recte et vero conuenienter formare debeamus, antequam, quod volumus, reapse adsequimur. Cui hæc omnia facere, et Corinthum, ut ita dicam, adire non contingit, eius cognitio rerum similium, et inde hausta *intelligentia* nunquam non manca et imperfecta sit, necesse est. Quid? quod ad hæc ipsa spectanda et diiudicanda, præter alia, simul adferre oportet facultatem criticam, multo usu exercitam, ut ingeniosam artificis antiqui manum et laborem a recentioris cuiusdam instauratione, ne dicam, fraude, secernere possis, nec te turpiter decipi sinas. Hoc tum in singulis operum similium partibus tenendum est, tum in nominibus, quæ eorum multis temere, nec raro fallendi causa, adscripta sunt; quin etiam in titulorum vere antiquorum litteris, quas sæpenumero aut mutatas, aut inductas constat in numis, aut a manu

manu recenti adiectas, vt, in gemmis, statuis, protomis, basibus, vasis, aliis, quibus impostor turpioris lucri amans, plerumque prisca cuiusdam viri celebrissimi, aut artificis clarissimi nomen addidit, vt eintoribus cupidis facilius imponere, suamque mercem carioris vendere posset *).

*) Quo pacto numi antiqui deprauari soleant, et reapse deprauati sint, satis indicauit Christius libello, Zeunii V. C. cura edito, p. 167. ff. qui etiam p. 169. eiusmodi imposto-

res quosdam indicauit. Alium, eumque Romanum, et nonnulla eius opera ficticis, exposuit Illustriss. Caylus, Recueil d'Antiquités, Tom. V. p. 251.

EXCURSVS II

A D

PROLEGOMENORVM §. 4.

Opera antiqua non male, nec temere dispersiuit
 ERNESTI Celeberr. in *litterata et litteris carentia*: habebat enim, quo se tueretur, effatum: *Ap-
 tiori fit denominatio*, quod iam tritum sermone, et
 vulgare est: recte etiam posteriora interdum *litteris
 esse notata* observauit. Interea leuiter lapsus esse vide-
 tur, numos non minus, quam Codd. scriptos, char-
 tas, titulos, prioribus adnumerando. Verum est, hos
 sine litteris non esse, quin ne animo quidem fingi
 posse; numorum etiam antiquitus cuforum pleros-
 que litteris insignitos esse. Sed nihilo secius eorum
 complures, *litteris prorsus carentes*, hoc, illo loco
 percussi sunt, hodieque exstant: quod plane demon-
 strant libri, in quibus, adiecta singulorum pictura
 lineari, recensentur et explicantur. Cuiusmodi
 numos, si opus esse crederem, proferre possem e
 Siculis, quos Cels. Princeps Torremutius promulga-
 vit, item ex numismatibus Musei Honorii Arigoni,
 Veneti, A. MDCCXXXI. Taruissii editis, alios vt
 silentio praetermittam. At enim vero, vt in numis,
 alioqui litteratis, non pauci reperiuntur litteris caren-
 tes; ita, ex altera parte, inter opera antiqua, vulgo
 litteris carentia, genus occurrit fere nullum, quod
 non interdum litteras prae se ferat. Hinc Athenaeus
 (Deipnosoph. l. XI. c. 4. p. 466. f. et Casaubonus in
 Animaduers. ad Athen. p. 785. ff.) ex Alexidis car-
 minibus commemorat vasa et pocula γραμματῶν,
 h. e.

h. e. litterata, eademque aureis litteris insignita (conf. Martorelli de Theca Regia Calam. l. II. c. 4. p. 392. f.): et in Winkelmanni Historia Artium, Italice facta, et Mediolani promulgata, in lucem quasi exiit (Tom. I. p. 31.) vas vitreum, singulari artificio, tornique ope factum, in cuius collo, infra oram supremam, litteris, ferruminatis quidem, sed vitreis et exstantibus, scriptum est **BIBE VIVAS MULTIS ANNIS.** Annulos, tesseras, quin lateres coctiles vna cum litteris ibi expressis, commemoravit Illustriss. Caylus (Rec. d'Antiqu. Vol. III. p. 266. et alibi). Columnas, tabulas pictas, geminas, alia huius generis, quae praeter morem litteras in fronte gerunt, de industria omittere placet. Adeoque verum est, regulam vel legem, sine exceptione, esse nullam.

E X C U R S V S I I I

AD PART. I. CAP. PRIMVM

D E

S C R I P T V R A A N T I Q V A.

Complura quidem, quod nemo facile inficiabitur, scitu et iucunda, et necessaria, hoc capite complexus est, ac cum viris eruditis communicauit B. ERNESTI: quem his plura etiam in scholis, super hoc loco disputasse fatentur, qui Ipsum audiuerunt, omnes. Verum haec, maximam partem, iudicabit ἀπερὸς διό- νυσως dicta esse, qui ex eiusmodi institutione non nisi τῇ *Antiqui* notitiam haurire auet ac percipere; etiamsi in alia omnia abeat, qui antiqua, ad vniuersam rem litterariam pertinentia, h. e. archaeologiam litterariam, sibi traditam cupit et inculcatam. Huiusmodi lectorem, reor, vel maxime tanget quaestio, hic loci agitata: nimirum de scripturae omnis, adeoque de litterarum ipsarum originibus, prima singularum figura, propagatione, vicissitudinibus, reliquis, quae coniuncta sunt cum eximio, quin plane diuino scribendi, h. e. animi sui sensa, cogitata, varia idearum et notionum genera et formas, paucis litterarum figuris, aliorum conspectui quasi subiiciendi, atque adeo cum ipsis absentibus et posteris communicandi, instituto. Quod diuinum appellari posse arbitror. Vnde ad stipulor etiam Britanno illi ἀνανύμων, qui nec prorsus absolum, nec a verosimili alienum, aut Deo o. m. indignum esse contendit, siquis hunc, sapientissimum rerum omnium auctorem, contendat, Mosem
per

per se, nulliusque alius interuentu, scribendi artificium docuisse (v. *Some Enquiries concerning the first Inhabitants, Language, Religion, Learning and Letters of Europe.* Oxford 1758. form. 4. p. 96. fl.). Verum ut secus existimes, id tamen dignum profecto est, quod vir quisque eruditus recte aestimet, et propter emolumenta longe maxima indaget ac demeretur. At enim quum idem hic locus, per se quidem ad historiam litterariam pertinens, tangatur a quouis ipsius auctore, neque ad τῶν *Antiqui*, quod proprie dicitur, naturam et rationem referri iure quodam suo possit: rectius, me saltem iudice, fecerit B. A. si, tali quaestione hoc in libello, si non penitus omissa, certe quidem non nisi ὡς ἐν παρῆδῳ memorata, plenius ac copiosius, quae ad priscorum artificum opera ingeniose affabreque elaborata spectant, et ad horum elegantiam, venustatem, praestantiamque videndam necessaria sunt, exposuisset. Sed eum credo aliquid sequutum: loci grauitatem maxime, et multiplicem eorum, qui historiae litterariae ignari, ipsum audiebant, fructum et vtilitatem. Quod si Ipsius fuit consilium, ut videtur fuisse, tantum abest, ut hoc vituperare possis, ut potius recte et vere laudare debeas. Quo quidem ab loco perquam fructuoso, ne veluti asymbolus discedere videar: itidem nonnihil super eo disserere, quidque mihi videatur, paucis exponere placet. Ac primum quidem omnium, ut prorsus irritam, ita et inconsideratam, nequid grauius sciscam, opinor esse operam eorum, qui hodie in perscrutanda scripturae historia eo progrediuntur, ut, qui mortalium pro primo et principe eius auctore habendus sit, definire velint. Rem adeo vetustam quum ad liquidum explorare nec Graeci potuerint, nec Romani: qui istam nos, bis mille annos serius degentes, priuatique tot priscis monumentis, vere et recte expe-

diamus? Et ut reapse expedias, ecquem inde fructum ad ipsam rem litterariam, huiusque florem et incrementum, redundaturum esse censēs? Nomen, arbitrator, prorsus inane nossemus, cuius scientia viris eruditīs non plus prodesse queat, quam ignoratio obesse. Praeterea fieri quoque potuit, ut homo non vnus, sed plures simul, idque casu, quod saepe accidisse constat, vel urgente necessitate, et prouidentia diuina adiuuante, prima artis tam singularis, tam mirificae initia inuenirent, inuenta alii posthac pedetentim perficerent. Quod si acciderit, rei, de qua quaeritur, tam auctorem primum, quam certum exploratumque tempus, ne Oedipus quidem plane docere possit. Quod idem de integris populis dicendum opinor, Sunt quidem plerique, qui artium et institutorum omnino omnium velut incunabula apud Aegyptios quaerenda esse contendunt, auctoribus potissimum Franco-gallis, Illustriss. Caylo, Goguetto, aliis, adeoque scribendi etiam artificium ab iis cogitatum, et posthac cum Mose, populi Iudaici legislatore, et scriptore, cuius libri exstant, omnium vetustissimo, aliisque cum populis communicatum perhibeant: verum ego ipsorum rationibus nondum potui persuaderi, ut hanc in sententiam abirem. Aegyptiorum ingenium, mores, et reliqua vitae instituta, qualia quidem Mosis aetate, non diu post, Ptolemaeis regnantibus, fuere, me adducunt, ut ipsis adstipulari vehementer dubitem; in primisque causae istae, quas Britannum *αἰώνιον*, quem supra dixi, docte et ingeniose persequutum reperio (l. c. p. 104. ff.). Ac de ceteris quidem bellis, quas vocant, artibus, alio loco, quid mihi videatur, disseram: hoc opinionem qualemcunque meam de scripturae originibus breuiter strictimque exponere placet. Non temere Britannus eruditissimus, Warburtonus, existimasse videtur, omne

omne scribendi initium factum esse per pictas rerum, in contrahendo quocunque negotio, vt, emtione, venditione, permutatione, cet. significandarum figuras, quibus veluti cogitatorum et sensuum signis vterentur primi homines: (v. ei. Divine Legation of Moses, Book IV. Sect. 4. vol. III. p. m. 69. ff. quo loco sententiam suam illustrat, confirmatque exemplo Mexicanorum, figuris similibus vtentium, vt populares suos, bellum sibi ab hoste peregrino inferri, docerent, l. c. p. 71. not. d. e.) posthac mera signa, velut ea, quae hieroglyphica vulgo dicantur, vsurpari coepta: tandem ad litteras ipsas, et scripturam propriam peruentum esse. Nec longe ab eo discedit Goguetus, initium fuisse ratus in scriptura hieroglyphica: sequutam esse syllabicam, qualis sit hebraica sine punctis, seu vocalium signis: tandem viam et rationem per consonantes et vocales simul scribendi stabilitam fuisse (De l'Origine des Loix, des Arts, et des Sciences, et de leurs progrès, Tom. I. Livr. 2. chap. 6. p. m. 361. sqq.). Altera sententia adeo non (quod visum est nonnullis) aduersatur repugnatque alteri, vt potius vtramque, iusta earum contentione facta, eodem collineare appareat. Auctor enim Franco-gallus non minus, quam Britannus, scribendi initia contendit quaerenda esse in pictis rerum ipsarum figuris: id quod tuetur etiam *αἰώνιος*, quem dixi, huius popularis, scriptores alios antestatus (l. c. p. 93.). Verum Aegyptii pro obstinato, quo erant, ingenio et pertinaci antiquitatis amore studioque eas, veluti a Thauto sibi traditas, adeoque sacras, seruare, atque ad indicandas rerum plurium ac recens inuentarum ideas, nonnihil interdum mutare et augere, quin, litteris iam inventis, ab aliisque communiter vsurpari coeptis, diutius adhibere, quam prorsus relinquere maluerunt: quas Graeci posthac, haud dubie per sacerdotes calli-

dos versutosque decepti, et persuasi, eis res non vulgares ac publice gestas, sed arcanas et religiosas occultari, temere ac sine grauiori causa *ιερά γραμματα*, et *ιερογλυφικά* vocarunt. Qui opinionis error per eorum libros vel ad nos peruenit. Illustriss. quem supra dixi, Caylus, in Rerum antiquarum Collectione (Tom. I. p. 65. et V. p. 77.) efficere quidem ex quibusdam fragmentis Aegyptiacis adgreditur, plebem pedetentim ex hieroglyphicis iustas litterarum figuras deriuasse, et in scribendis rebus vulgaribus adhibuisse: quod iam ante eum Kircherus affirmauit (Hist. Obel. Pamphil. art. I.), alique colligere voluerunt ex inscriptione Aegyptiaca, in Montefalconii opere (Antiquités expliqu. vol. II. Part. 2. pl. CXL.) promulgata. Quin sententiae, ab hisce viris eruditis propositae, praesidium et argumentum peti posse videtur ex verbis sequentibus Diodori Siculi, qui, obseruato, (*Βιβλιοθ. γ. p. 101. edit. Steph.*) *τάς τε τῶν ἀγαλμάτων, sc. apud Aegyptios, ἰδίας, καὶ τὰς τῶν γραμμάτων τύπας αἰθιοπικὰς ὑπάρχειν*, ita scribere pergit, *ἰδίαν γὰρ αἰγυπτίους ἔντων γραμμάτων, τὰ μὲν δημῶδη προσαγορευόμενα πάντας μανθάνειν, τὰ δὲ ἱερὰ καλούμενα παρὰ μὲν τοῖς αἰγυπτίοις μόνως γινώσκειν τὰς ἱερεῖς*. Sed ne hic quidem locus rem dubiam satis probabilem reddit. Primum enim Diodorus, scriptor admodum recens, nec tempus designat, quo Aegypti vulgus *γράμματα* δημῶδη vsurpare coeperit, et τὰ ἱερὰ καλούμενα, quae in Aegyptiis soli sacerdotes discant et calleant, παρὰ τοῖς Αἰθίοσιν, ait, ἀπάντας τέτοις χρῆσθαι τοῖς τύποις. Tum figuras, quas in fragmentis, quae diximus, Aegyptiacis, admistas videmus aliis hieroglyphicis, pro veris litteris habere vix licet, propterea quod a cuiusque populi antiqui litteris nimium quantum discrepant. Et vt denique verae sint litterae,

quas

quas illi viri doctissimi contendunt, nihil tamen certi ex eis effici cogique potest, propterea quod vera fragmentorum illorum aetas plane ignoratur. Recentiora esse possunt, et tempore scripta eo, quo Aegyptiis, regum Graecorum imperio subiectis, scribendi via et ratio iam satis cognita erat et peruulgata. Vnde illa, et similia fragmenta, vim probandi aliquam habere negat *ἀνώνυμος* Britannus, quem saepe iam diximus, (l. c. p. 108. f.). Id quod plenius adhuc intelligi potest ex V. C. Tychsenii commentatione super priscorum Aegyptiorum via et ratione litteris propriis scribendi, quam lingua vernacula exaratam, locum primum occupare iussit in der Bibliothek der alten Litteratur und Kunst, et huius quidem part. VI. Quid? quod hic non minus, (l. c. p. 61. ff.) quam ille, (l. c. p. 104. f.) nec Mosem, nec Cadmum, scribendi artificium ex Aegyptiis discere potuisse, causis non leuibz adductus, contendit. Quamquam enim alter omni Aegyptiorum sapientia imbutus esse (Act. Ap. VII. 22.), alter primus litterarum plerarumque figuras Graecis attulisse memoratur: num ideo credamus, necesse est, Aegyptiorum aequalium scientiam et prudentiam comprehendisse, praeter artes alias, iustam et satis perfectam scribendi viam et rationem, populis, quotquot tum celebres erant, omnibus adhuc incognitam, nec vsitatam, ita ut homines omnino omnes, adeoque Moses pariter ac Cadmus, eam non nisi ipsorum in scholis discere potuissent, ac debuissent? Impetrare ab animo profecto haud possum, ut Aegyptios solos, uti aliarum disciplinarum omnium, ita scribendi artificii gnaros, reliquos populos omnes ac singulos artium prorsus expertes, verbo, aequè stupidos, stolidos, bardos ac barbaros fuisse existinem, ac multi hodieque in Asiae, Africae, Americae regionibus extremis et insulis prope adia-

centibus reperiuntur. Quam, Graecis quidem auctoribus, de singulari Aegyptiorum ingenio, prudentia et dexteritate, animo et cogitatione fingimus ac tuemur opinionem, et quam contra de reliquorum populorum omnium stupiditate et ignorantia; ea haud dubie non nisi praëiudicata est, nosque vehementer impedit, quo minus id, quod verum et ab omni partium studio et cupiditate liberum est, videre possimus, ac, si possimus, velimus. Quae ratio quantopere deceat viros prudentes et vnius veri studiosos, ecquis est, qui non videat? Paucis eam perstringit ἀνάνυμος noster (l. c. p. 57. 64. ff. et alibi) ideoque copiosius refellere, non est necesse. Quo tempore in viuis erant Moses et Cadmus, quos plerique aequales fuisse statuunt, Asiae, australis aequae ac borealis, item Europae regiones et insulae, complures iam alebant homines, tum aliarum artium, ad vitae cultum necessariarum, tum nauigandi et mercandi studio florentes, quorum postremos, in primis rerum venalium consignatio, emtarum, venditarum, expensorum, acceptorum, nominum seu debitorum rationes non poterant non compellere, ut tot et tam diuersas res signis, quam fieri poterat, paucissimis, in tabulas, quisque suas, referrent, eis animi sui sensa et cogitata exprimerent, et cum aliis in contrahendo qualicumque negotio communicarent. Qua ipsa via et ratione litterarum suarum figuras, rudes quidem adhuc illas, sed ad rerum, sensus ferientium, imagines utcumque exprimendas satis idoneas, populos alios docuisse, et coloniis eo deductis impolitum scribendi artificium tradidisse videntur. Haec coniectura qualiscunque mea me adducit, ut ad Syros, sensu tam lato sumtos, ut Assyrii, Phoenices, Arabes, quin Hebraeorum maiores, hoc nomine comprehendantur, eam pertinere credam laudem: in primisque ad Phoenices, quos,

orae

orae maritimae opportunitate et beneficio inuitatos, a
 primis inde temporibus, animum ad mercaturam fa-
 ciendam applicuisse, et eius melius ac tutius stabilien-
 dae, et fructuosius continuandae causa, non solum
 naues aedificasse, in eisque merces, hinc, inde, ex-
 portatas, trans maria misisse, sed etiam in Africae,
 Hispaniae, Galliae, Italiae, Graeciae, Asiae minoris
 littoribus, et insulis eo pertinentibus, colonias condi-
 disse quam plurimas, inter omnes constat. Quod
 quum ita sit, ecquis dubitare ausit, colonos istos litte-
 rarum figuras, in patria si non inuentas, certe quidem
 adhiberi suetas, secum attulisse ad veteres locorum
 iam occupatorum incolas; hos vero eas, intellecta
 illarum utilitate, non grauatim accepisse, et in nego-
 tiis contrahendis posthac vsurpasse? Quo pacto fama
 de Syris, litterarum inuentoribus, in ipsam Cretam,
 insulam, penetrasse videtur. Nam Diodoro Siculo
 teste, (l. V. p. m. 235.) ταῖς Μέσαις, aiebant Creten-
 ses, δοῦναι παρὰ τῷ πατρὸς τὴν τῶν γραμμάτων
 εὑρεσιν. — — — πρὸς δὲ τὰς λέγοντας, ὅτι Σύροι
 μὲν εὑρεταὶ τῶν γραμμάτων εἰσὶ, παρὰ δὲ τῶν
 Φοίνικες μαθόντες τοῖς Ἕλλησι παραδεδώκασι,
 ἔτοι δ' εἰσὶν οἱ μετὰ Κάδμῳ πλεύσαντες εἰς τὴν εὐ-
 ράπην, καὶ διὰ τῆτο τῆς Ἑλλήνας τὰ γράμματα
 Φοινίκια προσαγορεύειν. Φασὶ τὰς Φοίνικας ἐκ ἐξ
 ἀρχῆς εὑρεῖν, ἀλλὰ τὰς τύπας τῶν γραμμάτων
 μεταθεῖναι μόνον, καὶ τῇ γραφῇ ταύτῃ τὰς πλεί-
 στας τῶν ἀνθρώπων χρῆσασθαι, καὶ διὰ τῆτο τυχεῖν
 τῆς προσημμένης προσηγορίας. Ceterum ex his
 Diodori verbis, quibus Cadmus ἐκ ἐξ ἀρχῆς εὑρεῖν,
 ἀλλὰ τὰς τύπας τῶν γραμμάτων μεταθεῖναι
 μόνον, narratur, et loco eiusdem scriptoris alio,
 (l. III. p. m. 140.) quo Dionysium Milesium narrat,
 παρ' Ἑλλήσι πρῶτον εὐρεῖν γενέσθαι Λίνον
 ῥυθμῶν καὶ μέλες. ἔτι δὲ Κάδμῳ κομισάμενος
 ἐκ

ἐκ Φοινίκης τὰ καλέμενα ΓΡΑΜΜΑΤΑ, πρῶτον εἰς τὴν ἑλληνικὴν μέλαθῆναι διάλεκτον, καὶ τὰς προσηγορίας ἐκάτω τάξαι, καὶ τὰς χαρακτῆρας διαλυπῶσαι. κοινῇ ἔν τὰ γράμματα ΦΟΙΝΙΚΙΑ κληθῆναι διὰ τὸ παρὰ τὰς ἑλλήνας ἐκ Φοινίκων μελενεχθῆναι· ἰδίᾳ δὲ τῶν Πελασγῶν πρώτων χρησάμενων τοῖς ΜΕΤΑΘΕΙΣΙ χαρακτῆρσι, πελασγικὰ προσαγορευθῆναι, ex duplici, inquam, hoc loco effici cogique posse censet ἀνώνυμος Britannus (l. c. p. 109. ff.), Graecos, si non omnes, certe quidem nonnullos, eo iam tempore, quo Cadmus appulerit, nonnulla animi sensa exprimendi signa, vel litterarum figuras habuisse, has tamen, auctore, quin duce Dionysio Milesio, cum Phoeniciis permutasse, eoque libentius, quod idem vir doctus et poeta, illarum nomina dura et peregrina, *Alph, Beth, Gaml, Dalth*, cet. in facilia et Graecis auribus suauiora, *Alpha, Beta, Gamma, Delta*, cet. quasi transire iusserit. Qua opportunitate Herodoti verba, (l. V. §. 58. p. 399. ed. Wesseling.) quae ipsius coniecturam prorsus refellere putes, cum Diodori dictis ita conciliat, ut alter alteri non repugnare videatur. Sed utcumque haec existimentur, Graeci profecto plerique vno ore confessi sunt, sese debere Cadmo, et huius comitibus, sedecim litteras; ideoque vel diu post, earum figuris nonnihil mutatis, numeroque simul adaucto, ΦΟΙΝΙΚΙΑ nuncupare haud desierunt, plane persuasi, ipsum aequae ac socios itineris, ex Phoenicia oriundos, hanc scribendi rationem, in patria sua traditam acceptamque, secum communicasse (v. Diodor. Sic. l. III. p. m. 140. et Britannii anonymi Enquiries, p. 110. ff.). Accedit, quod ex Alphabeto, Phoenicum quod vocatur, reliqua tantum non omnia populorum, qui litterarum scientia olim florere, manasse contendunt scriptores complures, ut, Montefalconius (Palaeo-

(Palaeograph. Gr. l. II. c. 1. p. 115. ff.), Ludouic. Ioseph. Velazquez, Hispanus, (Enfayo sobre los Al-
phabatos de las letras desconocidas, p. 23. ff.) qui de
priscis litteris, in monumentis Hispanorum offendi
solitis, vehementer contendit, eas legi et explicari non
posse, nisi cum Graecis ac Phoeniciis, parum vel
nihil inter sese dissimilibus, scite prudenterque com-
parentur: item Ludouic. Dutens, qui priscas litteras
Graecas cum populorum Orientalium litteris compa-
rauit (Explication de quelques medailles Grecques et
Pheniciennes, Dissert. III. p. 167.), ac praeterea Al-
phabetum Phoenicico - Punicum, et Siculo - Punicum,
ad numos complures rectius et verius interpretandos
vtilissimum, suppeditauit (l. c. Dissert. I. tab. aen. 3.).
Plures de industria silentio praetermittere placet.
Quorum virorum argumenta et rationes quum non
leues sint, nec contemnendae, et sententiam, ab iis
propositam, valde verisimilem reddant; equidem caus-
sam video nullam, cur eis in quaestione tam difficili
et obscura, adfentiri non liceat. Interim sedecim lit-
terarum, a Phoenicibus acceptarum, figuras alii diu-
tius vsurparunt, alii pedetentim nonnihil vna cum
ipsa a dextra sinistram versus scribendi ratione muta-
runt. Pelasgi et Athenienses eas diutissime adhibuisse,
eisque Linus etiam, Orpheus, Pronapides ac Thy-
moetes, in poematis, quisque suis, exarandis, vsi di-
cuntur (v. Diodor. Sic. Βιβλιοθ. l. III. p. m. 140. it.
Anonymus Britannus, l. c. p. 113.). Praeter hos
alii quoque Graeci vetustam litteras, a colonis Ploeni-
ciis acceptas pingendi, et collocandi rationem seruasse
videntur, si non in rebus communibus, certe qui-
dem in donariorum religiosorum titulis, scriber dis.
Vnde tam Herodotus (l. V. sect. 307. p. 400.), quam
Pausaniās (l. VI. p. 498. extr.; IV. p. 420; V. p. 435;
VIII. p. 648.) memorat titulos complures γραμμασι
αε-

ἀρχαίαις γεγραμμένους. Accedit, quod hoc cernere licet in duplici inscriptione hodie superflite: nimirum Amyclea (v. Caylus Recueil T. I. p. 63. pl. XX.), et arae antiquae Pembrochianae (v. Description of the Antiquities and Curiosities in Wilton-house, p. 4. l.): vtriusque litterae sunt peruetustae, illae βερεροφιδεν, hae more nostro collocatae. Res igitur addubitari nequit. Quin quoniam Pelasgi litterarum, ad se deportatarum, figuras omnium prius usurpare coeperant: factum est, ut illae non tantum γράμματα Φοινίκια, sed etiam πελασγικά vocarentur. Quae posthac ab iisdem, per Deucalionem, huiusque filios et ipsorum comites, patria pulsas, et in Italiam profectis, simul eo delatae sunt, et cum Etruscis communicatae. Ex quo verisimile sit, monimenta Etruscorum peruetusta ob oculos lectorum ponere Pelasgicas tam litterarum figuras, quam dicendi formulas, adeoque Phoenicias, nihil, vel leuius modo, immutatas. Quod qui non ignorat, is Eckhelii, V. Celeb. adnotationem propositam (Choix de Pierres gravées du Cabinet Imperial des Antiques, p. 76.) ad tab. aen. XL. iudicabit ita comparatam esse, ut, quod erroris Italus, nescio quis (Nouvelle Letter. di Firenze, N. 1. per l'anno 1789. p. 3.) in ea inesse rebatur, ab ea longissime abesse, eiusque sententiam, temporum modo diuerforum ratione recte, et ut par est, habita, sine dubitatione amplectendam censeat. Ea litterarum, quibus Graeci vetustiores atque Etrusci in scribendo vsi sunt, similitudo et quasi cognatio ut magis appareat, exempla duo hic proferre lubet: alterum Graecum, quod exstat in ara illa vetusta, quam paullo ante diximus, et quae in Comitum Pembrochiani villa, Wilton-house appellata, et illius supellestili antiquaria adseruatur; alterum Etruscum, non ita pridem repertum in columella, una cum aliis hypogei cuiuspiam rudibus effossa,

effusa, qua de re Ephemeridum litterariorum Florentinarum, (l. c.) auctores disputarunt. Arae titulus hic est:

ΜΕΛΓΟΜΕΝ ΔΙΟΝΥΣΟΝ ΑΓΛΑΪΟΜΟΡΦΟΝ:
ΒΑΚΧΕΥΤΟΡΑ ΤΑΝΘΟΚΑΡΕΝΟΝ quod est, μέλωμεν Διόνυσον ἀγλαΐομορφον βακχεύτορα τ' ἀνθοκάρηνον. quibus in verbis, postremum est pro ἀνθοκάρηνον, et primum pro μέλωμεν, adeoque ε pro η, et ο pro ω positum; quae scribendi ratio tituli vetustatem satis comprobat. Columellae titulus, litteris, sinistrorsum positus, ita est scriptus:

ΜΑΗΑΙΤΑΜΕΝΙΤΑΙ

Sunt, qui haec ita legenda censeant: *Miasilem Aprianam*, sed qui praeterea nihil ad eius sensum interpretandum, aut peruidendum adferant. Expectatur Abb. *Lanzii* commentarius novus super Etruscis, de quo mira sibi promittunt ipsius populares. Exitus num responsurus sit tantae expectationi, breui videbimus. Interim mutare has omnium primi lones atque invertere, ut facilius a sinistra, dextrorsum scribere possent: quae via et ratio ab omnibus Europae populis posthac accepta. Dignissima est, quam ad hanc rem lectites, του πάνυ *Weisselingii* observatio ad Herodoti locum eum (l. c. p. 400. n. 15.) quo omnis historiae profanae parens se vidisse ait, in Ismenii Apollinis templo, litteras Cadmeas in tripodibus quibusdam incisas, magna ex parte consimiles Ionicis. Hinc enim efficit consequens esse, ut ἐπὶ τὰ λαῖα ἐκ δεξιῶν, a dextra in sinistram processerint, et ut Scaligero ad Euseb. et Salmasio in Inscript. Herod. qui in alia abeunt, haudquaquam adslipulandum sit. Est, qui Homerum et Hesiodum, primos fuisse censeat, qui poemata sua Ionicarum litterarum figuris, idque a sinistra dextram versus scripserint (v. *Britanni* an.

an. Enquiries, p. 113.). Sed utcumque haec sint, aut existimentur, Athenienses certe non nisi sero, Archonte Euclide, A. V. C. 350. sese adduci passi sunt, ut mutata[m] scribendi rationem calculo suo approbarent, et posthac usurparent. Quid? quod ipsi Romani, primis reip. suae temporibus, perquam vetustis litterarum figuris vsi sunt, auctore Dionysio Halicarnassensi (Ἀρχαιολογ. Ρωμ. l. IV. p. m. 230.), qui in Dianae aede columnam superare testatur cum titulo inciso, qui prae se ferat γραμμάτων χαρακτῆρας Ἑλληνικῶν, οἷς τὸ παλαιὸν ἡ Ἑλλάς ἐχρᾶτο. Sed Tarquinius Priscus, qui Damarati, exulis Corinthii, filius, litteras in Italiam attulisse dicitur Tacito (Annal. l. XI. c. 14.) credibile est, Ionicas, i. e. mutatas et litterarum figuras, et ipsam scribendi rationem, Romam secum attulisse, et omni studio propagasse. Quo facto, Plinius (Hist. Nat. l. VII. c. 37.) non sine causa contendit, gentium consensum tacitum omnium conspirasse, ut Ionum litteris vterentur. Quo posito, facile videas, necesse est, cur idem Plinius (l. c. c. 58.) veteres litteras Graecorum easdem esse, ac Latinas, perhibeat, et qui Tacitus (Annal. XI. c. 14.) scribere potuerit: *formae litteris Latinis, quae veterrimis Graecorum.* Romanorum autem exemplum posthac sine dubio tam efficax ad populorum, imperio Rom. subiectorum, animos fuit, ut idem institutum, eandem scribendi rationem sequerentur. In quo ponendus videtur *tacitus* ille *gentium omnium consensus*, quem Plinium iactitasse paullo ante accepimus. Quaecumque posthac, in variis Europae cultioris partibus, scribendi instituto, eximiae utilitatis causa ubique locorum recepto, continuatoque acciderunt, ea tam copiose dicendo persequutus est E. ὁ πᾶν, ut Ipsius in libello nihil, nisi ordinem iustiorum, desiderare possis. Quare non est, cur plura in

---

in medium adferre debeam. Quae ego de scribendi originibus dixi, ea non sine insigni certoque fructu comparare potest lector, rerum similium amans, cum his, quae eodem de argumento scripsit Gattererus V. Celeb. (Kurzen Begriff der Weltgeschichte in ihreu ganzen Umfange, S. 41. u. 259.). Superest, vt librum indicem, ad locum, de quo quaeritur, recte peruidendum, quin ad librorum Mscriptt. et diplomatum aetatem diiudicandam, vtilissimu, non ita diu Londini promulgatum: nimirum ASTLE's *Essay on the Origin and Progreß of Writing and Printing*, 1784. in forma quadripertita, vna cum XXXIII. tabb. aeri incis.

EXCVRSVS IIII

Ad PART. I. CAP. II

D E

M A R M O R I B V S.

Latinorum *marmor* fuitum est ex Graecorum *μαρμάρων* quo quidem vocabulo, temporibus antiquissimis, ad designandum quemuis lapidem vel filicem, vfos esse Graecos, e locis non paucis Homeri (Il. l. XII. 380; XVI. 734. f.) Callimachi (H. in Apoll. 24.), item Euripidis, Aristophanis, aliorum (v. Spanhem. Commentar. ad Callimach. p. m. 92. f.) plane apparet. Intellecto posthac, alterum ab altero quam maxime discrepare natura, duritie, colore, magnitudine, varia particularum quasi textura, proprietatibus aliis: lapides in certa genera distribuere, a vilioribus secernere praestantiores nobilioresque, et ad varium vsum ornatumque adhibere coeperunt homines, a prisco et simplicissimo vitae genere ac cultu recedentes. In lapidibus, ad vsus complures ac diuersos vsurpari suctis, praeter *gemmas*, quas dicimus, secreuerunt eos etiam, quos ipsa natura distinxisse videbatur singulari duritia, et firmitate, miraue coloris pulcritudine: qui posthac *marmora κατ' ἐξοχήν* appellari coepti sunt. Quorum naturam et proprietates, colores potissimum, hoc loco indicare, et paucis, non vt physicos, sed viros τῷ *Antiqui* amantes ac studiosos decet, explicare necesse est. Ac primum quidem *marinor* proprie dictum natura sua sic comparatum esse intellexerunt Graeci, teste Theophrasto, (lib. de Lapidibus §. 29. quem Graece scriptum, vna cum

cum Hillii, Britanni, obseruatt. physicis et criticis, Germanice vertit et promulgauit Alb. Henr. Baumgaertner, Norimberg. 1770. p. 64.) vt non liquefcere, (τή κερθαί) sed comburi, et in puluerem seu calcem redigi (κατακαίεσθαι καὶ κονίαν ἐξ αὐτοῦ γίνεσθαι) soleat. Haec eius ratio facit, vt marmora, si non omnia, certe quidem pleraque, lapidibus calcariis vel gypseis adnumerent viri harum rerum prudentes; eoque magis, quod statuarum, columnarum, aliorum operum marmoreorum fragmenta ab Italis igne macerari, in calcem gypsumue redigi, et in aedificatione consumi, satis constat. Sed haec marmorum natura et proprietas ab hoc loco aliena est: vtpote cuius rationem prisca artifices in τῷ *Antiquo* fabricando habuere nullam. Spectabant potius in eiusmodi opere, siue id sua sponte meditarentur, siue meditari et conficere iussi essent, lapidis duritiem, colorem, splendorem, vt istud accommodatum foret tam loco, quem occupare, quam consilio, cuius prouehendi tanquam subsidium esse debebat. *Durities* requirebatur potissimum in opere, quod, vt quam diutissime firmum et stabile, et tantum non perenne esset, optarunt: nec *colorem* prorsus negligebant, si hoc idem in loco quodam publico expositum, spectatorum oculos nunquam non feriebat: siquidem cauendum esse videbant, ne quis eorum paullo fastidiosior et morosior, ingrato molestoque oculis marmorum colore, ab eis contemplandis deterreretur. Vnde ad huiusmodi opus non nisi vnus coloris, vt, candidi, viridis, nigri, in marmoribus adhibebant; contra vero plurium colorum maculis sparsum, et quasi pauonaceum, non item (Plin. H. N. l. XXXVI. c. 6. p. m. 731.): quoniam horum varietas et discrepantia, si non prorsus absona et taedii plena, certe quidem valde iniucunda, spectatorum oculis non poterat non importuna esse, eoque ipso fieri

fieri impedimento ad id considerandum, examinandum, admirandum. Quod ut sequebantur, v. c. in opere omni, in quod incidendus erat titulus, legendus ac cognoscendus hominibus, ad id accedentibus, quos inamoena, ne dicam foeda, colorum diuersitas haud dubie offendisset: ita reapse factum esse constat in eiusmodi basibus, aris, columnis, tabulis, quarum titulis inscriptis foederum leges, res quondam gestas, virorum clarorum egregie facta, honores, alia, commemorare et posteritati tradere visum fuit. Luculentissima similis delectus exempla suppeditant marmora Oxoniensia, Sicula, alia, quae colore non nisi candido nitent. Cuiusmodi marmor etiam ad statuas Deorum, hominumque fingendas deligere, ratio et sensus fere communis suavit. Eo autem deficiente, aliaue causa intercedente, ad aliud marmor coloris non nisi unius, ut, basalten, descendebant statuarii: quod in Aegypto potissimum, et Romae posthac accidit, Hadriano imperatore, qui in Tiburtini recens aedificati ornatu et supellectili, aemulatione nescio qua abreptus voluit, ut in statuarum ibi collocandarum numero forent etiam, quae a veteris Aegypti legibus et rationibus perpauillum modo recederent. Quod luculenter demonstrant signa, quae paucis abhinc annis ex illius rudibus effossa, in Museum Pio-Clementinum transierunt (Tom. I. n. 32. 47.; II. n. 16. coll. cum Visconti, V. Celeber. et Eruditissimi commentario, p. 39. n. 17. 18.). Neque minus simile marmor candidum fuit necessarium, vel certe vilitatissimum, in conficiendis operibus caelatis, adeoque plurium hominum personis factisque, quantum fieri poterat, simul exprimendis. Artificium enim, praestantissimum quidem illud, sed caelatum ex lapide, maculis in multis mirisque variegato, qui spectatoris prudentis et veri amantis oculos suauiter afficere potuerit, et quasi suspensos tenere? in primis tum, quum in

eas quasi cadebant simulacri artus, vel operis loca ea,
 quibus prorsus repugnabant, et aduersabantur, adeo
 ut ne aequissimus quidem iudex opus simile, quamuis
 alioqui non malum, aut ipsius artificem commendare
 potuisset. Tantum curae, tantum prudentiae impen-
 dere oportuit ἀγαλματογλύφους, si quod artis-suae
 monumentum, aere perennius, conficere, idque viro
 cuius ingenioso, et talium rerum intelligenti, probare
 auebant. Vnde statuae, quas ex porphyrite Claudio
 Caesari procurator eius in urbem ex Aegypto aduexe-
 rat, fuerunt non admodum probata nouitate, teste Plinio
 (H. N. l. XXXVI. 7.), nemo certe postea imitatus est.
 Et quae tres aut quattuor statuae porphyreticae Venetiis
 prope atrium aedis D. Marci, vel palatii Ducalis cer-
 uuntur, eo demum tempore sunt factae ab artificibus
 Byzantinis, quo artes et pulcri venustique sensus quasi
 exulabant. Quod idem dicendum est de titulo quo-
 dam Veronensi, itidem in Porphyriten inciso. (conf.
 Christ. l. c. p. 77. ff. Illustriss. Caylus, Collect. An-
 tiquitt. tom. III. ad tab. VIII. n. 2. item Visconti longe
 Celeberr. Obseruat. ad tom. II. tab. 17. p. 41.) At
 enim vero in caedendis poliendisque aedificiorum co-
 lumnis, trabibus, zophoris, aliis, quae ad ipsorum
 firmitatem, stabilitatem, vel ornatum necessaria erant,
 dominorum voluntati obtemperandum fuit, et quod
 isti marmor vel desiderabant, vel iam parauerant, eo-
 rum consilio accommodandum. In conficiendis tan-
 dem crustis, vel operibus vermiculatis, fieri non po-
 erat, quin plurium colorum marmora et horum
 fragmenta legerent; lecta ita iungerent ac compinge-
 rent, ut eiusmodi labor quam proxime accederet ad
 tabulae pictae rationem et venustatem. Quibus quasi
 praemissis, operae pretium me facturum reor, si mar-
 morum, non omnium, quae prisca artifices ad conficien-
 da varia artis suae opera adhibuere: talis enim de-

scriptio iusto longior foret ac fastidii plena: sed praecipuorum tantummodo naturam, rationem et colores breuiter strictimque exponam, idque veluti duce et auspice viro, qui rerum, quae e tellure effodiuntur, peritissimus est, eademque singula curatius explorandi opportunitatem habuit in itineribus per Italiam institutis. Ex paucis enim illis, quae Plinius, Agricola, Caryophilus de ipsis scripsere, tantum abest, ut plenam, perfectam et adaequatam cuiusque generis notionem haurire possint lectores, ut potius saepe numero hallucinaturus sit, si quis eorum plura huiusmodi fragmenta, parum inter se dissimilia, recte ac vere discernere, et vnumquodque proprio nomine appellare iubeatur. Age igitur, rei arcem sine mora invadamus, et ducem, quem dixi, sequamur certissimum, Io. Iacob. Ferberum, V. Celeberr. (Briefe aus Wälschland über natürliche Merkwürdigkeiten dieses Landes, an den Herausgeber derselben, Ignatz Edlen von Born. Prag, 1773. 8.), qui Ep. XVI. expósito, (p. 248.) quanta in fragmentis similibus emendis, investigandis, recteque nominandis, ut solita marmorum astutia, lucrique cupiditate ne fallaris, circumspeditione ac cautione opus sit, praemissaque duriorum lapidum diuisione in octo quasi formas, quarum index scholis physicis, quam archaeologicis aptior est, atque accommodatior, (l. c. p. 250.) marmora octoginta, amplius, diuumerat, horumque naturam, colores, item macularum strias et alias conformationes luculenter describit. Verum ut eorum pleraque adhibita non sunt ad statuas Deorum hominumque elegantiores fabricandas, aut ad alia maioris ingenii et dexteritatis artificia paranda, sed ad bases tantum, postes, trabes caedendas, ad operiendos scenae aediumque parietes, et lacunaria, arcuum fornicees et latera, ad opera vermiculata exsequenda: ita nos

not etiam ~~non~~ omnia persequemur, ne iusto simus copiosiores, sed ea tantum, quorum naturam quasi magis nobilitauit artificum manus in faciendis perpoliendisque eiusmodi statuis et simulacris, quorum intelligentia prorsus mirifica hodieque stupeamus, necesse est. Haec internoscendi principium a candidis facere placet. In eis excelluit (1) *Pentelicum*, quod e lapicidinis prope Athenas caesum, statuis, signis, et aliis rebus affabre faciendis aptum fuit (v. Theophrast. de Lapid. §. 14. p. 43. s. ed. Baumgaertner. Pausanias in Attic. f. l. I. c. 19. extr. p. 46; it. c. 32. p. 78. nec non p. 582. 590. 592. alibi, ed. Kühn.). Ex eiusmodi marmore caesum est *Palladis* simulacrum, in villa Albani Eminentissimi quod adseruatur. (v. Winkelmann. Anmerkungen über die Geschichte der Kunst. S. 4.). (2) *Parium*, (Itali vernacula sua *il Paro antico* vocant) cui vel primas detulisse constat Graecos ex ipsorum scriptoribus (v. Theophrast. l. c. et Hillii Obseruatt. ad h. l. Christ. l. c. p. 192.) propter coloris, lacti simillimi, (Ferber. l. c. p. 250.) suauitatem, et laeuitatem, qua perpolitum splendere solebat. Eius ex stratis trunci, sex vel septem pedes altiores, per creberrimas petrae rimas et fissiones non facile caedi in lapicidinis poterant, adeoque idonei fuisse dicuntur non nisi ad statuas iconicas elaborandas (Hill. obseruatt. l. c. p. 44.). Viri usque marmoris, Parii et Pentelici, discrimen paucis verbis explicuit Winkelmannus (Geschichte der Kunst, S. 250. Dresd. Ausg. und Anmerkungg. S. 4.), qui simul memorauit, Romae superare opera varia, ex hoc marmore facta, vt, heroa aliquem Graecum, aetate prouectum, et necatum; Phrygem aliquem moribundum; Amazona iam mortuam; item heroa iuuenem, eumque vulneratum. Idem hoc marmor Ernestius scribit *Lychnicum* cognominatum; *Lygdinum* Christius, ex eoque caesa esse tum rudera, quae de

Vestae delubro supersint; tum tabulae illae sectae et affabre caelatae, quibus binae columnae longe celeberrimae, Traiana et Antonina, extrinsecus opertae sint et quasi vestitae (ibid. p. 71. 74. f.). Eruditorum, quos dixi, virorum posterior addit praeterea, id vocatum quoque esse *Coraliticum*: minus recte: nam cognomen hoc deductum est ex fluvio *Coralio*, quem alii *Sangarium*, omnes vno ore Phrygiae flumen appellant (Liu. l. XXXVIII. 18. Arrian. l. I. c. 30. conf. Cellarii Not. O. A. l. III. c. 3. p. 97. et c. 8. p. 177.). Id candore quidem proximum ebori, et quadam similitudine erat (Plin. l. c. l. XXXVI. c. 8.), sed fragmentorum excisorum mensurae bina cubita non facile excedebant. Vnde ea statuis maioribus faciendis minus accommodata fuisse patet. Quod etiam de reliquis marmoribus candidis, ab A. immortalis enumeratis, *Alabandico* (hoc tamen non *candidum*, sed *nigrum*, esse perhibet Plin. l. c. p. m. 735. quem sequutus est Christius, ib. p. 71.) *Synnadico* seu *Phrygio*, *Proconnesio*, *Hymettlo*, *Cyziceno*, *Tyrio*, *Phengite* et *Onychite* dicendum videtur: ideoque lectorem, harum rerum amantem, adire oportet Plinium (l. c. l. XXXVI.), Winkelmanni Historiam Artium, Italice conuersam a Carolo Fea, et Romae promulgatam (tom. II. p. 10. ff. not. 1.). Superfunt huius generis alia, quae silentio praetermittere non licet. Nimirum *Lunense*, et quae Itali *Marmo Statuario* et *Marmo Cipolino* hodie appellant. Quorum primum, Lunae in Etruria caedi, hodieque vulgo *Carrarense* (*Marmo di Carrara*) vocari suetum, quam proxime accedit ad Parium, Ferbero quidem iudice, (l. c. p. 250.) nisi quod nec aeque compactum, et maioribus quasi squamis fibrisue textum sit; vnde opus quaecunque ex eo caesum, minus bene poliri et laeuigari queat. Interim veterum statuarum atque protomarum, in museo Capitolino collocatarum, tantum non omnes

ex

ex hoc marmore fabricatas esse, idem ille testatur. Alterum, quod dixi, marmor (vulgo nominant *Marmo Statuario*) itidem antiquum est, et Pario prorsus simile, praeterquam quod nec coloris lactei, nec opacum, sed semipellucidum sit; quod in fragmentis vel crassioribus observari possit. Tertium (*Marmo Cipolino* vocari suetum) non minus Graecae originis, candidique coloris est, sed simul ita comparatum natura, ut id striae, seu fasciae viridantes lucentesque quasi permeent, neque adeo, quantum superiora, splendeat et luminis radios repercutiat. De quo quid et Christius et Volkmannus tradiderit, et qua re alter ab altero dissentiat, ex utriusque commentariis videre licet. His marmoribus candidis subiungere placet *Alabastriten*, lapidem pariter candidum, qui, si a mollitie discedas, ad marmor quam proxime accedit. Is qua velut nota et ratione ab *Alabaastro* differat, exposuit V. Celeberr. Hillius (Observat. phys. et crit. ad Theophr. p. 45. f.): qui eodem loco animadver- tit, *Alabastriten* a Graecis non raro ὄνυχας, et a Latinis *marmor Onychites* usurpari. Errorem complurium virorum doctorum inde natum et propugnatum arguit idem Britannus doctissimus. Pauca de hoc observat Ferberus (l. c. p. 258.) plura Ian. de S. Laurentio, qui in ea est haeresi, quae *Alabastriten* et *Alabastrum* discrepare negat (Dissert. sopra le pietre preziose degli Antichi, e sopra il modo, col quale furono lavorate, cap. I. et II. §. 17. ff. quae exstat in Saggi di Dissertazioni Accademiche, lette nell' Accademia di Cortona, Tom. V. p. 22. ff.). Eum plerumque in tabulas sectum et usurpatum esse, ut ei tituli inciderentur, paucis demonstravit Christius, V. C. (l. c. p. 80. ff.). Ex eodem bases perquam venustas parari scribit Ferberus, in quibus protomae collocari soleant; quales multae reperiuntur in Albani Eminentissimi villa. Qui-

bus omnibus duo addantur, necesse est. Alter est *Porus*, Πώριον λίθον appellat Herodotus (Terpsich. f. l. V. sect. 308. p. m. 401.) quem, plerisque incognitum, idem in templo Delphico aedificando, ab Alcmaeonidis, redemptoribus, vsurpatum esse memorat. Plinius (l. c. l. XXXVI. c. 7. Pario similem esse ait candore et duritia, minus tamen ponderosum: quae haud dubie ex Theophrasto (l. c. §. 15. p. 51.) transcripsit. Pausanias (l. V. c. 10. p. 398.) templum aliud ex eo aedificatum memoriae prodidit. Quin ex eodem statuas caesas, quae Πώριαι essent vocatae, et specula parata esse, Hillius, quem saepe iam diximus, observauit (l. c. p. 47. f. conf. Iul. Pollux Onomast. l. VII. sect. 123. p. m. 776. et VV. DD. nort. ad h. l. item Taylor Lectt. Lysiac. c. V. p. 254. ed. Lips. qui Πωρίαι Σελίνας, per librariorum errorem natum, in Σιλίνας mutandum, ac de Sileni statua, ex lapide porino, facta, accipiendum esse contendit). *Chernites* est alter, qui, ebori simillimus, a Graecis veteribus frequenter vsurpabatur ad sarcophagos parandos: in quorum vno Darium quoque conditum ferunt, teste Theophrasto (l. c. §. 15. p. 51.), et Plinio, (l. c. l. XXXVI. c. 17. et 8.) quem haec ex illius libro transcripsisse credibile est (conf. Hill. Obseruatt. ad h. l. p. 47.). Atque haec quidem de marmoribus *candidis*. Iam ad alia progrediamur. Est marmor *nigri*, vel *ferrei* potius coloris, quod vulgo *Basalten* vocant: cui tamen non raro admistae sunt particulae prorsus disparis naturae diuersique coloris, quae eius discrimen efficiunt: id quod pluribus ostendit Ferberus (l. c. p. 270. ff.). Omnium frequentissimum appellatur *Basalter orientalis niger*, admodum durus, granulis tenerrimis, iisdemque maxime homogeneis, concretus. Alterum dicitur *Basalter orientalis niger crystallis minutis immixtis*, estque coloris cineritii, et eiusdem fere,

fere, cuius antegrëssum, naturae, nisi quod crystalli candidae, valde minutae, et granatis simillimae, in eo sparsae cernantur. Statuas, ex hoc lapide caesas, videre licet in villa Albani Eminentiss. Est tertium genus, *Basalter orientalis niger*, vulgo *fiorito* dictus, cuius maculae nigrae et candidae, flucticulisque confusis similes faciunt, vt inarmoris speciem prae se ferre videatur. Quartum vocatur *Basalter orientalis cum partibus constitutivis granitis aequabiliter mixtis*, estque niger, admodum durus et granulis tenerrimis quasi compactus. Cui qua via et ratione admistae fuerint particulae granitofae, coniectura probabili docet Ferberus (l. c. p. 272.). *Isidis stantis* simulacrum, ex lapide simili fabricatum, reperitur prope ianuae, in Museum Capitolinum deducens, latus sinistrum collocatum. Quinto nomen est, *Basalter orientalis, fasciis granitosis*, qui est lapis ille, quem *nigrum* s. *atrum* vulgo nominant. Fasciarum, granulis rufis granitosis effectarum, originem admodum verisimili coniectura explicat Ferberus (l. c. p. 273.), qui duas Sphinges ad scalam palatii Capitolini, cubantes et aquam quasi euomentes, ex isthoc lapide fabricatas testatur. Ex reliquis, memoratu non magnopere dignis, nominare placet *Basalten orientalem viridem*, qui lapis constat particulis non nisi homogeneis viridi colore, eisque spisse ac sine vlla crystallorum admixtione compactis. Ex eo statuæ ingeniose et affabre factae tam in Museo Capitolino, quam in Albani Eminentiss. villa, reperiuntur. Est alius *Basalter viridis, punctulis crystallinis albis* adspersus, quem vulgo *Basalte pedocchioso*, i. e. pediculis quasi obsitum, vocant, sed longe-rarissimus, ex quo caesae dicuntur duae columnae, in D. *Pudentianae* aede superstites. *Atris* marmoribus adnumeratur *Numidicum*, seu *Lybicum*, ex solo patrio dictum; quod M. Lepidus
omnium

omnium primus, adhibitum voluit ad domus suae limina paranda (Plin. H. N. l. XXXVI. c. 6. p. 732.): tum *Luculleum*, quod in Nili insula quadam natum, L. Lucullus primus Romam deuehi et vsurpari iussit, et id cognoinenti ab amatore adeptum est, (Plin. eod. l.). Sed quod hic domus suae columnis caedendis destinarat, id M. Scaurus posthac ad similes, in atrio collocandas, easque duodequadrageum pedum altas, impendit (Plin. l. c. p. 734.). Eo porro pertinet *Thebaicum*, interstinctum granis flauis, vel, quod Plinius scribit (l. c. p. 735.), aureis guttis; inueniri fuetum in Africae parte, Aegypto adscriptae, vnde *Thebaici* cognomen exstitit. Denique lapis *Taenarius* (Plin. l. c. c. 22.) seu *Laconicus*, *Lydius* alter, seu *Heraclius* (Plin. H. N. l. XXXIII. c. 8.), item *Obsidianus*, nigri quidem sunt: sed duo priores inseruebant metallis examinandis, et erant *Pistre di paragone*, vti ab Italis nominantur; posteriores speculis conficiendis praecipue idonei erant, iudice Hillio (Obseruat. ad Theophrast. p. 48.). Interim opus aliquod, ex Obsidiano lapide caelatum, describit Caylus Illustriss. (Rec. d'Antiqu. T. III. p. 18.). Ex *viridis* coloris marmoribus non nisi duo recenset b. ERNESTI, *Lacedaemonium* s. *Laconicum* alterum, et *Carystium*; tria alia non item. De singulis nonnihil dicendum puto. Primum in Taygeti, montis in agro Spartano siti, lapidinis effodiebatur: erat valde durum, coloris viridis iucundique saturum, ac cunctis aliis hilarius, auctore Plinio (l. c. p. 733.): quod Itali vulgo *il verde antico* nuncupant. Ferberus commemorat quidem (l. c. p. 755.) itidem aliquod *Marmo verd' antico*, sed eius de solo patrio, et natura nihil disputat: vnde dubium est, num hoc idem, quod Christius (l. c. p. 70.) an contra aliud intellectum velit. Alterum, i. e. *Carystium*, ex Carysto, Euboeae oppido, vel *Euboi-*
cum,

eum, ex insula ipsa, vocatum, colore erat *viride pal-
lenti*, adeoque cano, qualem salicis folia ostendunt.
Hunc lapidem *il Cipollino antico* dici contendit Chri-
stius (l. c.), sed alio loco (p. 75.), quo decem columnas
superstites templi, in Antonini et Faustinae honorem
aedificati, ex illo caefas esse memorat, eum subcaeru-
leum ac venis candidis penetratum esse scribit. Quod
vtrumque simul verum esse non posse, quis est, qui
non videat? In Aegypto alia duo genera, Augusto
et Tiberio imperantibus, inuenta casu quodam sunt,
et alterum Augusti, alterum Tiberii cognomentum
traxit. Discrepabant tamen tam ab *Ophite*, quam
inter sese: *Augusteum* enim candidas maculas vndatim
crispum in vertices colligebat, *Tiberianum* sparsa,
non conuoluta canitie. His verbis admodum obscuris
descripsit Plinius (l. c. p. 733.) horum binorum lapi-
dum discrepantiam: Harduinus in nota subiecta eius
sententiam nonnihil explicauit. Superest postremum,
itidem valde durum, *viride et iucundum*, sed hic, illic,
maculis sparsum, quales in serpentibus conspici solent.
Hinc etiam lapis ille appellatus est *Ophites*; Italice *il
Serpentino antico* vocatur. Similis cognomenti lapi-
dem describit Ferberus (l. c. p. 267.), atque *Serpentino
verd' antico* appellari: ac coloris diuersi causam valde
probabiliter exponit. Persequi iam placet *rubei coloris*
lapides, seu marinora, quantum consilio nostro con-
ducit. In his primum teneat locum, qui prope Sye-
nen, insulam et oppidum Aegypti, qua ad Aethiopiae
fines pertinet, effodiebatur: quique ex solo patrio
Syenites, vel *Aegyptius*, et ex punctis igneis, nigris-
que valde lucentibus, quibus ipsius massa et textura
subrufa distincta est, *pyropoecilos* (Graece πυροποικι-
λος) appellatus est (Plin. l. c. l. XXXVI. c. 8. conf.
Iannon di S. Laurent, l. c. §. 35. f. p. 37. f.). Itali
eum *il granito orientale* vocant, auctore Christio
(l. c.

(l. c. p. 70.). Ferberus istius aut plane nullam, aut alio sub nomine, fecit mentionem: Hillius contra eius meminit (Obseruatt. ad Theophrast. p. 44. f.), et artificia innumera, a Graecis et Romanis opificibus ex ipso fabricata, superesse contendit. Christius non nisi sedecim columnas ad Panthei pronaon pertinentes, ex eo caesas memorat (l. c. p. 73. conf. Weinligs Briefe über Rom, Band III. Br. 32. S. 60.). *Purpureo colore* est, quem itidem ex Aegypto petiti, plerumque *Porphyriten*, et ex punctis candidis, quibus ipsius massa purpurea quasi obsita est, *leucosticton* vocarunt, hodieque vocant (Plin. l. c. c. 7.). Christius de eo differens (l. c. p. 70.) hodie ab Italis vsurpari ait, *il Porfiro antico*: et hic, nisi me omnia fallunt, idem ille est, quem Ferberus (l. c. p. 260.) sub nomine *Porfido rosso* describit, adiecta simul coniectura valde probabili, qua candidas rufi lapidis maculas texturamque mirificam, quantum fieri potest, explicat. Lapides complures alios ex Porphyritarum genere, recenset Ferberus (l. c. p. 261.), vt, *atrum*, *fuscum*, *viridem*, ac varias cuiusque generis formas: sed singulos dicendo persequi vetat tam instituti ratio, quam operum, ingeniose affabreque ex eis factorum, inopia. Qui de lectoribus nostris singulorum naturam et rationem, aequae ac discrimen pernoscere auet, ei commentationem Ferberianam adire suademus. Superest marmor *flauum* seu *cereum*, idque multis nominibus commendabile, quod Christius (l. c. p. 71.) in Aegypto intimâ, pone ipsas Thebas, prope Damascus, in India, Asia minori, et Thalo, insula, effossum; et Latine, *onycem*, *alabastriten*, vocatum esse demonstrat. Super quo etsi cum viro harum rerum peritissimo, contendere nolim; fateor tamen, me subuereri, ne is leuiter hallucinatus sit, quum neque *onycem*, neque *alabastriten*, flauo coloris esse conflet.

Sed

Sed fieri potest, ut τὸ *flauum* sensu proprio non acceperit, siquidem columnas Panthei interiores ex Alabastrite, contra in Traiani ac Constantini arcubus superstites, et ex Thasio lapide caesas, vno eodemque cognomine, i. e. *giallo antico*, ornat: quod in posteriores recte et vere quadrat; in priores non item, nisi τὸ *flauum* pro eo, quod *subflauum* et *subalbidum* est, accipias. Restat id lapidum duriorum genus, quos vulgo *Graniten* vocant; et ex quo Obeliscos Aegyptiacos non sine labore et patientia incredibili caesos politosque esse, nemo fere est, qui nesciat. Reperiuntur variae huius generis formae, quas Itali *Graniten rufum* (Granito rosso) *griseum*, vel *cinereum* (Granito grigio, o bigio) *nigrum* (Granito ner' e bianco) *viridem* (Granito verde) vulgo appellant. Singulas graphice descripsit Ferberus, V. Celeberr. (l. c.), cuius commentarium lectitare iubeo lectorem, res similes discendi cupidum. Hoc vnum monere placet, ex eo lapide caesas esse octo columnas praegrandes, in Diocletiani thermis superstites: quales etiam fuisse constat in Caracallae thermis, hodie penitus fere collapsis, aut deuastatis. Atque haec quidem de marmoribus disputare, ac veluti epimetrum aliquod ad ERNESTI τῆ παύῃ libellum adiicere visum est.

E X C V R S V S V

AD PART. I. CAP. III

D E G E M M I S c e t.

Sequitur, vt Capiti *de Gemmis et aliis lapidibus nobilioribus* Epimetrum, antegresso fere simile, subiiciam, et, quantum fieri potest, paucis attingam locum, ad explicandum non minus difficilem, quam superiorem de *marmoribus* fuisse patet. Auctor immortalis tres indicauit causas (§. 2.) huius difficultatis; cuius, mihi quidem, plures esse videntur. Nimirum credibile est, gemmarum, quas scriptores antiqui enumerarunt, complures hodie aut non amplius inueniri, aut, si inuenias, cum non ita, vt quondam, parentur ac poliantur, gemmarios nostros cum viris aliis, rerum similium peritissimis, in eis non posse videre colores et characteres, quos iusta, qua decebat, ἀκριβείᾳ non indagatos, nec indicatos, illis temere attribuerunt. Sic censent plerique, qui gemmarum nomina, hodie vsurpari fuenta, naturam et rationes, item colores, aliasque proprietates, comparare cum Plinianis, ac sententias discrepantes quasi conciliare adgrediuntur. Sunt quidem, qui Plinii potius, quam recentiorum vocem et auctoritatem sequendam esse contendunt, neque eum, super hoc loco disputantem labi decipique potuisse, largiri velint; propterea quod is, vir tam eruditus ac celebris, tantum auctoritate pollens, et apud ipsos imperatores perquam gratus, plenam et accuratam, vt rerum aliarum, ita gemmarum quoque, notitiam habere debuisset. Verum ego horum in sententiam abire haud.

haudquaquam possum, plane persuasus, hominem, qualis Plinius fuit, nec omnia scire, et, ut permulta scierit, scribendo errare potuisse. Multiplicem huius viri scientiam, et libros ab eo conscriptos, quibus solis plurimarum rerum cognitionem debemus, maximi, ut par est, facio: sed credo etiam, nec eum ab omni errore prorsus liberum, ac paene diuinum fuisse, nec hos ita exactos esse atque perpolitos, ut plane nihil falsi, nihil errati, in eis exponatur *). In quo mihi facile adsensurum arbitror, qui animo satis expendit, quam studii et librorum scribendorum rationem, graphice ab eius nepote et filio adoptiuo descriptam (Epistol. l. III. ep. 5.) tenuerit; quam vastam, et quam immensam rerum longe diuersissimarum copiam, hominum plurimorum, nedum vnius, viribus vix aequam (ut Horatiano illo utar) in eis tetigerit; et quam inopinata morte praepeditus, res ex amplius mille libris excerptas recte pensitare, comparare, diiudicare, eoque libros in iustum ordinem redigere haud potuerit. Accedit, quod credibile est, rerum tam variarum, tam incognitarum, de quibus in opere isthoc Pliniano disputatur, vocabula, itidem parum cognita et vsitata, librariorum saepe stupidorum culpa, negligentiae, mutata vel deprauata esse, ita quidem,

vt

*) *Stephani Falconeti*, statuarii aetatis nostrae perquam celebris, versionem Gallicam l. XXXIV, XXXV, et XXXVI. *Historiae Natur. Plinianae*, notis illustratam, praeter commentationes alias, ad *Artes elegantiores* referri solitas, excipit *Anonymi*, nescio cuius,

commentariolus ingeniosus, et sale multo plenus, inscriptus: *Ce que c'est que Pline l'Ancien*, p. 183. ff. vol. 2. edit. sec. quo luculenter demonstratur, Plinii auctoritatem non esse, nec esse posse ac debere, tantam, ut ei temere adsentiri oporteat.

vt auctor non raro secum ipse pugnare videatur. Id quod existimauit etiam Vir, omni laude mea maior, Vrbanus Frider. Benedict. Brückmannus, dux viae, quam ingressurus sum, peritissimus atque certissimus, qui in praefatione Commentarii longe praestantissimi atque ingeniosissimi super geminis, cum duplici appendice promulgati, hoc idem recte vereque monuit, et Plinii patronis imprudentibus, iustoque cupidioribus inculcauit. Quae omnia quum ita sese habeant, tantum abest, vt Romanum hunc scriptorem solum, et qui post ipsum eodem de loco exposuerunt, vt, Isidorum, Marbodaem, Anselm. Boetium de Boot, Ioann. de Laet, Boylium, alios; sequi possimus, vt potius Brückmanno potissimum duce et auspice, quaestionem hanc satis spinosam explicare velimus ac debeamus. Praeterea consulere placet Ian. de S. Laurentio dissertationem, quam supra diximus, et quae ad rem nostram conducunt, inde repetita hic simul afferre; hac tamen lege, vt non tam geminarum, colorum, quibus splendent, ac reliquarum proprietatum origines et causas physicas indagemus exponamusque, quam ea tantum breuiter strictimque dicendo persequamur, quae ad iustam τῆ Antiqui notitiam atque aestimationem necessario pertinent.

.. *Gemmas*, in vniuersum, easque *confessae nobilitatis*, appellant lapillos, qui lapides quoscunque alios superant eo, quod sunt pellucidi, in primis duri, firmi et durabiles, laeues ac mirifico, postquam bene politi sunt, splendore, perquam rari, et colorum suauitate iucundissimi. Huiusmodi proprietates omnes ac singulas in vno eodemque lapillo semper, simul, et eodem gradu iunctas, caue, expectes: interim in quo earum plures adsunt, eo pulcrior et perfectior est censendus, eoque maioris est aestimandus. Sic gemmae, vt hoc vtar, non omnes sunt prorsus translucidae;

dae; sed multae non nisi *semipellucidae*, aliae prorsus *opacae*. Rursus aliae aliis sunt duriores vel molliores; aliae vehementius, aliae, quamquam valde politae, debilius radiant et nitent: alias color perquam suavis et hilaris, alias admodum pallidus, et quasi fugiens seu evanescens, alias plane nullus commendare solet. Quae earum proprietates admodum dissimiles unde nascantur; in scholis physicis docetur, et lector, qui rem explorato scire auet, V. C. Brückmanni commentarium adeat, necesse est: in quo, quae illarum de solo patrio, de solita quasi matrice, de discrimine hinc nascente, de colorum varietate et causis verisimilibus, de formandi, poliendi, et magis velut exornandi via et ratione, verbo, quaecunque de illis tenenda sunt, recte et ordine enarrantur. Nobis pauca inde delibata huc transcribere licebit.

Ab *Adamante* exordior, eo quod huic non solum ERNESTI ὁ μαχαρίτης, sed etiam veterum recentiorumque mangonum iudicium, prae omnibus, quotquot sunt, gemmis principatum deferre solet. Quae Plinius de eo scripsit (H. N. l. XXXVII. 4.), nec adamanti nostro conveniunt, ea fecerunt, ut lis non facile componenda exoreretur inter viros eruditos, quorum alii ipsum mendacii accusare non dubitarunt, alii, ut Lipsius (ad Senec. de Constant. c. 3.) et Christianus (Mus. Richter. p. 210.) defenderunt, rati, ipsius adamantem a nostro plane diversum esse. At enim vero ut duo, quos dixi, ingeniosos Plinii patronos verum vidisse largiar; tamen auctoritatem clientis, cuius causam egerunt, hodie sequi non licet, quoniam ea momenti plane nihil habet nec ad τὴν *Antiqui* rationem et praestantiam intelligendam, nec ad lapillorum, quos hodie *adamantes* vocare, eoque nomine venditare solent, veram et exactam cognitionem, atque hinc pendente cautionem, ne ficticiorum

specie fallamur, prouehendam. *Adamas* igitur, qualem hodie habemus, et ex periculis quam plurimis nouimus, lapillus est durissimus, ponderosissimus, maxime translucidus et scintillans, ideoque etiam pretiosissimus. Is, natus ex *Quarzo* nobilissimo (sic appellat *Generosissimus* a *Born*, mihi quae, spero, licebit, vocabulis in hoc loco explicando vsitatis, breuitatis causa, interdum vti) crystalli formam et rationem prae se fert, defractus e silice, aliaue quasi matrice, scintillat vitroque similis est, ad chalybem illius reapse scintillas excutit, acie sua cum vitrum et lapidem quemque duriores, tum semet ipse dissecat, nec vlla materia alia, nisi quae ex ipso, siue in crustas minutiores fracto, siue in puluerem confuso, parata est, tractari, poliri, consilioque vario aptari potest. Nec limae longe acutissimae atque durissimae, nec liquores acidissimi vehementissimique vel minimum eius demunt: verbo, nil nisi ignis flagrantissimo aestu, qualem specula, quae vulgo vistoria dicuntur, aut pilae crystallinae, seu vitra alia, aduersis posita solis radiis excitare solent; vel vasa vitrea et porcellana, in fornacibus coquenda requirunt, eum obscurandi, quin tandem prorsus macerandi, et in inerum vaporem redigendi vim habere, hodie constat, (v. *Brückmann*. l. c. p. 61. ff. coll. *Hill*. *Observatt.* ad *Theophr.* p. 105. qui simul docet, quam adamantis superficiem igni vehementissimo, per specula vel vitra, quae dixi, excitato, recte opponere oportet, ut vim in eum suam exferere possit). Haec adamantis natura veteres prorsus latuisse videtur, (v. *Theophr.* l. c. §. 32. p. 99. *Plin.* l. c.). Istum adhuc rudem, necdum politum, figura duplici, crystallina aut silicea esse ferunt. Vtriusque generis rationem describit idem *Brückmannus* (l. c. p. 64. f.). Recte politi, maxime translucidi sunt, albi, et aquae limpidissimae similes; ita
tamen,

tamen, ut complurium candor, mundities et claritas magnopere inter se differant. Inueniuntur tamen; quamquam admodum raro, etiam virides, rubei, flauī; quin alii nigricante, fusco, subluteo, subuiridi seu cano et quasi liuido colore: quorum posteriorum natura et adspectus ut oculis minus iucundus est et hilaris, ita facit quoque, ut despiciantur, nulliusque pretii aestimentur; priorum contra color et splendor suauissimus, viridis potissimum et citreus, eiusmodi lapilli pretium insigniter augent, ita ut non nisi carissimo vendantur. Colorum, quos dixi, in adamante nitentium causas probabili coniectura assequi voluit Hillius, V. Cel. (l. c. p. 104.). Ceterum quae praeterea de *adamantis* solo patrio, eius anquirendi, poliendi, scalpendi ratione, et pretio scienda sunt, ea copiose exposuit Brückmannus, V. Cel. (l. c. p. 66. ss. it. Append. I. p. 20. ss. et II. p. 34. ss.): cuius libros adeat lector, plura de hoc lapillo discendi cupidus. Vnum, quod de eo moneam, superest: nimirum priscos Graecorum et Romanorum artifices nihil aut scalpendo, aut caelando, ex eo parasse, ita ut vere *Antiquum* appellare possis. Id quod quisque, qui dactylotheecam coepit instruere, probe teneat, oportet, ne mangonum astutia deceptus, pseudo-adamantem, sumum, Sapphirum candidam pro vero adamante, et quasi nubem pro Iunone amplectatur, (v. Hill. Obseruat. ad Theophr. p. 133.). Ac non nisi talem esse plerique censent, quem Dux Bedfordiensis, Britannus, in dactylothecca sua, ceu adamantem antiquitus sculptum iactare solet, (v. Mariette sur les pierres gravées, T. I. p. 91. et Büschings Geschichte und Grundsätze der schönen Künste und Wissenschaften im Grundriß, p. 8.). Adamas verus non nisi per recentiores quosdam gemmarios, ab exeunte fere saeculo XV. scalpi coeptus est.

Alterum in gemmis locum tribuere solent viſi; harum rerum periti, *Rubino*, quem priſci ſcriptores *ῥυβινός*, *Carbunculum*, *pyropum*, *carbonem*, cet. appellarunt. Quae Theophraſtus, Plinius, Hillius, Linnaeus, alii, de eo ſcripſerunt, legere licet in V. C. Brückmanni commentario (p. 88. ſſ. it. App. I. p. 44. ſ. et II. p. 49. conf. Iannon di Laurent, l. c. Cap. 17. §. 68. ſſ. p. 66. ſ.). Is eſt lapillus igneus, ruber, natura quarzoſus, qui e ſilice, ſive matrice, deſtractus vehementer ſcintillat, cryſtalli figuram praeſe fert, igni vel vehementiſſimo affectus coloris ſui nihil amittit, et chalybi alliuſus ſcintillas ſpargit. Huius generis lapilli vt colore et duritie, ita pretio etiam differunt. Eorum praeſtantiſſimus, rariſſimus et pretioſiſſimus, colore ſcintillans purpureo, eoque ſaturo ac velut auſtero, non niſi in regionibus, ſolem orientem ſpectantibus, et ipſo adamante rarius, inuenitur. Sed quod maximum eſt, lapillus ſimilis ne per vehementiſſimi quidem ignis aeſtum liqueſcit, nec coloris et nitoris quidquam amittit. Reliquorum alius colore eſt ſubrubro; alius violaceo, quem Plinii *amethyſtizonta* eſſe credunt; alius coccineo; alius croceo ſeu luteo, eoque minus iucundo, quem ſunt, qui *Rubicellum* dicant, alii *hyacinthis* adnumerare malint. Reliqua, quae de ipſorum natalibus, de probabili colorum diuerſorum origine et cauſſa, de poliendi ratione tradit dux, quem ſequimur, praeclariſſimus, attingere non neceſſe eſt, quoniam priſci artifices eos ſcalpro caeloue caedere aut nequierunt, aut noluerunt (v. Büſching l. c. p. 9.), adeoque ad augendam *τῆς* *Antiqui* cognitionem nihil prodeſſe poſſunt.

Tertium locum, ex virorum, in hac diſciplina verſatorum, decreto *Sapphirus* occupat; quam Linnaeus *Alumen lapideum caeruleum* nominandam cenſuit.

Is

Is lapillus, quem nos hodie habemus, itaque appellamus, auctore V. C. Brückmanno (l. c. cap. 7. p. 96. fs. et App. I. p. 51; II. p. 53. ff.) est caeruleus, pellucidus, natura quarzofus, qui e silice, aliaue matrice, defractus, vitri speciem, crystallique figuram praefert, illius chalybi scintillas edit, igni impositus colore priuatur, nec tamen facile ita, ut lique scat, eius vi et impetu calefieri potest. Eadem fere, qua Rubinus, duritie est, ideoque proximum ab hoc locum tuetur. Quod Theophrastus (de Lapid. §. 43. p. 124.) et Plinius (H. N. l. XXXVII. c. 9. p. 783.) de *Sapphiro* et *Cyano* tradunt, comparatum est ita, ut horum lapillorum neuter, pro *Sapphiro*, quam hodie vocant, haberi possit. Quum tamen verisimile non sit, eos hanc penitus ignorasse: sunt non pauci, qui ipsorum *Amethystum* nil, nisi *Sapphirum* nostram esse contendunt; quod tamen Brückmannus haudquaquam credibile existimat, cui aequae, ac Hillio (l. c. p. 130.), ipsorum *Beryllus aeroides*, lapillus pellucidus et aerizon, siue coloris caesii, aetheri simillimi, idem, qui nobis *Sapphirus* dicitur, fuisse videtur. Huius de patria, coloris causa et figura (quamquam plerumque deformis, veluti flix, in arena et fluminibus inueniri solet), quae Brückmannus V. C. exponit, silentio praetermittere oportet: contra vero attingere, eius colorem diuersimode variare; siquidem in alia, eademque praestantissima et pretiosissima, nitet color cyaneus, purpureo perquam affinis; in alia mere caeruleus seu caesius, qualis in aqua limpida, et caelo sereno apparet; in alia caeruleus quidem, sed simul viridescens, et Sinaragdo accedens, unde *Sapphirus praefitis* appellatur; in alia denique caeruleus albescens, quin saepenumero paene candidus, et lacti diluto similis, qualem *Leucosapphirum* nuncupant. Earum color vitiosus ac minus acquabilis, ignis adiumento, emendi

dari quodammodo, et in candidum mutari solet: quod facto, si bene politae et annuli palae inclusae sunt, veluti adamantes debiliores scintillant, et a mangonibus, quod paullo ante dixi, pro his iactitari, et emporibus cupidis, nec nisi rariora amantibus, carissimo venditari solent. Ceterum Sapphiris scalpendis multum operae impenderunt prisca artifices, quod e dactylithocarum indicibus satis apparet.

Sequitur, vt de *Smaragdo* nonnihil exponam, cui, viriditate suavi hilarique bene saturo, mangones quartum inter gemmas locum deferunt, quemque *Nitrum quarzofum viride* appellandum censuit Linnaeus. De hoc lapillo disputat Brückmannus Celeb. (l. c. p. 101. fs. et Append. I. p. 51. ff. II. p. 56. ff.) qui paucis persequutus, quae Theophrastus (l. c. §. 44. p. 134. fs.) et Plinius (H. N. l. XXXVII. c. 1. et 5. p. 765. et 774. coll. Iannon di Laurent l. c. c. 18. §. 70. ff. p. 69. fs.) de eodem tradidere, gemmam esse ait pellucidam, quarzofam, quae effracta e silice, seu matrice alia, vitro similis, crysalli figura, et colore gramineo nitidissimo sit, atque pulcerrime scintillet, duritiae tamen Rubino et Sapphiro multum cedat, ignique vehementiori imposita colorem prorsus, et magnam duritiei partem amittat, quin tandem, et per se sola, et per chryfocollam admixtam, colliquefcere et in vitrum permutari soleat. Quae ad illius solum patrum, ad probabilem coloris, quo nitet, causam, ad reliquas proprietates pertinent, de industria non tango, propterea quod ea libelli huius consilium non necessario requirit; ideoque hoc vnum reor memoratu dignum esse, smaragdos reperiri, alios viriditate hilari et iucunda, pallente fere, sed nihilo secius vehementer radiante; alios viriditate saturo, austero, et vere gramineo colore, sed propter hanc ipsam austeritatem

ritatem minus scintillante; illosque his longe praeferri solere tam a mangonibus, quam a viris harum rerum peritis. Ceterum eiusmodi Smaragdos praestantiores a priscis artificibus scalptos caelatosue non facile reperias: quibus num per decretum, a Plinio indicatum, (H. N. l. XXXVII. c. 5. p. 774.) pepercerint, an aliam ob causam, non liquido constat. Fieri potest, quod nonnulli pro vero affirmant, ut eis aequae ac reliquis gemmis pulcerrimis, pellucidis et colore suauissimo bene saturis, ut, Rubinis, Sapphiris, aliis, de industria parcere voluerint, nequid praestantiae suae naturalis amittere viderentur, manu humana vel minimum inde demente. Quodsi qui ex his Plinii verbis (l. c.) *scalpentibusque gemmas non alia gratior oculorum refectio est: ita viridi lenitate lassitudinem mulcent*, opinionem plane oppositam efficere solent: isti, me iudice, non peruiderunt, scriptorem Rom. verbis illis, qua via et ratione tales artifices oculos, a diuturno scalpendi labore et contentione fessos, reficere et recreare sueuerint, indicare voluisse. Qui pictorum nostrorum morem non ignorant, eos mihi facile adstipulatuROS opinor. Tandem non verae, sed pseudo-Smaragdi olim fuisse, aut hodie esse videntur, quarum altitudo et crassitudo praedicata est, et cum maxime praedicatur (v. Theophr. l. c. §. 44. p. 135; §. 45. p. 142. ff.; conf. Hill. Obseruat. ad h. l. p. 139. et Baumgärtner. not. p. 142.).

Hyacinthum, quantum instituti nostri ratio postulat, describere adgredior. Eum, a Linnaeo inelyto *Nitrum quarzosum fuluum* appellatum, ita definit V. C. Brückmannus, (l. c. p. 109.) ut sit lapillus pellucidus, perdurus, rubedine flavescente, ex quarzo natus, qui defractus vitri naturam et crystalli figuram praefert, chalybi illis scintillas igneas spargit, igni

vehementiori adustus colore natio priuatur, neque tamen in eo per se solus liquefit. Hanc gemmam veteribus satis cognitam fuisse, sed *Lyncurium* ab eis nuncupatam, existimauit Hillius (Obferuatt. ad Theophr. §. 50. p. 166. fl.), nec repugnat dux, quem fequor, intelligentiffimus. Is, descriptionibus Theophrasti et Plinii nonnihil oppofitis, quantum fieri poteft, conciliatis, lapilli, de quo quaeritur, natales, varias proprietates, diuifionem duplicem, quia veriffimilem coloris cauffam, ac poliendi rationem indicat, et quintuplex ipfius genus, ex coloris diuerfi ratione nafcens, effe demonftrat. Primus eft *hyacinthus coccinei coloris*, qui haud dubie pulcerrimus, rariffimus, ac fplendore maxime igneo, quam proxime accedit ad coccineam fcintillantemque aufferitatem. Alter eft *coloris crocei*, antegreffo nonnihil cedens nitore igneo, fed pulcer tamen et gratiofus: tertius *citrei coloris*, quem non male ad Topazii claffem referre poffis: quartus *colore fuccineo*, quo eft electrum, fiue fuccinum furuum, quem ideo Plinii *Chryfelectrum* effe, putant nonnulli: quintus denique *colore melleo*, qui propter coloris vitiofitatem minoris pretii eft, et tantum non defpicitur. Prifcos artifices *hyacinthos* ad fcilpendum et caelandum adhibuiffe, loquuntur gemmae in dactyliotheceis compluribus adhuc fuperfuites. Plura de hoc loco difputare non neceffe eft.

Topafio, feu *Topazio*, paucis iam defcribendo, cognomenta dediffe varia fcriptores veteres, ex eorum libris apparet: appellatur enim *Chryfolithus*, *Chryfelectrum*, *Leucochryfus*, *Capnias*, fiue *Morio* cet. Linnaeus eum *Nitrum quarzofum luteum*, et, mutata poft hac fententia, *Muriam lapideam pellucidam flauam* nominauit. Eft autem lapillus pellucidus, flauus, qui quarzi naturam, et defractus ex fua quali matrice,

vitri

vitri speciem ac crystalli figuram habet, igni adustus colorem amittere, neque tamen ipse per se liquefcere solet. Sic eum describit Brückmannus V. C. (p. 115. ff.): qui, allatis, quae de ipso memorauit Plinius, copiose disputat (l. c. p. 67. ff. it App. I. p. 67. ff. et II. p. 66. f) de eius solo patrio, et insigni, qua colorem, bonitatem atque praestantiam, discrimine inde pendente, de figura varia, de probabili colorum diuersorum causa, ac reliquis proprietatibus mutationibusque, quas ignis vehementioris aestu et vi in eo effici, complura pericula chemica docuerunt. Haec omnia vt ad *τῆ* *Antiqui* cognoscendi studium non pertinent, ita hoc loco silentio praetermitti posse arbitror. Quare non nisi de vario Topasiorum colore pauca in medium profero. Qui in regionibus, solem orientem spectantibus, inueniuntur, colore sunt flauo, eoque austero, flauo viridante, suffusculo, rufo fere diluto: quos Brasilia fert, igneo flauesciente vel citreo: alij rubro, croceo, flauo viridante, subflauo et albicante. Qui a multis *capnias*, *morio*, *pramnion* vocatur, et Topasiorum generi adnumeratur (*Rauchtopas*), is a Plinio (l. XXXVII. c. 10.) dicitur gemma Indica, nigerrimo colore translucens: Brückmannus eum ait colore esse fusco, plus, minus, faturo. Omnibus quasi palmam praeripit Brasilianus flammei et citrei coloris, propter scintillantem, quo radiat, nitorem et duritiem, ad Rubini et Sapphiri quam proxime accedentem. Quos habuere, frequenter scalpere non dubitarunt prisca artifices.

Topasium illico excipiat *Chrysolithus*, eoque magis, quo saepius Graeci et Latini scriptores vtrumque nomen promiscue vsurparunt. Quem hodie *Chrysolithum* appellant viri, harum rerum prudentes, is colore est aureo viridante, ideoque a Linnaeo dictus

Nitrum

Nitrum quarzofum pellucidum ex flauo viridescens.
 Descriptionem pleniorē suppeditat V. C. Brückmannus (l. c. cap. 11. p. 124. f.): qui, Est, inquit, lapillus quarzofus, pellucidus, colore flauo vel aureo viridante, qui defractus vitri naturam, et cryſtalli figuram habet, ſed parum durus, ita, vt lima facile non nihil ex eo abradere poſſit. Certiſſimus, quem ſequor, viae dux plura de eius patria, natura, veriſſimi coloris origine, proprietatibus aliis diſſerit, quae tranſcribere inſtituti noſtri ratio haud permittit. Superant in dactyliotheſis Chryſolithi affabre ſcalpti.

Granati vocabulum, quo hodie ſingulare gemmarum genus deſignant; nec Plinius uſurpauit, nec Theophraſtus: qui, vterque, vt alii ſcriptores priſci, pleroſque lapillos rubro colore nitentes, atque adeo *Granatos* etiam nonnullos, *carbunculis* conſocialſſe creduntur: vt, carbunculis Mileſiis, Orchomeniis, Arcadicis, Chiis, quos Theophraſtus (l. c. §. 32. p. 99. §. 62. p. 194.); vt, *lithizontibus*, qui languidiſ ac liuidiſ lucent, *Carchedoniis*, et *Alabandicis* colore nigriori, quos Plinius (l. XXXVII. c. 7. p. 779. conf. Jannon di Laurent l. c. cap. 16. §. 66. p. 64. ſs.) deſcribit. Ita quidem iudicat Hillius (Obſeruatt. p. 100. 195.) atque Brückmannus (l. c. p. 127). Eiuſmodi lapillus, *Borax granatus* a Linnaeo dictus, eſt colore rubro, pellucidus, natura quarzofus, qui e caute vel ſilice defractus, adſpectu vitreus, et cryſtalli figura praeditus eſt; in flamma mediocri colorem non amittit, in vehementiori autem, per ſe ſolus liqueſcens, in vitrum tranſmutatur. Eorum de ſolo patrio, matrice communiiori, proprietatibus aliis, per pericula chemica exploratis, qui plura cognoscere auet, is commentarium Brückmannianum (p. 127.) et Append. I. (p. 80. ſſ.) item II. (p. 74. ſſ.) euoluat, neceſſe eſt.

Nos,

Nos, quoniam eis pepercisse artifices vetustos credunt plerique viri, τῶν *Antiqui* peritiores, de iis, praeter colorum diuersitates, nihil exponere volumus. Nimirum Granati alii sunt colore rubro austero et nigrescente, quo fere esse solent mora, sed qui luci foliue aduersus positi, nitore igneo radiant, adeoque probabiliter ii, qui priscis carbunculi Carchedonici, Alabandici et Garamantici vocabantur: alii colore subfusco rubenti, et hinc minus iucundi et aestimati: alii colore balaustino, qui vt pulcerrimi, ita pretiosissimi putantur: alii colore fere croceo, vel hyacinthino, quales veterum granati Sorani, qui posteriores, si bene translucidi sunt, facile cum hyacintho permutari possunt: alii colore cyaneo vel violaceo, quos Itali maximi faciunt, et vulgo *Rubini di Rocca* vocare solent: alii denique colore nigricante, eoque nec puro, nec pellucido, et hanc ob causam ex gemmarum numero excludendi. Atque haec de Granatis sufficiant.

Progredimur ad *Amethystum*, quem *Nitrum quarzofum pellucidum purpureum* vocat Linnaeus. Is lapillus est violaceus, translucidus, quarzo quam proxime accedens, qui effractus vitri adspectu et crystalli figura praeditus est, ac si ignis vehementioris aestu afficitur, colorem quidem amittit, neque tamen per se solus liquefcit. Ac quem hodie *Amethystum* vocant, eundem prisci quoque scriptores hoc nomine ornasse videntur. Theophrastus describit eum (l. c. §. 54. coll. Hill. Obsl. p. 175. 178.): plenius adhuc Plinius (l. XXXVII. c. 9. p. 788. ff.) quorum e verbis efficit cogitque V. C. Brückmannus, vtrumque granatos quosdam, aliosque lapillos, Amethystis adnumerasse. Idem vir eruditissimus de eorum solo patrio, diuersa natura et figura, antequam poliantur, item colore et verisimili huius causa, duritie, aliis, copiose disputat;

tat; quae, a consilio nostro aliena, praetermittenda ducō. Ceterum lapillorum istorum alii colore sunt rubro austero vel purpureo, quos, sunt, qui *Rubinos violaceos* appellare malint; alii violaceo, eodemque bene saturo, quos, si quidem purissimi sunt et lucidissimi, pulcherrimos esse censent; alii violaceo diluto et pallido, qui nonnunquam in candidum transit; alii tandem subfuscū et ferreo, qui, utpote vitiosi, despiciuntur. Ac quoniam Amethystus aequē, ac Saphirus et Smaragdus, ignis vehementioris vi aestuque colore suo privatur, is posthac, si quidem ex orientalium genere sit, e flammis prodit eodem prorsus, quo adamas, nitore et splendore radians, et huic adeo similis est, ut mangones et geminarii vel acutissimi in eo discernendo facile labi queant (v. Hill. Obs. ad Theophr. p. 179. et Brückmann. l. c. p. 139. f.). Quod eorum causa monitum volo, qui dactyliothecas instruere parant. Superfunt *Amethysti*, quos scalpserunt prisca artifices: quin hos *Lippertus*, nostras, et vir prorsus singularis, pluribus observat locis (ut, Dactyliothecae, vernacula ab eo ipso scriptae, vol. I. p. 195. 222. it. II. p. 206. alibi) simili in lapillo scalpisse figuras, quibus maximopere delectati essent. Vnum si adhuc moneo, nemo, reor, me facile reprehendet. Nimirum lapilli, de quo quaerimus, nomen factum est ex α priuatiuo, et μέδυσ ebrius sum, propterea quod eum homines, a quibus in annuli pala gestabatur, aduersus ebrietatem munire, temere credebant Graeci. Quo spectat Platonis, iunioris, epigramma (Antholog. l. IV. tit. 18. p. m. 350.) scriptum in Bacchum, amethysto incisum:

Ο λίθος ἔς' ἀμέδυστος· ἐγὼ δ' ὁ πόλης Διόνυσος.
 Ἡ πιδίτω νήφεν, ἢ μαδίῳ μεθύειν.

Neque

Neque minus hoc Asclepiadae, quod (ibid.) statim sequitur:

Εἰμὶ μέθυ τὸ γλύμμα σοφῆς χειρὸς, ἐν δ' ἀμεθύσῳ
Γέγλυμμαι· τέχνης δ' ἡ λίθος ἀλλοτρίῃ.
Ἀλλὰ κλεισπάτρης ἱερὸν κτέαρ· ἐν γὰρ ἀνάστης
Χεὶρὶ θεὸν νήφειν καὶ μεθύσσαν ἔδει.

Verum haec, velim, ὡς ἐν παρόδῳ, et ἀπροσδιόνως dicta existimes.

Instituti ratio postulat, vt in geminis describendis sequatur *Beryllus*, quem Itali *aqua marina*, Galli *aigue marine* vulgo nuncupant; Linnaeus ὁ πάνυ, nomine *Nitri quarzosi pellucidi ex viridi caerulei* ornauit. Est lapillus pellucidus, caeruleus viridescens, i. e. qui viriditatem puri maris imitatur, defractus vitri speciem ac crystalli figuram prae se fert, ignis aestu et violentia colorem amittit, et solus per se liquefit. Ex his, quae Plinius de illo (H. N. l. XXXVII. c. 6. p. 776.) memorat; Theophrastus enim ne nominat quidem: satis perspicuum est, veteres scriptores eundem quem nos, hoc nomine designasse; alios eius colorem non temere cum eo, qui in anguilla cernitur, comparasse. Haec omnia demonstrat V. C. Brückmannus (l. c. p. 142. ff.), qui plura alia de eius natalibus, duritie perquam exigua, discrepantia a topasio, variisque affectionibus aliis tradit (l. c. p. 143. f. it. App. I. p. 93. ff. et II. p. 83. s.) quae ad institutum nostrum non pertinent. Ipsius viriditas discrepare solet: in aliis est color admodum satur et austerus, ideoque minus hilaris et scintillans; in aliis dilutior et iucundior. Quorum viriditas adeo diluta et pallida est, vt in candorem transiens vix animaduerti queat; ii, si quidem satis mundi beneque politi sunt, nitendo et scintillando iudem quam proxime

proxime ad adamantas accedunt. Superfunt hodie lapilli similes, artificum priscorum manu eximie scalpti, in dactyliothecis.

A gemma, de qua diximus, quam proxime abest *Chrysoberyllus*, re discrepans nulla, nisi quod ipsius viriditas nonnihil caerulei flauique admixtum habet, quod oculos suauiter afficit. Theophrastus eius mentionem fecit nullam. Plinius (H. N. l. XXXVII. c. 6. p. 776.) plura de ipso et ipsius, qua colores, discrepantia litteris consignauit; quae breuiter strictimque persequitur V. C. Brückmannus (l. c. p. 145.) vna cum reliquis, quae de lapilli patria, natura, proprietatibus, cet. tenenda sunt. Quem, vt et Hillium (Obss. ad Theophr. p. 126. 130. 134. 176.) euoluant, qui haec omnia prorsus perscrutari cupiunt.

Gemmarios veteres ad figilla conficienda, in aliis, *Crystallus* scalpsisse, auctor est Theophrastus (l. c. §. 54. p. 175): itaque nonnihil de eis differendum videtur. Viri, harum rerum intelligentes, Crystallum esse dicunt *quarzum crystallisatum*; Linnaeus, *Nitrum quarzosum*: Itali *Cristallo di Rocca*, vt Franco-galli *Cristal de roche*, solent appellare. Eam plenius describit Brückmannus (l. c. cap. 16. p. 147. ff.), qui gemmam esse ait pellucidam, quae Quarzi natura praedita, et e sua quasi matrice defracta niteat, et veluti vitrum scintillet, figura hexagona sit, limae probatoris vim facile sentiat, in ignem abiecta per se non liquescat, et chalybi illisa, sicut lapilli huius generis omnes, scintillas excutiat creberrimas. Quo dicto, descriptionem eius Plinianam persequitur, ex eaque efficit, veteres lapilli huius naturam et proprietates bene exploratas habuisse, eum prudenter vsurpare, et varios ad vsus recte aptare potuisse: super quo ei ad stipulari video Ian. di Laurent (l. c. §. 40. ff.). Tum addit

addit multa, eaque valde exquisita, de ipsius ortu probabili, solo patrio, multiplici, qua defrangitur, figura, variis, quibus hic, illic, inficitur coloribus, et inde factis cognomentis, aliis proprietatibus, et vario usu, cui bene polita destinari solet (l. c. it. App. I. p. 96. ff; et II p. 89. ff.): sed haec omnia, ut ad *τῆς Ἀντὶ* qui rationem et praestantiam cognoscendam parum faciunt, siquidem non nisi *Isidis protomen* ex ea fabricatam nouimus (v. Borioni Collectanea Anti-quitatum Rom. tab. II.), ita non temere, me quidem iudice, silentio praetermitti possunt.

Sunt, praeter gemmas, de quibus adhuc exposui, aliae, itidem quarzofae vel siliceae, sed tantum semipellucidae, vel prorsus opacae, nec unquam crystallorum natura, figura et proprietatibus praeditae. Harum omnium rationem breuiter strictimque exponit Brückmannus Celeberr. (l. c. p. 180. ff.): qui singulas posthac recenset. De his igitur etiam paucis disseramus. Ac primum quidem in eis locum tenet *Prasus*, seu *gemma prasina*; quem lapillum Itali vulgo *Prasma*, et *Plasma* nuncupare solent. Quae, praeter Theophrastum et Plinium, Lessingius de eo scripsit, dux noster prudentissimus (l. c. p. 182.) attulit. Est autem viriditate diluta et fere candescente, quam ex admixtis cupri, ferriue particulis habere, idem ille contendit, qui plura etiam de eius duritie, natalibus, affectionibus aliis tradit (l. c. p. 183. ff. it. Append. I. p. 129. ff; et II. p. 89. ff.). Superant in dactyliotheçis complures, a priscis artificibus scalpti.

Antegresso prorsus similis, quin simillimus est *Chrysoprasus*, seu *Chrysopratus*, nisi quod est flauedine plus, minus, hilari et iucunda; vel, Solino auctore, ex auro et porraceo mixtam lucem trahit; simul.

simulque rarior et pretiosior. De eo nihil habet Theophrastus; pauca Plinius (l. c. l. XXXVII. c. 5. p. 776.), quae V. C. Brückmannus una cum aliis memorat, qui simul obseruat, veteres lapillorum complurium genera aut temere permutasse, aut ea habuisse, quae a nostris hodie plus, minus, differant (v. l. c. p. 187. it. App. I. p. 129. ff; et II. p. 89. ff.).

Est etiam lapillus, quem *Smaragdoprasum*, vel *Smaraldoprasum* vocant, et qui a duobus antegressis non discrepat, nisi colore, qui gramineus et Smaragdo similis est, atque raritate. Hunc prisci scriptores aut prorsus ignorasse, aut alio nomine ornasse videntur. Plura de eo disputare non est necesse (v. Brückmann. ll. cc.).

Contemplandus iam est *Chalcedonius*, quem ex *Chalcedone*, satis celebri Bithyniae oppido, nomen traxisse opinantur, auctore Plinio (l. c. l. XXXVII. c. 5. p. 775. conf. Ian. di Laurent l. c. §. 49. p. 48. s.), qui eum describit, ut lapillum semper vilem, minimum, fragilem, coloris incerti, et virentium in caudis pavonum columbarumque collo, plumarum similem, et quem se nescire ait, an aetate sua in totum exoleuerit, postquam metalla aeris ibi defecissent. Alii scriptores eum vocant *Cassidonium* s. *Cassidonium*, unde Franco-gallorum *Cassidoine* manavit: aliis tandem, ac verius quidem, *onyx candidus* siue *pellucidus* audit, iudice V. C. Brückmanno (l. c. p. 190), qui eum ait, a veteribus in onychum classe descriptum esse. Is, eodem auctore, est lapillus colore plerumque griseo, seu cinereo candescente, sed aliorum etiam, eorundemque tantummodo reflexorum haud raro particeps, semipellucidus, paullulum opacus, et quasi nubecula quadam penetratus, ad quarzi, vel filicis, naturam propius accedens, et qui tam ex
venis

venis et stratis defrangitur, quam veluti silex reperitur. Qua descriptione allata, Plinii sententiam vno tangit verbo, et plura de eius formatione et natura, patria, duritie, aliis, disserit. Praeter colorem, quem paulo ante diximus, alius alio veluti tinctus est: ut is, qui *Iris chalcedonia* vocatur, cuius color cinereus in caeruleum transit, et qui bene politus nonnihil subcaerulei, sublaui et violacei habere videtur, unde id cognominis traxit. Eum, priscis artificibus saepenumero sculptum, sine iusta causa, *Amethystum* appellant varii viri docti, τῆ *Antiqui* amantes. Alius est subrufus, cuius rubor in alio, purpurae; in alio, sardae, similis est: alius subviridis, sed qui raro inuenitur, et ad Prasiorum classem pertinet: alius subfuruus, admodum frequens, sed nullius fere pretii: alius denique colore lacteo diluto, itidem frequentior. Inveniunt praeterea lapillos, in quibus *Chalcedonius* cum *Onyche* quasi concretus est, quos hodie *Chalcedonyches* vocant: eodem modo *Amethystum* cum *Chalcedonio* sociatum offendis. Ex huiusmodi Chalcedoniis grandiusculis, praeter lapillos annulares tam sculptos, quam caelatos, conficiunt artifices hodie vasa, ornamenta diuersa, alia.

In gemmis, quos prisci artifices in primis scalpere, et annulis signatoriis includere solebant, locum non postremum habuit *Sarda*, quam hodie *Carneolum*, *Carniolum*, vocant mangones gemmarii. Theophrastus (l. c. §. 17. coll. Hill. Obis. p. 53. it. §. 43. coll. Hill. ib. p. 124. ff.) et Plinius (H. N. l. XXXVII. c. 7. p. 780. f. conf. Iannon di Laurent l. c. p. 49. f.) varia de ea tradunt, a V. C. Brückmanno transcripta, quae, cui libet, cum huius commentario (l. c. p. 199. ff.) comparare potest. Hoc auctore, est lapillus ruber, isque semipellucidus, qui defractus, esse solet angula-

tus et marginatus, qua vnam quasi frontem cauatus, qua alteram fere conuexus, ac qui non tantum cum aliis sui generis lapillis in cauis et stratis, calculorum et frustorum deformium more, sed etiam vt filix reperitur. Is, si superincreuit onyx, *Sardonichi* (v. Iannon di Laurent, l. c. p. 50. ff.), sin achates, *Sardachatne* nomen adipiscitur. Interim perquam raro accidit, vt Sardae, eiusdemque vno tantum et purissimo colore, fragmina tanta, quanta Chalcedonii, offendas: ceterum eadem, qua hic, duritie est; quin ea, quam oriens profert, nonnihil durior esse, ideoque bene polita vehementius scintillare videtur. Quare non magnopere fallaris, si *Sardam* pro Chalcedonio rubricato habendam contendas. Quibus dictis, plura exponit eruditissimus viae dux de gemmae huius patria, natura, proprietatibus per pericula chemica exploratis, itemque de coloribus aliis, quibus nonnunquam tincta est. Vnde viri, harum rerum intelligentes, in eius diuisione dicunt, aliam esse colore *rubro diluto vel rusteo*; aliam *subflauo*, vel *rubro in flauum vergente*, quarum neutra in honore et pretio est; aliam *purpureo*; quae bene polita, annulique palae ingeniose inclusa, saepe cum perpulcro et eximio quodam granato Bohemico de praestantia contendere possit; aliam *spadiceo*, quae bene, vt par est, pura et pellucida, non raro perpulcra et probata sit; alia *mixto*, in quo non solum rubor diuersus, sed etiam variorum colorum maculae, lineae, puncta, cer. appareant. Est denique, multorum e sententia, etiam *Sarda flauo coloris*; quam, a quibusdam pro veterum *Lyncurio* habitam, rectius ac verius *Chalcedonio flauo* adnumerabis: etiam si gemmarii et mangones sint, qui ipsam *Carneoberyllum*, item *Beryllum*, iure prorsus nullo, appellent. Hunc lapillum antiquitus non minus, quam hodie solet, scalptum esse, testantur dactyliothecarum indices.

Qua

Qua re veterum, a recentiorum, sententia de *Onychum* natura et proprietatibus dissentiat, paucis exposuit V. C. Brückmannus (l. c. cap. 24. p. 208. ss.), qui simul animaduertit, ex Graeco, *ὄνυξ*, natum esse Latinum, *onyx*, post *onychium*, et tum corrupte, *Nicolas*: vnde vulgaris Italorum denominatio, *Niccolo*, manauit. Quo facto, expositaque Theophrasti et Plinii tam de hoc lapillo, quam de marmore, *onychite*, *onyche* seu *Alabastrite* sententia, paucis tangit originem valde dubiam vocabuli *Camaeus*, (Italice, *Cameo*, Gallice, *Camée*), quo interdum *onychies* in vniuersum omnes, aetate nostra non nisi lapillos caelo scalptos nuncupare solent Itali et Francogalli; item reliqua, quae Plinius, Zenothemis, Sotacus, Satyrus de eo, et in primis de *Sardonyche*, Romanis quondam carissimo, scripserunt. Cuius rei documento vel id esse potest, quod de Polycratis, tyranni, *Sardonyche* litteris mandauit Plinius (H. N. L. XXXVII. c. 1. p. 764. f.). Quin ex eis luculenter apparet, priscos et *onycha* et *Sardonycha* depinxisse vt lapillos, quos diuersorum colorum annuli vel zonae quasi ambirent, aut eiusmodi strata, altera super alteris compacta et concreta efficerent: contra vero glaucum illum nubilumque lapillum, quem mangones recentiores *Chalcedonium* vocare malunt, a priscis in *onychum* classem adscriptum esse (v. Iannon di Laurent, l. c. p. 55. ff.): qui quidem easdem, quas Chalcedonii, proprietates, vt, duritiem, nitorem, cet. eandem patriam, easdem origines, tam in cauis et cuniculis, quam in stratis, habent, ita vt veluti filices non minus, quam fragmina deformia inueniantur. Diuersitas lapidum cum *onyche* concretorum causa est, cur, praeter *Sardonychum* (qui si puris et aequabilibus vtriusque stratis constat, omnium rarissimus atque probatissimus est) *Chalcedonychem*, *Iaspomychem*,

nychem, et *Achatonychem* mangones et gemmarii venditare soleant. In quibus scalpendis, et caelandis potissimum, quam ingeniose artifices prisca versati sint, hodieque versentur prudentiores, exposuit Brückmannus (l. c. p. 215.). Eiusmodi gemmas ingeniose et assabre scalptas, vel caelatas, hodieque superesse in virorum principum dactyliothecis, demonstrant libri de eis scripti et diuulgati.

Venimus iam ad *Achaten*, lapillum, quem ex Siciliae fluuio, Achate, nomen traxisse scribit Theophrastus et Plinius: quorum ille nihil fere, praeterquam hoc, esse scilicet lapillum pulcrum et venustum, qui magno pretio vendatur, de eo memorat (l. c. §. 58. p. 187. coll. Hill. Obs. ib.); hic vero eius solum patrium, genera longe diuersa, virtutes ac vires varias, veras, fabulosas, alia, copiosius persequitur (H. N. l. XXXVII. c. 10. p. 786. ff.), quae paucis repetiit V. C. Brückmannus (l. c. c. 25. p. 219, ff. conf. Iannon di Laurent l. c. p. 43.). Idem deinceps de illius natalibus, origine, natura, gemmarum aliarum particulis ipsi admixtis, et ipsum veluti efficientibus, proprietatibus, agit ita, ut lector, rerum fossilium studiosus, accuratam notitiam inde haurire possit; is vero, qui non nisi *τῇ Ἀντίκῃ* naturam perscrutari vult, ea si non omnia, certe quidem pleraque, ignorare queat. Vnde hoc vnum animaduertere placet, ipsum eadem, qua onyx, duritie, fundo, ut ita dicam, coloris plerumque cano et corneo esse, eoque discrepare, quod variorum colorum maculae confuse et vndatim, tanquam umbrae et nubesculae, ipsum permeent, nonnunquam naturae lusus valde lepidos et gratiosos, ut, arbusculorum, fruticum, plantarum, nubium, fluminum, siluarum, quin animalium species reddentes. Qualis haud dubie fuit

fuit *Achates Pyrrhi*, in quo Apollinem una cum novem *Mufis* videre sibi videbantur (Plin. l. c. c. 1. p. 764. coll. Brückmann. l. c. p. 234.). Eum a priscis *sculptoribus* saepissime usurpatum esse ad ingenii manusque dexteritatem significandam, gemmae in dactylis thecarum indicibus recensitae demonstrant.

Superfunt lapilli, qui ad Onychum vel Achatarum genera iure quodam suo quidem pertinent, sed quibus gemmarii et mangoes peculiare imponunt nomen, ductum ex eorum, in rotunditatem globatorum ac bene politorum similitudine cum variorum animantium oculis; quosque adeo leucophthalmos, Lycophthalmos, cet. appellant. In aliis eminet, quem Itali *Bell' occhio*, i. e. *bellum oculum*, dicunt; Plinius *Beli oculum* dixit (H. N. l. XXXVII. c. 10. p. 788): quo auctore, iste albicans pupillam cingit nigram, e medio aureo fulgore lucentem. Sed cum huius, et similium lapillorum (quos Italico vocabulo *Occhi de' gatti*, i. e. *felium oculos* nuncupare fuerunt) venustatem atque praestantiam omnem efficiant diversorum colorum circuli seu annuli, medium orbiculum cingentes, qui per scalpum caelumve nonnihil detrimenti cepissent; eos scalpere recte dubitarunt prisci artifices, ideoque τῶν *Antiqui* copias augere nequeunt eiusmodi lapilli, etiamsi sua se specie et gratia valde commendent. Satis igitur de iis dictum opinor.

Iaspidem nunc considerare placet, quem lapillum Wallerius *Petrosilicem iaspidem*, Itali *Diaspro*, et Galli *Jade*, vulgo vocare solent. Brückmannus V. C. quem ducem sequimur, allatis, quae Theophrastus (l. c. §. 43. coll. Hill. Obsl. p. 126. f.) et Plinius (l. XXXVII. c. 8. p. 782.) de ea perhibent, multo plura de ipsius solo patrio, diversis pro colorum diversitate generibus, lapidibus per aliarum particularum admixtio-

nem inde ortis, horumque nominibus differit, quae omnia aliis in scholis explicanda sunt. Nos pauca inde delibata hic affundimus. *Iaspis*, et ea quidem orientalis ac praestantissima, viret ita, ut maculae venaeque sanguineae hic, illic, eam quasi permeent: quam, sic comparatam, credibile est, Plinii *heliotropium* esse, i. e. porracei coloris, sanguineis venis distinctam (l. c. p. 790. ff. conf. Iannon di Laurent l. c. p. 43. ff.). Sed reperiuntur, praeter hanc, genera alia, tot fere coloribus, quot natura monstrat, maculosa et veluti adpersa vel penetrata. Hinc nascitur *Iaspis lactea*, *ferrea*, *rubescens*, *flava* seu *cerea*, *spadicea*, *caerulea*, quam Plinius *Boream* vel *Aerizusam* dixit, atra, item variegata, capnias, onychipuncta, iasponyx, cet. Earum multas quidem, sed non nisi unius, summum, duplicis coloris, scalpserunt prisca artifices, recte prudenterque perspicientes, colorum diversorum maculas dedecori futuras figurae, in simili lapillo scalpatae.

Ex iis, quae de *Opali* natura, generibus, proprietatibus, virtutibus ac vitiis, solo patrio memoravit Plinius (l. XXXVII. c. 6. p. 777. ff.), efficit cogitque V. C. Brückmannus (l. c. c. 34. p. 292), *Opalum* prisca cognitum et nominatum, lapillum esse eundem, quem hodieque mangones et geminarii eodem nomine indicant, illumque olim magno in honore ac pretio fuisse. Is ab Italis *Girasole*, Germanis compluribus *Weese*, et forsitan rectius *Wauyse*, vocari fuetus, ducis, quem sequor, iudicio quam proxime accedit ad vitri naturam, etiamsi alii aliter statuunt. Quibus, quoniam ad institutum nostrum non pertinent, de industria praetermissis, varia tantummodo eius genera, eorum quidem ratione habita, recensabo. Alius est colore *candido*, vel potius *lacteo*, qui, luci aduersus positus, plus, minus translucet, ac nonnihil ex
caeru-

caeruleo, aureo, viridi et purpureo adsciscere videtur: alius *atro*, qui ex flauo et violaceo quasi prodit: alius *subflauo*: alius *cyaneo*, in flauum vel violaceum trans-eunte: alius *cinereo* seu *camo*, adeoque Chalcedonio perquam similis. Eodem teste, prisci artifices opalum nullum, certe quidem optimum quemque non scal-pserunt.

Coloris caerulei seu cyanei lapillum, quem man-gones et gemmarii cum maxime *lapidem Lazuli* appel-lant, scriptores prisci *Sapphirum* vel *Cyanum* vocasse videntur V. C. Brückmanno (l. c. c. 35), qui Theo-phraستي (l. c. §. 43. p. 124. coll. Hill. Obsl. p. 128. fs.) et Plinii (l. XXXVII. c. 9. p. 783.) descriptiones examinat obseruatque, quo quasi signo Cyanum a Sapphiro secreuerint. Hoc non minus, quam quae de eius patria, natura, proprietatibus, per experimenta chemica exploratis dicuntur, vtpote ab instituto nostro aliena, praetermittimus. Eius generis complures super-sunt quidem, sed minus ingeniose affabreque elabo-rati: vnde credibile fit, eos non tam artificum vetu-statis excellentiorum, quam rudi manu vel tironum, vel eorum scalptos esse, qui barbaris, quae dicuntur, saeculis, lapidibus scalpendis necessaria vitae praesidia quaerere solebant.

Huic non multum praestat lapillus ille *caeruleus*, quem vulgo *Armenium* vocant; vti et *Malachites* seu *Molochites*. De utroque V. C. Brückmannus et ea, quae Theophrastus (l. c. §. 70. p. 221. coll. Hill. Obsl.) et Plinius (l. c. c. 8. p. 782.) habent, et quae chemici recentiores periclitando didicerunt, adeoque ad vtriusque naturam, rationes et proprietates viden-das pertinent, docte exposuit (l. c. c. 36. 37. p. 316. fs. it. App. I. p. 244; et II. p. 241. ff.): cuius commen-tarium euoluat lector, harum rerum amans.

Mangones et gemmarii vulgo iactitant *Turcoidem*, seu *Turchinam*, veluti lapillum nobiliorem, et Plinius eum *Callaida* vocauit, descripsitque (l. c. l. XXXVII. c. 8. p. 781. conf. Iannon di Laurent l. c. p. 60. fs.) velut lapidem, e viridi pallentem; et alio loco (ib. p. 788.) tanquam eum, qui Sapphirum imitetur, sed candidior sit, et litoroso mari similis. Brückmannus inclytus (l. c. cap. 39. p. 329. ff.) plura ex Theophrasto et Plinio adfert, docetque simul, hodie prorsus liquere, quod sic appelletur, non esse verum lapillum, sed non nisi animalis cuiuspiam, et quidem haud dubie piscis ossiculum, vel dentem; *Turcoidae* vero, seu *Turchinae* nomen ei datum esse propterea, quod merx similis primum e Turcarum prouinciis in reliquis Europae prouincias deuecta sit. Plura de huius gemmae, perperam ita vocatae, natura, colorum origine, mutationibus per ignem exploratis, proprietatibus aliis, in commentario, quem saepe iam diximus, Brückmanniano legenda exstant. Nos haec recte praetermittimus, quoniam antiquitatis artifices hanc quasi-gemmam aut scalpisse, aut caelasse, plane non verisimile est: et, si qua seu scalptra, seu caelata, hodie in dactyliotheceis exstet, ea non nisi a manu recentiori fabricata videtur.

Superioribus gemmis, plerisque vere talibus, addidit ERNESTIVS ὁ πᾶν, quas pro veris et probatis habere non licet, quasque a priscis artificibus, ingenio et manu satis exercitata firmaque clavis, vnquam scalptras esse, recte dubitant. Et quamquam eas ad ornatum tam hominum, feminarum maxime, quam aliarum rerum, adhibitas esse constat; tamen res, ex iis confectae, ad τῆ Ἀντικὴν, vere talis, genus referri nequeunt, ideoque indignae sunt, de quibus copiose agamus. Igitur de hoc loco satis disputatum opinor.

EX-

E X C U R S V S VI

AD PART. I. CAP. III

D E M E T A L L I S.

Quandoquidem quod de metallis, vti de marmoribus et gemmis, in vniuersum dicam, non habeo, de eorum vno et altero nonnihil disputare placet, ratione quidem, vt institutum nostrum postulat, operum illorum habita, ad quae ingeniose assabrequé facienda, priscorum artificum intelligentia et dexteritas singularis aptauit. Omnium primi ac principis metalli, *aurei*, vsum in conficiendis rebus variis, immortalis ERNESTI breuiter strictimque indicauit. Hunc cur copiosius enarrem, causam video nullam. Igitur tria tantummodo, quae ad eum pertinent, paucissimis tangam, neglectis aliis, quae exposita libellum iusto plus augerent. Ac primum quidem integra Deorum Dearumque signa ex pretiosissimo hoc metallo facta accepimus, antequam senior Imperatorum Rom. ambitio, quod E. immortalis alio loco (Part. II. c. 5. §. 11.) contendit, auri argentique vsum in statuis sibi collocandis, imperaret (Sueton. in Domit. c. 13). Qualis fuit *statua aurea*, in templo Anaitidis posita: quam Plinius (H. N. l. XXXIII. sect. 24. p. 619. coll. l. V. sect. 20. p. 267.) item Strabo (Geograph. l. XI. p. 532.) ait primam omnium nulla inanitate, adeoque *ολοσφύρατον*, vel, interprete Hesychio, *σερεὸν νασὸν, καὶ ἑδάμῃ διάκενον*, fuisse. Et hanc quidem M. Antonius, in expeditione Parthica, inde abstulisse dicitur ab eodem Plinio (l. c. p. 619). Tum *Bendis*, *Anubis*, *Attidis* et *Mithrae* simulacra, quae Lucianus,

si huic fides habenda est, ut ὅλους ὀλοχεύσας καὶ
 βαρεῖς, καὶ πολυτιμήτους describit (v. Iup. Tragoed.
 T. III. p. m. 420). Aureum itidem fuit signum *Ma-*
tris Dindymenae, teste Pausania (Arcad. f. l. VIII.
 c. 44. p. 614.) vti et *Apollinis*, eodem auctore (Phoc.
 f. l. X. c. 24. p. 858): qui praeterea mentionem
 iniicit duorum Tritonum, ex auro ad pubem vsque
 factorum, ceterum eburneorum (Corinth. f. l. II. c. 1.
 p. 113). Quid? quod Rhodios *sedecim Deos aureos*
 formasse memorat Lucianus (l. c. p. 422). Praeter
 Deos illos ficticios, mortales quoque nonnunquam
 statuis prorsus aureis mactatos esse constat. Vt, de
 Gorgia Leontino, rhetore longe celeberrimo, tradit
 Plinius (H. N. l. XXXIII. sect. 24. p. 619.), ipsum
 omnium hominum primum, et auream statuam, et
 solidam, Delphis in templo sibi posuisse: cui tamen
 aduersatur Cicero (de Orat. l. III. c. 32.) et Valerius
 Max. (l. VIII. c. vlt.) eo, quod vterque eam, non
 tam a seinet ipso, quam ab vniuersa Graecia, isthoc
 in templo collocatam perhibeant; nec minus Pausa-
 nias, qui rhetoris, de qua quaeritur, statuam non nisi
 inauratam esse confirmat (Phoc. f. l. X. c. 18. extr.
 p. 842). Tum viri, historiae Rom. satis periti, non
 ignorant, in Romanorum complurium honorem sta-
 tuas aureas paratas esse, et dedicatas. Vt, Bocchus,
 quum, Iugurtha tradito, Populi R. socius declaratus
 esset, Syllae vt gratificaretur, non solum ἀνέθηκεν
 εἰκόνας ἐν Καπιτωλίῳ τροπαιοφόρους, sed etiam, vna
 cum illis, χρυσοῦν Ιουγούρθαν ὑπ' αὐτοῦ Σύλλα πα-
 ραδιδόμενον (Plutarch. in Sylla, p. m. 155. b.) vel
 quod idem loco alio (in Mario, p. m. 145. a.) me-
 morat, Βόκχος ὁ Νομάς, σύμμαχος Ρωμαίων ἀνα-
 γεγραμμένος, ἔστησεν ἐν Καπιτωλίῳ νίκας τροπαιο-
 φόρους, καὶ παρ' αὐτοῖς ἐν εἰκόσι χρυσαῖς Ιουγούρ-
 θαν ἐγχερεζόμενον ὑπ' αὐτοῦ Σύλλα. Quin Syllae
 ipsius

ipsius statuam, *solido auro*, cum titulo: CORNELIO
 SYLLAE. FORTVNATO. IMPERATORI Romae
 exstitisse, Asconius Paedianus aliquo loco memorauit:
 cui tamen aduersari videtur Appianus, qui, narrato,
 omnia Syllae acta, rata ex SCto. habita esse, addit,
 εἰκόνα τε αὐτῆς ἐπὶ χερσὶν ἐπὶ ἵππῃ πρὸ τῶν ἐμβό-
 λων ἀνέθεσαν, καὶ ὑπέγραψαν ΚΟΡΝΗΛΙΟΥ
 ΣΥΛΛΑ ΗΓΕΜΟΝΟΣ ΕΥΤΥΧΟΥΣ (de Bell. Ciu.
 l. I. sect. 97. p. 136. Vol. 2. ed. Schweighaeuser.).
 Dubium igitur est, Syllae statua, eaque equestris, so-
 lidade auro fuerit, an solummodo aurata. Similem
 Octauiano etiam decreuisse Senatum R. idem testatur
 (l. c. l. III. sect. 51. p. 466.) quam credibile est, post-
 hac auro solido factam esse. Praeterea Augusti statua
 aurea, triumphali quidem habitu, quo urbem erat
 ingressus (ἐπινίκιος ἐν ἀγορᾷ χρύσεα — — μέλα
 σχήματος οὐπερ ἔχων εἰσῆλθε) in foro R. collocata
 fletit, teste eodem Appiano (l. c. l. V. sect. 130.
 p. 879). Similem eius si non statuam, ἀγαλμα,
 certe quidem protomen, εἰκόνα, in Curia (βουλευ-
 τηρίῳ) positam fuisse, ex eo palam fit, quod haec
 ipsa, ἐτέρᾳ δὲ ἐκ τῆς βουλευτηρίου χρυσῇ, media in-
 ter duas alias, ipsius in pompa funebri portabatur
 (Dio Cass. l. LVI. p. m. 591): quin Romae, dum
 eius templum aedificabatur, hanc εἰκόνα χρυσῇν in
 lecto, Martis quidem in aede (Dio Cass. ib. p. 600.)
 collocandam, et omni cultu eo, quo posthac ipsius si-
 mulacrum, afficiendam decreuit Senatus, Tiberio
 auctore et suasore. Tandem statuas etiam minutas,
 siue sigilla, auro solido, eodemque purissimo, for-
 marunt artifices prisca: cuiusmodi Genium, ferto e
 floribus facto redimitum, videre mihi nuperrime con-
 tigit, quem Generosissimus de Schellersheim, intel-
 ligentissimus rerum omnium, antiquitus affabre non
 minus, quam ingeniose factarum, amator, ex Italia
 redux,

redux, in *κειμηλίοις* aliis, secum attulerat, mihiq̄ue amicissimus, quod gratus praedico, monstrare haud dedignabatur.

At enim vero prisci artifices eximios ingenii intelligentiaeque suae labores et artificia non tantum ex metallo; de quo quaeritur, primo ac principe fabricarunt, sed complures etiam, alia ex materia, vt, aere, ebore, marmore, ligno paratos, aureis lamellis obduxere, siue inaurauere. Quod, vti Lucianum, *ἔρων*a ingeniosissimum, iam exagitasse reperimus (v. Iup. Tragoed. p. 420. T. III. opp.), qui Deos, artificum Graecorum manu formatos, esse ait *χαριέντας μὲν καὶ εὐπροσώπους, καὶ κατὰ τέχνην ἰσχηματισμένους*: *λιθίνους δὲ, ἢ χαλκοὺς ὁμῶς ἀπάντας*: *ἢ τοὺς γε πολυτελεστάτους αὐτῶν ἑλεφαντίνους, ὀλίγον ὅσον τοῦ χρυσοῦ ἐπισίλβον ἔχοντας, ὥς ἐπικεχρῶσθαι καὶ ἐπιγᾶσθαι μόνον. τὰ δὲ ἔνδον ὑποξύλους, κ. ἱ. λ.* ita variis in operibus antiquis, adhuc superstitis, hodieque animaduerti, et discerni posse testantur viri, quibus contigit, vt ea curiosius explorare possent (v. Winkelmann. Hist. Art. p. 207. ed. Dresd. et p. 428. Vienn.). His operibus adscribatur, necesse est, aurata *Bacchi*, e marmore Gr. facti statua, in Pompeiorum, oppidi, ruderibus, et in Isidis quidem aede reperta, de qua loco alio verba feci (Comment. de Pompeiis, p. 127. et 167). Verum vt ne leuissimum quidem huius rationis cum maxime cernatur vestigium; eam tamen tot scriptorum veterum auctoritates confirmant, ita vt, qui addubitare possis, non videam. Vnus Pausanias memorat similia monimenta non pauca: vt, *Bacchi*, seu *Liberi Patris*, signa duo lignea aurata (Corinth. l. II. c. 2. p. 115); *Dianae*, (l. c. c. 9. p. 133); *Apollinis* buxum, capite tantum auro illito (Eliac. post.

post. f. l. VI. c. 19. p. 499); aliud eiusdem (Arcad. f. l. VIII. c. 53. p. 708); *Minervae Areas*, iidem ligneum, Phidiae opus (Boeot. f. l. VIII. c. 4. p. 718); eiusdem aliud (Phoc. f. l. X. c. 15. p. 833); item *Phrynes* effigiem auratam (l. c.), plures denique huiusmodi statuas (Achaic. f. l. VII. p. 574.) quas sigillatim recensere non opus esse opinor. Praeter maiora haec opera, scriptor idem commemorat auratos currus (l. c. p. 116), capram, (p. 141.) aquilas (p. 679): alii monumenta alia. Qui mos auratas Deorum hominumque statuas dedicandi, ad Romanos quoque transiit: siquidem L. Stertinius, in porticu ad Fortunae et Matutae aedem, signa aurata posuisse, memoriae prodidit Liuius (H. R. l. XXXIII. c. 27); atque aliquandiu post, M' Acilium Glabrigionem, patris in honorem, statuam auratam in Pietatis aede collocandam curasse (l. XXXX. c. 34. coll. Val. Max. l. II. c. 5).

De victimarum cornua aurandi caerimonia, vel pueris notissima, copiose ut disseram, nemo, reor, opus esse iudicabit. Ipsum opera qualiacunque auro linendi negotium qua ratione antiquitus peractum sit, coniectura verisimillima ductus, exposuit Winkelmannus (l. c. p. 260. Dresd. et p. 534. ff. Vienn. ed.). Id tamen Homeri tempore, quo aurum haud dubie nondum ita, ut nostro fieri solet, malleando tenuare aut poterant, aut volebant, via et ratione longe alia exsequutos esse reperimus. Vates enim, quem dixi, Nestoris sacrificium, et ritus tum alios, tum victimae cornua aurandi, ea opportunitate observatos, descripturus (Odyss. l. III. v. 432. ff.), *χρυσοχόον*, aurificem, ait, cum variis instrumentis apparatusque necessario accersitum esse, eoque dicto, sic pergit:

— — — — — ἦλθε δὲ χαλκεύς,
 Ὅπλ' ἐν χερσὶν ἔχων χαλκήϊα, πείρατα τέχνης,
 Δα-

Ακμονά τε, σφύραν τ', εὐποιήτόν τε πυράγρη,
 Οἷσιν τε χρυσὸν ἐργάζετο. — — Νέστωρ
 Χρυσὸν ἔδωχ'· ὃ δ' ἔπειτα βοὸς κέρασιν περι-
 χεύεν, κ. 7. λ.

i. e. aduenit faber, arma fabrilia, officinae suae instrumenta, manibus gestans, incudem, et malleum, et forcipem affabre factam, quibus aurum aptabat consilio destinato — — Nestor suppeditauit aurum, quod ille bouis cornibus circumfudit. Qui apparatus omnis, me quidem iudice, non fuisset necessarius, si iam tum lamellas auri tenuissimas, quales nos hodie, habuissent. Hic Graecorum mos victimarum cornua auro ornandi, deinde ad Romanos, ut inter omnes constat, transiit: quod quum e sexcentis poetarum Lat. locis palam fit, tum ex hoc Liuii (H. R. l. XXV. c. 12.) et Macrobij. (Saturnal. l. I. c. 17.) testimonio: *decemque viris* (per Sctum post consultationem conditum) *praeceptum est, ut Graeco ritu hisce hostiis sacrum facerent, Apollini bone aurato, et capris duabus albis auratis; Latonae boue femina aurata* cet. In quo vsurpando num Romani eundem, quem Graeci vetustissimi, apparatus, scil. incudes, malleos, forcipes cet. adhibuerint? nec ne? nullibi relatū legi. Interim perquam credibile est, Graecos rerum usu condocefactos, sensum peruidisse, aurum diu multumque malleatum, in lamellas tenuissimas subtilissimasque velut diduci, hisque victimarum cornua celerius et facilius illini posse. Quo non mature animaduerso, qui statuas marmoreas, aereas, eburneas, ligneas; opera alia, aurare potuissent? Quod si viderunt, et huiusmodi lamellas ad hostiarum cornua non minus, quam ad opera alia, auro obducenda adhibuere Graeci; haec ratio, facillima sane ac commodissima, haud dubie Romanis, Diis quibusdam Graeco ritu sacrum facere iussis, simul est tradita, ut adeo apparatu,

Home.

Homericis temporibus necessario, in hoc negotio exsequendo, haudquaquam indigerent.

Tandem prisca artifices, Graeci potissimum, in Deum simulacris aliisque vasis conficiendis, aurum ita usurparunt, ut illorum vestimenta, horum ornamenta, ex auro fabricata, adderent. Quum enim populi illi, quos Graeci barbaros appellare fuerant, Deos suos auro solido fabricatos voluissent, quos propterea *Βαεβαριεὺς* appellat, et in concione, quam lepide fingit, *προεδρεύσας* contendit Lucianus (l. c. p. 419): Graeci contra, eodem irrisore ingenioso et vaseriuno teste, ipsos venustate quidem et gratia plenos, vultu item honesto et liberali, et, qua artificii praestantiam, probe cultos et perpolitos, sed non nisi lapideos, aut aeneos, summum, eburneos et intus subligneos fabricarunt, ita quidem, ut modicum ab auro, quo illi et aurati erant, retinerent splendorem. Quod demonstrant duo Graecorum simulacra longe laudatissima, Iouis Olympii et Minervae Atheniensis, Phidiae opera praestantissima ex ebore et auro facta, (Plin. H. N. l. XXXVI. c. 5. p. m. 725). Quamquam vero bina haec signa fere sola omnium in ore sunt, Graeca tamen oppida, non pauca, similia, eis fortasse, si artem et praestantiam spectes, nonnihil inferiora habuere: ut, signum *Bacchi*, siue *Liberi Patris* (v. Pausan. in Corinth. f. l. II. c. 7. p. 127); *Aesculapii*, eiusdemque imberbis (id. ib. c. 10. p. 134) opus Calamidis; aliud *eiusdem Dei* (id. ib. c. 27. p. 172.) Thrasymedis opus; *Veneris*, sedentis habitu (id. ib. p. 134.) opus Canachi Sicyonii; *Iunonis*, in folio sedentis, eximia magnitudine signum (id. ibid. c. 17. p. 148) Polycleti opus; *Hebes*, (id. ib.) Naucydis arte factum; *Dianae Laphriae* (id. in Ach. f. l. VII. c. 18. p. 569), cuius opifices Menaechmus et Soidas fuerant; *Minervae* (id. ib. p. 575); *eiusdem Deae* apud Pellenenses (id.

M

ib.

ib. p. 594). Complura alia, eademque singula ex auro et ebore facta, recenset Pausanias (Eliac. pr. s. l. V. c. 16. f.), quae sigillatim nominare nolumus; quoniam ex his iam satis apparet, Graecos artifices ad Deorum Dearumque signa fabricanda quam saepissime aurum et ebur adhibuisse. Quo in negotio adgrediendo perficiendoque, qui versati sint, effici cogique potest ex Luciani verbis, quae supra transcripsimus; plenius docuit Heynius illustris (v. eius Antiquarische Aufsätze, Th. II. n. 5. p. 149. ff.), cuius commentationem lector quisque, res similes discendi cupidus, adeat, oportet. Quin signa integra ex ebore solo fabricata accepimus: quale fuit, apud Cyzicenos *Iouis*, quem Apollo marmoreus coronabat (v. Plin. H. N. l. XXXVI. c. 15. p. 741), ac *Dei eiusdem*, Pasitelis opus, quod Romae dedicatum erat in aede Metelli Macedonici (Plin. ib. c. 5. p. 731); tum *Veneris* signum, idque vetustissimum (Paus. in Attic. f. l. I. c. 43. p. 105); item *Minervae Aleae*, opus Endii, totumque ex ebore fabricatum; quod Augustum in fori aditu dedicasse scribit Pausanias (Arcad. f. l. VIII. c. 46. p. 694). Omitto *Iouem Terminalem*, in Catacumbis Rom. vulgo dictis, seu cuniculis et meatibus sub terram actis, repertum (v. Caylus Recueil Tom. III. p. 156); *Puerum*, in collectione Hamiltoniana assertatum; alia minora opera, vt, tesseras, bullas; cet. item anaglypha *), quorum permulta, non minus affabre

*) Memorare hic placet non nisi vnum opus ex ebore caelatum, paucis abhinc annis in agro Cortonensi, vel verius Clusino, effossum; quod, si genuinum est, memoria dignum arbitror. Id est forma et

magnitudine fere ea, qua numi maximi, qui dicuntur, moduli esse solent. Cernitur in eo caput barbatus galeaque tectum, cum titulo, a dextra sinistram versus, ac litteris peruetustis scripto, ex quo

affabre caelata, quam ingeniose cogitata, in medium protulit V. Celeb. Philippus Buonarroti (Osservazioni sopra alcuni frammenti di vetri antichi, pluribus locis), quoniam haec, si quidem velim ac per instituti rationem liceat, opportuniore loco persequi possum. Vnde non nisi vnum hic adhuc tangam. Nimirum non paucos, qui Phidiam et alios Graeciae artifices immortales, Deorum signa ex ebore et auro fabricasse norant, rem demiratos esse, atque opinatos, signorum similitudinem non potuisse non sp. tantibus iniucundam, molestant et paene fastidiosam videri, eo quod eboris candori flauedo auri dispar et discolor sit, nec satis congruat, adeoque oculos offendat: verbo, materiaram tam dissimilium, tam discolorum coniunctionem proderet saporem, seu gustum (venia sit vocabulis) prorsus deprauatum, minimeque probandum et imitandum. Sed quāquam varia, quae hic respondere possum, habeo: tamen duo tantummodo, non ad viuum refecare, sed attingere paucissimis placeat. Ac primum quidem satis inter omnes constat, non omnia omni et populo, et homini, nec omni tempore simul placere, eoque nomine pulchra, venusta, gratiosa videri. Sunt, quae cum maxime iucunda sint plerisque, et tantum non omnes delectent: breui post non item. Id quod in utensilibus, vestimentis, musicis, institutis publicis, quin disciplinarum placitis, verum esse, testatissimum est. Vnde et prouerbum, communi sermone tritum, *de gustibus*

M 2

dispu-

LARS PVRNA efficit, adeoque vultum regis *Porfene* in eo apparere credit anaglyphi possessor, Ludonicus Coltellinus. Eius picturam linearem vna cum possessoris epi-

stola ad Celeb. Abb. Dominicum Sestinium scripta, promulgauit Gnattanius in Notizie sulle Antichità e belle Arti di Roma, per il Febraro dell' anno 1787. p. 10. ss.

disputare vetat. Qui igitur Graeciae populum, omnis vere pulcri, et venusti arbitrum et quasi creatorem, nostra regula et norma, nostroque sensu metiri audeamus? idque in colorum delectu et consociatione, quae natura tam varia, tam mutabilis et inconstans est, ut eorum quidam non nisi singulos dies nobis arrideant, et verissime pariter ac significantissime *Couleurs du jour* a Franco-gallis appellentur. Accedit, quod signorum membris, ex ebore fabricatis et politis, auri apppositi radiis maiorem splendorem ac claritatem conciliare, eoque Deum simulacra augustiora et veneratione maiori digna reddere voluisse videntur. Quod enim opus, aut ornamentum quaecumque, eburneum, aeneum, argenteum, marmoreum, auro vel undique inclusum, vel hic, illic, quasi illitum operumue, ex ipsius splendore mutuari crediderint nitorem magis radiantem, intelligi potest ex his Virgilii versibus:

Quale manus addunt ebori decus, aut vbi flauo
Argentum Patiusue lapis circumdatur auro,

(Aen. l. I. v. 593. f. coll. Heynii nott. ad h.l.). Quae si ipsorum fuit opinio, tantum abest, ut hanc rationem, a moribus nostris alienam, vituperare possis, ut potius laudare debeas. Tum eximia et incredibilis Graecorum veterum aduersus Deos pietas et reuerentia multum momenti habuisse videtur ad hanc rationem in ipsorum signis fabricandis vsurpandam. Norant nimirum, plerosque populos barbaros, auro in primis locupletes, aurea Deorum signa habere et venerari. Ipsi, lapidibus truncisque deformibus, quos ut Deos venerati erant maiores, quasi sepositis, quum simulacra venustiora et ingeniosius elaborata, publico omnium cultui et venerationi destinanda censerent; fas et, qua erant, pietas praecipiebant, ut ea ex materiis tam
raris.

rarissimis, quam carissimis, fabricata vellent. In quibus quoniam aurum et ebur raritate maxime eminebant; Dii cuiusque loci maximi, et quasi Penates, Praesidesue, digni sunt visi artificibus, quos ex illis summa, qua fieri poterat, intelligentia, dexteritate, arte formarent. De auri raritate apud Graecos nemo facile dubitabit: is in primis omnium minime, qui, quae Phidiae, Mineruae Atheniensis opifici, aliquamdiu post, quam fabricata erat, hominum nonnullorum invidia acciderint, et quam facile calumniatores suos refellerit, haud ignorat. Eboris vero in Graecia raritas, et inde pendens caritas, non poterat non permagna esse, eo quod elephantes ibi reperiebantur nulli, et horum dentes in regionibus longe remotissimis quaerendi erant, emendi et in Graeciam deuehendi. Qua in sententia Pausaniam quoque fuisse, atque ex eboris usu, de quo quaeritur, Graecorum pietatem studiumque erga Deos itidem effecisse video. Ita enim de iis iudicat (Eliac. pr. f. l. V. c. 12. p. 405): *Φιλότιμοι δὲ ἐς τὰ μάλιστα μοι καὶ ἐς θεῶν τιμὴν, οὐ φειδωλοὶ χρημάτων γενέσθαι δοκοῦσιν οἱ Ἕλληνες, οἷς γε παρὰ Ἰνδῶν ἦγετο καὶ ἐξ Αἰθιοπίας ἔλεφας ἐς ποίησιν ἀγαλμάτων.* Quae quum ita sint, Graecos hoc nomine adeo non reprehensos, et saporis peruersi deprauatique accusatos velim, ut summa potius laude dignissimos existimem. Atque haec quidem de hoc loco, et de metallo omnium primo atque pretiosissimo.

EXCURSVS VII

AD EIVSDEM CAP. IIII. §. 10.

Metallo, de quo ante dictum, adiungere lubet nonnulla de *orichalco*, quod ERNESTI immortalis recte et vere in *natum* et *factitium* dispersitus est. Posterius ut describam, nulla exigit necessitas: de priore contra non possum, quin coniecturam aliquam meam hac opportunitate cum viris eruditis communicem. Huius meminere iam duo antiquissimi, quos quidem habemus, Graecorum poetae, Homerus et Hesiodus, idque non minus, quam aurum, ornatui vario aptatum esse testantur. Atque ille quidem (Hym. II. in Venerem, v. 9.) Horas ait, Deam hancce, e maris spuma egressam, vestimentis alioque mundo induisse, et inter reliqua, suspendisse in perforatis illius auriculis inanes,

ἀνθεμ' ὀρειχάλκῃς Χρυσοῖό τε τιμήντος·

qui versus etsi metalli, de quo quaeritur, naturam non explicet, argumento tamen est, id auro equiparatum esse. Hic vero in Herculis *πανοπλία* describenda, heroa ait induisse

— — — κνημίδας ὀρειχάλκοιο φαεινοῦ,
 Ηφαίστου κλυτὰ δῶρα — — —

Quae quidem verba metalli, de quo quaeritur, non magis, quam Homérica, naturam illustrent. Eius interea praeslantiam ex hoc quodammodo suspicari licet, quod ocreae, ex orichalco paratae, Dei cuiusdam, Vulcani, donum dicuntur eximium. Iam vero Deos non nisi optima et pretiosissima quaeque conficere
 et

et largiri Colere, persuasum fuit priscis hominibus; uti complura scriptorum veterum testimonia demonstrant. Tum scholiorum auctor, Ioannes Diaconus, id λευκὸν χαλκὸν appellavit; causa tamen, cur ita vocaret, adiecta nulla. Pari fere, quo Hercules, modo Turnus (Virg. Aen. l. XII. v. 87. s.)

— — auro squalentem, alboque orichalco
circumdat loricae humeris — — —

Quem locum Scholiastae Hesiodi sententiam de huius metalli colore plane confirmare statues, nisi cum VV. CC. Heynio (in nott. ad h. l.) et Bocharto (Hieroz. P. II. VI. 16.) existimare malis, id per se album non fuisse, sed ita dictum auri comparatione. Verum ut e Virgilii dictis nihil certi, qua colorem, effici cogique possit: insigne tamen illius pretium ex eo, quod una cum auro ad loricae ornatum dicitur usurpatum, luculenter apparere videtur. Mundus enim, ex orichalco facticio paratus, haud dubie male convenisset vere aureo; cui dedecori potius, quam decori fuisset. Sed nihil adhuc decerno. Arrianus (Periplo Mar. Erythr. p. m. 45) praeterea orichalcum, ait, in emporium Adulitanum deportari vendendum: emto uti homines ad ornatum, quin etiam in frustra dissecto, pro numismatibus (καὶ ὀρεῖ χαλκος, ὃ χρῶνται πρὸς κόσμον, καὶ εἰς συγκοπὴν ἀντὶ νομίσματος). Numorum autem loca equis aut appendere, aut appensum accipere potuerit, vel voluerit, si pretio vel valore interiore prorsus caruisset orichalcum, nondum quidem

— — — concisum in titulos, faciesque minutas,

sed tamen in frustra et lamellas, quales Iapanenses cum maxime usurpare alio loco demonstrabimus? Ergo hoc, natura ipsa paratum, facticio cuique multum praestiterit, necesse est. Quo loco, et qua occasione

velim, vt Arrianus prouinciam, e qua exportatum, et in emporium, quod dixi, vendendi caussa, deportatum sit, simul indicasset. Quod ab eo neglectum esse, viri eruditi complures, credo, mecum desiderabunt. Nec Plinius in eius solo patrio anquirendo et memorando, diligentior fuit et curiosior. Descripta aeris, e cadmia, lapide aereo, et chalcite, qui in Cypro vocabatur, vulgaris natura, huius vilitatem ait esse, sua certe aetate, praecipuam, reperto in aliis terris praestantior, maxime *aurichalco* (cuius loco *Festus* ipse, rectius *orichalcum* scribi putat) quod praecipuam bonitatem admirationemque diu obtinuisset; nec reperiri longo iam tempore, effeta tellure (H. N. l. XXXVI. c. 1. p. m. 639). Haec vere scribere non poterat, si ipsius animo non nisi *orichalcum facticium* obuersabatur: huius enim et patria, et conficiendi ratio, ipsum haud fugiebat: itaque de nato ipsum loqui oportet. Cuius melioris, praestantioris et admiratione dignioris patriam, vti non nominauit, ita ne indagasse quidem videtur: quippe quam, vel non explorato cognitam, paucis certe verbis designasset. Quod eius silentium haud dubie permouit Harduinum, vt haec ad verba superiora animaduertat: *nec forte uspiam exstitit*, (scil. orichalcum istud auro paene par) *praeterquam apud poetas, et in fabulis: vt Aristoteli persuasum olim fuisse auctor est Apollonii Scholiastes. Plautus in Mil. Act. III. Sc. I. v. 64. tres homines frugi, aequi ponderis cum aurichalco aestimat*:

Cedo tres mihi homines aurichalco contra cum istis moribus.

Quae praeterea obseruat, a caussa prorsus aliena sunt; siquidem non tam ad natum, quam ad facticium pertinent orichalcum. Res itaque omnis accuratiorem postulat disputationem. Nimirum Apollonius Rhodius aequae, ac Hesiodus,

— — — ὀρείχαλκοιο Φαινοῦ

mentionem fecisse reperitur, (Argonaut. l. III. v. 973): ad haec verba Scholiorum auctor (p. m. 236. a) obseruat: ὀρείχαλκος, εἶδος χαλκοῦ, ἀπὸ ὀρείου τινος, γενομένου εὐρετοῦ ὀνομασμένους. In quo, numquid veri sit, examinare non placet. Tum pergit: Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τελεταῖς φησὶ, μηδὲ ὑπάρχειν τὸ ὄνομα (eius puto, qui id inuenisse, et ex quo nominatum esse creditur) μηδὲ τὸ τούτου εἶδος. Τὸ γὰρ ὀρείχαλκον ἐνιοὶ ὑπολαμβάνουσι λέγεσθαι μὲν, μὴ εἶναι δὲ τῶν δὲ εἰκῇ διαδεδομένων καὶ τούτο. Cui Aristotelis suspicioni plures aliorum auctoritates opponit Scholiastes: Οἱ δὲ πολυπραγμονέστεροι, inquit, φασὶν αὐτὸν ὑπάρχειν· μνημονεύει καὶ σπινθήριος καὶ βακχυλίδης. καὶ Ἀριστοφάνης δὲ ὁ γραμματικὸς, σπινθήριον τὸτο. Ἄλλοι δὲ ἀνδριαντοποιοῦ λέγουσιν ὄνομα, ὡς σωκράτης καὶ θεόπομπος ἐν εἰκοστῇ πέμπτῳ· κ. ἱ. λ. Quae Scholiastae verba etsi rem, de qua quaeritur, non prorsus expediunt, neque ut multo, quam ante, certiores simus, faciunt: tamen ea temere et inconsiderate addubitare prohibent, siquae a poetis tradita, et, magis ut placeant, ingeniosius exornata, aut non amplius, aut multum mutata reperiamus. Namque vel ipsa eorum commenta et fabulae, adeo non merae sunt fabulae, mera commenta, ab omni vero longe remotissima, ut potius in singulis veri nonnihil insit, non nude ac more philosophis solenni propositum, sed ingeniose mirificeque conuersum, et verbis exquisitis ac venustis ita descriptum, ut miraculi speciem habere videatur. Quod quam verum sit, ex vno Palaephati libello, plures ut taceam, iam satis intelligi potest. Aristoteles igitur non ita, ut par erat, et acutum prudentemque philosophum decebat, sese gessit, dum ὀρείχαλκον, a poetis tantopere laudatum, praeterquam inane nomen, nil esse, nec

nisi ex illorum ingenio effluxisse contendebat. Huic eius sententiae, praeter aliorum, quos πολυπραγμονεστέρους vocat Scholiastes, scriptorum testimonia, plane aduersatur Plato (in Critia p. 51. vol. X. ed. Bipont.) siue, quem hic loquentem induxit, Critias, qui id praesenti tempore solummodo nominari largitur, olim vero plurimum fuisse ait in multis *insulae Atlanticae* locis, suoque pretio metalla tum cognita, ab auro solo si discedas, omnia superasse (καὶ τὸ νῦν ὀνομαζόμενον, τότε δὲ πλεον ὀνομαζόν ἦν τὸ γένος, ἐκ γῆς ὀρυττόμενον ὀρείχαλκον κατὰ τόπους πολλοὺς τῆς νήσου, πλὴν χρυσοῦ τιμιώτατον ἐν τοῖς τότε ὄν, κ. τ. λ.). De qua Platonis sententia quid existimandum sit, ante multos iam annos Francogallus longe Celeberr. Baudelotius de Dairval, indagauit, et singulari libello exposuit in confesso Academicorum Parisinorum, titulis et bellis, quas vocant, litteris (Inscriptions et Belles-lettres) curandis prouehendisque creatorum (p. 60. 87. Tom. III. Commentt. vers. Godsched.). Atlanticam hanc insulam ὑπὲρ Ἡρακλείας σήλας ἔζω, i. e. ultra columnas Herculis, vel fretum Gaditanum, olim existisse quidem, sed ex ea, per vehementiorem terrae concussionem submersa, nil nisi δυσανάπορον πηλόν, seu coenum nauigantibus ineluctabile superesse, largitur Aristoteles aequae, ac Plato et scriptores alii *), Eudoxus, Strabo, Philo,

*) In his *Posidonius* maxime memorandus est, de quo in libro recentissimo: *Géographie des Grecs analysée; ou les Systèmes d'Ératosthènes, de Strabon, et de Ptolémée, comparés entre eux, et avec nos connoissances*

modernes. Par M. Gosse. A^o Paris, 1790. form. quadripertita c. tabb. géograph. haec relata lego: *Posidonius* croyoit à l'Atlantide de Platon, et pensoit, comme lui, qu'un tremblement de terre l'avoit fait disparaître (Strab.

Philo, *cet.* Ecqua deinum caussa eum, hoc concedentem, adducere potuit, vt orichalcum, quod priscis monumentis, apud Aegyptios superstitis, convenienter, eadem in insula effossum, et inde exportatum fuerat, praeterquam merum et inane nomen, nihil esse contenderet? Fac, vt ipse nihil eius nec viderit, nec tractarit; num hoc pro caussa satis graui iustaque rem negandi habere poterat, aut debebat? Equidem vehementer dubito: nam innumera esse, quae non videamus, neque tamen idcirco in dubium vocare audeamus, ecquis est, qui non concedat? Ipse philosophus Stagīrites multis de rebus nec visis, nec tractatis, in libris potissimum physicis exposuit, neque eas similem ob caussam, addubitauit. Sed quorum haec omnia? Nimirum vt Aristotelis de orichalco sententia admodum infirma, et assensione nostra vix digna appareat, nosque non temere, nec inconsiderate Platonis in partes transire videamur. Fuit olim haud dubie orichalcum, metallum auro non multum vilius et inferius, idque ad rerum variarum ornatum, quin, Arriano auctore, ad numos cudendos adhibitum: sed id pedetentim vsurpari desit, hominesque penitus fugit, ex quo, vel in submersa insula, eius solo patrio, non amplius effodi poterat, vel mercatores et nautae, diuturno pariter ac periculoso per fretum Gaditanum itinere deterriti, et Hipparchi, de quo in obseruatione antegressa nonnihil dictum est, auctoritate, in proposito suo magis confirmati, eo proficisci, et ibi negotiando, in mercimoniis aliis, hoc

(Strab. Geogr. l. II. p. 160. ed. Almeloveen). Mais ce qui le rend plus recommandable en géographie, c'est qu'il fit tous ses efforts pour prouver, contre

l'opinion d'Hipparque, que l'on pouvoit naviguer tout autour de l'Afrique, depuis les Colonnes d'Hercule, jusqu' au golfe d'Arabie.

hoc metallum exportare, et in Graeciae Latiique provincias deuehere nolebant. Quin fieri potuit, vt non nisi per eiusmodi nautas et mercatores, iusto cautiore vel potius timidiore, rumor spargeretur, aut insulam prorsus submersam esse, aut orichalci venas tantopere exhaustas, vt iam aduehi posset nullum, neque ipsi ad eiusmodi iter suscipiendum adigerentur. Vtramque eius iam incogniti, nec amplius vſitati, causſam memorant scriptores. Cui coniecturae qualicunque meae, aliam de hoc orichalco subiungere liceat. Non ita diu innotuit metallum, auro fere par, quod *Platinae* nomine vocare solent viri harum rerum amantes. Id vltra Herculis columnas, in Americae regionibus reperiri, in Europam deportari, colore fere candido esse, maximique aestimari constat. Possintne haec omnia nos in opinionem adducere, vt hoc metallum, Europaeis breui abhinc tempore cognitum, si non pro ipso antiquorum *orichalco*, certe quidem pro genere ipsi simillimo finitimoque habere audeamus? Equidem decernere nolo: videant alii, me intelligentiores; simulque isti, quibus aditus ad Museum Herculanense patet, explorent pateras et instrumenta illa, quae, ex candida facta materia, in thesauro isto adseruari testatur Winkelmannus (Monumenti Antichi inediti, T. II. p. 172). Ea, reor, ad lapidem Lydium bene exacta et explorata, rei, de qua quaeritur, lucem affundere possunt, et coniecturam hanc meam vel refellere, vel magis confirmare. Quae si a vero non quam longissime abest, habemus in hac quasi massa, metallum, quod in locorum, vltra Herculis columnas sitorum, cuniculis effoditur, auro ipsi, quae praestantiam et pretium, paene par est, idque colore candido: quod Aristotelis, Plinii, aliorum aetate, non poterat non rarissimum esse, non tam eam ob causſam, quod terra tūm, vt Plinius iudicat, eius effeta esset,

quam

quam quod nautae et mercatores prouincias, solum
 eius patriam, non amplius adirent, idque in ceteris
 bonis atque mercimoniis inde in Europam deporta-
 rent. Sed ego, quod paullo ante iam dixi, decer-
 nere non audeo: maxime quidem, quum me, quid
 coniecturae meae aduersetur, haudquaquam fugiat.
 Scio enim, id metallum admodum durum esse et
 asperum, ita ut malleo quasi attenuari deducique, igni
 per se liquefieri, et ornatum qualemcumque inde fa-
 bricari posse negent viri, qui eius naturam periclitan-
 do adhuc explorarunt: verum nec minus scio, eius-
 dem frustra non nisi longe minutissima, per Hispania-
 rum regis leges et decreta πολιτικά, in Europam im-
 portari, atque in manus peruenire virorum, qui ipsius
 naturam prorsus explorare, et aptam ad res complu-
 res rationem usumque declarare possent. Quod inter-
 dictum donec legis vim habebit, vera ipsius natura et
 proprietas ignorentur, necesse est. Fieri potest, ut
 antiquitatis artifices viam et rationem certissimam ha-
 buerint eius ingeniose prudenterque ad mundum
 varium vsurpandi, sed quae non minus, quam aeris
 ad enses, hastas, secures, cet. parandi et indurandi
 ratio, pedetentim interierit, quamque cum maxime
 ignoramus, certe non adhibemus: sed potest etiam
 fieri, ut, quemadmodum adamantis segmenta, more
 nostro non polita, verum quasi bruta, ita et orichalci
 fragmina, ut erant, effossa, ad res exornandas appli-
 carent. Plura hariolari non lubet: sed hoc vnum so-
 lummodo adiicere, R. Watsonum, Episcopum Landaf-
 fiensem Plurimum Reuerendum et Celebert. in com-
 mentatione aliqua docuisse, *Orichalcum* veterum
 quam maxime diuersum fuisse ab eo, quod hodie hoc
 nomine vsurpamus. Eius Comment. exstat in Me-
 moirs of the literary and philosophical Society of
 Manchester, vol. II. comment. 3.

EXCURSUS VIII

AD PART. I. CAP. V

D E

VARIA MATERIA OPERVM
ANTIQVORVM.

Hoc capite immortalis ERNESTIVS primum locum tribuit *ebori*; et de hoc scripsit, quae repetere non necesse est: maxime quidem, quoniam de ipsius usu in signis Deorum Dearumque, tum integris, tum artubus eorum praecipuis fabricandis, mundoque aureo exornandis, supra iam nonnulla commemoravi. Quin paucas minoris et intelligentiae et pretii opellas, vel minutias ex eo paratas indicaui, quarum numerum ex illustrissimi Cayli Collectione facile adaugere potuerim, si me operae pretium facturum credidissem. Vnde hoc super loco non nisi scriptoris cuiusdam Belgici, *Gallandati*, dum in vivis erat, multis nominibus meritissimi, commentarium aureum *de Ebore*, lingua eius vernacula scriptum, eundemque tam viris, historiae naturalis amantibus, quam mercatoribus et artificibus longe utilissimum, in memoriam reuocabo: qui quidem exstat in Commentariis Societatis Litterariae Vlissingensis (Verhandeligen vitgegeven door het zeeuwſch Genootſhap der Wetenschappen te Vlissingen) horumque vol. VIII. Middelburgi a. 1782. divulgato. — Testudinis usus quoniam non adeo late patuit, copiosius qui exponatur, vix dignus est. — Lignorum genera complura eximiam priscis artificibus attulere utilitatem. Praeter eam, quam in statuis, vel ex ebore solo, vel ex hoc auroque simul fabri-

fabricandis, praestitisse supra iam monui, habuere hanc etiam, ut ex eis folis signa integra conficerentur: quin priusci homines, auctore quidem Pausania (Arcad. f. l. VIII. c. 17. p. 633), qui sese hoc ex antiquitatis monumentis didicisse ait, non aliis materiae generibus ad simulacra Deorum vsi sunt, quam ebeno, cyparisso, cedro, quercu, similace, loto. Quae ratio ab Aegyptiis inchoata, et pedetentim ad alios populos propagata videtur. Deorum enim, cultu religioso ab eis mactatorum, signa ex ligno fabricata fuisse, apparet ex eodem Pausania (in Attic. f. l. I. c. 42. p. 102.), quo loco *Apollinis*, *Pythii* vel *Decumani*, statuas nihil fere ab ligneis Aegyptiorum signis discrepare memorat: Quod verum esse, alio loco (p. 633.) confirmat *Mercurii Cyllenii* statua, e citro fabricata, pedum haud minus octo altitudine. Tale quoque fuit *Apollinis Archegetae*, totum ex ebeno, apud Megarenses (Pausan. in Att. f. l. I. c. 42. p. 102.); item eius aliud ligneum, nudum atque insigni magnitudine, quod Laphais, Phliafii, opus, Aegira in aliis iactitabat (id. in Achaic. f. l. VII. c. 26. p. 592): uti et eiusdem *buxum*, capite aurato, quod a Locris ad Zephyrium promontorium dicebatur dedicatum (id. in Eliac. post. f. l. VI. c. 19. p. 499): porro aliud eiusdem Dei, *Isrnenii* cognomento celeberrimi, e cedro sculptum (id. in Boeot. f. l. VIII. c. 18. p. 730); cuiusmodi *Apollo cedrinus* etiam Romae, Plinio teste (H. N. l. XIII. c. 6. p. 686. T. I. opp. coll. l. XXXVI. c. 5. p. 728. T. II. not. 75) exstitit, Seleucia aduectus. Quo ex ligno *Aesculapii* signum sculpendum curasse dicitur Nicias Milesius, et manu quidem Eetionis (v. Theocrit. Epigr. VII. v. 4. fs.)

καὶ τὸ δ' ἀπ' εὐώδους γλύψατ' ἄγαλμα κέδρου,
 Ἡετιῶνι χάριν γλαφυρᾶς χερὸς ἄκρον ὑποσᾶς
 μισθόν· ὃ δ' εἰς ἔργον πᾶσαν ἀφῆκε τέχνην.

Porro

Porro *Bacchi*, seu Liberi Patris, signum e ligno, cinnabari illitum (Paus. in Ach. f. l. VII. p. 593): *Dianae Ephesiae*, ex ebano, auctore Plinio (H. N. l. XV. sect. 79. p. 77): quod tamen e cedro fabricatum contendit Vitruvius (l. II. c. 9. p. 35) et alii; tum *Dianae Limnatidis* ex ebano (Paus. in Arcad. f. l. VIII. c. 54. extr. p. 708): duo *Iunonis reginae* signa cupressea, quae Romae, singulis annis, in pompa sollemni per urbem ferebantur (Liu. l. XXVI. c. 37). Plura, quorum facies, manus et pedes ex marmore candido, aut ebore factos additosque memorat Pausanias (ll. cc. p. 514. 517. 592. alibi); de industria omitto. Atque ut Deorum signa antiquissima, ita et statuas heroum, et primorum victorum Olympicorum, non nisi ex ligno factas accepimus: ut, *Aiacis*, ex ebano facta, quae Salamine collocata erat (Pausan. in Att. f. l. I. c. 35. p. 85); ut *Praxidamantis*, Aeginetae, e cedro, *Rhexibii*, Opuntii, e fico (id. in El. post. f. l. VI. c. 18. extr. p. 497). Ad quem morem spectasse videtur Virgilius in Pici regia describenda; cuius in reliquo ornatu interiore erant

— etiam veterum effigies ex ordine auorum

Antiqua e cedro.

Plura etsi, quae de lignis, eorum coloribus, operibusque minoribus, ex eorum vnoquoque fabricatis, dicere possim, habeo: haec tamen, praesenti tempore et opportunitate, non sine causa grauiori, praetermitto. Interim duo adhuc, ὧς ἐν παρόδῳ, monero placet: nimirum lignis ab Auctore Celeberr. memoratis addi posse, et debere *Sycomorum* et *laricem*. Namque ex huius, feminae quidem, Graece *πεύκη* dictae, trunco secabantur tabulae tenuiores, in quibus pictor optimus quisque et celeberrimus pingere solebat; si quidem ipsius lignum, auctore Vitruuio (de
 Archi-

Arctura l. II. c. 9. p. 35. ed. de Laet) hoc proprium habet, *ut non solum ob* (Galianus, Marchio Neapolitanus edidit, *ab*) *succi vehementi amaritate, ab carie aut a tinea non noceatur, sed etiam flammam ex igni non recipiat, nec ipse* (sc. larix) *possit per se ardere, nisi — aliis lignis vratur.* Quod idem fere testatur Plinius (H. N. l. XVI. c. 10. p. 9. Vol. II. opp. coll. Hard. not. ad h. l. et c. XXXX. p. 36). Cuperus etiam, dum in viuis esset, celeberrimus, per epistolam ad Scheuchzerum missam, docte, ut eius mos erat, super huius ligni proprietatibus disseruit, quae in Schellhornii Amoenitt. T. II. p. 262. reperitur. Verum si, quae Vitruvius (l. c.) de tempore et ratione, qua tam peculiares ipsius proprietates animaduersae sint, memoriae tradidit, vera sunt: Graeciae pictores in prius celebres huiusmodi tabulas haudquaquam vsurpare potuerunt. Vnde copiosius de hoc ligno et tabulis ex eo factis disputare, prorsus superuacaneum esse opinor. — *Sycomori*, ficus Aegyptiae, lignum Aegyptii potissimum ad res plurimas conficiendas adhibuere. Deorum, quos ipsi colebant, simulacra prisca quum lignea essent, teste Pausania, quod supra iam monui; in Cayli Illustrissimi sententiam abire haud vereor, qui ipsos huius arboris ligno perquam duro, denso, firmo, quin firmissimo, in primis vsos contendit, uti ad mortuorum thecas et artificia alia, ita etiam ad eiusmodi signa fabricanda (v. eius Collect. Antt. T. I. p. 132; III. p. 6. f; III. p. 45. 50; VI. p. 14. ff. al.). Quae cum maxime supersunt figurae Aegyptiacae lignae, quales diuersae Romae exstant (v. Winkelmani Hist. Art. p. 101. ed. Vien.) eas credibile est, si non omnes, certe quidem plerasque, quamuis auro vel coloribus illitas, ex arboris, de qua quaeritur, ligno fabricatas esse. Quin Isidis sigilla valde minuta, et alia Aegyptiorum idola lignae,

---

eademque coloribus picta, manibus tractare me memin-
mini, quae haud dubie simili ex ligno erant sculpta.
Sed plura, quae de lignis addam, nec habeo in prae-
fenti, nec, si habeam, hoc loco addere velim; maxi-
me quum opportunitate alia, eaque accommodatiori,
nonnulla de iis adiicienda videam. Nec de coloribus
in vniuersum, quidquam ad immortalis Auctoris dicta
(§. 9. p. 26.) reor addendum esse, nisi hoc vnum,
quod admodum nuper prolusiones peculiares super iis
commentari coeperit V. D. Frid. Guil. Doering, illu-
stris, quod Gothae floret, Gymnasii director, cuius pro-
lusio prima de Coloribus Veterum, A. MDCCCLXXXVIII.
in lucem exiit. Optabile est, ut auctor eruditissimus
telam inchoatam, quam primum fieri potest, conti-
nuare et pertexere ne grauetur.

EXCURSVS VIII

AD PARTIS II. CAP. I

D E

LIBRIS SCRIPTIS.

Locum de libris scriptis, hoc capite sic exposuit Auctor immortalis, ut, quod addam, equidem non habeam; eoque minus, quo certius huiusmodi quaestio ad *re Antiqui* vim et praestantiam intelligendam, nullo modo pertinere videtur. Cuius tantummodò ratione habita, non dubito, fore plerosque, qui eum a me tactum nolint: contra alios credo futuros, qui, inuenta non sine meditatione multoque usu scribendi ratione, scire percupiant, ecqua tandem via ad libros scriptos scribendosue peruentum sit. Hanc igitur, quantum per monumentorum fide dignorum paucitatem licet, indagare, et hoc excursu persequi libet non aliam ob causam, nisi hanc, quod eam tum ad res alias, scitu haud indignas, tum ad antiquitates in vniuersum sane quam utilem fore reor, et fructuosam. De quo plane persuasus, qui non nihil laboris et studii hac in re, quam non nisi paucissimis attingit, libelli A. (P. I. c. 1. §. 17.) magis explicanda, temere et inconsiderate collocatum censeam? — Coniectura qualiscunque mea, quam de scribendi via et ratione inuenta pariter, ac propagata, supra (Exc. III. p. 118. ss.) cum viris eruditis communicavi, si non prorsus inutilis est, ac contemnenda, sed aliqua, minimum, verisimilitudine sese commendat; eam hoc etiam nomine assensione dignam puto, quod, qua in materia haud

N 2

dubie

dubie scribi coeptum sit, commonstrare videtur. Quamquam enim Celeberrimus libelli, iam iterati, A. non minus, quam prisca scriptores, materiam plus quam vnam ad hoc negotium tradit adhibitam: credibile tamen est, principio hanc e reliquis esse potissimum selectam, quam facillime et nancisci, et consilio suo aptare, et secum gestare, et in qua verbula pauca pingere, seu utcumque scribere possent. Ut enim artifices primi prima omnium signa non ex marmore, non ex aere, non ex ebore, sed ex materia molliori et facilius tractanda fabricasse constat: ita etiam verisimillimum est, homines primos non in tabulis lapideis, aeneis, plumbeis, vel in papyro membranisque, sed in materia, qualem quidem descripsi, scribere coepisse. Quod a fide eo propius abest, si homines mercaturae faciendae lucrandique studiosi rem, de qua quaeritur, inchoarunt. Tales enim diuersi generis mercimonia, e patrio singulorum solo terra marique exportantes, et in prouincias haud raro longissime remotas deuehentes, harum ciuibus significare oportuit, quae aduecta venditarent. Quod in prius necessarium erat, si quo casu ventisque aduersis, vel tempestatibus acti, offendeabant homines, quibuscum recto et explicate loqui per linguae cuiusque populi vernaculae discrepantiam non liceret. Quo facto, huiusmodi nautis et mercatoribus confugiendum fuit ad tabellas, in quibus per certa signa, et litteras utcumque pictas, mercimonia venalia, horum rationem, proprietates, pretium, alia, paucis indicarent, eaque via et ratione peregrinos ad merces vel emendas, vel permutandas inuitarent. Cuiusmodi tabellas ut in promptu haberent, eae debebant sic comparatae esse, ut ipsas in foris sine multo labore affigere, rursus tollere, earum scripturam mutare, et, si res ita ferebat, alia in naualia et loca, secum auferre, ibique rursus publice exponere possent;

possent; adeoque insigni nec pondere, nec pretio, sed potius maxime parabiles, leues, exiguae, vt earum et circumuectio, et iactura, molestiam crearet nullam. Quas proprietates omnes non nisi in tabellis ligneis, siue asserculis mediocribus extenuatisque, fuisse opinor. Has enim vel nunquam non secum gestabant ad repentinum nauis damnum sine mora refarciendum, vel facile nulloque non loco nancisci poterant: tum minus ponderosae erant et pretiosae: denique earum scriptura multo sine labore induci, eiusque loco alia pingi poterat. Verbo, tabellam similem, velut albi cuiuspiam loco habere poterant homines, et ex earum ratione vtilitates percipere non spernendas. Rem cognitam et peruulgatam alii quoque homines vsurpare quidem, sed longe alio interdum consilio, voluerunt: vt, Proetus, qui coniugis astutia deceptus, Bellerophontem cum tabellis ad Lyciae regem, ab hoc vt interficeretur, dimisit, teste Homero, (Iliad. l. VI. v. 168. f.) cuius verba haec sunt:

πέμπε δὲ μὴν Λυκίηνδε, πόρεν δ' ὅγε σήματα
 λυγρὰ,
 γράψας ἐν πίνακι πλυκτῶ θυμοφθόρα πολλὰ.
 κ. γ. λ.

Ad τὸ γράψας versus posterioris notat Scholiastes (p. 161. edit. Villoison.), γράψαι hoc loco idem esse, ac ξῆσαι, αἶον οὖν ἐγχαράξας εἰδῶλα, κ. γ. λ. Quae nota, si a vero non aliena est, id, quod breui post indicabo, magis confirmat. In tabulis ligneis Orphei quoque incantationes, et morborum remedia fuisse scripta, testificatur Euripides (Alcest. v. 966. fs.) his verbis:

— — εἰδὲ τι φάρμακον (scil. εὖρον)
 Θρήτσας ἐν σαῖσι, τὰς
 Ορφεΐα κατέγραψε
 γῆρας. — — —

Quae ad verba pertinet, quod Scholiastes ad Hecubae Euripideae versum 1267. ubi de Thracum vate, Dionysio, sermo est, memoriae prodidit (p. 59. vol. I. ed. Lips.): οἱ μὲν περὶ τὸ Παγγαῖον εἶναι τὸ μαντεῖον φασὶ τοῦ Διονύσου, οἱ δὲ περὶ τὸν Διμεν, οὗ εἶσι καὶ Ορφέως ἐν σάνισιν ἀναγραφαί· περὶ ὧν Φησὶν ἐν Ἀλκμήϊδι, κ. 7. λ. Quo Euripidis versu etsi τὸ καταγράψεν non minus, quam in Homérico, reperitur vsurpatum: tamen fieri potest, ut id non tam proprio, quam translato sensu accipiendum, et ex Scholiastae HomERICI mente per τὸ ξένον siue ἐγγαράττεν interpretandum sit. Sed hoc vrgere nolo, quia similem scribendi rationem alia demonstrant exempla. Ea haec fere de causa inuenta et propagata videtur. Nimirum iidem homines, quos lucri studium audaces faciebat et ingeniosos, quique primi in ligneis tabellis scribere inceperant, cognito emolumento vario inde ad se redundante, haud dubie sensim sensimque longius progressi sunt. Quum enim plures eadem mercimonia nullo non loco et tempore, iisdem in tabellis descripta, venalia esse docerent, et litteras atramento, vel colore quocunque alio in eis pictas, identidem fugere cernerent, ut scriptura ad legendum difficilior esset: easdem, ut per longius tenerent tempus, haud dubie scalp pro in tabulas incidere, incisas atramento quodam inducere inchoarunt. Quo instituto prudentissimo quum id, quod sequebantur, reapse assequerentur, ipsiusque, ab his frequentati, utilitas longe maxima percubisset: accidit, ut alii quoque viri, in primis legum latores, quas scripserant leges, in tabulis ligneis curarent incidendas. Quod vnum Solonis exemplum iam satis demonstrat; quippe qui leges, Atheniensibus scriptas, in *axibus ligneis* incisas voluit, auctore A. Gellio (Noct. Att. l. II. c. 12). Quae quoniam eiusmodi asserculis,

Graeco

Graece ἄξοσι, fuerant incisae (v. Plutarch. in Solon. p. m. 11. b.) idque litteris vncialibus seu quadratis (τετραγωνοῖς), leges ipsas ἄξοντας vocare solebant Athenienses (v. Suidas f. h. v. p. 240. T. I. ed. Küster). Cuius legislatoris exemplum posthac imitatus est Ancus Marcius, rex Rom. IV. qui Numae commentarios de sacris rite faciendis conscriptos, in tabulas, δελτοῦς, transcribi, et in foro proponi iussit. Sed tempus, quod non male rerum edax appellatur, tabulas illas pedetentim absumsit: αἷς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ, scribit Dionysius Halicarnasseus (Ἀρχαιολογ. Ρωμ. l. III. p. m. 178) qui his dictis adiungit: χαίλκεα γὰρ εἴληα ὄπω τότε ἦσαν, ἀλλ' ἐν δρυῖναις ἐχαράττοντο σάνισιν οἱ τε νόμοι, καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί. Eodem modo Servius Tullius leges, quas sanxerat, aequissimas, quia ius aequum faciebant utrique ordini, nec plebeios sinebant a patriciis circumveniri, in tabulis incidi iussit. Quod effici cogique potest ex Tarquinii Superbi, successoris, ausu temerario, quo leges illas prorsus aboleuit, νόμους πάντας ἀνείλε (scribit idem Dionysius l. c. l. III. p. m. 245.) καὶ οὐδὲ τὰς σάνιδας, ἐν αἷς ἦσαν γεγραμμένοι, καλέλειπεν· ἀλλὰ καὶ ταύτας ἀναιρεθῆναι κελεύσας ἐκ τῆς ἀγορᾶς διέφθειρε. Quo loco quamquam νόμοι dicuntur γεγραμμένοι: tamen credibile est, vocabulum hoc visitatius positum esse pro κεχαραγμένοι, quod idem auctor, loco paullo ante allato, ipse velut solennius vsurpauit. Sed hanc coniecturam meam vt largiri nolis, ex antegressis tamen Dionysii dictis suspicari licet, quae maxime causa priscos adduxerit homines, vt a tabularum lignearum vsu, ad aeneas adhibendas progredierentur, et res quascunque memoria dignas, his potius, quam illis, incisae vellent. Nimirum vel exiguu reru vsu condocesacti norant, quidquid in

lignis tabulis siue scriptum esset, siue incisum, una cum ipsis incendio, carie, aeris vi, aquarum impetu, casibus aliis, facile deleri et interire posse, ita ut maiorum res gestae, leges, sacrorum ritus, ac caerimoniae, instituta alia, ipsarum praesidio ad posteros propaganda, his non possent non incognita manere, ac prorsus ignorari. Quod ita esse, praeter alios, viderunt Romani, vrbe per Gallōs capta et incensa. Hac enim tempestate, si quae in commentariis pontificum, aliisque publicis priuatisque erant monimentis, ea, incensa vrbe, pleraque interierant, auctore Lio (H. R. l. VI. c. 1). Quod idem publicis aliorum populorum monimentis euenisse credibile est, oppidis ipsorum hostili furore captis, incensis, deuastatis. Cuiusmodi clades, adeoque similium monimentorum ligneorum iactura atque interitus, nullo modo faciendus, quum oppidorum omnium ciuibus metuentus esset: viri, patriae amantes, et rerum antiquitatum gestarum, tum institutarum studiosi non potuere non videre, huiusmodi tabellas in posterum alia ex materia, eaque magis durabili perennique, cui nec aeuum, nec caries, nec ignis, nec aquae et aeris vis tam facile nocere queat, parandas esse. Perspecta huius rei necessitas, uti et aeris, cuius usum priscis temporibus longe frequentissimum fuisse constat, natura et proprietas homines ea, quae dixi, metuentes, facile adduxerit, necesse est, ut hoc ex metallo tabulas fabricarent, et, quae posteris tradita volebant, in eis inciderent. Quod Romae vel ante Gallicam, quam dixi, cladem, iam satis intellectum est. Nam idem Seruius Tullius, cuius ligneas legum tabulas Tarquinium Superbum prorsus e medio sustulisse Dionysiana, quae supra transcripsi, verba testificantur, postquam foedus inter Romanos et Latinos prudenti consilio sanxisset, ac Dianae templum, in monte Auentino,

com-

communibus impensis aedificatum esset, ciuitatibus leges foederis conscripsit, ritusque celebrandi festi et fori constituit. At vero vt *μηδεὶς χρόνος αὐτοῖς, sc. νόμους, ἀφανίσῃ, τὴν καὶ ἀσκευάσας χαλκῆν, ἔγραψεν ἐν ταύτῃ τὰ τε δόξαντα τοῖς συνεδρείοις, καὶ τὰς μέλασχέςσας τῆς συνόδου πόλεις.* Haec sunt eiusdem Dionysii verba (Arch. Rom. l. III. p. m. 230.), qui columnam vel sua aetate in aede illa superesse testatur. Idem apparet e verbis Polybii, qui (Hist. l. III. c. 26. p. 251. T. I. ed. Casaub.) *τηρεῖσθαι, αὐτὸς τὰς συνθήκας, sc. foederum inter Pœnos et Romanos sancitorum leges, ἔτι νῦν ἐν χαλκῳάσσι παρὰ τὸν Δία τὸν Καπιτωλῖνον ἐν τῷ τῶν ἀγορᾶν νόμων ταμίῳ, κ. τ. λ.* Nec minus Hannibal tam copiarum, quas ex Hispania secum in Italiam duxerat, et quae, superatis tandem Alpibus, illi restabant incolumes, numerum, quam reliquum apparatus bellicum, quo et Romanos aggressus erat, et Africae Hispaniaeque securitati prospexerat, in eiusmodi tabula aenea descripsit, quam se Lacinii inuenisse; et, quae scitu necessaria erant, in commentarios suos inde transcripsisse memorat idem Polybius (l. c. c. 33. p. 261. et c. 56. p. 290). Quid? quod praeter hos testes longe grauissimos, etiam monimenta varia, quae hodieque supersunt, rem plane demonstrant. Vt, Scutum de Bacchanalibus, cuius *αὐτόγραφον* in tabula aenea, quae cum maxime in praestantissimis musei Caesarei Vindobonensis *κεκμηλίοις* est, Matthaeus Aegyptius, inter Siculos eruditos Graece doctissimis adnumerandus *), commentario illustravit, et hunc

N 5

vna

*) v. Vicende della coltura nelle due Sicilie, o sia storia ragionata della loro legislazione e polizia, delle lettere, del commercio, delle arti, e degli spettacoli, dalle colonie straniere insino a noi,

vna cum ἀπογράφω, litteras priscaſ quam accuratiſſime ob lectorum oculos ponente, Neapoli CICIDCCCXXIX. promulgauit; item tredecim miſſionis honeſtae exempla, diuerſo et tempore et loco effoſſa, et in lucem prolata, quorum indicem in praefatione *Sylloges alterius Antiquorum Monimentorum*, p. XI. dedi, eo quod omnium antiquiſſimam, Claudianam, praeter alia, hoc libello interpretari mihi viſum eſt. Haec, quae dixi, exempla ſententiam meam plane confirmant. Sed praeter haec, diu ante Minois, Cretenſis, leges aeneis tabulis inſculptae feruntur: et Talos, ipſius quaſi adminiſter in iure dicundo, ἐν χαλκοῖς γραμματείοις ἔχων γεγραμμένους τὸς νόμους, ter quotannis pagos omnes luſtraſſe, ac vidiffe, vt eas obſeruarent homines, teſte Platone, (in Min. p. 139. vol. VI. ed. Bipont. conf. John Gillies Hiſtory of ancient Greece, its Colonies and Conqueſts, p. 30. vol. I. ed. Baſil.). Tum aliud memoratur a Pausania (Eliac. pr. ſ. I. V. c. 23. p. 437): qui, ante Iouis ſignum, in Olympia collocatum, ἔην, inquit, σῆλη χαλκῇ, Λακεδαιμονίων καὶ Αῤηναίων συνθήκας ἔχουſα εἰρήνης, κ. τ. λ. ac paullo ante (I. c. c. 20. p. 428.) mentionem iniicit columnae perueſtae, quae ſola ſteterit ex Oenomai aedibus, fulmine incenſis ac combuſtis, cum tabella aenea, in qua hoſco verſiculos videbat incifoſ:

Καὶ γὰρ ἐγὼ κείνων εἴμ', ὦ ξένη, λείψανον οἴκων,
 Στύλος ἐν Οἰναμαίου πρὶν ποτ' ἐνοῦſα δόμοις.
 Νῦν δὲ παρὰ Κρονίδην κεῖμαι τὰδ' ἔχουſα τὰ δεſμὰ
 Τίμιος· οὐδ' ἐλοή δέξατο φλόξ με πυρός.

Verbo,

noi, diuiſa in quattro parti, di Pietro Napoli Signoretti, Napoletano, cuius volum. V. Neapoli

1786. in lucem edito, copioſe hoc de viro erudito diſputatur.

Verbo, cognitam habebant prisci homines aeris et rerum, ex ipso fabricatarum rationem, idque sciebant quouis ligno, et res, ex eo factas, quibuscunque ligneis durabiliores esse ac perenniores. Hinc diuersi generis instrumenta et vasa aenea habuisse narrantur. In aliis quam plurimis, quae fugere, qui Homerum legit, possunt neminem, de simili poculo, seu *ὕδρεια χαλκή*, differit Pausanias, hancque ab Aristomene, qui Messeniorum dux et propugnator erat fortissimus, imminente patriae fato ineluctabili, noctu in maxime deuia desertaque Ithomes, montis, parte, insciis omnibus, defossam quidem, conditis in ea consilio longe prudentissimo sacrorum arcanorum ritibus, sed aliquamdiu post, ab Epitele quodam, accepto per visum nocturnum mandato, rursus effossam, et ad Epaminondam delatam esse memorat (Messen. f. l. III. c. 26. p. 343. f. coll. c. 20. p. 328). In ea per hunc, non manibus irreligiosis, sed sacris antea rite peractis, aperta quid repertum sit, post videbimus: hoc loco id tantum bene obseruatum velim, vasa quoque aenea priscis hominibus visa esse aptissima rebus, quas interire nolebant, conseruandis. Fieri quidem potuit, vt illi tabulas ligneas cum plumbeis, propterea quod hoc metallum facilius diduci malleo, stilusque acutus sine multo labore litteras in eis fingere poterat, permutarent, antequam ad aenearum usum procederent: sed tempus exiguum eos docuerit, oportet, plumbi massam non esse satis durabilem, sed igni facile liquefcere, aliaque ratione corrumpi solere. Ita Boeoti, proximi Heliconis accolae, Hesiodum ipsum, vel quemcunque hominem alium, vnicum vatis, quem dixi, opus genuinum, *ἔργα καὶ ἡμέραι*, plumbeis in tabulis scripsisse contendebant; quin ostendebant Pausaniae *μόλιβδον*, tabulam plumbeam, prope fontem, Hippocrenen, collocatam, in qua id

carmen

carmen exstare perhibebant: sed quam hic scriptor, τὰ πολλὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου λευμασμένα, vetustate, magnam partem, prorsus vitiatam fuisse testatur (Boeotic. f. l. VIII. c. 31. p. 771). Quam plumbi, μολίβδου, metalli facile dispereuntis naturam vt. non ignorasse videtur praetor, quem paullo ante dixi, Messenius; ita tabulas, in quibus incisa erat, τῶν μεγάλων Θεῶν ἐγγράπτο ἢ τελετὴ, i. e. Deorum magnorum mysteriis initiandi et sacris operandi ratio, quamuis ἐκασσίῳ, albo et praestantiori plumbo, siue stanno, non ἐκ μολίβδου factas, credidit in poculo aeneo condendas, antequam in terra defoderentur: haud dubie veritus, ne nude ac sine vlllo veluti munimento defossae, a telluris humore, sale, nitro, particulis aliis, breui tempore vitiarentur. Atque hac cautione adhibita, quod sequebatur, reapse adsequutus est Aristomenes, vir patriae amantissimus, eodem Pausania auctore. Interim quo tempore hoc ab aliis hominibus aut populis factum est, eo fieri etiam potuit, vt alii res adhiberent alias, in quibus pauca animi sensa et verba scriberent: vt, folia maiuscula *arborum nonnullarum*, vt, palmae, populi, maluae, similitum, quae, succo per vim expresso, instrumento ligneo aliove laeuigari, et ad scribendum adhiberi solebant more fere Malabaris hodieque vsitato; *tabulas cera illitas*, quas, vulgo *pugillares*, Graeci κηρὸν (Paus. in Phoc. f. l. X. p. 898) vt Latini, *ceram* (Quinctil. l. O. l. XI. c. 2. §. 33) vocare fuerant; *plagulas lintearum*, quarum binae semper, recte sciteque conglutinatae, satis firmas erant, et scribendo aptissimae; *corticem*, et multo frequentius *librum* nonnullarum arborum, iusta ratione praeparatum; *pelles caprinae ouillae*, διφθέραι, ita vt pilis non abraditis, alterum tantummodo latus huic negotio aptarent: quae fuit causa, cur τὸ liber apud Latinos, vt διφθέραι, apud

apud Graecos, Ionas potissimum (Herodot. Hist. l. V. p. 399. f. coll. not. 7. ad h. l.) βιβλιν, siue codicem, significaret. Alia, rarius ad scribendum vsurpata, vt et quae de papyro Aegyptiaca et charta Pergamena, seu membrana, sunt dicenda, hoc loco de industria non tango. Verum etsi prisca homines tot et tam varias res in scribendi negotio, plus, minus, adhibuisse memorantur: nemo tamen facile erit, quin earum plerasque partim scriptis longioribus excipendis minus aptas, partim admodum imbecillas, fragiles et facillime perituras fuisse, peruideat. Ipsa aetas, ignis, aer, imber, caries, verbo, hostis non vnus eas vitare poterat, adeoque impedire, quo minus res, in eis scriptae, posteris, quorum eas non ignorare potissimum intererat, vsui forent. Vt igitur viri prudentiores, rerum similitudinem vel inutilitate, vel fragilitate intellecta, ad aeneas, quod supra demonstratum est, progressi sunt tabulas, et res gestas, instituta, foederum leges, cet. in his memoriae prodiderunt, eo quod in locis sacris tutisque admodum facile adseruari possent: ita contra ad saxa et marmora abierunt, si monimenta rerum, posteritati tradendarum, in locis publicis collocari oportuit: quod Aegyptiorum, Graecorum et Romanorum ratio vsusque, et tot lapides antiqui cum maxime superstites demonstrant ita, vt rem in dubium vocare nequeas. Verum haec iam persequi non placet, quoniam breui post hoc super loco, si quidem velim, pluribus disserere possum. Ad id potius pro se quisque mecum intendat animum, qua via et ratione satis probabili, ad volumina paranda et scribenda peruenerint prisca homines. Eam non tam affirmo, quam solummodo conicio, talem fere fuisse. Nimirum ipsos constat ad scribendum, praeterquam alia, *libro*, siue interiore quarundam arborum cortice vsos esse. Grandiorum

diorum et annis quasi prouectiorum *librum* vix credibile est, eos fumere potuisse; quoniam ex his non facile decorticari potest ita, ut integer et scribendo aptus sit. Ex tenellis contra, quasi iuuenilibus et teretibus, non solum exterior, i. e. cortex proprie dictus, sed etiam interior, certo anni tempore, et adhibita cautione necessaria, sine magno multoque labore deglubi potuit, et scribendo aptari. Sed tum talis *libri* plagulae per trunci teretis ramosique rationem non poterant esse nec admodum altae, nec latae, ut adeo non nisi pauca in eis scribere possent; donec sollertis ingenii homines, ratione huiusmodi plagulas consuendi aut conglutinandi excogitata, aliis materiam suppeditarunt, in qua longioris argumenti res exararent. Quas plagulas ut ex tereti deglubere solebant ligno, seu trunco, ita quoque non potuere non facile comprehendere, eas una cum rebus ibi scriptis tum demum melius et certius conseruari posse, si circa idem illud, aut simile lignum volutas, et involucro tectas, in loco quodam sicco tutoque adseruandas curarent. Quin fieri potuit, ut postremam plagulae intimae oram e ligno non penitus decorticarent, sed in eo haerere sinerent; alteri vero et oppositae eiusdem orae plagulas, quotquot opus erat, adluerent adglutinantur, eoque modo docerent alios, quid facto opus esset, ut plagulas scriptas bene recteque conseruarent. Qua ex coniectura, si non prorsus futilis, absona et temeraria est, plane potest intelligi, qua via et ratione priscae aetatis homines ad volumina paranda peruenerint. Nimirum adipiscebantur, quo dixi modo, cylindrum, eundemque quasi naturalem: hic habebat umbilicos, siue cornua: verbo, res tantum non singulas, quae in volumine integro adfuisse memorantur. Nil ipsis, nisi ornatus adsciticius defuisse videtur. Qua in coniectura me magis etiam confirmat,

mat, quod de tabulis, e κασσιτέρᾳ, seu plumbo candido, factis, ab Aristomene, grauissimas ob causas, aenea urnula conditis, et in tellure defossis, Pausaniam memoriae prodidisse, supra iam narraui. Epaminondas enim, cui nocte antegressa, in somnio, vir grandis natu, cum infulis et reliquo antistitis ornatu adstiterat, cuique Epiteles, simili viso eadem nocte admonitus, urnulam in loco designato effossam, attulerat aperiundam, in hac manibus castis, piis ac religiosis aperta, reperit κασσίτερον ἐληλασμένον ἐς τὸ λεπτότατον· ἐπέλιπτο δὲ ὥσπερ τὰ βιβλία. ἐνταῦθα τῶν Μεγάλων Θεῶν ἐγγράπτο ἡ τελετή. Qua ex scriptoris Graeci narratione, quid effici cogique possit, quis est, qui non facillime peruideat? Primum memoratur stannum in tabulam vnā pluresve, easdemque tenuissimas, diductum: quod metallum haud dubie antelatum erat aeri propterea, quod hoc non aeque, ac stannum, in eiusmodi laminas diducere, et ad conuoluendum satis idoneum reddere, vsu didicerant. In illa illius lamiis exarata erat *Initiorum*, seu *mysteriorum certorum* formula: qualis haec fuerit, hic anquirere non attinet. Satis pro consilio nostro est, si eam stilo, vel alio instrumento acuto, massae huic molliori facilius, quam aeneae, iusculpi potuisse notamus. Vnde in hac virorum rei antiquae intelligentium coniectura, a rerum molliorum vsu ad duriorum tandem peruentum esse, si quid veri inest, vt inesse arbitror, probabile fit, tabulas istas paratas et scriptas esse, antequam ad aeneas progredierentur. Tandem ex hac historia, vel, si manis, fabula apparet, librorum siue voluminum conuoluendorum rationem eo iam tempore, si non vsitatam, certe quidem inchoatam esse: maxime quidem, si Aristomenes, necessitate coactus, tabulas ab interitu seruandas propterea conuoluerat, quod eas
εξαπα-

expansas aeneum, quod supra dixi, vasculum capere nequiret. Itaque ad volumina, quae proprie dicuntur, peruentum esse videtur. — Librorum quadratorum, quos vocant, alia est ratio: quippe quorum origo ex *διφθεράων*, siue caprinarum ouillarumque pellium vsu, multis repetenda creditur. De hoc supra dictum, et simul monitum est, priscos homines non nisi id pellium latus, quod pilis natura carebat, ad scribendum aptasse, alterum, pilis quasi consitum, non item. Igitur in vna tantummodo earum parte quidquam scribere poterant; et valde dubium est, vtrum eiusmodi pelles conuolui, et quod in eis scriptum erat, diu propagari et posteris tradi potuerit. Inuenere posthac homines ingeniosi viam atque media, pilos ex altera parte deglubendi, et hanc itidem scripturae capiendae aptandi. Quod quo tempore, quauē occasione tentatum sit, non liquido constat. Sunt, qui rei periculum factum existimant, quo tempore Attalus Pergami bibliothecam instruere adgressus, papyrum Aegyptiacam hoc consilio emendam nancisci non posset, per Ptolemaei, bibliothecam Alexandrinam condere, et libris, quoscumque et vndecunque adipisci poterat, comparandis aut describendis locupletare auentis, inuidiam et legem, qua eiusmodi papyrum exportare vetabat. Cuius penuriam, et inde natam caritatem, aiunt, permouisse aetatis illius homines, aliis sagaciores, vt non solum vtramque pellium partem mundare, et scripturae capiendae idoneam reddere, sed etiam pelles satis paratas in plagulas quadratas diffecare, in harum auersa fronte non minus, quam in aduersa scribere, scriptarum et iusto ordine collocatarum oram sinistram filis consuere inchoarent. In quo, si res vere, quo perhibent modo, accidit, librorum nostrorum originem deprehendimus. Verum sunt alii, qui membranae pariter

ac quadratorum librorum inuentum alii aetati, aliis hominibus tribuere malint. Quam litem recte veroque conuenienter dirimere non licet per testimoniorum fide dignorum defectum: hinc in ea cognoscenda vltra coniecturas, easdemque meras et inanes, reor progredi posse neminem. Quare ad locum, ab ERNESTIO τῷ πάλῳ copiose tractatum, et ad criticen magis, quam ad τὸ *Antiquum* pertinentem, nihil amplius adiiciam, etsi de codicibus, quos *rescriptos* appellare solent, horum caussa et aetate probabili, detrimento etiam litteris optimis per eos illato, varia non adeo vulgaria, quae dicere possim, habeam. Fieri potest, vt alio et loco, et tempore, a me exponantur.

EXCURSVS X

AD PART. II. CAP. II

DE INSCRIPTIONIBVS *).

Excurfu antegresso monui, priscos homines ad saxa et marmora descendisse, si qua monimenta rerum, ad posteritatem pertinentium, in locis publicis collocanda erant ita, vt aeris, pluuiæ, ventorum, tempestatum aliarum vis et impetus eis facile obeſſe poſſent. Neque tamen exiſtimandum eſt, eiſusmodi ſaxa vel marmora, vt primum hoc conſilio uſurpari ſunt coepta, ingenioſe affabreque caſa eſſe, et litteris inciſis, id, cuius memoriam propagare debebant, lectores docuiſſe. Sumebant potius principio communes et deformes, quos offendebant, lapides, et horum vel vnum, vel plures, erigebant, aut componebant ita, vt monimenti vim et naturam haberent (Gen. XXVIII. 18. ſſ; XXXI. 45; Ios. IIII. 8. 9. 20. ſſ; XXII. 10. 26. ſſ; XXIII. 26. f.). Populi poſthac cultiores et inſtrumentis neceſſariis inſtructi, e ſaxis rudibus, cippos, columnas, pilas, pyramides, obeliſcos, aras, cet. cadere inchoarunt, ac locis ſatis conuenientibus, vt, vel ſine titulis inciſis, monimentorum loco eſſent, collocarunt. Inuenta tandem ſcri-

*) Hoc de loco varia ſatis exquisita, et nequaquam vulgaria, ſive tralaticia, expoſuit Juvenel de Carlencaſ in libro gallice ſcripto: *Eſſais ſur l'hiſtoire des Belles Lettres, des Scien-*

ces, et des Arts. Tom. 2. p. 101. ſſ. quæ cum iis, quæ hic traduntur, recte et vtiliter comparare poteſt lector prudens, et plura diſcendi cupidus.

scribendi via et ratione, figuris vel litteris incisis tum
causas, tum consilium huiusmodi saxa collocandi,
exposuere. Queni morem tantum abest, ut ex Sethi
instituto consilioque deriuandum existimem, ut potius
ea, quae Iosephus de duabus patriarchae, quem dixi,
columnis memorauit (Antiq. Iud. l. I. c. 2. f. 3. p. 11.
vol. I. opp. ed. Havercamp.), non nisi meris fabulis
Iudaicis accensenda contendam. Interim ille perue-
tustus est, si quidem auctoribus priscis fides habenda.
Nam Sesostris, rex Aegyptius, per regiones omnes,
quarum populos subegerat, collocasse narratur (He-
rodot. l. II. sect. 102. f. p. 150) *σῆλας*, siue cippos,
in eisque, qui manu strenui, et libertatis amantes
fortiter pugnassent, iusta laude cohonestasse; qui ti-
midi et inbelles fuissent, incisis muliebribus genitali-
bus infamasse. Quin nonnullos huius generis cippos
sepe vidisse testatur Herodotus (l. c. sect. 106. p. 151):
qui alio loco (l. VIII. sect. 30. extr. p. 525) Xerxem,
Graecis bellum illaturum, venisse memorat ad confi-
nia Phrygum ac Lydorum, ubi cippus, a Croeso de-
fixus atque erectus litteris indicasset utriusque populi
fines. Quid? quod hic mos alios quoque populos
fere barbaros haud fugit, auctore quidem Plinio, qui
in Arabiae insulis, Isura, Rhinnea, et proxima,
cuius nomen haud expressit, exstare ait scriptas stelas
(*σῆλας*) lapideas, litteris incognitis (H. N. l. VI. c. 28.
p. 337. vol. I. opp.): quod idem memorat de Aethio-
piae insulis, ultra Isidis portus sitis, iisque interiori-
bus; in quarum altera itidem stelas lapideas litteris
ignotis esse testatur (l. c. p. 342). Sed ignoti horum
cipporum tituli nos minus tangunt, quam notiores
eorum populorum, quorum res gestas indagare et
cognoscere, nostra magis interest. Itaque ad horum
instituta progrediamur. Thucydides (Hist. l. V.
sect. 47. extr. p. 347) foedere inter plures Graeciae

populos inito, simul constitutum esse perhibet, ut foederum, et iurisiurandi, et societatis pacta in lapideo cippo inscriberent: Athenienses quidem, in arce; Argivi, in foro, in Apollinis templo; Mantinei, in Iouis templo, in foro: quin aeneum quoque cippum, communi sumtu factum, statuerent Olympiae, quem sese adhuc reperisse testatur Pausanias (Eliac. I. l. V. c. 12. extr. p. 407). Similes *σήλας* Athenis collocatas fuisse memoriae prodidit Aelianus (V. H. l. VI. c. 1.) *πρὸς τῇ βασιλείᾳ σκαῖ, τὰ τῶν μετρώσεων ὑπεμνήματα ἐχέσας*, elocationum monimenta continententes. Sed quid pluribus opus est auctorum veterum testimoniis, cum non solum tot titulorum, siue inscriptionum, *συγτάγματα*, sed etiam lapides ipsi cum maxime superstites, quasi loquantur, et legum, decretorum, foederum, aliorum, verba ipsa suppeditent, adeoque viris rerum antiquarum amantibus, nomine plus vno prodesse possint ac soleant? Immortalis auctor, librorum, quibus huiusmodi tituli continentur, indicem satis copiosum dedit (Cap. hui. §. 4. 5. 6); quem compluribus aliis, post priorem libelli editionem vulgatis, adaugere possum, si libris, quotquot sciam, et ipse habeam, ambitiose recensendis, gloriolam quandam aucupari velim. Quare, his omiſſis, ad alia progredi placet. Nimirum Aegyptii, postquam lapides ad rerum monimenta usurpare coeperant, Basalten et Graniten potissimum legerunt, et incredibili immensoque prorsus labore et patientia lapides tam dueros consilio suo aptarunt. Ex eis caesi sunt obelisci et columnae plures, qui Romae adhuc reperiuntur (v. Christ. l. c. p. 74). Animalium figurae et litterae, si quidem tales sint, in earum singulis incisae, vel sculptae sunt. Vnde profecto mirum est, quod de alio labore Aegyptiaco, e marmore, aliove lapide candido, facto, et figuras hieroglyphicas,

phicas, easque caelatas sistente, legere memini in commentatione Gallica *), quam Guattanius diuulgandam non male censuit (in Monumenti Antichi inediti, ovvero Notizie sulle Antichità e belle Arti per il Febbraio e Marzo dell' anno 1786, p. 9. ff.). De hieroglyphorum illorum significatione nihil dico. Quamquam enim Caylus Illustrissimus, et complures ipsius populares eruditi, in ea indaganda et exponenda plurimum operae et studii posuere, nec progressuum nihil hac in re fecisse sibi videntur: ego tamen in ea sum haeresi, quae viros illos ingeniosissimos credit nihildum effecisse, nosque aenigmata isthaec hodie aequè parum, ac quondam, perspicere. Et haud scio, an operae pretium facturus sit, qui scripturam adeo occultam rectè veroque conuenienter extricatam et illustratam euulget. Graeci et Romani quae lapidum genera principio legerint ad cippos, aras, bases et monumenta alia, priusquam litteras in eis incidere coeperant, non constat, nec indagare attinet. Hoc enim vel explorato scire, neque ad rerum olim gestarum, vel institutarum, neque ad τῆς *Antique* cognitionem conducit. Intellecto posthac, res litteris perscriptas, et in similibus monumentis quasi proditas, verius et certius, quam per v'sitata monumenta litteris carentia, ad posteritatem esse peruenturas: coeperunt si non vtrique, certe quidem Graeci, res commemorandas tabellis aeneis inscalpere, hasque eiusmodi

O 3

cippo,

*) Memoire (de M. le Duc de Chaulnes) sur la véritable entrée du Monument Egyptien, qui se trouve à quatre lieues du Caire, auprès de Saccara, et qui a été consacré par la superstition à la sepulture

des Animaux adorés pendant leur vie: MONUMENT DONT TOUS LES AUTEURS, QUI ONT VOYAGÉ EN EGYPTÉ, ONT PARLÉ, QVOIQV' AUCUN NE L'AIT CONNU.

cippo, arae, cet. affigere. Cuiusmodi exempla quaedam supra iam indicata sunt; plura apud Pausaniam reperiuntur. Id quod Etrusci imitati videntur eo, quod litteras ex aere fusas, aliaue ratione paratas, in rebus, quas monumentorum loco volebant esse, infingerent, ac veluti clauos impingerent ita, ut reapse titulum conficerent. Cuius rei documento esse potest augusta illa in Vaticano ilex, e cuius titulo, aereis, litteris Etruscis, arborem, iam ante Romam conditam, religione dignam fuisse, demonstrat Plinius (H. N. l. XVI. c. 44. p. 40. vol. II. opp.). Hanc Etruscum titulos exprimendi viam et rationem vel diu post sequuti sunt ii, quibus tam theatri Herculanensis, quam templi a Nemausiensibus in C. et L. Caesarum, principum iuuentutis *), honorem aedificati, inscriptiones parare, iustoque loco collocare, mandatum fuerat. Vtriusque litteras ex aere fusas, et in aliqua aedificii fronte impactas, ferruininandoque firmatas fuisse non ignorat, qui commentarios super utroque scriptos perlegit. Prioris tituli, eiusdemque nec descripti ante, nec vna cum aedificii fronte, ut par erat, designati, litteras qui summa vi e muro effringi iussisset, illasque temere in fiscinam proiectas, prorsus confu-

*) Est in Albani, Patris purpurati Eminentissimi, villa, rerum antiquitus factarum locupletissima, statua, heroum more nuda, et tantum non *ισόμετρος* quae, quoniam simillima est geminae in Museo Florentino adseruatae, et, Gorio iudice, C. Caesarem, Agrippae et Iuliae filium primogenitum sistenti, hac de causa existimatur hu-

ius ipsius C. Caesaris, Iuuentutis principis, simulacrum esse. Eam pictura lineari expressam diulgauit Guattanius in Notizie sulle antichità e belle Arti di Roma, per il Febbraro dell' anno 1786. Tab. II. p. XVI. Hac in coniectura si quid veri inest, simulacrum isthoc prorsus singulare vocari oportet.

confusas et perturbatas, ipsi Sicularum, et posthac Hispanorum regi monstrare, ac veluti rem egregie gestam iactare potuerit, memoravit Winkelmannus (Sendschreiben von den Herculanischen Entdeckungen, S. 19): posteriorem titulum credibile est, mediis iam, quae vocantur, saeculis per homines barbaros, et litterarum rudes, non sine violentia effractum esse, eiusque litteras aeneas ad usus qualescunque alios adhibitas. Hinc per longum tempus non nisi foramina, quibus earum cuspides impactae, et plumbo liquefacto infixae fuerant, in vna aedificii quadrati fronte conspiciebantur, nec quisquam, num quid ex eis effici cogique posset, ne hariolando quidem, suspicatus est. Tandem vero Seguierius, Franco-gallus non minus eruditus et celebris, quam ingeniosus et laboris patiens, incredibili adhibito studio, et singulari animi sagacitate, ex hisce foraminibus, per lineas diversas iunctis, coniectura assequutus est, quae singulis impactae fuissent litterae, et quem titulum effecissent. Qua via et ratione in difficili hoc negotio ingeniose exsequendo versatus sit, ipse exposuit libello singulari, lectu dignissimo (Dissertation sur l'ancienne inscription de la maison carrée de Nismes, par M. Seguier, 1776). Qui vir ingeniosus quum vel sine litteris, ex meris ipsarum olim infixarum foraminibus, coniectura felici et perquam verisimili, titulum vetustum effecerit: ecquis est, qui non peruideat, fieri potuisse, ut vnus alterue Neapolitanus eruditus, simulque ingeniosus et laboris patiens, si aeneas, quas dixi, litteras, temere et inconsiderate effractas proiectasque, ad foramina adhuc conspicienda prudenter applicare, et huc, illuc, transferre voluisset, donec ipsarum cuspides singulis foraminibus et spatii aptae essent, ipsaeque simul sensum suppeditarent probabilem, ut, inquam, eiusmodi vir ingeniosus

priscum tandem demum titulum, ratione verisimillima efficeret, eoque Winkelmanni querelam satis vehementem aequae, ac iustam, redderet irritam? Sed haec ὡς ἐν παρῶν et ad locum, vnde digressa est, mea reuertatur oratio. Nimirum Graeci, et horum imitatores, Romani, inchoarunt tandem in ipsis cippis, columnis, pilis, aris, cet. institutorum, legum, foederum, rerum memorandarum verba incidere, atque hac via et ratione posteris quasi tradere. Quo consilio non poterant non adhibere lapides candidos, ne diuersi et discrepantes aliorum colores legentibus impedimento forent. Ac principio quidem, dum Romana aequae, ac Graecae ciuitates facultatum et diuitiarum inopia laborabant, haud dubie lapides domesticos et facile adipiscendos sumserunt: Graeci forsitan eum, quem ipsos λίθον πάριον vocasse, supra diximus; Romani saxum id, quod hodie *Peperino* vocant, et ex quo ipsa columna rostrata, siue Quiliana, confecta memoratur. Verum vtriusque populi diuitiis insigniter auctis et quasi adfluentibus, marmora candida et alabastriten legerunt, et in tabellas, ex eis sectas politasque, res memorandas incidi curarunt. Quod demonstrant tot tituli vetusti, in huiusmodi lapidibus adhuc legendi, ut rerum similium non possit non prorsus ignarus esse, qui, quod dixi, negare, vel addubitare audeat. Tandem manus artificum ingeniosorum, et pulcri venustique sensu tactorum, hos ipsos cippos, bases, aras, cet. pedetentim legibus architectonicis conuenienter caedere, summo studio elaborare, variisque rerum diuersarum figuris quam elegantissime atque ingeniosissime exornare coeperunt. Id quod, qui Boissardi Antiquitates, Monumenta Matthaciana, Museum Capitolinum, Museum Pio-Clementinum, libros huius generis alios, non nisi leuiter attigit et inspexit, latere potest neminem. Verum

rum

rum praeter huiusmodi cippos, bases, aras, columnas, cet. venustate sua oculos suauiter ferientes, titulisque incisís commendabiles perutilesque, pararunt bases alias, non minus eleganter affabreque factas, in quibus Augustorum, Augustarum, philosophorum, oratorum, aliorum virorum principum protomas potissimum collocarent. Quae quoniam scripturam prae se ferunt nullam, non raro ex laspide, aliove plurium colorum lapide, ut caesae quondam sunt, ita hodieque caedi assolent: quod testantur omnes, quibus contigit, ut Romae aliisque Italiae locis thesauros, in quibus eiusmodi deliciae adseruantur, spectare recteque considerare possent. Quibus breuiter strictiusque expositis, non nisi hoc vnum arbitror adiiciendum, optabile mihi videri, ut Iosephus Carcanius, Paschalis Celeberr. filius perquam eruditus, quod animo meditatur et molitur, consilium titulos, quotquot exstant, omnes colligendi et diuulgandi, feliciori successu, quam Muratorius, Donatus, alii, exsequatur; eoque facto, vir quispiam alius eruditus, improbique laboris patiens, Spanhemiano simile opus de usu et praestantia titularum veterum, adgredi; patrique eruditione et studio conficere ne grauetur. Huiusmodi liber recte, prudenterque descriptus et elaboratus quantum vtilitatis vniuersae rei litterariae allaturus foret, dici vix potest.

EXCVRSVS XI

AD PART. II. CAP. III

D E

DIPLOMATIBVS.

Locus de Diplomatribus per se quidem longe vtilissimus est, et ad historiam recte et prudenter indagandam, addiscendam, exponendam, maxime necessarius. Vnde vir quisque eruditus, qui aut tabulariis virorum principum, vel ciuitatum singularium praefectus est, aut alios historiam docere iussus, locum, de quo quaeritur, quam accuratissime atque studiosissime exploret, necesse est, vt diplomata vera a falsis, genuina a suppositiciis, vetustiora a recentioribus, recte et vere discernere, verum cuique pretium statuere, in causis et litibus cognoscendis atque dirimendis prudenter versari, iustamque et ab omni partium studio alienam sententiam ex iis efficere et concludere possit. Huiusmodi cognitio, non nisi diuturno rerum vsu adipiscenda, quam late pateat, et quantum momenti ad res causasque ipsorum regum, principum, rerumpublicarum grauissimas habere soleat, norunt omnes, qui rerum vel nostra aetate gestarum non prorsus expertes sunt et ignari. Itaque omni laude et commendatione dignissimum est studium eorum, qui in litterarum, quas vocant, vniuersitatibus hanc disciplinam recte, et vt par est, aut aliis quasi instillando tradunt, aut ipsi diplomata conqui-
rendo, comparando, et super singulis meditando, cum commentariis promulgant. Namque hi, tali
via

via et ratione condocerentur, et satis exercitati, non solum in historia persequenda rectius et prudentius versabuntur, sed etiam ciuitatibus, siqua controuersia super re simili nascatur, officium atque vtilitatem longe maximam praestabunt. Quamuis autem disciplinam diplomaticam plurimi, vt par est, faciam, et a litterarum optimarum studiosis non labris primoribus gustatam, sed quasi exhaustam velim: tamen satis mirari nequeo, qui et CHRISTIVS, et ERNESTIVS, VV. CC. eam ad archaeologiam litterariam trahere, et in libellis, quisque suo, de ea non nihil scribere potuerit. Credo, viros incomparabiles aliquid sequutos: eius in primis fructum latissime patentem, et non solum ad diplomata et historiam, sed etiam ad Codd. MSCC. quodammodo pertinentem, ita vt horum aetatem et praestantiam coniectura satis probabili assequi possimus. Interim quum ea neque ad antiquitates Gr. et Rom. intelligendas, neque ad *re Antiqui* naturam et rationem videndam insigniter proffit; copiosius de ea disputare non placet, sed libros tantum nonnullos indicare, quos, qui animum ad hanc disciplinam applicare constituit, non sine fructu eximio versaturum esse, opinor. Vnus conducit ad illius rationem, naturam et leges peruidendas: nimirum, *Artis diplomaticae primae lineae. In usum auditorum duxit Ier. Iac. Oberlinus. Argentorati 1788.* Quem Viri Celeberr. et eruditissimi libellum perexiguum quam maxime commendabilem reddit *Mantissa Observationum Miscellanearum, et Index auctorum* copiosissimus. Duo alii non parum vtilitatis adferre possunt ad veram diplomatum aetatem probabiliter discernendam et diiudicandam: nimirum *Astle's Essay on the Origin and Progress of Writing and Printing.* Londini 1784. forma 4. vna cum 33. tabb. aeneis; et *Io. Chrysostomi Trombellii* libellus, lingua Italica scriptus

scriptus et inscriptus: *Arte di conoscere l'età de' Codici latini ed italiani*, quem in primis commendarunt *l'Efemeridi letterarie di Roma*, per l'anno 1788 No. XXV. p. 199.

EXCURSVS XII

AD PART. II. CAP. IIII

DE RENVMARIA.

Quemadmodum mercaturae facilius, rectius et quaestuosius faciendae studium si non reapse peperit scribendi institutum, magnam certe quidem vim habuit ad id perficiendum, et cum hominibus, eius adhuc ignaris, et quibuscum negotia contrahenda erant, communicandum magisque propagandum: ita hoc idem credibile est, varias ob causas, et maioris potissimum commoditatis gratia, pecuniae cudendae viam et rationem suasisse; cuius inuenti non minus, quam omnium reliquarum artium primordia, nec ingenium et intelligentiam singularem, nec manum satis artificem et exercitatum, prae se ferre potuisse, nemo non intelligat, necesse est. Donec enim res aliqua peragebatur inter vnus loci et agri ciues, aut ciuitatum finitimarum incolas, non opus fuit emtione, venditione, quae proprie dicitur, sed permutatione tantum rerum, quibus alter abundabat, alter indigebat. Quae haud dubie prima fuit via et ratio, negotium quodpiam contrahendi, et res aut superfluas quasi exportandi, aut ad victum cultumque necessarias ac deficientes alibi comparandi. Huiusmodi rerum

rerum perinutatarum exemplum apud Spartanos narrat Pausanias (Lacon. f. l. III. c. 12. p. 235. ed. Kühn.), apud Germanos Tacitus (de Mor. Germ. c. 5.), de Indis, idem Pausanias (l. c.) qui haec simul memoriae prodidit: οἱ δὲ ἐς τὴν Ἰνδικὴν ἐσπλέοντες, φορτίων φασὶν Ἑλληνικῶν τὰς Ἰνδοὺς ἀγώγιμα ἄλλα ἀνταλλάσσεσθαι, νόμισμα δὲ οὐκ ἐπίσασθαι, καὶ ταῦτα χρυσοῦ τε ἀφθόγου καὶ χαλκοῦ παρόντος σφίσι. Quem ad locum pertinent, quae Otho Sperlingius (Dissert. de nummis non cufis tam veterum, quam recentiorum cap. 27. p. 174. it. c. 37. p. 258.) et Io. Georg. Wachterus (Archaeolog. nummariae, cap. I. et II. p. 3. 6.) de eiusmodi mercibus inuicem permutatis, disputarunt. Vnde Spartae Βοώνητα vocabatur Polydori, regis mortui, domus, quae bobus, pretii loco datis, vendita fuerat: alibi αἰλώνητα dicebantur mancipia, quae sale permutabantur apud Thraces. At enim vero huiusmodi rerum quasi venalium permutatio difficilior fieri, simulac superfluae alterutrius res, vel loco moueri, exportarique ex hoc loco in alterum non poterant, vt, aedes, agri, cet. vel exportatae, in itinere diuturno, siue terrestre esset, siue maritimum, facile corrumpebantur, adeoque emtores non offendebant cupidos, sed perquam difficiles ac morosos, qui res suas sibi seruare, quam venditoris vitiosas et deprauatas sumere malebant. Simile mercaturae vtiliter fructuoseque faciendae impedimentum vt de medio tolleretur, breui post diluuium Noachiticum coepere homines metalla tam nobiliora, vt, aurum, argentum, quam ignobiliora, vt, aes, ferrum, cet. in mercatura facienda adhibere, et cum huiusmodi metallis, constituto singulorum pondere, magnitudine, valore, res suas superfluas, nec necessarias permutare, vel hac ratione vendere (v. Sperling. l. c. c. 2. p. 13. et Wach-

Wachter. ib. c. III. p. 18. ff.). Huius instituti auctores vnde metalla, nobiliora potissimum, initio acceperint, et cur ab antiquissimis iam temporibus pretium eminens eis tribuerint emtores non minus, quam venditores, non est, cur hoc tempore curiosius indagemus, indagatum exponamus. Id reapse accidisse, testantur scriptores et sacri, et profani (v. Herodot. l. IV. sect. 196). Verum metalla isthaec, principio quidem, fuere non nisi globuli, vel obeli, vel taleae, vel laminae lamellaeue, malleo percussae, attenuatae et in particulas maiores, minores, sectae, nec signis, symbolis, vel impressis rerum qualiumcunque figuris signatae. Erant adeoque numi *ἀσημοι*, vel eiusmodi *νομίσματα*, quae in contrahendo quocunque negotio appendi oportebat. Id demonstrat Sperlingius (l. c. p. 17.), qui Aristotelis, de numo, eiusque initiis loquentis, verba haec adfert: *ὅτι τὸ μὲν πρῶτον ἀπλῶς ὀρίσθ' ἐν μεγέθει καὶ σάθμῳ*, i. e. primo quidem omnem numismatis valorem, eius magnitudine et pondere definitum esse. Quod tuetur etiam Wachterus (l. c. c. 3. p. 18. et in primis p. 26. f.). Interim ad credendum facile est, homines emendi cupidos, in eiusmodi globulis, obelis vel lamellis, nota qualicunque singulorum pondus et pretium significasse, vt, vel antequam appenderentur, ipsi eorum valorem nossent. Cuiusmodi notae, vel signa, vt ex libero cuiusque mercatoris seu foeneratoris arbitrio quasi emanabant, publica vero ciuitatis vel magistratuum auctoritate carebant; ita pecuniam propriam veramque nullo modo efficere, nec numi, simili hominum priuatorum nota signati, iure quodam suo *ἐπίσημοι* vocari potuerunt. Atque in eiusmodi globulis lamellisue, si qui superessent, veterinae simplicitatis pecuniam, quam *penfilem* vulgo, sed minus latine, vocant, cerneremus. Cuius
inopiam

inopiam et interitum non est, quod vehementer deploremus: quoniam, si a metalli, nobis satis cogniti, natura discedas, nulla nec intelligentia, nec arte singulari et exquisita, sese probare posset. Eius rationem perquam rudem et simplicem videre licet in numis, apud Sinenses, Abessinos et Iapanenses hodieque usurpari fuetis: de quibus, quantum satis esse potest, disputavit Sperlingius, quem saepe iam diximus (l. c. p. 267. ff.). Postremorum tamen numos, nuperrime diligentius et curatius descriptos, tabulisque aeneis incisos, quasi coram intueri ac considerare possumus in singulari commentario, super eis scripto, quem debemus Carolo Petro Thunberg, Sueciae literatae ornameto eximio, qui istum lingua vernacula expressum, Regiae Academiae Scientiarum Holmienfis sociis celeberrimis A. 1779. recitavit: quem inclyta haec Virorum eruditissimorum societas, propter insignem rei, quam dicendo persequitur, novitatem vtilitatemque, eo ipso anno, typis describendum curavit, quemque, ex Suecico idiomate Germanice conuersum, A. 1784. Stendaliae in lucem publicam exire iussit I. T. Pyl, M. D. Celeberr. atque Experientis. Quos verbis planis ac perspicuis descripsit numos Iapanensium Thunbergius V. Celeberr. eos octo tabulae aeneae, in quas ipsorum figurae sunt incisae, ob lectorum oculos ponunt ita, ut non solum eorum rationem et simplicitatem, sed etiam omnis omnino veterrimae pecuniae naturam ex iis suspicari possis. Figurarum enim informium lineae, in ipsis conspiciundae, siue stilo acuto insculptae sint, siue malleo cusae, produnt ingenium tam sterile, et manum adeo rudem, ut initia artis numariae, cuiuscunque demum hominis aut populi sit, in his plane pervideas. Quemadmodum enim artificii omnino omnis primordia, et quasi effecta, plane simplicia fuerunt,

omnis.

omnisque elegantiae et venustatis expertia, quod tum
 horum reliquiae superflites, tum auctorum priscorum
 testimonia latis comprobant: ita numariae quoque
 artis initia non possunt non prorsus rudia et inepta
 exstitisse, ab omni elegantia et veneribus longe remo-
 tissima, adeoque penitus caruisse intelligentia et per-
 fectione ea, quam in compluribus Graecorum numis
 obseruamus et demiramur. Interim Iapanenses hu-
 iusmodi numos, quamuis imperfectos et rudes, ho-
 die non minus, quam antiquitus, in rebus vendendis,
 emendis, nominibus soluendis, vsurpare testatur
 Thunbergius Celeberr. Ea autem, quam dixi, quam-
 que in numorum non ita pridem vulgatorum figuris
 spectamus, metallorum globulos, obelos, lamellas
 et taleas, qualicunque vel ponderis, vel valoris,
 vel denique puritatis nota signandi consuetudo, a pri-
 uatis inchoata hominibus, haud dubie a pluribus pe-
 detentim adoptata est: eademque apud alios diutius
 seruata et continuata, apud alios citius neglecta, et
 intermissa, opportunitatem suppeditasse videtur, me-
 talli nobilioris particulas signo aliquo, auctoritate pu-
 blica impresso notandi, eodemque singularum γησιό-
 τητα, pondus, et verum valorem publice testificandi.
 Quo fieri coepto, ad pecuniam, quae proprie dicitur,
 tandem est peruentum. Huius cudendae et auctori-
 tate publica quasi muniendae, qui populus, vel rex,
 aliusue homo opibus et auctoritate pollens, princeps
 auctor et suavor exstiterit, nondum liquido constat:
 quamuis Graecorum scriptorum non pauci *Phidonem*,
Argium, rem si non reapse fecisse, certe quidem
 suasisse, perhibeant. Aeliano enim auctore, quem
 ERNESTI ὁ μακαρίτης nominauit, populus Aegi-
 neticus omnium primus initium fecit numorum fe-
 ciendorum: nam, καὶ πρῶτοι, inquit, νόμισμα
 ἐκόψαντο, sc. Ἀργηῆται, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐκλήθη
 νόμι-

νόμισμα Ἀργινᾶϊον. Et habebant profecto, causam longe grauissimam, cur id facerent. Ipsi enim, insulae prorsus sterilis infructuosaeque cultores, vt nanciscerentur, vnde viuerent, nauigationi et mercaturae non poterant non dare operam, et necessaria vitae tuendae praesidia, ab aliis populis petenda, in patriam importare. Quae quum mercium aliarum, quas habebant nullas, permutatione adipisci haud possent, sed singula metallo nobiliori, argento potissimum, cuius venas longe ditissimas occultabat insula, comparare deberent: dura sane necessitas eos iam adducere potuit (v. Aristotel. de Rep. l. I. c. 6. cuius verba, latine versa, dedit Wachter. l. c. p. 28. vna cum loco alio Paulli ICTi, L. I. §. de contrah. enipt.), vt argenteos globulos, obelos, lamiellas, aliasque particulas minores, κέρματα vel κόμματα, signo quodam, auctoritate publica impresso, notarent, eoque illis publicam quasi fidem conciliarent. Sed sunt scriptores, quod iam dixi, complures Graeci, vetustiores aequae ac recentiores, qui *Phidonem Argium* scribant, numos omnium primos percussisse. Inuentum, de quo quaeritur, ei attribuit Marmor Arundelianum, seu Oxoniense, quod alii Smyrnaeum, alii Parium vocant, cuius versu 45. et sequenti (p. m. 158.) memoratum exstat

ΑΦΟΤΦ . . ΔΩΝΟΑΡΓΕΙΟΣΕΔΗΜΕΤΣ . . ΝΕ . . . . .
ΕΣΚΕΤΑΣΕΚΑΙΝΟΜΙΣΜΑΑΡΓΤΡΟΤΝΕΝΑΙΓΙΝΗΙΕΠΟΙΗΣΕΝ

κ. τ. λ.

Quae verba, in commentario subiecto, partim suppleri, partim legi iubentur hoc modo: ἀφ' οὗ Φείδων ὁ Ἀργεῖος ἐδημοσίευσεν ἐν Ἀργεῖ, καὶ μέτρα καὶ σάγμα ἐσκέυασε, καὶ νόμισμα ἀργυρεῶν ἐν Ἀργίῃ ἐποίησεν, κ. τ. λ. Haec in marmor, vetustate sua venerandum: cui adslipulatur Strabo (Geogr. l. VIII.

p. 549. ed. Almeloveen) qui — — Φεΐδωνα τὸν Ἀργεῖον, αἰτ, δέκατον μὲν — — δυνάμει δ' ὑπερβεβλη-
 μένον τῆς κατ' αὐτὸν — — καὶ μέγιστα ἐξεύρε, τὰ
 Φεΐδωνεα καλέμενα, καὶ σαθμῆς, καὶ νομίσμα
 κεχαραγμένον τό, τε ἄλλο, καὶ τὸ ἀργυρεῖον, κ.
 τ. λ. Idem confirmat quoque Ephori testimonium,
 quod Graecus, quem dixi, geographus ab interitu
 quasi servavit (Geogr. I. VIII. p. 577): ΕΦΟΡΟΣ δὲ ἐν
 Ἀργίῃ ἀργυρεὸν πρῶτον κοπήναι φησὶν ὑπὸ Φεΐδωνος.
 Ἐμπορεῖον γὰρ γενέσθαι διὰ τὴν λυπρότητα τῆς
 χώρας, τῶν ἀνθρώπων θαλατταργούντων ἐμπορι-
 κῶς. Neque aduerfatur Iul. Pollux, nisi quod plures
 huius inuenti auctores simul recenset (Onomast.
 I. VIII. cap. 6. segm. 83. p. 1062.) εἴτε Φεΐδων
 πρῶτος ὁ Ἀργεῖος ἐγραψε νόμισμα, εἴτε Δημοδίκη ἡ
 Κυμαία συνοικήσασα Μίδα τῷ Φρυγί, — — εἴτε
 Ἀθηναίους Εριχθόνιος, καὶ Λυκος, εἴτε Λυδοὶ κατὰ
 φησι Ξενοφάνης, εἴτε Νάξιοι, κατὰ τὴν Ἀγλασθέ-
 νους δόξαν. Locum hunc transcripsimus ita, vt
 Hemsterhuis ὁ πᾶν eum emendauit, cuius notae
 simul legendae sunt. Quod Xenophanes Lydis attri-
 buisse hoc loco dicitur, id Herodotum quoque, sed
 valde dubitanter, fecisse constat: qui (lib. I. sect. 94.
 p. 48. ed. Wesseling.) πρῶτοι δὲ ἀνθρώπων, inquit,
 τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, νόμισμα χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ
 κοψάμενοι ἐχρήσαντο. Tandem marimoris, quod
 dixi, Strabonis, aliorum scriptorum sententiae, se-
 cundum Phidonem dictae, subscribit etiam Eustathius
 in Commentar. ad Ιλ. B. cuius verba, a Scheffero ad
 Aeliani locum, a b. A. indicatum, iamdudum prolata
 transcribere nolumus, hoc vno obseruato, quod an-
 tistes Thessalonicensis, qui alio dixit loco: ἐκόπη — —
 ἀργύριον πρῶτον ὑπὸ Φεΐδίου κ. τ. λ. alio scripserit:
 ἐπειδὴ Φεΐδων, Ἀργεῖων βασιλεὺς — — πρῶτος
 ἐκοψε χρυσοῦν νόμισμα. Vocabulum Φεΐδίου in
 mendo

mendo cubare, necesse est: Phidias enim nuspiam memoratur numos percussisse. Hoc idem Schefferus, eodem loco, contendit affirmari a Pindari scholiaste antiquo: minus vere, si quidem ipsa, ad quae respicit, verba offendere mihi contigit: namque ad Olymp. od. XIII. p. m. 112. reperio haec: *Φησὶ δὲ ταῦτα, ἡμῖν ποτα, ἐπειδὴ Φεῖδων τις Κορινθίος ἀνὴρ εὖρε μέτρα καὶ σάθμια. καὶ ἄλλα πολλὰ λέγονται εὐρηκέναι οἱ Κορινθιοί*: ac breui post, p. 113. memorato complurium inuentorum numero, subiungitur: *διὰ γὰρ δὲ ἵππειά αὐτὰ ἔπεν; ὅτι Φεῖδων ὁ πρῶτος κόψας Κορινθίοις τὸ μέτρον, Ἀργεῖος ἦν· τὸ δὲ Ἀργεῖος, ἵππειον λέγουσιν οἱ ποιηταί, κ. τ. λ.* Quibus in verbis equidem nihil argumenti video, quod Phidonein pecuniae, auctoritate publica signatae, auctorem et suasorem fuisse demonstret. Sed haec urgere, et ad viuum refecare non placet: sunt enim verba scriptoris recentioris, quem vel ipsum, vel librarium in eis describendis, lapsum esse credibile est. Rei cardo, quod aiunt, in eo potissimum vertitur, quo pacto sententia Aeliani, nonnihil diuersa a narratione tum Strabonis, vel potius Ephori, tum auctoris ἀνατύμου, cui marmoris scriptura debetur, inter sese conciliari queat: siquidem ille Aeginetas ait primos fuisse, a quibus numi sint cusi; hi vero Phidonem perhibent, praeter inuenta et sancita mensurae et ponderis genera, primum numum argenteum in Aegina percussisse. Phidon, si Aeginensium rex fuisset, iure quodam suo, tam mensurarum et ponderum, quam pecuniae publice signandae leges in ipsorum ciuitate ferre ac perferre potuisset; eoque facto, recte et vere Aeginetae non minus omnium primi numos argenteos, Phidonis scilicet iussu, quam Phidon primus νόμισμα ἀργυρεῶν in Aegina, per Aeginetas nimirum sibi obtemperantes, feruisse diceretur. Verum quum

hic Argiuorum rex esset, eorum non item, qui fieri potuit, ut in ciuitate peregrina, libera, suoque imperio haud subiecta, de mensurae, ponderum et numorum ratione ac conditione leges sanciret, eiusque ciuibus has obseruandas quasi obtruderet? Haec discrepantia, opinor, non inepte tolli, vel conciliari potest ab eo, qui insulanos, de quibus quaeritur, meminit solum sterile, lapidosum, infructuosumque habitasse, et commeatum, ad vitam tuendam necessarium, fere omnem, aliis in prouinciis conquirere, argento suo, telluris e venis effosso, coemere, et domum subuehere debuisse. Quem si non omnem, maximam tamen illius partem, ex oppidis et agris, ad Phidonis quidem regnum Argium pertinentibus, sed sibi quam proximis, petere consueverant Aeginetae; Argiuorum rex, quem diximus, opibus praepotens, ideoque iusto imperiosior, quem Herodotus (l. VI. sect. 127. p. m. 427.) scribit ὑβρίσαι μέγιστα δὴ Ελλήνων ἀπάντων, i. e. longe omnium Graecorum insolentissimum fuisse, et Pausanias (l. VI. cap. 22. p. m. 509.) τυράννων τῶν ἐν Ἑλλάσι μάλιστα ὑβρίσαι, testatur: hic, inquam, rex, talis quum esset, animum facile inducere potuit, ut populo finitimo, suisque e prouinciis maxime necessaria victus cultusque praesidia petere sueto, de mensurae, ponderum et numorum ratione ac conditione quasi leges quasdam praescriberet, easdemque in emitione, venditione, ac negotio qualicunque cum ciuibus suis contrahendo, migrare vetaret, ac, si refragari vellent, eos aditu et commercio cum suis prorsus excluderet. Cuiusmodi legi, siue aequa esset, siue iniqua, si Aeginenses obtemperandum esse cernebant, metu, ne ab omni cum eius ciuibus commercio exclusi, annonaeque inopia pressi, rebus ad victum quotidianum necessariis priuarentur; vel commeatum omnem, non

nisi

nisi maiore pretio, et maiore cum periculo, ex oppidis vel agris multo remotioribus petere, et in patriam deuehere deberent: facere non poterant, quin praeter introductas mensuras tales et talia pondera, quales et qualia rex ferox et impotens, satis pro imperio, constituerat, argenteos etiam globulos, obelos, et lamellas, ut iussi erant, nota quadam, fidem et auctoritatem publicam testificante, signarent. Quo facto, Aeginetae vere dici poterant, *πρῶτοι νόμισμα κόψασθαι*, i. e. numum publicae fidei et auctoritatis signo percussisse, si non iussu, certe quidem hortatu suauoque Phidonis; Phidon autem *ἐν Αἰγίνῃ ἄργυρον πρῶτος κοπεῖν*, et *νόμισμα κεχαράξαι τό, τε ἄλλο, καὶ τὸ ἄργυρεῶν*, quoniam Aeginetis, ut id facerent, opibus praepollens praeceperat. In quo etiam, nisi magnopere fallor, quaerenda est caussa, cur Graecorum reliquorum numos, mensuras et pondera multum superasse dicuntur Aeginetarum numi, pondera et mensurae. Credibile enim est, eos rationem et normam, veluti legem sibi praescriptam, migrare non ausos esse, Phidoni ut placerent, quos parabant numos, mensuras, pondera. Sed utcumque haec aut reapse sint, aut existimentur, mihi multis de causis perinde est: in rebus enim tam vetustis, tanta antiquitatis caligine inuolutis, nulloque rerum, olim gestarum, monumento plenius patefactis et posteritati traditis, qui verum liquido explorare et demonstrare possit, reor fore neminem. Quum interea Phidon, Arguius ille rex, Lydiato quidem iudice (v. eius Commentar. in marm. Arundel. p. m. 41.) annos 920, et quod excurrit, ante Christum natum vixerit, Wachterus autem (l. c. p. 33), Seldeni rationes et auctoritatem sequutus, regem, quem saepe iam diximus, anno A. C. N. 895. numum argenteum in Aegina, insula, percussisse scribat, trecentos fere annos ante, quam

Alyattes, Lydorum rex, ciuitatem administraret, cuius post mortem ipsius populares numos aureos et argenteos habuisse narrat Herodotus; et quum non nisi aliquamdiu post, Darius apud Persas, numos Daricos, ex auro quidem purissimo, et eius praeses Aegyptiacus, Aryandes, in Aegypto, argenteos ex argento itidem purissimo, rege tamen prorsus inscio et inuito, percussisse memoretur (Herod. l. IV, sect. 166. p. 355. conf. Boden progr. de Daricis); lector quisque, me vel non monente, videat, necesse est, numos in Aegina, Phidone siue iubente, siue suadente, signo quodam, tamquam fidei et auctoritatis publicae nota, primum signatos, pro pecunia omnium antiquissima habendos esse; quaecumque demum signum isthoc fuerit, et quodcunque instrumentum ad id in globulo, seu lamella argentea imprimendum, stilumne acutum, quem Pollucis vocabulum, *γράφειν*, uti Strabonis, *χαραττεν* requirit, an cuneum, forcipem et malleum, instrumenta ad τὸ *κόπτεν*, quod Geographus Graecus itidem vsurpat, necessaria adhibuerint. Quisque pro se decernat quaestionem, difficilem quidem illam et spinosam, sed cuius ex solutione vel definitione, vtilitatis nihil ad reliquas litteras redundare potest. Hoc vnum reor me affirmare posse, primos illos numos aequae, ac reliqua artificiose facta omnia, vel potius prima pericula, singularem nec intelligentiam ingeniiue vim, nec manum satis exercitatum et artificem prae se ferre potuisse. Signum illud, si forte instrumento quodam acuto insculptum erat, faciebat sine dubio, ut numi tum cusi Sinensibus, vel Iapanensibus similes essent: sin impressum cuneo et malleo, is primum excogitatus et paratus non poterat non valde rudis esse, notamque satis deformem (huiusmodi videmus in nullo non numo veterrimo) eamque in vna tantum numi fronte expri-

exprimere. Sed hac de quaestione fatis disputatum arbitror. — Scriptis iam, quae de Phidone supra leguntur, accepi nouam *Chronici Parii* editionem, hoc ipso anno curatam a Carolo Francisco Christiano Wagnero, V. A. in qua (p. 10.) vocabulum illud mutilum, quod in exemplo meo est ΕΔΗΜΕΥΣ - - - legique ἐδημοσίευσεν, et verti iubetur, *regnum sibi vindicauit atque administrauit* (v. nott. historicae ad hoc marior p. m. 195.) vidi editum esse ἐδῆμ (εὐδῆ, et latine verbum, *Phidon proscriptus fuit*. Sequitur editor, quem dixi, eruditissimus recentissimam *Chandleri* lectionem. Sed hanc coniecturam credo priori vix anteferri posse. Primum enim nescio, an τὸ δῆμεύεσθαι, quod de *bonis vel agris publicatis* usurpatum inuenio, de *hominibus proscriptis* itidem recte dicatur. Porro Argiui non Phidonem solum, sed omnes Temeni posteros regno deposuerunt, et sine dubio proscriptos exulare iusserunt. Quod si verum est, cur horum non meminit *Chronici* auctor? Tandem editores antegressi in versu, mutilum vocabulum continente, post N aliud E exstare viderunt, quod postremus plane neglexit. Haec faciunt, ut posteriorem priori antepondere dubitem lectionem. Sed rem hoc loco ad viuum refecare vetant causae complures.

 E X C V R S V S XIII

AD PARTIS II. CAP. IIII

D E R E N V M A R I A.

Exente superiori saeculo, et ineunte hoc, quod
 itidem magis magisque inclinatur, viri exsultare
 doctissimi, rei numariae scientia excellentissimi,
 qui, praeterquam quod Phidonem, Argium, tueban-
 tur primos in Aegina numos argenteos cussisse, con-
 tenderent etiam, eorum vnum hodieque superare, et
 in gaza numaria Berolinensi adseruari. Huic qui tum
 praeerat, Laurentius Begerus, vir summus, eum in
 Thesauro Brandenburgico (Tom. I. p. 279.) promul-
 gavit, aeri incisum, sed orbe multum maiori, quam
 reuera esse dicunt alii, quibus eius spectandi et con-
 templandi opportunitas haud defuit. In commenta-
 rio, eius causa scripto, multis verbis vincere adgressus
 est vir inclitus, numum hunc reapse e Phidonis offi-
 cina prodiisse, adeoque certum et eximium thesauri,
 quem diximus, *κεμήλιον* esse. Quam sententiam
 quoniam Otho Sperlingius, (l. c. p. 11. et alibi) et
 illustris Spanhemius, rei numariae scientia in primis
 excellens (De praest. et usu Num. Antt. T. I. p. 20.)
 impugnabant: Begeri nepos et successor, Io. Carolus
 Schottus, suo ne deesse videretur officio, aduersarios
 non spernendos refellere, et pro sententia Begeriana,
 tamquam pro aris et focis, pugnare voluit (Miscell.
 Berolinens. T. I. p. 33. 59). Neque Wachterus
 (l. c. p. 38. f.) ab huius partibus stare dubitavit. Eo-
 dem fere tempore alii numum aliquem Amyntae,
 Macedonum regis (Spanhem. l. c. p. 17. et alibi);
 Harduinus tandem, in Cyrenaicis numum eum, qui
 ΔΑΜΩ-

ΔΑΜΩΝΑΚΤΟΣ nomen in fronte gerit, omnium, quotquot hodie supersunt, veterrimum esse contendit (Mém. de Trevoux, Aout, 1727. p. 1444. conf. Bimard Remarques sur la science de Médailles du P. Jobert, T. I. p. 26. ff. qui hac de contentione plura tradit). Qui viri eruditi, ac de re numaria optime promeriti, rectius profecto et consideratius in hac quaestione examinanda et dirimenda versati essent, si non sola nomina, in numis, quos dixi, caelata spectassent, sententiaeque suae argumentum primum ac princeps inde sumsisset, sed, quod par erat, reliquarum quoque rerum, quae ad numi cuiuspiam αὐθεντίας, veramque aetatem designandam necessariae sunt, rationem habuissent. At enim vero isti, Phidonis, Amyntae, Demonactis nomine, in altera numi fronte expresso, temere abrepti, fusque deque habuerunt eas quasi leges; et certis enuntiatis, seu axiomatis numariis (sic fari liceat) prorsus posthabitis, temere et inconsiderate sententiam suam dixerunt, et argumentis non nisi leuibus, summum, chronologicis, confirmare annisi sunt. Qua in quaestione exigenda et decernenda, praeterquam alia, hoc ipsos fugit, virorum olim celebrium, et de ciuitatibus optime meritorum nomina, vna cum cuiusque facie, siue vera, siue imaginaria, frequenter expressa esse in numis, quarto, quinto, et quod excurrit, saeculo post eorum obitum percussis: id quod ignorare non potest, qui Romanorum numos, quos Consulares vocant, examinauit. Atqui hoc idem in eis, quos paullo ante dixi, numis, et nominibus, quae in illis leguntur, accidisse, per se iam credibile est. Accedunt caussae aliae, eademque grauiores, quibus eorum nullum pro antiquissimo habere vetamur. Nimirum vultus, si quis in vno cernitur, litterarum et has scribendi, ac reliquarum in eis expressarum

rerum ratio et forma, plus ingenii manuumque exercitatio-
 rem produnt, quam significare poterant, qui
 prima numos ferendi pericula facere adgrediebantur.
 Quod de Phidoniano in primis dicendum videtur.
 Quae quum ita sint, tota illa super numi cuiuspiam
 antiquitate concertatio fuit inconsiderata et temeraria:
 virique, quos dixi, eruditi non nisi andabatarum
 more pugnarunt. Exstiterunt post eos duumviri alii,
 multo prudentiores ac sollertiores, qui viam tutiorem
 certioreque hac in quaestione versandi viderent,
 monstrarent, ac commendarent hominibus, priscæ
 rei numariæ studiosis. Quorum alter est Vir Celeberr.
 Bartholomæus, Abbas Franco-gallus, et bibliothecæ
 regiae præfectus, eruditissimus et elegantissimus auctor
 libri anno superiore promulgati, quem Nouv. Ana-
 charsis Secundi, seu iunioris, iter per Græciam
 factum inscripsit, ac quo rerum Græcarum statum
 faciemque ingeniose non minus, quam graphicè, et
 ornatissimo dicendi genere persequutus est. Hic ante
 complures iam annos, Commentarium ingeniose
 eruditeque scriptum in Parisina Inscriptionum Artium-
 que ingeniosarum, quas vulgo *Bellas* appellant *litte-
 ras*, Academia recitavit, quem, propter exquisitam
 eruditionem in eo demonstratam, et certissimos
 fructus, inde ad rem numariam redundantes, nomi-
 ne Palaeographiæ numariæ inscriptum, vna cum aliis
 Societatis illius litterariæ commentariis diuulgari ius-
 serunt viri, huic negotio curando præfecti (Memoi-
 res de l'Acad. des Inscr. et de Belles-Lettres,
 Tom. XXIII). Alter est Ludouicus Dutens, V.
 Celeberr, et tam philosophiæ aliarumque litterarum,
 ad philosophiam et humanitatem politiore pertinen-
 tium, quam priscæ rei numariæ peritissimus, qui
 telam ab illo inchoatam, quasi pertexuit scripto et pro-
 mulgato libro, *Explication de quelques médailles
 Grèques*

Græques et Phéniciennes, avec une Paléographie numismatique, cuius editio altera Londini 1786 in lucem exiit. Quorum duumvirorum prior quum in Palaeographiae numariae specimine, quod ante dixi, non nisi fabricandi rationem, i. e. numi cuiusque manum artificem, in vtraque fronte apparentem, eius intelligentiam vel ruditatem, elegantiam vel simplicitatem; pulcri venustique studium vel negligentiam, spectare et recte contemplari iusserit vnumquemque numi sibi traditi, vel obuenientis, iudicem cautum et prudentem, neglecta vel posthabita tituli in eo exstantis ratione, et litterarum, quibus est scriptus, figura, simplicitate, collocatione; posterior vidit, simili in quaestione et quasi iudicio, litterarum etiam rationem habendam esse, ideoque recte et prudenter contendit, probe simul examinandum, earumne figura rudior sit et simplicior, an elegantior? infantiamne scribendi sapiat, an virilem et perfectam aetatem? a dextrane sinistrorsum collocatae sint, an *Βερεφονδον*, vel, more nostro, a sinistris dextram versus procedant litterae? (v. Dutens l. c. p. 158. f.). Ac simile quidem consilium ante iam dederat Winkelmannus noster (Hist. Art. p. 213. 215), quod hunc scriptorem latuisse videtur. Sed utcumque hoc sit, ex eo certe, quod de duplici hac veluti lege breuiter strictimque dixi, satis et plane apparet, in ea Lydium quasi lapidem numi cuiusque recte ac vere exigendi suppeditatum esse; et qui decretum, quod vterque sciuit, ingeniose cauteque sequatur, nec reliqua numorum *γνησιότητα* dignoscendi praesidia ignoret, vel temere et inconsiderate despiciat, eum numi cuiusque sibi oblati veram rationem et antiquitatem coniectura certe probabili assequuturum. Iam si numos, de quibus quaesitum esse supra dixi, cum duplici hoc, quod exposui, decreto, eodemque verissimo, et rei naturae conue-

---

conuenientissimo comparare, et ad id, veluti regulam aliquam, exigere volueris, nullum eorum, simulac conspexeris, omnium antiquissimum esse posse, affirmatum ibis. Rerum in duplici cuiusque fronte effictarum forma elegantior, atque litterarum, qui titulos efficiunt, ratio, venustas et collocatio te adducent, vt secus statuere nequeas. Hinc in duum. virum, quos dixi, sententiam iam abierunt nonnulli viri eruditi, rei numariae scientia Celeberrimi, vt, Generosissimus de Schachmann, Eckhelius, Neumanus, alii, qui numos antiquos ex aliquo tempore promulgarunt, nec temere in Harduini, Begeri, Wachteri, aliusue magistri verba iurarunt. Vnde et ego, data hac oppprtunitate, binas illas leges et regulas paene aureas, cuius viro, et tironi potissimum, priscæ rei numariae amanti et studioso, quantum possum et par est, commendo et inculco. Quid? quod qualicunque mea sententia optabile est, vt homo quidam eruditus, linguae Franco-gallicae bene gnarus, vtrumque librum, rariorem quidem illum, sed ad numos antiquos recte et vere diiudicandos perutilem, quin maxime necessarium, latine vertere, versum cum viris eruditis communicare velit, vt multo plures eum diurna nocturnaue manu versare, et, quantum fieri potest, vtilitatis ex eo capere possint.

EXCURSVS XIV

AD IDEM CAPVT

DE NUMMIS.

Antiquorum numorum praestantiam et vtilitatem insignem, eandemque latissime patentem, nemo, reor, in dubium reuocabit, qui aureum Ezech. Spanhemii opus perlegit. Quod qui recte, et iusta, qua decet, animi contentione fecit, is intellexerit, oportet, conumoda et plurima, et maxima, inde ad historiam et chronologiam, ad grammaticam et criticen, geographiam, ritus solennes, antiquitates, quin artes alias, redundare. Cui vero haud contingit, vt, quod dixi, opus carius aequae, ac rarius, manu diurna nocturnaue versare queat; is profecto, quam verum sit, quod affirmo, perspicere potest ex operis huius eximii quasi compendio, quod Pl. Rev. P. *Froelichius* tironum in vsum confecit, et sub nomine ficticio *Debiel* vulgavit: plenius ac luculentius ex eiusdem viri, rei numariae antiquae peritissimi, libro, quem Notitia elementaris numismatum antiquorum illorum, quae vrbium liberarum, Regum ac Principum, cet. appellantur, inscriptum, Vindobonae 1758. cum tabb. aeneis publici iuris fecit. Quare de tot tantisque numorum antiquorum emolumentis copiosius disputare; prorsus superuacaneum esse opinor. Est, quod ERNESTIVS immortalis vidit, et *ὡς ἐν παρῶν* monuit (§. 15. p. 53.) eorum vsus alius: qui nimirum pertinet ad iudicium artis et elegantiae in figuris personarum ac rerum, ad artem pictoriam, praesertim linearem, et architecturam, propter artifi-

artificium exquisitum, quod in figuris, et qua picturam linearem, et qua elaborationem, temporibus bonis, h. e. seculo vrbis (Romae) VII. VIII. et VIII. vel a temporibus Philippi atque Alexandri M. Macedonum, vsque ad vtriusque Antonini, Imperat. R. aetatem, cernitur: ipse tamen plane nihil de hoc disseruit, ratus, eum non negligendum quidem esse, sed minus late patere. Hoc quodammodo verum esse, equidem infitiri nec volo, nec possum etiam. At enim vero quum numi prisci non minus, quam alia vetustatis monimenta, ad τῇ *Antiqui* classem pertineant, et vsus ille, quem ὁ πᾶν E. non nisi per transennam adspexit, aliosque adspicere iussit, ad probabile artis et elegantiae iudicium, multum momenti habeat: de hoc quoque paucis disputare, nec nisi extremas illius quasi lineas ducere placet, quoniam iustam loci huius descriptionem atque explicationem conficere, hocque libello promulgare, vetant angustiores excursus limites, aliaeque rationes complures. Eius genera iamdudum exposuit, idque summatum, immortalis IOSEPH. ADDISONVS, Britannus longe celeberrimus (*Dialogues upon the Usefulness of ancient Medals*, p. 9 — 142. vol. III. opp. Londini 1746. vulgatt.): et huius e dialogis, docte non minus, quam ingeniose scriptis, hic, illic, mutuabor, quae ad rem pertinere existimo: addam vero et alia, quae, multiplici rerum vsu condocefactus, credo, sententiam qualemcunque meam illustrare posse, et confirmare. Cernimus in numis antiquis, eisdemque non male detritis, nec rubigine fere consumtis, Deorum figurās eleganter et affabre delineatas caelatasque; neque solum illorum, quorum statuæ cum maxime superant, et quibus sunt simillimae, sed eorum etiani, quorum mentionem non nisi in veterum auctorum libris reperimus. Cernimus in eisdem vultum, quin

quin totam faciem virorum, rebus antiquitus gestis celeberrimorum: tum personas, allegoricae quae vulgo, seu imaginariae vocantur, definitasque earum notas, actiones, gestus, instrumenta: porro vrbium et oppidorum symbola, quae dicuntur, seu signa et indicia, quibus tam oppida, quam numi, ab aliis et aliorum numis, facile certoque dignosci solebant: tandem aedificiorum variorum, hodie prorsus aut collapsorum, aut vi dirutorum, structuram et rationem singularem, quorum formam in solis huiusmodi monimentis spectare possumus. Haec omnia recte, et, ut par est, artis ad leges examinata et exacta, non possunt non ingenii et oculorum sensum aciemque ita conformare, ut in homine prudenti, nec cupiditate obcaecato, probabilis elegantiae sensus et intelligentia gignatur. Quae ut in artificibus sunt maxime necessaria, ita in homine quovis ingenuo, multoque magis in viro erudito, probanda et commendanda: utpote quae facient, ut de rebus affabre ingenioseque elaboratis, sententiam non ineptam et deridendam, ut Megabyzus (Aelian. V. H. l. II. c. 2.) aut ipse ille Alexander M. (id. l. c. c. 3. Plin. H. N. l. XXXV. c. 10. p. 696. vol. 2. opp.) de pictis quibusdam tabulis, sed iustam prudentemque pronuntiare possit. Iam ut viris eruditis vel maxime videndum est, ne ipsis hoc idem, quod duumviris, quos dixi, eveniat; ita eos singulos omnem impendere decet operam, ut ex antiquis nuntis non minus, quam e fontibus aliis, hanc prudentiam atque intelligentiam hauriant, itaque auctoritatem suam stabiliant, stabilitam confirment. Quibus praemissis, in ipsam rei arcem inuadamus.

Statuarum priscarum, quae quidem hodieque supersunt, quattuor praestantissimae atque elegantissimae censentur.

eenſentur *Herculis Farneſiani*, *Veneris Mediceas*, *Apollinis Vatican*i, et *M. Aurelii*, equo infidentis: quas affabre delineatas formatasque antiquis in numis ſpectari ſcribit ADDISONVS ingenioſiſſimus (l. c. p. m. 25). Cui tantum abeſt, vt aduerſari velim, vt potius multis de cauſis adſtipulandum exiſtimem, propterea quod celebratas aliorum Deorum Dearumque ſtatuas in eis itidem delineatas reperimus. Peruetuſtam *Dianae Epheſiae* ſtatuam, qualis Muſei Pio-Clementini Vol. I. tab. 32. cernitur, prae ſe ferunt numi *Epheſiorum*, aliorumque oppidorum, quorum ciues ipſam cultu tantum non inſano (Act. Ap. cap. XVIII. 27.) proſequebantur: videliſis Numismata aenea moduli maximi e muſeo Piſano, (tab. X. 3; XXIII. 12; LX. 2.) it. Morelli Specimen vniuerſae rei numariae antiquae, (tab. II. 1. 2; XVI. 6; XXI. 8.); Les Césars de l'Empereur Julien traduits du Grec par feu Mr. de Spanheim, (p. 82). Plures Deae huius in numis expreſſae figuras memorare non eſt neceſſe. Eximiam *Mercurii* ſtatuam cernimus Muſei Pio-Clement. vol. I. tab. 6; eandem, huic admodum ſimilem vides in Numismatt. Piſan. (tab. XXI. 2.) it. in Valentis (Vaillant) Numis Imperatorum, cet. a populis Graece loquentibus, percuffis (p. 193. 203. et Append. tab. h. 2. et k. 2). *Apollinis citharoedi* ſtatuam venuſtam ſiſtit Muſei Pio-Clement. vol. I. tab. 16: cuius effigiem fere ſimilem ſubminiſtrant numi, quales protulit Spanheimius, (Les Césars de l'Emp. Julien, p. 54. et in append. p. 121.) it. Valens (Num. Imperatorum, cet. in Coloniis, municipiis, cet. iure Latino donatis, percuffis, Part. alt. p. 157. et 192.) qui tamen Deum veſte muliebri indutum eſſe, temere iudicauit. Simili veſte indutum ac delineatum ſeſe voluit ridiculus ille Apollinis imitator, Nero, (v. Muſellii Numism. antt. Imperatorum, tab. XXV. 1. et Spanheim.

Spanhem. l. c. p. 53). Nec minus eximia *Veneris Gnidiae* statua, qualem ostendit Musei Pio-Clement. T. I. tab. XI. cernitur in *Gnidiorum* numo, quem protulit Haym (Tesoro Britannico, Part. II. tab. XVI. 3. vel in versione lat. tab. XLI. 2); ac nuperrime etiam Bartholomaeus (Recueil de cartes geographiques, plans, vues, et medailles — — relatifs au Voyage du jeune Anacharsis, tab. 27. n. 3.), qui simul animadvertit, similem Deae figuram et statuin apparere in aliqua Ducis Aurelianensis gemma iam delineata et explicata (Description Tom. I. pl. XXXI. pag. 135). Verum praeter Deorum signa, in statuis adhuc superstitibus visenda, offendimus in numis etiam simulacra, quorum statuae prorsus desiderantur. Huc pertinet *Jupiter Labradenus*, seu *militaris*: quem cusum voluerunt Mysalenses in numo aereo, prolato in reliquis Numismatt. musei Pis. (tab. XLV. 1.), cuius rationem ut recte intelligas, adeas, necesse est, Alb. Mazzoleni Commentar. p. 128. Dei eiusdem faciem, nonnihil diuersam, subministravit e numo Neronis Haym (l. c. Part. II. tab. III. 11; et huius vers. lat. tab. XXVIII. 5). Praeterea priscis in scriptoribus memoratum legimus *Iouem Φιλαλήθην*, item *Acraeum*. Neutrius statua, quam quidem sciam, hodie exstat: vtriusque tamen simulacrum, quale diuino maclatum est honore a populis antiquis, verae religionis expertibus, in numis conspiciari licet. Priorem *Laodiceenses* venerati, in numis caelatum voluerunt (v. Numismata maximi moduli de Camps, p. 17. n. 2. et p. 55. n. 2. it. Spanhem. les Césars de Jul. p. 135): posteriorem, *Ἀκραίων* dictum, *Smyrnaenses*, in ipsorum numis conspiciendum (v. Numism. de Camps p. 17. n. 3). Discrepans vtrumque sculpendi ratio non tam ex auctorum descriptionibus, quam potius e numis aut ipsis, aut intelligenter delineatis, et prudentibus horum inter-

Q

preti-

pretibus peti potest et addisci. Similis ratio est *Iunonis Samiae*, non paucis scriptoribus antiquis memoratae: cuius faciem itidem non nisi in numis conspicias: vt, in Numism. Mus. Pisani (tab. XXIII. 2; XXXIX. 3; XXXXVII. 3; LIV. 4; LXI. 3.), de Camps (p. 83. n. 1; 97. n. 3.), de Wilde (tab. XXIII. 136.), Segui-
ni (p. 171.) et Valentis Imperatt. cet. Graec. (append. tab. k. 2.), qui editor postrenus, quae Dea haec sit, p. 206. non iudicauit, aliis locis *Iunonem pronubam* appellare solet. Nuperrime insignem e gaza regia numum, in quo eadem Dea a Samiis expressa est, produxit etiam Bartholomaeus eodem loco (tab. 27. n. 4), qui praeterea plura, nec tralaticia, de Deae simulacro et templo exposuit (Voyage du jeune Anacharsis Chap. LXXIV. Tom. VI. p. 286. ff. ed. octopert.). Quod idem de *Luno*, Deo, dicendum. Huius simulacrum, quod quidem meminere, hodie exstat nullum. Sed qua ratione eum fingere fuerint artifices, complures nos edocent numi. Eorum vnum reperimus in Seguini Selectis Numismatt. antt. p. m. 94. plures protulit Valens in Num. Imperatorum, cet. Lat. (Part. I. p. 166; II. 20. 30. alibi), qualem etiam edidit Haym (Tes. Brit. P. II. p. 145. et vers. lat. P. II. t. 21. n. 3). Qui Ducis Aurelianensis gemmariam, ita dicere si licet, gazam descripserunt diuiniri longe celeberrimi atque eruditissimi, data sibi per Sardan, in qua artifex *Luni* caput crinitum, tectumque Phrygia, quae vulgo appellatur, mitra, eademque stellis veluti conspersa, eleganter scalpfit. (vol. I. p. 81), data sibi, inquam, occasione peropportuna, disseruere de Deo hoc ficticio, et *Lunam* pro femina et mare simul habitam esse iussati sunt: sed Valens, Eusebii, et Diodori Siculi testimoniis permotus, Aegyptios reuera credidisse contendit, Lunam marem et feminam, simul esse: quin locum Strabonis (Geo-
graph.

graph - l. XII. p. 835. et 864. ed. Almeloveen), item Macr bti (Saturnal. l. III. c. 8.) assert, ex quo hoc idem effici cogique potest. Diis, quos dixi, complure alios possem adiungere, et meam confirmare opini nem: sed metu, ne iusto longior forem, nihil ampli us hoc de loco dicam, praeterquam quod in numis non raro spectantur Deorum simulacra, vel capita, qualia omnium primi et vetustissimi artifices sculpserant, ideoque plebeculae superstitionis venera- tione cultuque in primis digna visa sunt. Vnde eorum facies, quamvis admodum rudes, ac tantum non deformes, in numis quoque suis delineatas et caelatas voluerunt: vt, *Ephesii*, qui Dianae suae signum coelo delapsum, seu *διοπατὴρ* (Act. Ap. XIX, 35.) esse credebant; *Sanii*, qui Iunonis suae simula- crum ab Argonautis eo delatum (Pausan. Achaic. l. I. VII. c. 4. p. m. 530. conf. Mazzoleni commentar. ad Numism. Pis. p. 153.) vel potius *Smilidis* Aegine- tae, Daedalo qui aequalis fuit, manu fabricatum existimabant, (v. Valentis nott. ad Num. de Camps, p. 83. it. Athenagoras, Apolog. pro Christianis, p. 134. ff. ed. Rechenberg.); *Siculi*, qui in numis non paucis *Proserpinae*, vel *Dianae* caput, more antiquis- simo forinatum, delineari caelarique iusserunt. Taceo rudem *Astartes*, *Veneris Paphiae*, cet. formam, non nisi in numis conspiciundam: qui certis auctorum prischorum locis multo plus lucis affundunt, quam virorum *ἡρῆτικοτάων* commentarii copiosissimi: vt, verba Taciti, *Veneris Paphiae* figuram sic describen- tis (Hist. l. II. c. 3. extr.): *Simulacrum Deae non effi- gie humana, continuus orbis, latiore initio, tenuem in ambitum, metae modo, exsurgens*, multis, credo, obscuriora erunt; sed qui, si non numos ipsos, certe quidem libros tractat, in quibus eius picturae lineares exstant, vt, Valentis Numism. Imperatt. cet.

lat. (Part. I. p. 93. alibi) item Andr. Morellii Specimen rei num. ant. (tab. XVI. n. 7.) eum scriptoris Latini mentem vel sine commentario peruidere oportet.

Porro complurium virorum antiquitus celeberrimorum faciem in numis considerare, et tantum non venerari licet: id quod non parum oblectamenti adferre fatis constat. Non dico iam regum, imperatorum et horum coniugum, liberorumque, cet. sed eorum vultum, qui philosophia colenda, legibus scriptis, aliarum artium optimarum studio, de humano genere quam optime promeriti sunt. Cernimus itaque in numis Saniorum *Pythagoram* (Morell. l. c. tab. XII. 7. it. de Wilde l. c. tab. XXIII. 139), Pompeiopolitanorum *Chrysippum*, Stoicorum principem, (Morell. l. c. t. XXV. 2.) Mytilenaeorum *Lesbonactem*, philosophum (Cary Dissertations sur la fondation de la ville de Marseille, cet. p. 131. ff.) in aliis, *Archytam*, Tarentinum (Haym Tes. Brit. P. I. p. 137.) *Antisthenem*, Cynicorum parentem (Haym l. c. p. 128), *Thespidem*, comoediae auctorem (ib. p. 197.), *Lycurgum*, Spartanorum legislatorem (ib. p. 125.) alios: quorum adspectus viro cuique ingenuo, artium et honestatis amanti, non potest non gratus ac iucundus, quin veluti stimulus esse, ut eos pro meritis veneretur, et, quantum licet, imitetur.

Tum offendimus in numis *allegoricas*, quae vocantur, *personas*, non minus affabre scienterque delineatas, quam ingeniosissime cogitatas. Harum et indicem satis copiosum, et explicationem doctissimam, e poetarum verbis petitam, suppeditavit Britannus, quem supra dixi, immortalis ADDISONVS (l. c. p. 37. ff. et 170 ff.). His addere possem alias, non solum earundem formas, aliis in numis delineatas; sed

sed etiam quasi personas, ab auctore Britanno praetermissas, ut, *Patientiam*, in numo Hadriani (v. Se-
guini Num. Sel. p. 141. et Morell. Spec. tab. VIII. 8),
Monetam, *Veritatem*, *Nemefin* vel *Nemeses*, *Con-*
stantiam, *Hilaritatem*, *Prouidentiam*, cet. si consilii
mei ratio id permetteret.

Tandem de regionum, prouinciarum, ciuitatum,
urbium, institutorum ac caerimoniarum symbolis,
aut instrumentis, in numis populorum antiquorum
conspiciendis, probeque notandis, non pauca, nec
tralaticia, memorare possem, si mihi per eandem,
quam dixi, causam liceret esse copiosiori. In OISE-
LII thesauro numismatum antiquorum plura, quae ad
hanc causam pertinent, iam exposita sunt. Sed ut is non
nisi Romanos tractauit numos, et, quae ex his pote-
rat, Symbola collegit, et delineanda curauit; ita cui-
que liberam hoc idem de Graecis faciendi permisit
potestatem. Iam vero accuratior symbolorum scientia
in examinandis secernendisque posterioribus numis
tanto magis necessaria est, quanto rariores per se sunt,
et quanto maior est copia signorum, quae Graece lo-
quentes in illis expressa voluerunt. Hinc opus non
inutile aggressurum esse reor eum, qui symbola, siue
signa, de quibus quaeritur, ex eiusmodi numis colli-
gere, paucis describere, et eorum causas breuiter
strictimque exponere velit. Qui si diuersas insuper
populorum et oppidorum singulorum *εποχάς*, quas
vocant, addere non grauetur; is profecto de rei nu-
mariae antiquae studio, huiusque amantibus, immor-
taliter mereatur, necesse est. Sed ad rem redeamus,
et eum numorum usum, quem ab Auctore immortalis
non nisi *ὡς ἐν παρόδῳ* indicatum, supra dixi. Ni-
mirum in eorum, bonis quidem temporibus usorum,
figuris consideranda est, et animo expendenda harum

inuentio perquam prudens et ingeniosa, qua artifices monetales sequebantur hoc, ut in aliis oppidorum origines, in aliis Penatum patriorum beneficia et cultum, in aliis ciuitatum, vel maiorum res, hoc illius tempore egregie gestas, in aliis personarum, ἀλλήγορικῶς delineatarum, effectus in vtramque partem docerent spectatores. Quae omnia, mente sagaci examinata et considerata, quantum utilitatis ad res quam plurimas adferant, qui non facile perspiciat, reor esse neminem. Tum in eiusmodi figuris recte et solerter contemplari decet iustam, artisque legibus conuenientem delineationem, qua meliorem, accuratorem probatioremque cogitando assequi vix possis. Accedit, quod figurae, quibus nihil exactius eruditiusque animo fingere, nedum graphide pingere queas, in ferreas numorum formas a scalptribus tam affabre iucifae sunt, ut, cum numorum recentiorum figuris comparatae, incredibile, quantum in antiquis eminerent videantur. Quas si oculus sincerus, necdum deprauatus, idemtidem contemplatur; fieri non potest, quin elegantiae sensum, siue intelligentiam adipiscatur, ad res quam plurimas pertinentem. Quemadmodum igitur gemmas, ingeniose solerterque scalptas, vel caelatas, artificibus, aliisque viris ingenuis et venusti amantibus quamplurimum utilitatis adferre inter omnes constat: ita numos quoque ingeniose excogitatos, manu exercitata scalptos et percussos, fructus eosdem, quin vberiores etiam, propter maiorem rerum, in eis expressarum, copiam et varietatem, cuique homini, pulcri venustique studioso, largiri posse, non temere, non inconsiderate contendo. De quo singulari numorum antiquorum emolumento quum persuasum esset praestantissimis recentioris aetatis pictoribus, Raphaeli Sanctio, Urbuati, Lebrunio, Rubenio; non est, quod mireris, si huiusmodi artifices,

quot.

quotquot poterant, numos collegisse, solertissime examinaſſe, imitandoque eorum figuras, hic, illic, in tabulis pingendis produxiſſe memorentur ADDISONO celeberrimo (l. c. p. 15). Haec breuiter ſtrictimque expoſita, ſi quis, quo decet, ingenio, ſtudio, et rerum neceſſariarum cognitione ornatus, dicendo perſequi velit; eum, capto ſimili conſilio, iuſtae magnitudinis librum, eundemque perutilem, conſcribere poſſe, quis eſt, qui non intelligat?

EXCVRSVS XV

SVPER PRISCA RERVM FIGVRAS LINEIS CIRCVMSCRIBENDI RATIONE.

Artis nec leuiſ, nec inutilis, de qua nonnihil diſputare adgredior, origines, progreſſus et perfectionem viros eruditos, *ſc̃ Antiqui* naturam indagantes, adeo non exponere, quin ne tangere quidem video, vt id, quod de huiusmodi rebus ſciendum eſt, ſilentio prorſus praetermittere, vel labris non niſi primoribus, quod aiunt, guſtare ſoleant. Quo lecto, caue, exiſtines, me a viris eruditis poſtulare, vt totum locum veluti artifices perſequantur, et artis bene recteque diſcendae, colendae et exercendae praeceptiones inculcent. Hoc, tantum abeſt, vt ab eis petam et flagitem, vt potius videam et contendam, eorum haud eſſe, totius artis vim et naturam inueſtigare, erudite explicare, in eaque recte verſandi praeceptiones docere. Haec ſunt eorum, qui artem ipſam profitentur. Verum poterant tamen, quin debebant,

viri docti, artium historiam conscribere adgressi, huius ipsius, de qua quaeritur, artis causas et origines in priscorum scriptorum libris anquirere, et quae in illis relata legerant, aut coniectura non temeraria et iusto audaciori, sed modesta, assequuti erant, in commentariis, quisque suis, exponere, et cum aliis communicare. Quum enim toreutice, plastice, pictura, verbo, artes bellae seu *fingentes*, quas appellant quidam, omnes ea, tamquam fundamento quodam suo nitantur; non video, qui, quum harum historiam scribere decreuissent, eius rationem habere voluerint nullam. Quod tamen ita esse, res ipsa loquitur. Vnum noui virum egregie doctum, A. RIEMMIVM, qui in commentario super pictura veterum (*Ueber die Malerei der Alten. Ein Beitrag zur Geschichte der Kunst. Veranlaßt von B. Rode: verfaßt von A. Riem, Pr. zu Berlin 1787.* forma quadripartita) initium differendi fecit a prisca rerum figuras lineis circumscribendi ratione. Quod vt hominis cuiusque prudentis laudem et applausum meretur, ita viri eruditissimi vestigiis insistere, persona mea non indignum arbitror; et, quum in libello Ernestiano, cura qualicunque mea iterando, de artibus, quas dixi, differatur, itidem nonnihil de figurarum lineis circumscribendarum artificio dicere, et hoc excursu breviter strictimque explicare. Id haud dubie antiquissimis iam temporibus natum, et utcumque exercitatum est ab hominibus scribendi et pingendi prorsus ignavis; etiamsi per monumentorum fide dignorum inopiam tum ignoretur, qui isti fuerint homines, tum populus, cuius isti fuerint, certo explorari nequeat. Fieri potest, vt iam ante diluuium, quod litterae diuinitus patefactae memorant, in primis Asiae populis existerint nonnulli, qui rem non infeliciter tentarent. Quo pacto enim artibus quibusdam, quae iam tum inuentae

et

et exercitatae dicuntur, recte et probabiliter vacare potuissent, nisi dexteritatem rerum figuras delineandi, non dico perfectissimam, sed aliquam certe, ingenio studioque, vel, si mauis, forte fuerant assequuti? Opus erat hac, de qua quaeritur, arte ad aedificandum quaecumque oppidulum; ad conficienda instrumenta et res varias, quas Iubal et Thubalcainus inuenisse et parasse memorantur (Gen. IV. 21. f.); ad parandum vestitum mundumque muliebrem, quem huius sororem, Naemam, primum excogitasse suspicantur interpretes quidam, propterea quod Moses eius solius, hoc quidem loco, quo plura recenset inventa, mentionem fecerit. Sed haec utcumque sint, tamen nihil certi et explorati de primis eorum periculis affirmari, neque ex eis effici cogique posse, nemo est, qui non videat. Hoc vnum non sine graviore causa coniicere licet, prima illa pericula admodum rudia et deformia, sine iusta singularum partium ratione, proportionem ac dimensionibus fuisse: adeoque acrius studium et inuestigationem copiosam non mereri. De hominibus igitur, qui post stupendi eius, quod dixi, euenti tempora, terram coluere, oppida, societates, ciuitates, cet. condidere, quaeritur, et quaeri tantummodo potest, ecquis eorum, vel qui populus, omnium primus, rerum figuras lineis circumscribere inchoarit, aliosque docuerit? Equidem eiusmodi quaestionem semper existimaui non solum vanam et infructuosam, sed etiam temerariam et inconsideratam esse: vnusquisque enim, qui illam mouet, per se ipse potest animo praecipere, qui certam, luculentam, veroque prorsus conuenientem dare queat responsionem, reperiri hodie neminem. Igitur temere ac nequidquam quaeris, quod a nullo vnquam mortali vere explicari posse, tu ipse non ignoras. Interim ut homines, qua alias quoque res

et caussas, vana sciendi cupiditate laborant, neglectis
iis, quae magis ad ipsos pertinent: ita huius quoque
artis, quae profecto longe praestantissima, et ad res
quam plurimas vtilissima est, auctores omnium pri-
mos explorare audent, aliosue iubent, etiamsi vtilita-
tis nihil inde capiant, eosque indicari non posse, bene
sciant; multo minus de ea perficienda atque proue-
henda laborent. Ea igitur, quam dixi, cupiditas
fecit, ut homines vel eruditi quaererent, a quonam
populorum paullo celebrium, artis huius originem
et initia repetere oporteat. Sunt plerique, quod alio
loco iam monui, et aliis in posterum monebo, qui
Aegyptios, ut artes omnes, ita hoc quoque figuras
lineis circumscribendi artificium inuenisse, per hiero-
glyphorum studium excoluisse, et populos alios do-
cuisse, contendunt. Sed non ita pridem exstitit vir
alius, non exiguo ingenii acumine, et exquisita eru-
ditione ornatus, RIEMIVS, quem paullo ante dixi,
sacrorum apud Berolineses oratorum eximius, qui
commentatione, quam itidem indicaui, demonstra-
tum iuit, Aegyptios artis, de qua quaeritur, non
auctores et magistros, sed tantummodo imitatores
fuisse. Scriptor hic eruditus, tam architecturae,
quam picturae, adeoque huius pariter artis principia
et leges Aegyptios fuisse censet ab Indis, quorum
coloni fuissent. Huius sententiae confirmandae causa
adferuntur non solum argumenta, ex simili aedifican-
di ratione, quam populus uterque vetustissimo iam
tempore sequutus sit, et cuius vestigia hodieque super-
esse et animaduerti testentur viri, itineribus per ea
loca factis celebres, desumpta et ingeniose exposita;
sed etiam figurae nonnullae, lineis circumscriptae et
aeri incisae, quae documento esse creduntur, Indo-
rum pingendi et delineandi viam et rationem a prisca
Aegyptiorum consuetudine haudquaquam discrepare.
Neque

Næque infitias ire possum, inter hasce figuras, et complures Aegyptiacas similitudinem esse singularem, quin longe maximam. Sed talis quoque est inter has utriusque populi figuras lineis circumscriptas, et eas, quas prisca Graeci atque Etrusci delinearunt; quin adeo inter illas, quas egomet ipse saepenumero vidi a pueris tenellis et artis prorsus ignaris, delineari. Quem vero huiusmodi similitudo nunquam adducet, ut Graecos et Etruscos veteres, ac multo magis puerulos illos, propterea Indorum posteros, colonos et discipulos esse credat? Similitudinis talis et tantae, qua figuras certe lineis circumscriptas, longe alia causa sit, necesse est, quam quae scriptori illi perquam erudito atque ingenioso visa est, et quam verbis exquisitis ornavit. Adstipuletur ei, cui lubet: mihi profecto argumentatione simili persuadere non potuit. Persuasissimum mihi contra est, quidquid alii viri eruditi existiment, summum rerum omnium auctorem hominibus primis, per totum terrarum orbem spargendis, facultates tribuisse et varias, et necessarias, ad cogitanda, exsequenda et paranda ea, quae vitae tuendae studium, quod pariter cum omni animante nascitur, et inde pendens rerum complurium necessitas exigebat. In diuersis, quas dixi, facultatibus, est etiam ea, quae nos ad imitandum adducit. Hanc imitandi facultatem vel pueruli, alii alia via et ratione, significare solent. Eorum non pauci, si otiosi sunt, et vel exigua phantasiae vi pollent, quidquid alicubi viderunt, in charta vel tabula aliqua delineant extremis lineamentis, ut, milites, equos, canes, currus ab equis proectos, cet. et rerum conspectarum figuras utcumque factas sodalibus ostendunt. Quarum aliae, aliis multum anteponendae, non obscure docent, qui de pueris compluribus figuras delineandi pingendique artificio maxime idoneus futurus sit: quandoquidem
praeſtan-

præstantiores illae rei delineatae similitudinem ita exprimunt, ut ipsam rem intueri putes, easdemque pluribus fere Etruscis, Graecis, Aegyptiacis et Indicis figuris anteferre possis, quin debeas. Quod quum ita sit, et rerum usus quotidie doceat; in ea sum hæresi, quae inter primos Indos, Aegyptios, Graecos et Etruscos fuisse nonnullos credit, qui, puerulorum more, res aspectabiles, lineis circumscribere, et ob oculos ponere tentarent, nec opus fuisse, ut Etrusci ex Graecis, Graeci ex Aegyptiis, Aegyptii ex Indis, prima hæc elementa discerent. Populus, me iudice, quisque produxit homines quosdam, naturali hac figuras delineandi facultate præditos; qui eam, opportunitate sibi data, per se ipsi, et sine magistris, excolerent, et, quantum per suas et ciuitatis suae res, instituta, religionem, coeli temperiem, alia licebat, perficerent. Cuiusmodi homines, si cuius nationis exterae opera, suis præstantiora, viderant, recteque examinauerant; si ingenio, si iusto, nec iam deprauato, pulcri venustique sensu, si intelligentia præcipua, atque phantasiae impetu inultum valebant; facile efficere potuerunt, ut rerum figurae, manu sua lineis circumscriptae, aliorum operibus multum antecellerent: quas statuarii, pictores, marmorum sculptores vel caelatores, velut protypa, siue exemplaria, intueri et imitari, sibi gloriae ducebant. Ex quo, mea quidem sententia, luculenter apparet, non esse, cur artifices Etruscos et Graecos ex Aegyptiorum, Aegyptios ex Indorum quasi scholis prodiisse credamus, nec sine contentione quadam affirmemus. Quod quidam hoc modo accidisse putant, id, credibile est, alio etiam euenire potuisse. Hoc de loco eadem fere, quae ego, scripsit Italus doctissimus ac clarissimus, GREGORIUS FIERLI, Academiae Cortonenfis sodalis celeberrimus, in commentatione,

qua

qua sculptorum Etruscorum et Graecorum virtutes inter sese comparauit (*Sopra il merito degli Scultori Etruschi, paragonato con quello dei Greci*, vid. *Saggi di Dissertazioni Accademiche, lette nell' Accademia di Cortona*, Tom. VIII. Dissertaz. XIII. p. 271. ff.): quam ut legant recteque expendant, suadeo singulis, qui probabilem de hac re sententiam pronuntiare auent. Hic recte et prudenter distinguit diuersa tempora, diuersosque gradus, quibus et per quos ad altioris perfectionis gradum sensim sensimque euectum est delineandi artificium. Rudiorum hominum, siue Indi fuerint, siue Aegyptii, siue Graeci, siue Etrusci, pericula omnium prima fuerunt simplicissima, quorum lineae, pleraeque rectae, v. c. in describenda figura humana, nec caput, nec corpus, nec brachia, nec crura, nec reliquos artus, articulos aut musculos, naturae conuenienter, et ita ob oculos ponerent, ac ponere possent, ut in ea quasi vitam, habitum, gestum, motum, cet. multo minus animi affectiones, et faciei similitudinem animaduertere posses. Verbo, ea parum, vel nihil prorsus, superabat figuras, quales ludendo fingunt pueri tenelli. Similis ratio erat figurarum, quibus infelli tirones alia, siue animalia essent, siue inanimata, lineis circumscripta exprimere sibi videbantur. Postquam vero tempus, rerum usus, et, quod maximum est, solers prudensque ipsius naturae, i. e. rerum, quas terra procreat et alit, contemplatio illos quasi erudiisset, et meliora docuisset: quidquid naturae minus conuenire videbant, nonnihil emendare coepere populorum, quos dixi, omnium artifices. Sed, vel hoc facto, figurae humanae descriptio fuit durior et affectata: idem adhuc in eis cernitur habitus, h. e. compressus ad lineae rectae angustias; vestimentorum plicae vel lineis parallelis recta descendunt, vel

vndatum

vndatim ductae omnes eodem modo sinuantur; capilli in fronte et temporibus comiti et dispositi sunt minutulis cincinnis; faciei, iusto longioris lineamenta, nasi, oculorum, aurium, oris, menti collocatio et forma, multum a naturae exemplari et quasi formula discedunt. Quibus in figuris, Etruscis et Aegyptiacis non magis, quam Graecis, veritatem aequae ac varietatem desiderabis, quin ignorantiam fere rusticam non poteris non animadvertere, propterea quod earum artifices, hoc nomine vix digni, corporis humani rationem et structuram, diuersum in negotiis variis exsequendis habitum, gestum, flexum, cetera haudquam intellexerunt, vel delineando recte et naturae conuenienter graphide assequi, et exprimere non potuerunt. Quos errores, ubi in figuris a se delineatis, et cum ipsis rebus naturalibus solerter et, quae par erat, animi contentione comparatis, aut ipsi perspexerant, aut ab aliis, se prudentioribus, reprehendi audierant; primam illam figurarum delineandi viam et rationem desipere, depositaque consuetudine adhuc usitata, non nisi hominum vestibus indutorum figuras lineis exprimendi, easdem nudas lineamentis extremis describere, eodemque modo pingere, scalpere, caelare coeperunt Etrusci. Sed hac ratione inita, delapsi sunt in errorem, antegresso prorsus oppositum et contrarium. Quas enim figuras adhuc lineis, quod dixi, tantummodo rectis, parallelis et compressis, maxime graciles, macilentas et veluti exsiccatas, vitaeque carentes, formabant; eas iam quasi luxuriantes, actione, habitu, gestu corporis affectato, brachiorum, pectoris, ventris, crurum musculis iusto crassioribus et tantum non circularibus, articulis admodum tenuibus, ossibus nimis eminentibus atque per cutem fere penetrantibus, delineare et formare placuit. Quam rationem artifices Etrusci posthac nunquam

non tenuisse videntur. Graeci contra, qui primum, quem dixi, errorem emendaturi, itidem in alium, prorsus oppositum, delapsi erant, et figuras veluti luxuriantes non minus, quam Etrusci, aliquamdiu formarant, caussis compluribus adducti, vel ab altera hac via et formula discesserunt, atque figuras tandem, humanas maxime, lineis extremis ita circumscripserunt, ut ex eis pulcri venustique sensus, et intelligentia maxima, quin paene diuina, eluceret. Sed antequam ad hunc venustatis, pulchritudinis, elegantiae gradum peruentum est, artifices vel celebriores alteram illam delineandi rationem aliquamdiu tenere, et itidem figuras formarunt, quarum nulli proprietates sua constaret; non Apollo a Marte, non Hercules a Vulcano, non Iuno a Venere, vel Minerua, discreparet. Huiusmodi erroris ipse ZEUXIS arguitur ab Aristotele (Poetic. p. 230. edit. Sylburg.): et id genus opera recte et vere *dura* appellauit Cicero. Quibus expositis, satis pro instituti mei ratione, de prisca figuras lineis circumscribendi via modoque dixisse mihi videor. Ceterum ex his, quae adhuc disputata sunt, simul apparere opinor, Indos et Aegyptios a prima et paene puerili figuras delineandi et formandi ratione et consuetudine parum vel nihil discessisse; Etruscos contra et Graecos eam pedetentim deseruisse, et pari fere gradu aliquamdiu progressos esse, ita, ut maxima inter utrorumque figuras similitudo intercedat, et Graeca ab Etruscis opera interdum vix ac ne vix quidem discernere possis: unde fieri potest, ut Etrusca, quae Graecorum; Graeca, quae Etruscorum artificum opera sunt, saepenumero censeantur. Tandem vero Graeci, philosophando, meditando, in primisque ipsam naturam et pulcherrima quaeque ipsius opera recte et prudenter imitando, artem deduxerunt ad tam altum perfectionis gradum, ut sese

ad

ad summum venisse, vere gloriari possent. Ad quod efficiendum, multum momenti habuisse videtur consilium *Pamphili*, Macedonis, qui, Apellis magister, suavit, et popularibus suis per totam Graeciam persuavit etiam, ut pueri ingenui, ante omnia, graphicen, hoc est, picturam in buxo docerentur, recipereturque ars ea in primum gradum liberalium, (vid. Plin. H. N. l. XXXV. c. 10. p. m. 694). — Quibus expositis, ad alia progredieretur oratio, nisi ante paucissimis indicare placeret antiquitatis monimenta ea, ex quibus diuersi quasi gradus, per quos insigne rerum figuras extremis lineamentis circumscribendi artificium transire oportuit, antequam ad summum perueniret, cum maxime perspicui possunt. Tabulae pictae, signa lignea, eburnea, et similia, per rerum naturam hodie superesse non possunt, neque adeo eiusmodi rudimenta prima ob oculos ponere. Ea tantum, quae ex marmore vel metallo quodam fabricata erant, et gemmae scalptae, aetatem ferre, et ad posteros peruenire potuere, et reapse peruenere. Exstant gemmae non paucae, rudem, quae illas delineauit et scalpsit, manum satis indicantes. Etruscas vulgo quidem appellant, et sunt certe, si litterae simul incisae, hanc appellationem confirmant: alioquin a Graecis quoque scalpi potuerunt, eoque magis, si figurae scalptae ex fabula vel historia Graeca sumtae sunt, et ad hanc pertinere videntur. Signa marmorea a primis Graeciae artificibus, ut, Daedalo, Smilide, aliis, facta, quae ipsa delineandi tirocinia monstrarent, itidem non supersunt, si quidem eos talia perfecisse quidam existiment: unde non nisi in vna alteraque tabula marmorea, eaque caelata, artificii, de quo quaeritur, rudimenta prima quaeri possunt et inueniri. E metallis facta sunt signa, sigilla et numi: priorum numerus non adeo magnus est, et quam rudis et imperita

manus

manus eorum vetustissima delinearit et confecerit, ex Illustris. Cayli Collectione, et figuris ibi delineatis luculenter apparet. Plurimum lucis quaestioni huic affundunt numi, et in his artificii progressus, etiamsi documenta desint alia, quodammodo animadvertere possumus. Quos vulgo Hispano-gothicos vsurpant, si reapse sunt veterrimi, rerum figuras sistunt tales, quales puerulus quisque facile fingit. Ejs non multum elegantiores sunt; quas in antiquissimis Graecorum numis delineatas et expressas offendimus. Horum duos tantummodo nominare lubet: alter a Corcyraeicus, exhibet bouis vitulum lactantis figuram, quam in lucem exire iussit V. Celeberr. Bartholomaeus in libello, quem latine versum quam maxime velim, inscriptum, *Essay d'une paléographie numismatique*, ex quo eum repetiit V. Cl. Pellerinus, *Récueil de Med.* Tom. I. tab. XI. n. 7; alter a V. Eruditiss. Witzleben primum promulgatus in *Sej. quibusdam numismatt. Gr. ineditis*, Lips. 1744. in quo caprae cubantis figura cernitur. Plures alios ab Eckhelio, Neumanno, VV. CC. promulgatos silentio praetermitto. Sed ut Graeci primam delineandi rationem emendarunt, ita etiam numi ab iis percussi petedentim elegantiores fieri inchoarunt, donec Alexandri M. fere aetate et aliquamdiu post, artificum ingenium et manum praestantissimam atque exercitatissimam recte et vere indicarent.

EXCURSVS XVI

AD PART. II. CAP. V

D B

T O R E V T I C E.

Capitis huius argumenta singula qui me non temere, sed prudens ac sciens, magis explicare, et quae ad ea perspicienda recteque enucleanda necessaria sunt, plenius, eorumque rationi conuenienter enarrare iubeat; is sese sciat onus mihi, viribus meis non aequum impositurum esse, et loci non minus difficilis, quam latissime patentis, explicationem postulaturum. Quod quum ipse non ignorem, sed prae multis aliis plane perspiciam; tantum abest, ut iustum capitis, super quo nonnulla sunt dicenda, commentarium, rebus exquisitis refertum, atque artis, de qua quaeritur, rationem et ambitum omnino exhaustientem polliceri, ut eius non nisi duo velut articulos paucissimis illustrare possim, et velim etiam. Agit Auctor immortalis primum de signis et statuis e marmore factis, et posthac de gemmis, tam sculptis, quam caelatis: verum de priscorum artificum ratione, materiam ipsam praeparandi et poliendi, atque opera ipsa ingeniose affabreque ex iis formandi, nihil disputat, caussatus, huiusmodi quaestionem non tam ad viros eruditos, vel litterarum amantes, quam ad artifices pertinere. Quod etsi per se verum est, ne quisquam facile poscit, ut homo litteratus artis utriusque viam et rationem tam recte scienterque, quam ipse artifex, calleat, et tantum non exercere possit:

ei tamen, si non maxime necessarium et fructuosum, certe quidem honorificum est, si ne huius quidem negotii indagationem prorsus negligit, atque vel ex libris, quibus artium illarum initia, easdemque recte et prudenter exsequendi praeceptiones traduntur, vel ex artificibus ipsis, et in horum officinis, quantum opus est, sensum sensimque discit, ut recte et vere super his statuere, et multa scriptorum antiquorum loca melius intelligere, atque interpretari possit. Huiusmodi enim cognitione imbutus, multa in artificiiis ipsis videre, et iure quodam suo vel laudare, vel vituperare potest, quae spectatores, rerum similium expertes, prorsus fugiunt, et faciunt, ut iustum rebus pretium statuere nequeant, ideoque temere de iis statuendo saepenumero turpiter sese dare soleant. Vnde hoc loco nonnihil adferre placet, quod tali in negotio in primis necessarium videtur.

Ac primum quidem de marmorum parandorum, et statuarum ex iis caedendarum ratione, quantum satis fore opinor, disputabo, paucis de artificum Graecorum educatione et institutione expositis. Quos Graecia vidit aluitque artifices, non erant serui, a prima iuuentute in officinas, tamquam in pistrina vel ergastula detrusi et compacti, ubi, sine ulla praemiorum aut honorum spe, nolentes, et inuita manu aequae, ac Mineruae, opus imperatum perficiebant, quod dominus durus et inhumanus, nec nisi lucri cupidus, ab eis exigebat; sed homines ingenui, liberaliter educati et instituti. Horum ad institutionem in primis requirebatur, ut graphicen discerent, auctore et suafore Pamphilo, Macedone, Apellis magistro. Rem narrat Plinius, quod in excursu antegresso iam ostensum est. Vnde semper honos fuit graphicae, ut ingenui exercerent, mox honesti: perpetuo inter-

dicto, ne seruitia docerentur. Qui postquam, ut ingenuos decuit pueros, instituti, ex ephebis excesserant, tam publicis ciuitatum, quisque suae, concionibus atque consultationibus super negotiis ad remp. pertinentibus, quam rhetorum et philosophorum disputationibus interesse poterant, eisque artificis cuiusque officinam libere adire, et virorum prudentium super operis ab hoc confecti ratione, et vel praestantia, vel vitiositate, in vtramque partem disputantium audire licebat. Cuiusmodi disputationes non poterant artificis, iuuenis quidem illius, sed ingeniosi ac solertis, mentem non acuere, atque sic afficere, ut certissimas artis praeceptiones sensim perciperet, ac penitus videret, quid sibi in artificio qualicunque describendo et conficiendo spectandum esset, atque moliendum, ut id censori cuique intelligenti, seuerio, et paene moroso probaret. Accedit, quod in gymnasio, in palaestra, aliis in locis, quotidie cernere et contemplari poterat pulcerrimas corporum humanorum formas, gestus, habitus, flexus, cet. atque ex his, quid vel deceat, vel dedeceat, quid naturae conueniens sit, quid repugnans, obseruare, eoque pacto phantasiae vim et nutrire, et inflammare. Quae omnia, in scholis praecepta et quasi instillata, in artificum officinis laudata, vel reprehensa, in variis iuuenum pulcerrimorum corporibus reapse spectata, viam artifici, iuveni gloriaeque cupido, monstrabant et pandebant, qua incedendum esset, ut iudicibus seueris, quin saepenumero fastidiosis, quales in cuiusque ciuitate non pauci erant, in opere qualicunque inchoando et perficiundo, nihil reprehensione grauiori dignum videretur. Artifex igitur, tali via et ratione institutus, eximia oculorum acie, pulcri ac decori sensu intelligentiaque, ingenio solerti, manu etiam firma et exercitata praeditus, si quod opus marmoreum, aut
suo

fuo ingenio, aut aliorum desiderio obtemperaturus, moliebatur, ante omnia eius picturam in buxo delineare, posthac proplasma, tum minutum, tum grandius et tantum, quantum rei dignitas, aut loci spatium requirebat, non poterat non e materia quacunque molliori, vt, creta, gypso, argilla, cera, cet. conficere, et aliis diiudicandum ostendere, vel publice exponere (vid. Plinius H. N. l. XXXIV. c. 7. extr. p. m. 648. et l. XXXV. c. 12. p. 711. coll. FALCONETI notis ad vtrumque locum, ipsius versionis subiectis). Audita aequa, iniqua, iusta, iniusta, vel laude, vel reprehensione censorum, rei tam intelligentium, quam expertium, super opere inchoato philosophari, quod recte repressum videbat, emendare, quod laudatum, in statua sculpenda magis expolire poterat, adeoque artificium tam scienter et affabre elaboratum in lucem proferre, vt spectatoris cuiusque perinde mentem, atque oculos veluti captos teneret. In quo conficiundo, ipsum hoc modo versatum probabile est.

Inuento, apud eos, qui hoc mercium genus aut effodiebant, aut impensis suis effossum aduectumque vendebant, marmoris fragmento tali et tanto, quale et quantum proplasmatis maioris ratio postulabat; vtrumque, nimirum proplasma et marmor, in officinae suae machinamento, tignis et tabulis bene compacto, alterum prope alterum collocari oportuit, vt in hoc figurae totius facies, et partium singularum dimensiones, recte, et protypo conuenienter, designari, lineisque circumscribi possent. Quod dum fiebat, per lineas simul tam ad perpendicularum, quam transuersum ducendas, in trunco marmoreo quasi rete aliquod fingeatur, quod plurimis quadratis constans, hunc fere totum obducebat. Quo facto,

artifex opus destinatum, itaque delineatum, per homines operarios, aut tirones, exasari sinebat, ita tamen, ut numquam non adstaret, videretque, ne quid detrimenti ex eorum socordia, imprudentia, vel improbitate, caperet cum marmor ipsum, tum figura in eo delineata. In recidenda eius ora superflua, labor illi potissimum solebat feliciter cedere, qui ipsius naturam et quasi texturam e primis statim ictibus et quasi caedibus diuinare poterat. Qua dexteritate, quo ingenii acumine in primis valuisse memoratur *Michael Angelus Buonarottus*, celeberrimus aetatis recentioris statuarius, et architectus, ita quidem, ut ipse, homo sexagenarius, marmoris redundantis multo plus tribus horulis, quam tres iuvenes robusti, tribus integris diebus, praecideret. Quod *Vigenerium* oculis suis vidisse, et in notis ad Philostrati versionem Gallicam memorasse scribit *Iannon di Laurent* in Dissertatione de Antiquorum lapidibus pretiosis, et eorum modo artificia ex illis formandi et elaborandi. (vid. Li Saggi di Dissertazioni Accademiche, lette nell' Accademia di Cortona, Tom. V. Dissert. I. §. XXXI. p. 34). Quae *Buonarotti* facultas dexteritasque plane singularis, duo, quos dixi, viros eruditos adduxit, ut Graecos artifices crederent, animo valde fidenti manumque longe certiori, firmiori atque securiori versari potuisse in tractando scalpendoque maiore Pario; quippe cuius ratio, natura et textura ipsos, propter vltimum varium et multiplicem, haudquaquam latere potuisset. Quae eorum sententia mihi quoque a vero quam proxime abesse videtur. Verum eo, unde digressus sum, redeundum est. Opere satis exasariato, et singulis figurae membris caelo terebraque leuiter indicatis, et a reliqua massa nonnihil separatis, manum tandem adinouit ipse artifex, atque instrumentis ferreis chalybeisque, omnis generis, diuersaque ratione

tempe-

temperatis, crassis, subtilibus, obtulis, peracutis, aeretibus, cet. leuissime caedendo, terebrando et radendo, simulque nunquam non adhibitis et applicatis perpendiculis, regula, norma, circino, ea omnia et singula pedetentim ita formauit manu sua longe exercitatissima, ut tam ad proplasmatis, quam ipsius naturae pulcritudinem, quam proxime accederent, et iustissimas, exactissimasque dimensiones, rationes, gestus, cet. prae se ferrent, adeo, ut nihil exactius, nihil eruditius, nihil naturae conuenientius, ne cogitando quidem assequi posses. Tum vero totum opus radula limisque variis atterendo, pumice et Naxio tandem lapide poliendo, ac cera et aliis laeuigando perfecit, eique nitorem conciliauit, oculos fere perstringentem. Ceterum in huiusmodi statuis perpoliendis hoc discriminis obseruatum esse ferunt, ut eas, quae mares quasi sistebant, ferricisque instrumentis satis finitae erant, minus, contra, quae feminas, multo plus expolire atque laeuigare solerent. Quo ipso ipsam naturam, veluti ducem, sequuti videntur. Atque haec fere habui, quae de marmorum parandarum, et statuarum ex iis sculpendarum ratione dicere possem. Quod reliquum est, de his adhuc memorandum puto, quod nec laude dignum videtur, nec imitatione. Nimirum fuere artifices prisca, in primis Aegyptii, qui huiusmodi statuas et opera anaglyptica, colore aliquo illinerent. Quod ut rei naturae aduersatur et repugnat, ita impedit etiam, quo minus imponatur oculo spectantium. Alii vel sua sponte, vel aliorum iussu, statuas marmoreas deaurarunt: cuius inepti et ridiculi, nec tam laude, quam vituperio, digni moris vestigia in statuis nonnullis hodieque superstitibus reperiuntur. Vetus autem inaurandi ratio discrepabat a recentiori: illam descripsit *Plinius* (H. N. l. XXXIII. sect. 20. p. 616. vol. 2. opp.) his

verbis: *Marmorī, et iis, quae candescere non possunt, qui candido illinitur, gypso simul inducō*: hanc *Winhelmannus* (*Geschichte der Kunst, Th. I. Kap. 4. p. 261. edit. Dresd.*). Denique hoc etiam praetermittere non possum, vetustissimorum Graeciae artificum non paucos, teste Pausania, fabricatos esse complures statuas ἀπερίθους, i. e. quarum capita, manus et pedes tantum e marmore, reliqua omnia e ligno erant sculpta, et vestibus nonnunquam operta. Quam rationem, a multis vituperatam, excusare potest nihil, nisi cognita Graeciae vetustae paupertas, et marmoris raritas, qua artifices omnium primos laborasse credibile est. Iam quoque de operibus ἀναγλυπτικοῖς e marmore caelandis et conficiendis disputandum foret. Sed quae hoc de negotio dicere possem, ea hoc loco sciens et de industria non attingo, propterea quod alio, eoque magis opportuno, paucis tangi et explicari possunt. Adeoque haec haecenus.

* * * * *
 E X C U R S V S   X V I I
 A D I D E M I L L V D C A P V T P E R T I N E N S
 D E
 G L Y P T I C E
 S I V E
 S C A L P E N D I S C A E L A N D I S Q V E
 G E M M I S .

De gemmis iam supra generatim et vniuerse lo-
 quutus sum, idque duce et auctore incluto, et
 harum rerum intelligentissimo: qui, praeterquam
 quod de singularum natura, colore, et discrepantia
 docte scripsit, scienter etiam et copiose de recentio-
 rum gemmariorum via et ratione, praesidiusque eas
 poliendi, et hac politura nitorem illarum scintillan-
 tem augendi disputauit. Quae qui ignorare nolunt,
 eis auctor fuasorque sum, huius libros adeundi, et
 cum iis comparandi, quae *Mariettus*, *Natterus*, *Lip-
 pertus*, *Klotzius*, *Büschingius*, alii, minus clari,
 super hoc argumento scripserunt. Prisci artifices
 iam peruidere, surdum gemmarum colorem, nisi an-
 gulum percussu excitetur, plane hebescere; ideo-
 que nonnullas, vt, beryllos, sexangula figura polire
 coeperunt, quoniam hi aliter politi eundem non ha-
 berent fulgorem. Hoc ex eo apparet, quod *Plinius*
 (H. N. l. XXXVII. sect. 20. p. 776. vol. 2. opp.)
 memoriae prodidit. Vnde, reor, coniectura per-
 quam probabili effici cogique potest, ipsos in aliis

etiam, quod in Beryllis, vidisse ac tentasse; idque tritu pulueris tenuissimi ex adamante, vel Smyride lapide, liquore quodam humectati, perfecisse. Verum quamuis hoc ita sese habeat, vel certe habere videatur; id tamen de omnibus ac singulis, atque adeo de adamante etiam, pro certo affirmare nolim sine luculentis scriptorum antiquorum testimoniis. Prudentius me facturum reor, si haec dubia viris, me longe prudentioribus, indaganda et decernenda relinquam, et ad certiora progrediar, quae de gemmulis, quas aut scalpere, aut caelare viuum erat artificibus, ex earum reliquiis recte concludere licet. Nimirum ad huiusmodi negotium destinabant gemmas non maiusculas, et pondere tantum suo eximias, sed minusculas, fabae vel cicëris ambitum vix aequantes, easdemque coloris claritate, nitore et praestantia excellentes, ad intuendum iucundissimas, oculoque gratissimas, et suauissimas, quas tantum non omnes poliando praeparabant ita, ut clypeo similes, i. e. ellipseos fere forma, et conuexae essent. Quo quidem hoc sequebantur, ut singulas cuiusque figurae partes peraeque excavare, et nihiloscius brachia ac crura, a corpore nonnihil distantia, dextre scienterque exprimere possent, nec ea, perangustis areolae finibus coacti, in arctum contrahere deberent: quod factum opus fuisset in planae et aequae areae lapillis. Tum vero, in exsequendo negotio suscepto, eadem via et ratione, qua hodie solent scalptores, versati videntur. Credibile enim est, priscam illam quasi formulam et legem nullo unquam tempore prorsus interiisse, sed per homines, huius artificii peritos, una cum imperio Rom. delatam esse Constantinopolin, ibique seruata, exercitata atque propagata per eorum successores, siue discipulos, qui tamen maiorum immortalium vestigia, complures ob causas, premere

premere haudquaquam potuere, ideoque ab ipsorum elegantia atque intelligentia, mirum, quantum, desciuerunt. Id quod gemmae, ab ipsis scalptae, luculenter demonstrant. His nihilo secius scalptores recentiores accepta referant, necesse est, tam instrumenta ad rem necessaria, quam ipsam gemmas scalpendi caelandique viam et rationem: siquidem eorum nonnulli in Italiam abierunt, quum Muhammedis adsecclas, imperio orientali potitos, artes optimas et ingeniosas odisse viderent; ibi contra esse audirent, qui homines, harum bene peritos, amarent, fouerent, remunerarentur. Ex quo tempore inter Italos, Franco-gallos, Germanos, alios, exstiterunt non pauci, qui gemmis egregie scalptis vel caelatis, immortalem meruere laudem. Sed haec in praesenti ad viuum refecare non licet: adeoque ad explicandam veterum scalptorum μέθοδον seu formulam reuertor. Nimirum si quis eorum lapillum, qualem dixi, adeptus erat, aut ipse sibi poliendo parauerat, ante omnia Dei, Deae, herois, facti, fabulae, verbo, eius argumenti, quod scalpro aut caelo in ipsa effingere cupiebat, vel debebat, graphide picturam linearem in buxo, seu tabula alia, et posthac proplasma tantum, quantum gemmulae area capere poterat, confecit, et ad artis suae leges tum ipse exegit, tum alios exigere iussit. Vbi sese id indicibus, harum rerum intelligentibus, probasse videbat, in ipsam quasi rei arcem inuadere coepit, instrumentis variis ac multiplicibus (quorum figuras in *Marietti* libro, *Traité des Pierres gravées* inscripto, delineatas et aeri incisas videre licet, Vol. I. p. 208.) et *terebra* potissimum, vulgo *rotam*, vel *orbem* appellant, quasi armatus. Eorum singulorum, pro re nata adhibitorum, acie, illita vnguento eo, quod ex puluere adamantino, vel smyride ac *πείρελαίω* temperatum erat, primum extremas

figu-

figurae vel figurarum lineas, summo studio iustaque ἀκριβείᾳ in lapilli area scalpsit, et cum pictura in buxo, ante delineata, solerter comparauit: quod effici cogique posse credidit LIPPERTVS ex eiusmodi lineis extremis (contours) in gemma non vna comparantibus, etiamsi partium reliquarum, vt, capitis, manuum, carnis, vestium, cet. confectio et quasi absolutio non nisi tironis cuiuspiam manum admodum rudem, nec satis exercitatum, prodere videatur. Huius discriminis causa quae sit, coniectura valde probabili assequutus esse videtur vir, quem paullo ante dixi, celeberrimus (vid. Eius Praefatio, Dactylionthecae, lingua vernacula scriptae, praemissa, p. XXIX. f.). Scalptis huiusmodi lineamentis extremis, opus inchoatum continuauit reliquis instrumentis, pro negotii necessitate, et laboris efficiendi ratione, surpandis, ponendis, resumendis et terebrae applicandis, vt huius quam velocissime currentis feruore, quam volebat, figuram sensim sensumque excauatam, in gemmae areola conspiciere posset. Quam, tandem aspectabilem, cerae aut argillae molliori, idemdem imprimebat, vt de figurae ectypo, ibi expresso, iudicare posset, num illud per omnia simillimum sit protypo, seu proplasmati? nec ne? item, num satis? nec ne? in cera emineat: vt, quod minus conuenire, quod parum elegans, exactum et perfectum esse videret, in tempore mutare atque emendare posset. Quod quidem fieri et continuari oportuit, donec ipse, incredibili prorsus patientia et singulari pulcri venustique sensu exornatus, in gemmula scalpta absoluerat opus, quo exactius eruditiusque nemo facile vel mente fingere, vel manu efficere posset. Denique vbi figuram, vel figuras, quantum cupiebat et par erat, exstare atque eminere cernebat; totum opus instrumentis aliis, obtusis, acutis poliri oportuit atque laeuigari,
ita

ita, ut eiusmodi polituram solertissimam et nitorem, inde pendentem, mirificum non pauci pro certissimo manus Graecae, eiusdemque exercitatissimae, documento habere iubeant. Et tantum quidem de hoc gemmarum genere disputare per causas multas mihi licet. Progredior ad alterum, in quo figura, vel figurae caelatae, adeoque in gemmae areola eminentes visuntur: *Camei* Italice vocantur, Gallice *des Camées*. De huius vocabuli notatione quid utramque in partem disputatum sit a viris eruditis, et hoc litterarum genus amantibus, equidem perbene novi, sed prudens sciensque praetermitto rem nec necessariam, nec fructuosam. Ipsam potius causam, de qua quaeritur, sine mora explicare adgredior. Nimirum sculptor, ubi id negotii suscepturus erat, itidem ante omnia figurae, vel figurarum, quam vel quas postulabat argumentum, siue sua sponte lectum, siue ab eo flagitatum, picturam in buxo, atque posthac proplasma, huic simillimum, e cera vel argilla conficere debuit, ut tum ipse, tum alii viri intelligentes atque ingeniosi, id satis contemplari, et recte, vere, artisque legibus convenienter diiudicare possent, ac videre, num compositio membrorum, num conformatio lineamentorum, num figurae vel figurarum species, status, actio, gestus, reliqua, tam in argumentum caelandum quadrarent, quam inter sese convenirent et quasi conspirarent? nec ne? Huiusmodi inquisitio, seuera quidem illa, et quasi censoria, sed ingeniosa simul, iusta, et maxime necessaria, sculptori non poterat esse non fructuosissima: in his enim, quae pulcra et recta visa erant et probata, caelo elaborandis, manu certiori et quasi confidentiori versari; in eis contra, quae minus, addendo vel demendo, mutare et emendare poterat, quod fieri non licuit in gemma iam caelata: idque omnium minime in gemmis

mis, quae constabant venis et stratis plurium colorum: quorum vnus si in caelando non adhibitus fuisset rei, cui per naturam suam conueniebat, indicandae atque exprimendae, vt, capillis, carni, vesti, laureae, cet. artifex opus suum, licet alioquin haud spernendum, nullo probasset modo iudicibus acutis, et harum rerum intelligentibus. Tum proplasmatis satis examinati emendatique picturam chryfocolla, instrumenti ad rem idonei ope, in gemma agglutinabat: agglutinatae lineas terebrando leuiter indicabat, et hoc modo extremis figurae vel figurarum lineamentis designabat earum quasi terminos, vt, quousque caelando, et ex gemmae ora demendo, progrediendum, vel non progrediendum, quo loco vnaquaeque figurae vel figurarum pars collocanda, quo ambitu, qua magnitudine formanda caelo esset, et elaboranda, ipsum haud lateret. Hoc facto, proplasma tam seuerè et quasi adamussim examinatum emendatumque immittebat in vasculum satis capax, repletumque aqua, lacte alioue colore quasi tincta, ita vt summa illius superficies huic innare videretur. Huius ex aqua emergentis quantum eminere vidit, tantum in gemma exscalpebat, demto per instrumenta varia ex ipsius margine, quidquid superficiem illam cingebat. Hac ratione effingebat ἀνάγλυφον, sed altitudine tam exigua, vt in gemmae areola vix eminere videretur. Tum emissio per emboli extracti foramen, aquae, quam paullo ante dixi, aliquantulo, maiorem proplasmatis superficiem iam conspiciendam, eadem via et ratione imitatus, in gemma caelauit, ita vt paullo maior τοῦ ἀνάγλυφου altitudo oculos feriret. Itaque opus prudenter inchoatum, summa industria, patientia incredibili, et stupenda intelligentia continuauit, donec, aqua pedetentim emissa, protypi superficiem magis comparentem, ac denique totam imitando, tam

omnes

Omnes omnino figurae vel figurarum partes, quam dimensiones, ei conuenienter, recte atque exactissime praecedendo, iusta oculorum acie, manusque satis exercitatae firmitate ac dexteritate praeditus, exigeret ingenii artisque suae monimentum omnibus numeris absolutum, adeoque aere perennius, et auro ipso fere pretiosius. Huiusmodi via et ratione priscos artifices credibile est versatos esse in gemmis caelandis, et ita perficiendis poliendisque, ut eas vel hodie maximè faciant et demirentur viri eruditi, harumque rerum intelligentes: et maxime quidem gemmarum similitum genus id, quod colorum plurium venis aut stratis, altero alteri quasi superinducto, constans, tam scienter poliebant ac caelabant, ut, colore alio ad capillos, alio ad carnem, alio ad vestes figurae, vel figurarum effingendos adhibito, in eis veluti tabulam pictam conficere et suppeditare solerent (v. Büsching's Geschichte und Grundsätze der schönen Künste und Wissenschaften im Grundriss. Zweytes Stück, S. 133). Gemmas sic caelatas hodieque superesse norunt omnes, qui vnius LIPPERTI, viri eximii, dactyliotheecam perlegerunt: quam lectitasse poenitebit neminem. Immortalis, quam prisca illi artifices gemmis adeo scienter et ingeniose caelandis adepti sunt, gloria recentiores quoque scalptores adduxit, ut rem non intentatam finerent. Prae reliquis tamen, nisi vehementer fallor, excelluit NATTERVS praestantissimus, qui e gemma, quinque diuersorum colorum stratis coagmentata, longe ingeniosissime atque exactissime caelauit *Britanniam victricem*, ita ut spectator quisque, harum rerum intelligens, tam insigne opus demiretur, laudibus extollat, paene veneretur, quoniam id veluti

Suspendit picta vultum mentemque tabella.

Vnde

Vnde THOMAS HOLLIS, Eques Britannus, gemmam censuit dignam, cuius picturam aeneae tabulae incisam, promulgaret in libello anglice scripto, qui *Memoirs of Thomas Hollis* inscriptus, anno MDCCCLXXX. in lucem exiit. Indicare possem complures alias, huic fere similes: sed qui eiusmodi indicem pleniorrem hoc loco desideret, reor, fore neminem. Adeat, qui desiderat, KLOTZII libellum, super gemmarum scalptarum emolumentis et fructibus, rectoque usu, germanice scriptum, vbi (p. 53.) nonnullae aliae memorantur. Duo alia subiungam, quae magis ad rem pertinere opinor. Nimirum quamquam supra, virorum intelligentium auctoritate et argumentis adductus, priscos Graeciae artifices non minus, quam recentiores, terebram et puluerem adamantinum ad gemmas scalpendas caelandasue adhibuisse contendit: tamen eos, verisimile est, adamantem quoque acuminatum, siue natura, siue arte, siue forte, dum pulveris caussa tundeatur, ita factum, quod posterius Plinii verba (H. N. lib. XXXVII. c. 4. p. 773.) indicare videntur, instrumentis quibusdam inclusisse; inclusum vsurpasse ad finiendas particulas et lineas tenuissimas, quae terebrarum feruore, nondum filo satis tenero et subtili, sed quasi crassiori ductae, nec satis adamussim praecisae et elaboratae erant: qua in haeresi quoque fuit KLOTZIVS, dum in viuis esset, celeberrimus (l. c. p. 48). Quid? quod non minus fieri potuit, ut eiusmodi adamante acuminato, idoneisque manubriolis incluso, extrema figurae, vel figurarum lineamenta in geminis ducerent, et partium singularum dimensiones, iustumque locum designarent, antequam eas terebrando tentarent. Manus enim firmior et exercitafior simile quasi telum facilius et rectius gerere, sine ullo errandi metu dirigere, eodemque lineas extremas in gemma fidentius ducere,

quam

quam illas terebra, quae minus in ipsius erat potestate, leuissime designare potuisse, mihi certe videtur. Quin probabile est, quas pluribus in geminis extremas figurarum lineas, easdemque artis legibus conuenientissime, exactissimeque ductas, sese animaduertisse testatur LIPPERTVS, (Praefat. Dactylioth. p. XXIX. f.), eas non terebrae ferro, sed eiusmodi adamante acuminato scalptas fuisse. Quam coniecturam meam diiudicent, ac vel probandam, vel improbandam statuunt lectores me prudentiores. — Alterum, quod hoc loco tangendum existimaui, ad vasculi, quod supra dixi, rationem et usum pertinet: quem multi aetatis nostrae artifices deserunt, despiciunt, ac velut ridiculum cauillantur. In quo quam recte, quam prudenter agant, ipsi videant. Nobis perinde esse potest, siue hanc gemmas caelandi viam et rationem sequantur, siue relinquant, modo artis suae monimenta exigant talia, qualia aetatem ferre possunt, et Graecorum artificum opera si non superant, certe quidem aequant. Habent, qui vasculi similis usum non aspernantur, inter aetatis recentioris scalptores ducem, eumque non postremum, nec contemnendum, qui hanc ipsam rationem, nullo non tempore, et successu prosperrimo, sequutus est vel in ἀναγλυφῶς e marmore caelandis: nimirum *Michaelē Angelum Buonarottum*, uti in eius vita memorauit VASARIUS (Vite de' più eccellenti Pittori, Scultori ed Architetti, 1586. Part. 3. p. 27). Huius e libro repetit narrationem, et Germanice versam Dactyliothecae praefationi inseruit (p. XXI. ff.) LIPPERTVS, qui rem adeo non improbavit, ut potius maximo opere commendaret. Talium virorum, alterius quidem mos et institutum, alterius iudicium et encomium, omnino dignum est, quod lectitent, animoque recte expendant tum artificii tirones, tum viri docti, harum

S

rerum

rerum amantes. Atque iam satis, pro meo consilio, de priscorum artificum formula vel ratione marimera et gemmas tractandi, exposuisse mihi videor. Quod facto, lector quisque per se intelligat, necesse est, prorsus superuacaneam fore narrationem copiosam, qua eorundem μέθοδον opera anaglyptica e marmore caelandi, explicare adgrediar. Quam *Buonarrotus* tenuit et sequutus est, eadem, vel certe perquam simili, simile negotium eos adgressos esse, valde probabile videtur. Iam vero quoniam alteram satis, ut reor, explicaui, alteram simul exposuisse, et de eadem fidelia, quod in prouerbio est, duos dealbasse puto parietes.

*****

E X C V R S V S   X V I I I

D E

ARTIFICVM GRAECORVM.

CAVSSIS DEORVM DEARVMQVE SIMVLACRA TALIA, QVALIA OMNIVM CELEBRATISSIMA FVERVNT, ELABORANDI.

Legenti mihi descriptionem Graeciae, eximium PAVSANIAE opus, quo, praeter alia memoratu digna, vetustiores Deorum Dearumque figuras, non nili lapides deformes, palos ligneos, *Βασιλίδαι*, *Βεῖτη*, fuisse, sed nihilo secius cultu divino affectos testatur (v. c. p. 132; 253; 228; 300; 302, alibi) et cogitanti posthac, quam artificiosa, quam exquisitae stupendaeque pulcritudinis et maiestatis plena fuerint eorum simulacra, recentioribus artificibus fabricata, et in templis collocata; mirum profecto visum est, qua tandem ratione adducti, eiusmodi simulacra, humanae figurae simillima, licet arte exquisitissima et paene divina, tum animo fingere et destinare, tum manu elaborare coeperint. *Βασιλίδαι* enim ac *Βεῖτη*, et *ξόανα* illa, i. e. lapides vel palos deformes, quod honore divino prosequuti sint homines adhuc rudes, nec philosophia aliisque artibus exculti, id equidem non magnopere miror, propterea quod ipsis persuasissimum erat, ea antiquissimis iam temporibus caelo delapsa, adeoque Deorum dona esse, et veluti signa, sub quibus ipsi coli vellent, et honore

S 2

maclari

maestari diuino. Cuiusmodi opinio, a primis maioribus credita, et ipsorum posteris tradita, instillata, itaque propagata, facile permouit homines philosophiae ignaros, tantum non stupidos, ideoque ad superstitionem procliuiores, vt in rebus adeo brutis, adeo deformibus, sancti et diuini quid inesse temere censerent, easque hoc nomine venerarentur. Quin earum cultus, plura per saecula continuatus, ne tum quidem prorsus desit, quum artes liberales omnes, et philosophiae studium apud singulos fere Graeciae populos maximo in honore essent, omnesque ingenui homines eas primoribus certe, quod aiunt, labris gustare solerent. Quod quamuis ita esset, opinio tamen ipsis, adhuc puerulis, instillata et inculcata, variis hominum aetate prouectiorum narratiunculis nutrita et aucta, et tandem in superstitionem absurdam et ridiculam degenerans, vim in eorum animos tantam habuit, et tam efficacem, vt plerique errorem, quam verum, sequi, cum plebecula absonam, foedam, turpemque superstitionem, quam certissima philosophiae placita amplecti, et exsequi mallerent. Atque hanc ob causam in non paucis Graecorum templis, similia βασιλίσκια et βρέτη exstare, diuinoque affici honore vidit *Pausanias*, eius aetatis scriptor, qua artes liberales, et philosophia potissimum, trecentos iam annos, amplius, per Graecos homines excoltae, et, quantum fieri poterat, propagatae erant. Interim hoc ipso temporis spatio exstiterunt artifices, qui prisca Deorum signa, quae antiquissimis temporibus et hominibus veneranda erant visa, mutare, eisdemque humanam faciem attribuere auderent. Qui quibus causis ad id audendum impulsus videantur, iam indagare, quantum fieri potest, atque explicare placet, eo quod huiusmodi quaestionem ad artium historiam pertinere, mihi persuasissimum est. Tantum autem

abest,

abest, vt, significato hoc meo consilio, me rem luculenter declarare, itaque demonstrare posse credam, vt in ea dubitationis plane nihil supersit, vt potius non nisi coniecturam qualemcunque a me prolatum iri largiar. Vnde in sententia mea nec perstabo ipse, nec quemquam alium perstare iubebo, si quis veriora et rectiora super hoc loco differere, certisque argumentis confirmare potuerit. Nimirum quum homines philosophiae probabilis praeceptionibus et placitis nondum imbuti, Deum esse crederent quidem, sed de Deo, eiusque natura et proprietatibus, notionem iustam, perfectam, distinctam, illiusque maiestati conuenientem, animo sibi fingere nequirent; et quum humanam speciem quacunque alia longe praestantiorum esse viderent; quin ab ipsis philosophis pulcherrimam esse eam nunquam non audirent (v. Cic. de Nat. Deor. l. I. c. 47): homines perquam rudes et ignari facile induxerunt animum, vt Deum itidem humana specie, vtpote reliquarum omnium, quas norant, praestantissima atque pulcherrima, esse existimarent*). In quo opinionis errore ipsos magis etiam confirmarunt poetae fabulis illis, quas de Deo, vel potius de Diis, et horum originibus, temere et inconfi-

S 3

derate

- *) Hoc nomine Graecos infaniae accusarunt Persae, qui neque statuas, neque templa, neque aras ponere et consecrare fas putarunt, auctore Herodoto (l. I. sect. 131. p. 66): qui, hoc scripto, subiungit, *ὡς μὲν ἔμοι δοκέει, ὅτι οὐκ αἰθρωποφύεας ἐνόμισαν τοὺς θεοὺς, κατὰ περ οἱ Ἕλληνες εἶναι.* conf. Wesseling. not. ad h. l. it.

Warburtoni Divine legation of Moses, l. II. Sect. I. not. p. p. m. 150. ff. ac *Gillies* History of ancient Greece, Cap. II. p. 51. ss. vol. I. qui ex hac Deorum mythologia et fingendi ratione non parum utilitatis redundasse contendit ad Graecos mitigandos, colendos atque expoliendos.

derate spargebant, et tenellis puerorum, carmina
 ipforum lectitantium, animis mature et sensim instil-
 labant. Qua in opinione alios etiam populos pleros-
 que fuisse verisimile est. Aegyptiorum Dii quidam,
 Deaeque prae se ferebant figuram fere humanam *):
 et quo quidem ab hac discrepabant, eo singularem
 cuiusque proprietatem, vel egregium aliquod eius
 facinus, significatum ibant. Ipforum Isis, Serapis,
 Harpocrates, Anubis cet. rem demonstrant. Nec
 minus Philistaeorum *Dagon* (1. Sam. V. 3. 4.) Am-
 monitarum Molochus (2. Reg. XVI. 3.), aliorum alii
 (1. c. c. XVII. 29 — 32). Eos admodum graphice
 depingit auctor hymnorum sacrorum (Ps. CXV.
 4 — 7; CXXXV. 15 — 18.), item libelli eius, qui
 vulgo *Solomonis Sapientia* dicitur (Cap. XV. 15).
 Exstant et aliorum Deorum signa, a populis ignotio-
 ribus et obscuris cultu diuino mactari sueta, quae figu-
 ram prae se ferunt humanam. Eorum diuersa pro-
 tulit *d' Hancarvillius*, eques et scriptor Franco-gallus,
 cum rebus aliis, tum dictis factisque παραδόξοις
 perquam famosus, (Supplément aux Recherches sur
 l'origine, l'esprit et les progrès des Arts de la Grece;
 sur leur connexion avec les arts et la religion des plus
 anciens peuples connus; sur les monumens antiques de
 l'Inde, de la Perse, du reste de l'Asie, de l'Europe
 et de l'Egypte. A' Londres 1785, forma quadri-
 pertita. vid. tabb. 1. 2. 3. 4. 11. n. 2. alibi). Ex
 his, quae auctor ille Franco-gallus efficiat cogatque,
 equidem in praesenti nec curo, nec hic adferre volo,
 quippe quae prorsus ἀπεσδιονύσας forent dicta: hoc
 autem praetermittere nequeo, esse in his etiam, quae
 ab

*) Sed antiquissimi eorum aequae ac Persae, ἑλεγον
 maiores, Herodoto teste Θεὸν ἀνθρώποειδὲς εἶδέναι
 (1. II. sect. 142. p. 173.) γενέσθαι.

ad humana, qua ceteroqui sunt, figura nonnihil discedant. Aliud enim simulacrum plura habet capita, aliud brachia complura, pluresque manus, quibus res tenet diuersas, alia instrumentis gestuque singulari discrepant. Quae, me iudice, non temere, nec inconsiderate sic fabricata videntur. Nimirum mihi super his mecum meditati, haec tandem nata est suspicio, priscos talium idolorum auctores, suasores et fabros, quum in Deo viderent non posse plura attributa, plures facultates atque proprietates non inesse, ut ad hoc vniuersum creandum, conseruandum, prudenter gubernandum aptissimus esset; haec autem omnia in figura humana, eaque sola et veluti solitaria, simul significari nequaquam posse; non male sese facturos existimasse, si id, quod in Deo singulare, praecipuum et eximium est, pluribus artubus, eius corpori vel simulacro appositis, significarent: ut, maximam intelligendi facultatem pluribus capitibus, quoniam eius sedem in cerebro esse rebantur; maximam potestatem pluribus lacertis, brachiis et manibus, propterea quod his, quidquid volumus, efficimus; insigne iustitiae studium gladiis, quos manibus gerunt; attributa alia aliis quasi instrumentis, siue signis. Quae quamquam nobis, philosophiae sanioris et litterarum diuinitus patefactarum luce collustratis, recte et vere inepta et ridicula, oculisque nostris, ob formam nec venustam, nec naturalem, monstra potius, quam Deorum simulacra videntur: tamen haud scio, an Graeci homines in vniuersum, et, praeter poetas, artifices sigillatim, magis laudandi sint, quod, polytheismo dediti, Deos Deasque, et talia eorum facinora commenti sint et tradiderint, qualium accusari et conuinci vir quisque καλὸς καὶ γαθὸς erubescat. Foeda, qualia dixi, Deorum simulacra oculos offendant, necesse est: sed magis offendunt mentem inte-

gram castamque detestanda Deorum atque Deorum flagitia, quos Graeci, populos, cui alioqui tot et tam vtilis artes, philosophiam, et omnem in vniuersum pulcri venustique sensum debemus, deuenerati sunt. Interim haec eorum superstitio, hic error aequae vulgaris ac detestabilis, tantum abest, ut artibus ingeniosis, de quibus quaeritur, vilo modo obfuerit, ut eis potius quam maxime profuisse, eas adiuisse, multumque momenti ad eas magis excolendas perpoliendasque habuisse videatur. Poetae quantum utilitatis inde ceperint, in praesenti non tango: id haud ignorant ingeniosi et prudentes scriptorum poeticorum lectores. Contra quem fructum insignem artificibus, et artibus ipsis attulerit idem ille error, hoc loco praeternittere vetor et consilii mei ratione, et, quo teneor, promisso supra dato. Nimirum peruulgato, quem paulo ante dixi errorem, oppidorum fere singulorum ciues Deos Deasue singulares, quos tamquam praesides tutelares a primis conditoribus, aut aliis maioribus acceperant, et satis diu in lapidibus et palis deformibus coluerant, venustiora, praestantiora, atque splendidiora simulacra, circa quae ipsorum cultus religiosus versaretur, et quae tum materiae pretiosioris, tum eximiae pulcritudinis nomine, templorum suorum ornamenta forent, poscere inchoarunt: maxime quidem, posteaquam sculptores et statuarii progressus opinione omni maiores in arte excolenda fecerant, nec dubia ingenii manusque suae documenta, hic, illic, exstabant. Singulorum fere oppidorum paullo locupletiorum ciues, specie quidem, pietatis erga Deos studio, reapse famae et gloriae cupiditate ducebantur ad ea poscenda, et in templis collocanda. Quod commune et perniagatum studium, velut contagio quaedam, pertinuit etiam ad artifices, et hos perpu-

perpulit, vt simili laudis gloriaeque desiderio acti, itidem omni animi contentione in simulacris, quae poscebantur, fabricandis laborarent, ea maxima, quae fieri poterat, arte fingerent ac perficerent, eoque modo non tantum ciuitatum, quae ea desiderabant, sed etiam suae, famae et gloriae consularent. Namque per eiusmodi opera longe splendidissima, quibus, quid ipsorum ingenium paene diuinum, et manus longe exercitatisissima possit efficere, docuissent, et vna cum ipsis, immortales sese futuros rati, nihil studii, nihil laboris, nihil operae non adhibuerunt, vt, quod sequebantur, assequerentur. Quod vehementius vtrorumque, tam popularium, qui eiusmodi signa requirebant, quam artificum, qui ea forniabant, famae studium, quae valde probabilis aemulatio, plurimum certe momenti habuit ad praestantissima quaeque artis opera conficiunda; siue hodieque supersint, siue iniquo rerum humanarum fato iamdudum interierint: opera, omnibus numeris adeo perfecta, venusta, et simul gratiarum plena, vt vniuersa natura nihil simile commonstrare, sed mens sola, non sine contentione aliqua, fingere, ipsorumque tum exemplar, siue ideam et imaginem concipere, tum eius tamquam effectrix et opifex esse possit. Quae mentis agitatio, quae feruidior concitatio, difficillima non minus, quam inusitatissima atque simul ingeniosissima, quasi peperit foetus illos, forma et pulcritudine sua excellentes, quos superslites, vt quondam Graeci, ita nos hodie, cum stupore aliquo demiramur: eosque conspicientes, tam polytheismi errorem ineptum atque perabsurdum, quam foeda Deorum Dearumque, quorum simulacra ob oculos ponunt nostros, facinora aliquamdiu obliuioni dare solemus. In quo negotio exsequendo ita versati sunt artifices ingenio, intelligentia manuque praestantes, vt in singulis Diis,

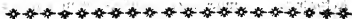
Deabus, heroibus, aliis personis illustribus, proprias et singulares vniuscuiusque facultates, proprietates, et interiores sensus per oris et vultus lineamenta, et habitum designarent ita, vt de singulorum ingenio, indole, mentisque statu recte et vere iudicari posset. Sed quae generatim et vniuerse dicta sunt, ea iam nominatim, non quidem de singulis (quod nec necessarium, nec consilio meo conueniens foret) sed de nonnullis tantummodo docere placet. Qualem Phidias, quod inter omnes constat, Iouem illum Olympium fabricauit, talem quidem non inter homines, et in rerum natura conspexerat, sed phantasiae tantum vi et concitatione, lectis tribus Homeri versibus (Il. I. 528. ff.), animo confictum vidisse sibi visus erat: vnde ipsum eiusmodi oris vultusque lineamentis, et ea expressit maiestate, vt inmensam terrae ac ponti mouendi potestatem, solo capitis et capillorum nutu, significasse et expressisse putaretur. Artifex alius formauit Iunonem, et in huius oris et vultus lineamentis, ac reliquo habitu et ornatu expressit feminam, pulcritudine tanta, quanta ne in pulcerrimis quidem mulieribus cernitur, quantamque mentis tantummodo et phantasiae vi et concitatione, cogitando assequutus, ingenii manusque dexteritate finxerat, ita tamen, vt in eius vultu matronam maiestate et dignitate plurimum pollentem videre crederes. Alia sunt Veneris, alia Minervae lineamenta faciei, in earum signis, quae artifices ingeniosissimi atque exercitatissimi formarunt, expressa et conspicienda: in utroque cernis feminam adeo pulchram atque formosam, vt in omnibus, quotquot tellus nutrit, mulieribus tam eximia, tam venusta, et numeris omnibus absoluta non reperiatur, sed tanta pulcritudine praeditam et excellentem, quanta non nisi animo fingi et concipi potest. At enim vero quamquam vnaquaeque longe formosissima est;

vtrius-

utriusque tamen pulcritudo est diuersa, et multum discrepat. Oris et vultus lineamenta Deae posterioris produnt quasi animi magnitudinem, consilium, robur et fortitudinem; in prioris lineamentis observando examinandoque animaduertis puellam vixdum puberem atque modestam. In Apollinis, Mercurii et Bacchi signis contemplari existimas non nisi adolescentes longe pulcerrime, et arte exquisitissima formatos: verum si ea singula propius et attentius consideras, in vultus lineamentis et corpore primi denuo conspicias et os et integrum corpus, qualia vniuersa natura haudquaquam, sed sola mentis et phantasiae vis ac concitatio tibi sistit, idemque iuuenta adhuc florentissima, animo magno, auctoritate diuina, et interdum superbiae gestu praeditum: in alterius habitu, et forma pulcherrima atque nitidissima, itidem adolescentem, pulcritudine et venustate plus quam naturali vel mortali excellentem, sed cuius e corpore, mirum, quantum agili et veloci, qualia sunt eorum, qui exercitiis gymnasticis et palaestricis omnem dedere operam, animus elucet actuosus, astutus et tortuosus: in tertii tandem simulacro cernis itidem adolescentis pulcherrimi, florentissimi et gratiarum omnium plenissimi corpus, idque tam eleganter, venuste et affabre factum, ut mera solius naturae vis ei, qua omnia, par et simile haudquaquam producere possit; quod tamen ab antecessorum corporibus et habitu differt, eo quod est solito carnosius, succi plenum et tactu tenellum, ita ut mollescere et effeminari videatur. Possem de Marte, Diana, Vulcano, Cerere, aliis, pari modo et ratione disputare atque demonstrare, quo pacto artifices illi ingeniosissimi in horum simulacris fabricandis eo peruenerint, ut humana quidem sint figura, sed ea, quae omni humano, incredibile, quantum, nobilior sit atque excellentior.

lentiôr. Possem de heroibus, vt, Hercule, Castore, Polluce, Meleagro, cet. de hominibus illustribus, vt, Laocoonte; Niobe et huius familia, Leda, Helena, cet. itidem similia, obseruatione digna, scribere, ac docere, artifices in eorum statuis fabricandis non simplicem meramque naturam imitatos esse, sed phantasiae suae vi, concitatione, et quasi oestro agitados, tales eorum omnium species et formas, mente primum concepiſſe, et deinceps manu exercitatissima finxiſſe et elaboraſſe, quales natura solitaria, et solis vnisque eius viribus efficientibus nullo nec loco, nec tempore gignere possit. Quod idem non solum statuarios, sed etiam pictores, vt eorum quisque erat ingeniosissimus atque solertissimus, feciſſe constat. Parrhasii Hercules, Rhodi, insulae et vrbis monumentum et ornamentum spectatu dignissimum (Plin. H. N. l. XXXV. sect. 35.) et Zeuxis Helena, Crotoniatarum rogatu picta (Cic. de Inuent. l. II. c. 1), opinionem qualemcunque meam satis confirmant. Verbo, exempla, quae memoraui, omnia luculentissimo sunt argumento, antiquitatis artificei cuique prudentissimo atque praestantissimo persuasissimum fuisse, quod nihil in simplici genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliat, ideoque ars requirat, vt ingenium legendis scriptorum et poetarum maxime descriptionibus praestantissimis veluti nutriatur, eoque modo phantasiae vis excitetur et inflammetur ad eiusmodi ideas et imagines rerum fingendas et componendas, quas natura quidem per se sola haud subministrat, pulcritudinis tamen exquisitae et perfectae leges postulant; hisque adeo convenienter cogitare, coniungere, et opera sua formare debeat ingeniosus et probabilis artifex. Atque haec quidem hoc de loco, vel potius hac de coniectura sufficiant: plura addere nolo, par, tim metu, ne excursus suus temere migrare videar, et

et Apellis de Protogene dictum (Plin. H. N. l. XXXV. c. 10. p. 695. vol. 2. opp.) in me magis etiam quadret; partim quod alio forsan loco et tempore haec rectius ac plenius dicendo persequi potero.

EXCURSUS XVIII

AD PART. II. CAP. VI

DE

PLASTICE.

Capitis huius initio *ὁ πᾶν* ERNESTIVS recte et vere exposuisse videtur de Plasticæ origine perquam rudi et simplici, de prima, in qua tractanda versabatur, materia, de eius progressu et perfectione, item transitu à molliori materia ad duriorem, i. e. metalla, quæ tam ad vasa diuersa, et alia opera cælanda et scalpenda, quam ad signa, statuas, ac protomas conficiendas, priscos artifices frequentissime adhibuisse constat. Verum quamquam plura hoc de loco ingeniose et vere dicta esse largior; res tamen breuius, quam eius ratio postulat, explicata videtur. Vnde est, quod, præter me, multo plures rerum similium arbitri in ea exsequenda censeant varia omis-
sa, quæ si non docte et copiose enarrata, certe quidem breuiter strictimque indicata velint. Nimirum lectores plerique in simili commentatione putant sese relatum lecturos, qua via et ratione artifices illi in duriori, (de molliori enim iam non quaeritur,) materia tractanda versati sint, ut ex ea tam perfecta, tam eximia, et, quod ex paucis illis, quæ hodie superant, luculen-

luculenter apparet; artis tam stupendae opera formare possent. Quam eorum expectationem quum decipiat libellus; operae pretium me facturum arbitror, si hac de via et ratione, quantum quidem possum, et par est, dicere, idque in qualicumque hoc excursu cum lectoribus, res similes sciendi cupidis, communicare adgrediar.

Ad credendum facile, ne dicam necessarium, est, antiquitatis artifices, quotquot operibus ex metallo quocunque liquefacto ingeniose, affabre et venuste formandis, operam studiumque impendere, et ista viris, pulcri venustique sensu, et certa intelligentia praeditis, probare voluere; eiusmodi formis, quas Franco-galli *des moules* appellant, haudquaquam superfedere, nec sine eis, quod sequebantur, assequi potuisse. Capto igitur tale quid formandi consilio, ante omnia de iusta aptaque forma, ad id recte conficiendum maxime necessaria, cogitare oportuit; ideoque in hoc negotio, ea fere ratione, qua hodie figuli, *κασιτεργεῖνοι, σιδεργεῖνοι*, in officinis, quique suis, versari. Nimirum quoniam tornum, scalprum, caelum, vel instrumentum id, quod rota seu orbis singularis dicitur, in metallo, quale dixi, tractando usurpare nequaquam licebat; non potuere ex argilla, creta, gypso, alia terra et materia, aqua humectata et bene subacta, formam siue exemplar rei eius, quam meditabantur, non parare, in qua metallum liquefactum, fluens et infusum isthoc acciperet ectypum, quod in forma adhuc humida, siue protypo ligneo impressum, siue radio et rudi tantum manu descriptum et excavatum erat. Tum forma, sic facta et praeparata, ut duabus, minimum, partibus constaret inter se iunctis atque ita cohaerentibus et aptatis, ut commissura pelluceret nulla, nec metallum infusum
per

per eam, veluti rimam, effluere posset, solis aut ignis calori exponenda fuit, vt satis recteque ducesceret. Quo facto, si artifices huiusmodi formam, et quasi protypum, consilio suo adamussim conuenire videbant, eam maximi aestimarunt, itaque adseruauerunt, vt ectypa longe plurima eius praefidio perficerent. In quo negotio quemadmodum porro versati sint, iam paucis explicatum ibo. Quod antequam facio, hoc vnum reor adhuc monendum, in parandis ac conficiendis formis, ad statuas equestres fundendas necessariis, multo plus ingenii, studii, laboris ac temporis requirit, vt tandem malleae aeris seu metalli liquefacti, excipiendae capaces fiant. Quin facta aeris fulura, et successu quidem (quod non semper contingit) felicissimo peracta, statuac, ex forma isthac exemptae, purgatio, politio, laeuigatio rursus plurimum et operae, et temporis exigit, antequam perfecta et omnibus numeris absoluta dicatur. Possem totam hanc rationem, ex libris variis desumptam, hic inserere: sed talis descriptio vt iusto longior, ita etiam plerisque minus iucunda foret. Hinc eam de industria omitto. Adeat, qui illam scire percipit, libros eos, quibus statuarum equestrium Lutetiae Parisiorum, Hauniae, Petropoli, alibi, aetate fere nostra, positarum confectio, et omnis apparatus necessarius graphice descriptus legitur. Quae mihi, per causas varias, hoc loco tangere licet, ad vniuersum, non ad singulare hoc negotium pertinent. Ac primum quidem nonnihil dicam de huius generis vasis: tum disseram de operibus in metallo quocunque vel scalpendis, vel caelands: et tandem de ipsis signis, statuis et protomis fabricandis. Aes Cyprium, Aegineticum, Deliacum siquando liquefaciundum erat, artifices huic lapidis aërosi, siue cadmiae, stanni alibi, plumbi, ferri, quin argenti et auri, plus, minus, diuersa ratione

ratione et proportione, admiscuisse constat; quae est causa, cur hodieque reperiantur numi, vasa, idola, albicantia, subfusca, rubicunda, flava, alia. Aurum tamen et argentum credibile est, non nisi artifices Corinthios, qui huiusmodi vasis fabricandis potissimum vacabant, aeri addidisse: et per hanc admiscionem valde ingeniosam, non vero in Corinthi per Romanos, L. Mumio imperatore, expugnatae incendio, quod vulgo quidem, sed falso dicitur, natum est celebratum illud aes Corinthium, quod tanto maioris vel minoris esse oportuit pretii, quanto plus, minusve auri, siue argenti, ipsi erat admiscum. Metallum: prout visum erat, commiscum et liquefactum infundebat artifex per aptum foramen in formam, in qua excavatam erat protypum vasis, cuius ectypum formare decreuerat, simulque insertus quidam quasi embolus, (populares nostri *den Kern* appellant) quo interior ipsius cavititas nasceretur. Vas in forma satis frigatefactum, et ex ea, cautissime separata, exemtum, si totum laeue esse oportuit, torno intrinsecus et extrinsecus fricando, terendo et poliendo laeuigabat; sin asperum, i. e. figuris siue sculptis, siue caelatis splendidum et spectatu dignum, instrumentis ad utrumque necessariis utebatur, horumque adiumento figuras quascunque, rudi tantum manu in protypo delineatas vel impressas, plane perficiebat et effungebat ita, vt manupretium non raro pluris aestimatum sit, quam ipsa metalla, e quibus vas erat conflatum atque fustum. In quo genere Corinthii potissimum artifices excellere: qui cogitando et feliciter audendo, eo perfectionis rem deduxerant, vt natae ex admiscum auro vel argento venae, striae, suaves maculae, flosculi, figurae aliae, in reliqua aeris massa, adeoque in ipso vase laeuigato et polito, inesse viderentur. Et quanto speciosior, hanc ob causam, erat eius adspectus,

tanto

tanto magis placuit, tantoque carius et aestimatum, et emtum fuit. Tum siqua id genus opera in columnis, fastigiis vel ianuis templorum, aedium, clypeis, aliis exornandis necessaria, erant conficienda; artifices eadem, qua dixi, via et ratione rem adgredi oportuit. Opus erat forma tali, qualem descripsi, in eademque totius argumenti, et singularum figurarum, ad id pertinentium, protypon, rudi certe manu e ligno factum, imprimendum, aut radio quodam delineandum, et post excavandum. In illam, bene siccata, infundebatur metallum liquefactum: quod refrigeratum, inde exeintum, et oculis acutis ingeniosisque examinatum, manus ipsius exercitissima scalpro vel caelo, si quo loco necesse erat, effinxit et perpoliuit ita, ut artifici quidem laudi et gloriae, aedificio vel instrumento, cui affigebatur, ornameto esset singulari. Denique siquod Dei Deaeue signum, hominis statuam, vel protomen aeneam conficere sua sponte volebat, vel quodammodo iussus erat artifex celebris et ingeniosus; hic ante omnia fecerit, necesse est, Dei, vel hominis eius, cuius os et vultum exprimere debuit ipsius ectypum, protypon, siue proplasma, idque adamussim ei simili, eaque magnitudine et altitudine, quam ipsius formandi causae et rationes postulabant. Tum ex massa bene praeparata, qualem supra dixi, vel huic simili, negotioque prorsus apta, conficienda fuit forma paullo altior et latior, quam qua esset ipsum protypon, siue exemplar ligneum, et hoc ei, adhuc humidae et molli, recte et prudenter imprimendum, ut in ea Dei, vel hominis figuram et faciem quodammodo agnoscere posses. Ac siqua eius lineamenta ex protypo, seu exemplari impresso, non satis conuenire videbantur figurae formandae; artifex radio, scalpro, vel instrumento alio, in forma adhuc molli et humida, emendare, addere,

T

demere,

demere, poterat et solebat, quae a vero aberrare, et tam Dei, vel hominis ori et vultui, quam artis legibus, aduersari censebat: in quibus emendandis tanto plus studii, et solertiae adhibebat artifex, quanto ingeniosior atque eruditior erat, et laudis simul appetentior. Qualis fuisse videtur Lysippus, a quo solo fingi voluit Alexander Magnus (Plin. H. N. l. XXXV. c. 7. Cicero ad Diu. l. V. ep. 2. Horat. Epp. l. II. ep. 1. v. 239): cuius mirum in hoc rege fingendo ingenium et artificium celebrauit Archelaus, hoc epigrammate (Antholog. l. IV. c. 8. p. m. 314):

Τέλμαν Ἀλεξάνδρου καὶ ὅταν ἀπεμάξατο μορφᾶν
 Λύσιππος· τίν' ὅδ' χαλκὸς ἔχει δύναμιν;
 Ἀυδάσονται δ' εἰκεν ὁ χαλκεὸς ἐς Δία λεύσσων,
 Γὰν ὑπ' ἐμοὶ τίθεμαι· Ζεῦ, σὺ δ' ὄλυμπον
 ἔχει.

Nec minus elegans est in eiusdem Alexandri statuem, a Lysippo factam, epigramma Posidippi (Antholog. l. c.):

Λύσιππε, πλᾶσα σικυῶνιε, θαρσαλέη χεῖρ,
 Δάϊε τεχνῖτα, πῦρ τοι ὁ χαλκὸς ὤρῃ
 Οὐ κατ' Ἀλεξάνδρου μορφᾶς χέεσ· οὐκ ἔτα
 μεμπτοὶ
 Πέρσαι· συγγνώμη βεσὶ λέοντα φυγεῖν.

Forma igitur recte et solerter parata siccataque, aes necessarium vna cum terra Cadmia et aliis admiscendis liquefactum est, et, quo supra dixi, modo in formam fufum, Signi, statuae vel protomes figuram, intrinsecus plerumque inanem, refrigeratam et e forma extractam statuarius deinceps accuratissime examinabat, errores leuiusculos scalpro, vel caelo emendabat et tollebat, lineamentorum ductus non satis profundos vel latos, instrumentis idoneis imprimendo,

τερε-

terebrando, praecidendo, adamussim formabat ita, ut ne acutissimi quidem et seuerissimi censoris oculus quidquam in opere suo recte et vere vituperare posset. Quo facto id haud dubie politum et laeuigatum est, nec raro etiam vernice illitum, et aduersus rubiginem quasi munitum. Huiusmodi statuas quasdam inauratas esse, obseruauit ERNESTIVS longe celeberrimus. Possem, si opus esset, exemplis ab eo indicatis addere multo plura: sed non nisi hoc vnum memorare placeat, Illustrissimum Caylum (Récueil d'Antiquités, Tom. V. p. 63.) descripsisse caput hominis Aegyptii, cuius os inauratum fuerit. Quae ratio profecto sic comparata est, ut probabilem pulcri et venusti sensum et intelligentiam haudquaquam demonstret, adeoque non laude vel imitatione, sed reprehensione dignissima videatur. Id quod declarauit hominum peritissimorum iudicium, quum Alexandri Magni statuatam, a Lysippo fictam, inaurari iussisset Nero, imperator, ea admodum delectatus: iudicarunt enim, etsi auro addito statua facta esset pretiosior, eius tamen hoc ipso periisse artis gratiam (Plin. H. N. l. XXXIV. c. 8. p. 652). Quibus, de toto hoc negotio disputatis, duo reor adiici et posse, et debere. Nimirum Lysippum, Phidiam, alios Graeciae artifices celeberrimos, si legis statuas ex aere finxisse, caue, existimes, eos ipsos aeris liquefaciendi, miscendi atque fundendi negotium in se suscepisse, et curasse. Hic labor ad ipsos haudquaquam pertinuit, sed ad operas inferiores; ipsi potius, quod longe difficillimum erat, perficiebant: scilicet proplasma, vel exemplar, et formam, in quam metallum erat infundendum, recte et exacte conficiendi curam gerebant, ac reliquo tandem negotio praeerant; videbantque, ut singula recte, ordine, et artis legibus conuenienter administrarent operae rudiores, vel tirones. Alterum, quod adhuc

---

monendum esse opinor, spectat singularem artificum nonnullorum rationem, qua operis suscepti partes non omnes simul fundere, sed quasdam sigillatim fictas et elaboratas, ferruminando reliquis tandem addere solebant. Quod uti in statuis colossalibus fieri oportuit, ut in Apollinis Rhodii colosso, quem *Chares*, Lysippi discipulus, et *Laches*, uterque Lindius, ille inchoasse, hic tandem perfecisse memoratur (v. Büsching's Entwurf einer Geschichte der zeichnenden schönen Künste, S. 96): ita hoc idem in variis, quae ex oppidi, eructatis a Vesuvio cineribus et scoriis liquefactis, siue *Lava* (sic vocant Itali), velut obducti et obruti, nimirum Herculani, tanquam sepulcro, in lucem prolata sunt, operibus factum esse plane apparet (v. Pitture di Ercolano, Tom. V. tab. 27. 28; tab. 61. 62; tab. 71. 72); siquidem in eorum capitibus capillorum atque cincinnorum ferruminatio prorsus aspectabilis est, adeoque id, quod dixi, in dubium reuocari nequit. Quibus breuiter expositis, qualicunque huic excursui terminos constituere visum est.

*****

E X C V R S V S   X X

A D

PART. II. CAP. V. ET VI

D E

V A S I S   A N T I Q V I S.

Thericleorum vasorum mentionem duobus quidem libelli sui locis (p. 82. et 90. pr. sed p. 67. et 74. post. ed.) inieciſſe video ERNESTIVM immortalẽ; ſed neutro de eorum ratione, elegantiã, præſtantiã, ac multo minus de vasorum præſcorum varietate, formis ingeniõſiſſimis, rei naturæ aptiſſimis, et ad adſpiciendum iucundiſſimis, generatim atque vni-verſe quidquam expoſuiſſe. At enim quum in eorum tantum non omnium fabrica, plurimum ingenii, intelligentiæ, et pulcri venuſtiq; ſenſus eluceat: conſilii ſane, quo excuſus qualeſcunq; meos, ite-rando libello Erneſtiano ſubiiciendos duxi, ratio po-ſtulat, quin flagitat, vt ſingulares eorum proprietates pauciſſimis tangam, et quod de iis in vniuerſum eſt tenendum, cum lectoribus communicatum eam. Ac primum quidem, quoniam ſupra *Thericlea vaſa* no-minauĩ, de horum cognomento nonnihil diſſeren-dum erit. Hoc eis impoſitum eſt ex auctore, ſiue artifice, qui vaſa ſimilia primus cogitauit atque finxit. Plinius hæc de eo memoriæ prodidit (H. N. l. XVI. c. 40. p. 35. vol. 2. opp.): *Celebratur et Thericles nomine, calices ex terebintho ſolitus facere torno, cet.* Sed caue, ne eius auctoritate permotus, hominem

credas gyratorem, *τορνευτήν*, fuisse. Namque non tantum *Harduinus* in nota ad h. l. observauit, *Thericlem* ab aliis scriptoribus *figulum* vocari, sed etiam *Richardus Bentleius*, philologus et criticus Britannus doctissimus, testimoniis allatis compluribus hoc idem testatum fecit (v. Dissertation upon the Epistles of Phalaris: with an Answer to the objections of the Honourable Charles Boyle, Lond. 1699. p. 109. fs.). Quin hic erroris Pliniani fontem simul animaduertit, ipsumque ostendit manasse ex eo, quod *Theophrasti*, ducis sui, verba, et verum eorum sensum, non recte intellexerit: siquidem hic generatim et vniuersè affirmavit (Hist. Plant. l. V. c. 4.) *τορνεύεσθαι ἐξ αὐτῆς* (scil. *Τερμίνθου*) *κύλικας Θηρικλείους*, ὥς ἐ μὴδ' ἂν εἶναι διαγινώσκειν πρὸς τὰς κεραμέας, i. e. *torno fabricari ex illa (terebintho) solere calices Thericleos*, quos nemo dignoscere possit ab eis, quos figuli finxissent. Quae *Theophrasti* verba ab interpretatione *Pliniana* quam maxime discrepant. Posthaec testimonia adfert clarissima, ex *Hesychii Lexico*, ex *Etymologico M.* ex *Eubuli* reliquiis apud *Athenaeum*, et huius ipsius verbis, quae *Thericlem figulum Corinthium*, et *Aristophani*, comico, aequalem fuisse, plane demonstrant. Ex his omnibus efficit cogitque *Bentleius*, idque rectissime atque verissime, siquid intelligo, effici cogique potest, *Thericlem*, figulum, eiusmodi vasa, et horum formam elegantissimam, partes et dimensiones, ornatum, cet. primum excogitasse, atque ex argilla quam pulcerrime finxisse, ideoque *Thericlea* nominata esse vasa: alios vero artifices, quum haec cernerent hominibus tantopere placere, ab eisque cupidissime emi; eorum rationem et formam ingeniose imitantes, e ligno, aere, aliis pretiosioribus metallis, confecisse et vendidisse. Quod idem vidit et affirmavit etiam ὁ πάνυ ERNESTIVS (l. c. p. 90. vel 74. ed.

ed. post.): quorum duumvirum longe eruditissimorum in sententiam abire nec ego dubito, nec quisquam alius, opinor, dubitabit. His super vasis disputasse quoque *Larcherum*, Franco-gallum perquam celebrem, et ipsius dissertationem in Academiae Reg. Parisinae Inscriptionum et Bellarum Litterarum commentariis exstare, noui quidem, sed mihi nondum contigit, ut eam legere, et quae viri eruditissimi de ipsis sententia sit, inde perspicere possem. Quare de hoc vasorum genere nihil amplius addam: contra vero ad ea progrediar, quae de vasis in vniuersum dicenda esse arbitror. Nimirum prisci homines, Graeci potissimum, qui Gratiis nunquam non egregie litasse dicuntur, quum abundare coepissent diuitiarum copia, non tantum aedificia et alia monumenta publica, sed etiam vasa et utensilia, sacra, profana, domestica, omnia, tanta arte, tanta elegantia, tanto ornatu exstructa et confecta voluerunt, ut vel his in rebus, per se minutis ac fere spernendis, multa inesse videas, quae discere et imitari, et ex quibus pulcri venustique sensum et intelligentiam probabilem deriuare possis. Quare huiusmodi reliquiae non minus, quam maiora illa artis stupendae opera, ad τὸν *Antiqui* classem, iure quodam suo, referri possunt ac debent; et hoc nomine dignae sunt, quas, quibus fortuna fauet, colligant, in museis suis vel publicis adseruent, dataque occasione interpretentur, aut viros, harum rerum peritos, interpretari iubeant. Quod *Borgiam*, purpuratum curiae Romanae patrem eminentissimum cum maxime facere constat, qui externos adeo viros eruditos, Germanos, Danos, alios, adducit, ut similia thesauri sui, rerum exquisitarum locupletissimi, κερμῆ-
λαι interpretentur, interpretata in lucem exire, ac diuulgari sinant. Cuius generis commentarios plerosque mihi per viros celeberrimos meique amantissi-

mos, Morellium et Marinium, ex Italia missos esse, gratus agnosco et praedico, eoque nomine non sine causa mihi plaudo. Plurima igitur hominum priscorum vasa, quae aetatem tulerunt, et integra ad nos peruenerunt, tum forma et structura, qua laborata sunt, elegantissima, tum figurarum, arte singulari in eisdem siue pictarum, siue caelo ita, ut emineant, quasi praecisarum, praestantia, iustaque collocatione, dimensione, actione et gestu, non solum artificem, sed etiam virum quemque eruditum, delicias similes haud speruentem, delectare possunt, et ad res non paucas prodesse. Ut enim ab eorum forma et structura longe suauissima discedas, figurae, ornatus causa, in eis pictae, vel caelatae, subministrant multa, quae ad Graecorum *μῦθος* et historiam, Winkelmauno certe iudice, quin ad multa poetarum et aliorum scriptorum loca rectius intelligenda atque interpretanda conducunt. Forma tamen et structura vasorum et utensilium, de quibus quaeritur, in primis digna est, quam omni, qua fieri potest, animi contentione idem tidem contemplemur; utpote cuius causa et origo non tam ex casu et euentu inopinato, vel artificis phantasia temere concitata, quam ex ipsa rei natura, repetenda est. Etenim singularis veterum artificum pulcri et venusti sensus, haudquaquam vituperandus, atque limata et subtilis intelligentia ipsos eo ferebant, ut vel in illis formandis, quantum et quo modo fieri poterat, naturam imitarentur. Ex quo solo pendet omnis eorum elegantia et venustas, quam aetatis nostrae artifices nimis argutiis, saepenumero satis operosis, sed e natura haud petitis, nullo modo adsequuntur; quamque in eis vel maxime spectare et considerare decet eum, cui contingit, ut aliquam eorum copiam videndi, contemplandi et examinandi opportunitatem adipiscatur. Id quod facere iusserunt

Christi-

Christius, Winkelmannus, Lippertus, triumviri nequaquam spernendi, quorum auctoritatem in hoc loco explicando, recte, opinor, sequi licet. Nimirum singulae vasorum priscorum formæ, quin partium singularum, ea efficientium, vt, pedis, corporis, marginis, operculi, ansarum, cet. rationes, ornamentorum denique, non minus ingeniosorum, quam aptissimorum proportionum atque dimensionum, quibus vel surgere et accrescere, vel decrescere et confidere videntur, omnes luculentis, iustis certisque probabilis et exquisitæ boni gustatus (liceat mihi hoc vti vocabulo) præceptis nituntur ac legibus: quo fit, vt adolescentulo pulcro et venusto assimiles sint, cuius nec scientis, nec cupientis e gestu vel habitu quocunque, gratiosissimi quid elucet, ac spectantes mirifice delectat. Vasorum illorum partes, quas dixi, omnes et singulas conformat linea non nisi vna, quæ nec circulus est, nec ellipsis, nec hyperbola, sed parabola, quam geometræ vocant, quamque vel in minutissimis ipsorum particulis animadvertere potest oculus a natura bene informatus. Qua quidem linea cogitari et reperiri potest nulla magis idonea et accommodata ad designandum et exprimendum id, quod oculos mollissime et lenissime ferire, ac veluti undæ, aura placidissima concitatae, sensum, sine sensu fere, iam assurgere, iam desidere videtur. Huiusmodi parabola, maiores, minores, et singulae earum particulae, ingeniose, apte, et pulcræ venustique sensui conuenienter coniunctæ ac consociatæ, efficiunt omnes talium vasorum partes, vti pulciora adolescentulorum corpora; et singulos horum artus, ita vt potius pedetentim adhuc succrescere, quam reapse perfectæ et absoluta esse videantur; neque oculi, eiusmodi corpora et vasa contemplantis, inspectio semicirculis plene ductis quasi concludatur, aut per angulos

minus iucundos coarctata, in horum apicibus velut haerens et affixa perstare debeat. Quare vasorum, eiusmodi arte, ratione et intelligentia fabricatorum, spectator in eis animaduertat, necesse est, tam simplicitatem, non humilem et paene feruilem, sed ingenuam et grauem aequae, ac nobilem, quam vicissitudinem et varietatem oculis iucundam, neque tamen a naturae veritate, exquisitaque elegantia aberrantem: siquidem singulae eorum partes, haec omnia efficientes, quam optime, et ipsorum naturae consilioque, quam fieri potest, conuenienter et accommodate copulatae ac confociatae, spectatoris oculos specie, praeterquam rei spectandae pulcritudine atque elegantia, afficiunt nulla. Hinc longe iucundissimus oculorum, eiusmodi formas elegantiores intuentium sensus, admodum affinis est sensui voluptatis eius, quacutem molliusculam et tenellam mulcendo, frui, et suauiter perfundi solemus: atque ideae nostrae, quoniam ex vno simplici corpore velut emanant, fiunt tam faciles et explicatae, ut eas illico et sine multo labore comprehendamus. Quum autem omne id, quod facile et explicatum est, hoc ipso sese, et quod comprehensibile est, commendet ac placeat; contra quod arduam, operosam, affectatamque difficultatem sapit, haud secus, ac iusto maiores alterius laudes, quibus nos ei vnquam pares futuros desperamus, maximopere displiceat, eo quod priori aduersum et prorsus oppositum est; quin, quum ipsa natura, impensarum etiam ratione habita, viam ad prius appetendum veluti pandat et muniat, quandoquidem id, quod natura suppeditat, plerumque vilioris esse solet pretii, quam quod non sine multo difficilique labore vel arte paratum est: is, quem dixi, oculorum sensus iucundissimus, iusta rei inuestigatio, ac sumtuum non levis, non exigua discrepantia, causae quam effica-

efficacissimae esse debeant ad animos nostros permo-
 vendos, ut tandem in eiusmodi vasis conficiendis ad
 priscorum simplicitatem pulcram, elegantem, reique
 naturae aptam reuerti ne dedignemur. At vero hoc
 vix sperare licet. Graeci enim isti, homines arte at-
 que ingenio plurimum pollentes, in eo, quod pul-
 crum, quod elegans esse peruiderant, propterea quod
 vere pulcrum non nisi vnum est, persistere volebant,
 nec in eo, uti in corporis vestiendi more et ratione,
 quidquam mutare: nos contra, ut aliis in institutis,
 ritibus atque moribus, ita in hoc quoque vasorum
 formandorum negotio, mentem nostram figere nec
 possumus, nec volumus, sed inepto alios imitandi
 studio occaecati et abrepti, temere oberrare, ac pue-
 rulorum more, quod hoc temporis momento quasi
 aedificamus, proximo rursus diruere solemus. Qua
 mentis mutabilitate quum nos praeditos esse inter
 omnes constet, qui vnquam fiat, ut in vasorum con-
 ficiendorum ratione simplici et eleganti perstare veli-
 mus? Verum utcumque haec vel existimentur, vel ac-
 cipiantur tam ab artificibus, quam ab hominibus vaso-
 rum copia delectari fuetis, mihi perinde erit: ego,
 quam exorsus sum, rem dicendo persequar, et quid,
 praeter dicta, hoc de loco sciendum reor, paucis ex-
 ponam. Nimirum ad credendum facile est, priscos
 artifices, ubi vas adeo pulcrum, venustum et eximi-
 um, non tantum ex argilla, et Samia potissimum
 terra, sed etiam e metallis variis, marmoribus, gem-
 mis, formare adgrediebantur, non sine proplasmate
 aliquo rem inchoasse; quin hoc idem, ut recte poli-
 tum ac laeue foret, tandem tornasse. Quod in aliis
 LIPPERTVS noster affirmavit: qui sese, Henrico,
 Principi atque heroi Borussorum immortalis, vendidisse
 memorat duas amphoras, ex Alabastro duriori, siue
 Alabastrite, fabricatas: easdemque non solum linea-
 rum,

rum, parabolae quae vocantur a geometris, more modoque curuatas et sinuatas, sed etiam tornatas; siquidem ipse, vti et alii, in eis accuratius consideratis, hic, illic, leuia torni vestigia, vsque ad ansas pertinentia, animaduertisse sibi visi sunt. Talia etiam apparere dicuntur in vase vitreo, singulari arte et ratione sic fabricato, vt vasculum extrinsecus, tamquam reti quodam cinctum, muniatur. Cuius figuram auctor inclutus, qui Winkelmanni Historiam Artium prior Italice vertit, et Mediolani in lucem exire iussit, omnium primus, quod quidem sciam, descripsit, et tabulae aeneae incisam simul diuulgauit (vol. I. p. 31). Simili certe proplasmate, siue protypo, posthac opus fuisse credo, quum argumenti cuiuspiam figuras, siue ornamenta alia, scalpello, scalpro, vel caelo, in eis formare atque penitus elaborare vellet, aut deberet artifex; vt ante oculos haberet exemplar, quod ipsius manus firma et exercitata scalpendo vel caelando imitaretur. Eiusmodi exemplar, vel certe pictura in buxo, non minus requirebatur, siquod vasculum in geminis scalpendum erat, vel caelandum. Exstare enim lapillos, in quibus vascula, ingeniose et arte exquisita, incisa et formata reperiantur, demonstrat *Lippertus* compluribus *Dactyliothecae* locis. Eorum autem, quibus sigilla *περίφανῶν*, emblemata vocari fuenta, extrinsecus illigari solebant ita, vt etiam reuelli possent, alia erat ratio: huiusmodi enim sigilla, antequam illigarentur, protypis singularibus, quodque suo, conuenienter formari oportuit. Atque haec quidem de eleganti vasorum priscorum forma, eademque formandi ratione.

Varia et diuersa erat, quam eorum artifices vsurparunt, materia. Omnium prima haud dubie fuit argilla, aut terra alia, ab ipso *Thericle*, qui *κεραμεύς* a scri-

a scriptore non vno vocatur, recte praeparata et subacta, atque huiusmodi vasis elegantioribus formandis destinata. In quo ipsum imitatores non paucos habuisse, ecquis est, qui dubitare possit? Satis celebrata sunt vasa e terra Samia, Campana, cet. eleganter ficta. Verum ubi operum figlinorum ratio et usus, breui tempore, homines condocerant, ea, quamquam summo ingenio, artificioque mirifico formata, facile frangi solere, adeoque artificis monumentum vna cum ipsis interire: alii aes, argentum et aurum, tam vnumquodque purum et simplex, quam haec tria varia ratione et proportionem mista (vnde aes, quod Corinthium vocabatur, fuit conflatum) huic consilio adhibere, et ex his fabricari coeperunt vasa, quae non perinde frangerentur, ac figlina. Artifices alii, siqua eorum ex marmore, alabastrite, vel gemma alia formabant, hoc tantum sequuti videntur, ut in eis artis suae singularis documentum exstaret, et simul foret, quod homines lautiores in deliciis habere possent. Eis quotidie et inconsiderate usum esse, credo neminem. Ditiorem et elegantiorum in abacis, vna cum deliciis aliis, non nisi ornatus et munditiei, quin vanae gloriae causa, apposita videntur: siquidem satis inter omnes constat, et vel ex vnus Trimalchionis descriptione Petroniana (p. m. 48. ff.) apparet, luxum Romanorum, si non omnium, certe locupletiorum, eo progressum esse, ut vel matulas, lances, lares argenteos haberent. Sed plura de hac re, quoniam Romanorum luxum non de industria dicendo persequor, hic addere non est necesse.

Vasorum illorum usus varius erat et multiplex. Alia omnis generis liquoribus adseruandis erant destinata, ut, dolià, amphorae; alia frugibus aliisque nutrimentis siccantibus: alia horum mensuras efficiebant.

Porro

Porro alia vsurpabantur in sacris faciundis, vt, tripodes, praefericula, paterae, aquaminaria, acerrae, thuribula, cet. alia accommodata erant negotiis domesticis curandis, vt, coquendis et apponendis cibis, potui adferendo et porrigendo, cet. eademque vel tiro-nibus notissima: alia noctu inferuiebant aedibus vel cubiculis luce necessaria illustrandis et complendis, vt candelabra, lampades; alia ad vestimentorum orna-tum; alia ad mundum muliebrẽ; alia ad lufum, musicam, cet. pertinebant: alia mortuorum ossibus cinerique condendis apta, in sepulcris et columbariis deponebantur: alia denique, quod iam dixi, non nisi mundi pompaeque caussa in abacis collocanda, hominum ditiorum lautiorumque vanam inanis gloriae ac splendoris cupiditatem palam faciebant. Eorum nonnulla de tempore, in tempore, hic, illic, effossa sunt, et a viris, harum rerum amantibus, studiose adseruata, vel in musea publica illata: copiam tamen tantam et tam eximiam, vno loco hodie non facile inuenies, quantam et quam eximiam continet museum longe ditissimum, quod duo vtriusque Siciliae reges potentissimi, pater et filius, instruere et locupletare coeperunt statuis, protomis, tabulis pictis ex aedificiorum parietibus, hic, illic, resectis, operibus mu-siuis, et omnis generis vasis, quae omnia per duodeviginti fere Secula in oppidis, Herculano et Pompeiis, fato prorsus singulari et deplorando obrutis, latuerunt, et tandem demum ex eorum quasi sepulcro in lucem prolata sunt. Et oprabile profecto est, vt va-forum (quorum nonnulla iam indicauit Winkelmannus) aequae, ac tabularum pictarum, protomarum, aliorumque monimentorum aeneorum picturae, tabulis aeneis incisae, diuulgentur, eaque via et ratione opus splendidissimum, ante complures annos inchoatum perficiatur, et tam viri eruditi, quam artifices,

quod

quod et delectare, et prodesse quam maxime possit, adipiscantur.

Supereſt, vt de officinis, quae propter eiusmodi vasa ingenioſa et affabre facta, potiſſimum celebratae ſunt, nonnihil dicam. In eis haud dubie excelluit *Corinthia*, quae Thericlem, figulum, auctorem, et praeſtantiſſimos poſthac artifices habuit, qui e varii generis metallis eodem ingenio, eadem arte formarunt, quod ille ex argilla primum fingere inchoarat. Hinc *vasa Thericlea* et *Corinthia*, longe celeberrima fuiſſe, et ſumma cupiditate conquiſita eſſe, nemo facile eſt, qui ignoret (v. Sueton. Aug. c. 70. et Tiber. c. 34). *Delus*, inſula, Apollinis templo celebris, ideoque a Graecis tam ſingulis annis, quam quarto quoque anno adiri ſueta, vt ludis ſolennibus ibi ſtatis intereſſent, itidem nutriuut artifices ingenioſos, qui vasa exquitiſioris artis et venuſtatis, ex varia materia fabricarent, propterea quod illa, quam dixi, ſolennitas, vndiquaque homines peregrinos, ludorum viſendorum gratia, allexit; qui, vt merces alias, ita vasa coemere ſolebant, et domum ſecum reportare (v. *Barthelemy Voyage du jeune Anacharſis*, Tom. VI. p. 354. 363. ed. formae octopertitae). Quae res fecit, vt Delos emporium eſſet non contemnendum, atque *Deliaca vasa* et *ſupellex* ab hominibus lautioribus conquirerentur (v. Cic. pro Roſcio, c. 46; Verrin. II. 34. 72. it. Plin. H. N. l. XXXIV. c. 2). Alios praeterea Graeciae artifices, vt, *Athenienſes*, *Sieyonios*, *Aegineticos*, *Thebanos*, itidem vasa elegantiora finxiſſe, licet ex eo ſuſpicari, quod Corinthios et Deliacos hoc nomine in primis celebrari viderent: quorum gloria homines laudis ſtudioſiſſimos appetentiſſimosque haud dubie perpulit, vt eandem rem intentatam ne linquerent. Sed quaestionem copioſius dicendo perſequi iam non placet.

In Italia reperiuntur etiam vasa formae non spernendae, quae pondere sunt leuissimo, et pictura, non excellenti quidem illa, sed tamen ad discendas res quam plurimas fructuosa. Reperiuntur alia in Etruriae agro, alia in Campano: et aetate nostra viri quidam eruditi controuersiam de eo, num vtraque, an priora tantum, recte et vere *vasa Etrusca* appellare possis et debeas, habere coeperunt. Qui posteriora negant recte Etrusca dici, ea Graecis artificibus, propter Magnae Graeciae vicinitatem, tribuere malunt: qui vtraque contendunt Etrusca esse, figurarum in eis pictarum similitudinem, veluti documentum luculentissimum in primis vrgent. Verum enim vero meum, qui eiusmodi vasa nec contemplari et tractare, nec inter sese, et altera cum alteris contendere possum, non est, hanc litem componere: nec res mihi tanti videtur, vt multum temporis et operae in ea indaganda et dirimenda consumatur. Atque haec quidem de vasis antiquis, quorum ERNESTIVS immortalis mentionem solummodo fecit; iustam vero et doctam loci inuestigationem instituere Viro Summo aut non libuit, aut per negotia plura et grauiora non licuit.

E X C V R S V S XXI

AD PART. II. CAP. VII

D E

P I C T V R A.

QUOD IOANNES GILLIES, Britannus eruditissimus, in Graeciae antiquae historia, lingua ipsius vernacula descripta (The history of Ancient Greece, its colonies and conquests, from the earliest accounts till the division of the Macedonian Empire in the East. Including the history of Litterature, Philosophy and the fine Arts) primis statim verbis, de hominibus, alicuius societatis ac reipublicae conditoribus pronuntiat, hos tum quidem non nisi de eo, quod praesens sit, cogitare, quod iam praeteritum, obliuisci, quod futurum, nihil pensi habere, quin res a semet ipsis, et magis etiam a maioribus gestas, prorsus negligere, atque obliuioni dare: hoc idem recte et vere potes etiam dicere de artis qualiscunque inuentoribus, primisque cultoribus; quippe qui nec ipsi memoriae produnt, nec alios memorare iubent, num forte quadam (quod saepenumero accidisse constat) an causa qualicunque necessaria in eam inciderint; quae prima illius initia et quasi elementa fuerint, quae posthac incrementa, et per quos viros, quibus praesidiis, ac quo tempore ad altissimum perfectionis gradum ea denique peruenerit. Id quod, ut artium aliarum, ita picturae, historia plane demonstrat: cuius origo vera tam densis premitur tenebris, ut ne populum quidem, nedum hominem omnium primum,

U

cui

cui eius debeat inuentio, indiciis certis, nec addubitatis, ostendere, et velut digito monstrare possis. Sunt quidem, qui, quoniam artium omnino omnium principia solent ab Aegyptiis repetere, picturam quoque ab eis intentam, et aliis cum populis posthac communicatam, a Graecis vero ita excultam perfectamque esse contendunt, ut hi non temere, sed iure quodam suo, exclamare potuerint:

Venimus ad summum.

Qua in haeresi fuit Caylus Illustrissimus, vna cum plebisque popularibus: quorum quidam sunt, qui Graecis adeo ingrati animi notam iniurere haud vereantur, propterea quod sese illam ex Aegyptiis didicisse, non quouis loco, non quouis opportunitate fateantur. Quae reprehensio cui iusta videtur; is Aegyptios non minus vituperet, necesse est, si RIEMI, viri eruditissimi et ingeniosissimi sententiae, paucis abhinc annis in commentatione *super pictura veterum* (v. Excurs. XV. p. 205.) pronuntiatae adstipulandum esse censeat. Hic enim Aegyptios, quos negat esse αὐτόχθονας, suas non tantum origines, sed etiam architecturae et picturae exemplar, rationem, atque praeceptiones ab Indis, stirpis suae parentibus, accepisse contendit. Vnde inanis gloriae, vanaeque iactantiae studium, quo populus Aegyptiacus nunquam non laborauit, hic, illic, infectatus est, atque superbos Isidis cultores non nisi Indorum imitatores, eosque parum ingenuos et ingeniosos, sed non nisi *seruum pecus* (liceat mihi hac in causa Horatianum illud adhibere) fuisse, argumentis nonnullis comprobatum iuit. Quorum vim et robur fateor mihi non tantum videri, quantum ea habeant, necesse est, quae assensum qualemcunque meum efficere, et quasi cogere possint ac debeant. Sed nouae huius coniecturae causae et argumenta nolo

nolo in praesenti accuratius aestimare: satius, reor, est, fateri, rem mihi nondum liquere, eamque integram lectori cognoscendam esse, quam multis verbis vtramque in partem disputare, neque tamen sententiam iustam, veroque conuenientem dicere posse. In quaestione super euento tam vetusto et tam dubio, quisque per se videat, examinet, decernat, necesse est: ne cui veluti praeiudicio aliquo meo effecisse videar, ut a vero sit aberratum. Ceterum hanc viri eruditissimi sententiam; quae hac opportunitate tangi tantummodo potest, leuique agi brachio, dignissimam esse censeo, quam quispiam vir eruditus, et rerum antiquitus gestarum amans, curiosius et feuerius indagando persequatur, nec, quid in ea vel verum sit, vel falsum, docere alios grauetur. Hoc equidem facile largior, parum, vel nihil fere inter Indicae et Aegyptiacae architecturae picturaeque priscae viam et rationem interesse: sed exempla, ab auctore ingenioso allata, tum pauciora sunt, tum ita comparata, ut mihi certe rem nullo modo conficere videantur. Res similis meris conclusiunculis philosophicis, quantumvis acutis, effici ac demonstrari nequit. Verum ego nihil decerno: neque etiam per instituti mei rationem debeo.

Praeter hanc nouam et ingeniosam, quam dixi, sententiam, eodem commentario inquit RIEMVS celeberrimus in opinionem eorum, qui plastice artium reliquarum omnium aetate primam fuisse, quin vel ipsum rerum figuras lineis describendi inuentum antegressam esse contendunt. Hanc olim iam *Pasiteles*, teste Plinio (H. N. l. XXXV. c. 12.) hanc nostra aetate *Winkelmannus* immortalis, hanc alii, ducem illum sequuti, affirmarunt. At enim vero ipsam ad dubitat, quin probabilem esse negat, idem ille scriptor

recentior, ratus, neminem quidquam bene, recte et artis naturaeque legibus conuenienter fingere e materia molliori posse, adeoque in plastice exercenda prudenter ac feliciter versari, nisi antea rei, quam fingere adgrediatur, figuram et formam lineis descripserit; adeoque velut exemplar habeat, quod intueri, et imitando, iusta partium singularum magnitudine et proportionem, iustisque dimensionibus, formare possit. Id si de probabili opere plastico, eodemque perfecto et omnibus numeris absoluto, accipiendum est, nemo, reor, erit, qui ipsius in sententiam abire dubitet. Contra vero si ad plastices origines, et quasi infantiam, retro descendimus, et opera plastica tum ficta (quorum haud dubie superest nullum) mente tantummodo fingimus: admodum credibile est, eorum omnium prima homines rudes, sine exemplari, lineamentis extremis designato, ac forte magis et phantasiae vi, quam intelligentia exquisita ductos, formasse. Ita hodieque infantes agere videt, qui ipsorum lusibus adesse, eosque ludentes obseruare, persona sua non indignum existimat. Quorum ut quisque ingeniosissimus est, et natura sua ad fingendam e materia quacunque molliori, hominis, equi, vituli, aliorum, figuram aptissimus; ita maxime pulcram, et naturali speciei conuenientem, vel absque eiusmodi exemplari, utpote quod lineis depingere nec curat, nec potest, e materia, circa quam versatur, producet. Quod multo magis existimandum de homine, rudi quidem illo et artis imperito, sed tamen adulto, viridiori phantasiae impetu, et acrioris iudicii vi praedito. Qui si casu, seu forte, ferebatur ad rem quamcunque adspectabilem e molliori materia fingendam, haud dubie magis adhuc, quam puerulus, qualem dixi, rei, quae ipsius animo et phantasiae obuersabatur, faciem fingendo assequutus est, eamque formae naturali

rali propiorem et conuenientiore effecit. Sed quum plastice sensim sensimque ad altiore perfectionis gradum eueheretur per viros ingeniosos, pulcri venustique sensu ornatos: haud dubie perspectum est, hanc artem sine exemplari, lineamentis extremis iustisque descripto, nihil perfecti, nihil omnibus numeris ac dimensionibus absoluti, efficere posse; simulque coeptum, huiusmodi exemplaria ante accurate delineare, quam negotium, e molli materia quidquam fingendi, reapse inchoaretur, ne eius iam confecti vitia emendare necesse esset. Ex quo satis apparere arbitror, plastices negotium hodie rectius ac prudentius ab exemplari, quale saepius iam dixi, quam absque eo, inchoari. Sed vt hanc aetatis nostrae artificum viam et rationem maxime probabilem, quin necessariam, esse statuam; tamen non video, qui ex ea effici cogique possit, plastices auctorem omnium primum, ne primum quidem laboris sui periculum sine exemplari tentasse. Vt aliis in rebus efficiendis, ita in plastices quoque negotio, inuentorem aliter, ac hodie solent artifices, versatum esse, longe verisimillimum videtur. Neque alia ratione rem adgredi poterat, cui omnia et instrumenta, et praesidia quaecunque necessaria, non nisi per diuturnum usum pedetentim inuenta, penitus defuisse oportet. Multi, quos his de rebus disputare videmus, eiusmodi penuriam animo non expendunt, ac temere existimant, ea omnia homini, rem primum periclitanti, in promptu fuisse, adeoque operum similium omnium primum, facile, et qua hodie via et ratione solet, perficere potuisse. Rem multo aliter accidisse, Daedali, Atheniensis, historia (si quidem vera, non merum commentum sit, quod Gallis, duumviris celeberrimis, qui Ducis Aurelianensis gemmas sculptas caelatasque commentario perquam erudito et eximio

illustrarunt, visum est, Tom. I. p. 287. ff.) luculenter comprobatur: quippe qui demum, et ipsius ex foro nepos, Calus, ferram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam; contra normam et libellam, et tornum et clauem, Theodorus, Samius; figlinas Coroebus, Atheniensis; in eis orbem, Anacharsis, Scythes, ut alii, Hyperbius, Corinthius, inuenisse dicuntur, (Plin. H. N. l. VII. c. 56). Quae instrumenta ad conficiendas res vtilissimas maxime necessaria, quum non nisi pedetentim ac sero demum inuenta sint: qui existimare poteris, ea, quae plastices facile, recte et ordine exercendae negotium postulat, in promptu iam habuisse, aut extemplo cogitasse principem ipsius inuentorem? idque hauc potissimum ob causam, quod ad luxum potius et splendorem, quam ad necessaria vitae tuendae praesidia, pertinerent fictorum opera ingeniose et affabre facta? Sed nolo cum quoquam contendere super loco, nec admodum graui, et maxime dubio: merae coniecturae, quin conclusiunculae vel argutissimae, quod supra iam dixi, nihil efficiunt in causa, quae priscorum auctorum testimonia clara et luculenta requirit. Igitur ad alia progredi placet. Idem auctor eruditissimus, quem saepe iam dixi, eadem commentatione disputat etiam de *pictura et lineari, et encaustica*: cuius vtriusque rationem paullo aliter, ac scriptores quidam antegressi censuere, ipsi explicare visum est. De illa primum breuiter strictimque differendum. Omnis picturae initium haud dubie effecere lineamenta rerum extrema, quae hominibus subministrabant lineae, quibus rei qualiscunque umbram in pariete, in arena, in aliis conspectam circumscribebant (v. Quintil. Inst. Or. l. IV. c. 2). Ex quo hoc genus *σκιωγραφίας* nomen duxit, quod usurpauit Athenagoras, scriptor non temere spernendus, qui Sauriam, Samium, hanc deline-

delineandi rationem inuenisse et introduxisse testatur (Legat. pro Christian. p. 130. ed. Rechenberg). Quo viso, longius, eodem auctore, (l. c.) progressus est Crato, Sicyonius, qui in tabula dealbata, viri et mulieris umbram colore, nescio quo, delineauit; quique hoc ipso primam picturae *μονοχράμμου* tabulam fecisse putandus est. Haec ratio quum hominibus ignaris et valde rudibus mirifice placeret, nec pauci exacta facierum similitudine delectarentur: artifices ingeniosi exsistere, qui eiusmodi picturas in tabulis, quisque sua, meris lineis extremis circumscriberent, rerum delineandarum umbram in puluere, pariete, aqua, aliis obseruatam, non amplius imitantes. Inde factum, vt Nonius Marcellus (Cap. I. num. 168. ed. Gothofred.) scriberet: *monogrammi dicti sunt homines macie pertenuis ac decolores: tractum a pictura, quae prius, quam coloribus incorporatur, umbra fingitur; et vt Tullius Epicuri Deos, ingeniose ac lepide appellaret monogrammos* (Nat. Deor. l. II. c. 23. conf. Lucretius de Rer. Nat. l. V. v. 149. f.): quos etiam, nisi me omnia fallunt, respexit Lucilius, his verbis: *Quae pietas? monogrammi quinque adducti pietatem vocant; quae Nonius (loc. cit.) seruauit. Quibus ex figuris monogrammis posthaec natum est picturae genus id, quod monochromaton appellarunt scriptores. Cuiusmodi picturae μονοχρώματος singulis tantum coloribus fuere pictae, quod recte et vere affirmat ERNESTIVS ὁ πᾶν* eas vero etiam *lineares* vocari posse, ac debere, qui hoc existimauerit, praeter RIEMIUM eruditissimum, equidem scio neminem, si ab *Harduino* discedam, quem ille contendit in nota ad haec Plinii verba: *iam tum spargentes lineas intus* (H. N. l. XXXV. c. 3. p. 682.) veram, vel certe verisimilem huius picturae rationem quodammodo vidisse atque descripsisse. Auctorum, qui de artium ingeniosarum originibus, progressu, incrementis, ra-

tionibus scripserunt, plerique, et in his immortalis ERNESTIVS (Part. II. c. 5. §. 1.), *picturam linearem* existimant nihil amplius fuisse, quam *artem rerum singularum lineas extremas recte et intelligenter circumscribendi* (*l'art à dessiner*). Contra STEPHANVS FALCONETVS, statuarius eo nomine celebris, quod Petropolin vocatus, Petri I. seu Magni, imperatoris Russici, statuam equestrem ex aere fundere iussus erat, et quod Plinianos Historiae Nat. libros XXXIV. XXXV. et XXXVI. gallice factos, notisque illustratos, una cum aliis commentationibus, ad Artium, quas vulgo *figentes* appellant, rationem pertinentibus, vulgavit, in eo, quem paullo ante dixi, Pliniano loco vertendo, usurpat *la peinture lineaire*; verba sequentia, per Harduini notam illustrata, sic reddit: *mais pourtant ils répandoient déjà quelques traits en dedans* (l. c. Tom. I. p. 125): sed in observationibus nihil, sententiae suae explicandae causa, addit. Vnde ad ipsum *Harduinum* atque RIEMIVM celeberr. abeundum est, si, quid ipsi per hoc picturae genus intelligendum censeant, discere velimus. Alter in nota ad verba supra indicata, haec scripsit: „Altera haec „pictura linearis est, rudiore illa perfectior, quae „primo loco explicata est: nam illa lineis tantum „suebat comprehendentibus exteriorem pingendae rei „ambitum:“ (quas lineas Franco-galli *les contours*, Itali, *li contorni*, nos vernacula nostra, *die Umrisse*, appellamus): „haec plurimas addebat alias, intus pro „ymbrae ratione sparsas. Nominatur haec alias etiam „graphis, Graeca imitatione. Vitruvius l. I. c. 1. ubi „loquitur de architecto, Debere ait, graphidos scientiam habere, quo facilius exemplaribus pictis, quam „velit operis speciem, deformare valeat.“ Haec *Harduinus*: quae plerisque, arbitror, non multo clariora, quam ipsa Plinii verba, videbuntur. *Falconeti* vocabulum, quod *linear* reddit, *quelques traits*, scripto-

scriptoris latini mentem, me iudice, et significantius, et simul apertius indicat: hoc enim lineas non meras, nec qualescunque denotat, sed eas, quibus rei exprimendae proprietates, oculos illico ferientes, ut, in pingendo aliquo homine singularia illa, quae faciunt, ut hic a quibuscunque aliis discrepet, indicare decet pictorem probabilem artisque bene peritum. Haec interpretatio non admodum diuersa est a notione, quam *de pictura lineari* animo sibi formauit *Riemius* Celeber. quamque ex ipsius commentatione huc transcribere placet, exposito, quam τῷ *graphidis* vocabulo vim et potestatem subiiciat. Nimirum *graphida* fuisse, ait, non stilum, ex metallo factum et scribendo aptum, qualem vulgo intelligere solemus, sed instrumentum pictoribus, antequam penicillum parare et usurpare norant, vsitatum: stilo quidem admodum simile, sed e ligno quodam molliori ita sectum et temperatum, ut ex altera parte per obliquam ligni sectionem, latitudinem et aciem quandam, neque tamen fissuram haberet; ex altera vero acuminatum, vel obtusum, vel prorsus teres esset. Nonnullorum (plura enim semper in promptu esse oportuit) extremum latius, vel dentibus, vel malleolo macerari solebat, quo vel colores, veluti penicillo quodam, facilius inducere, vel, sicubi erratum erat, delendo sine mora emendare possent. Huiusmodi graphide picturas tam *μονοχρᾶμους*, quam *μονοχρωμάτων* pingi oportuit, penicillo nondum inuento. Vnde *graphidos scientiam* Vitruuius pro ipsa bene pingendi dexteritate, dixisse videtur loco, quem supra transcripsi. Quin eadem potissimum opus fuit in *pictura lineari*, RIEMIO certe iudice, cuius mens et notio de eius conficiendae via et ratione, iam lectoribus aperte et, quantum fieri potest, latine exponenda est. Nimirum tabula, plerumque lignea, colore tantum vno, albo, atro, alio, bene illita, siccata et laeuiga-

ta, latiore graphidos similis extremo in colorem, ab eo, quo illita erat tabula, diuersum tincto, fingeant in hac rei pingendae figuram integram, cuius lineas extremas utroque eius extremo quam exactissime, rei-que naturae conuenientissime, circumquaque ducere, eoque ipso errorem vel leuissimum emendare poterant. Quo facto, ea in figurae loca, quae obscuriora esse decebat, eiusdem instrumenti praesidio; colorem, quo quidem pinxere, inducebant toties, quoties artis ratio, et rei pingendae similitudo postularet; vel ex illis, quae lucidiora fieri necesse erat, colorem iusto densiorem, deterendo exigebant in obscuriora; seu denique digito, vola, sponsia premendo mitigabant, demebantue ita, ut in pictura finita et absoluta, lumen et umbram quasi cerneret. Verbo, hac via et ratione pingebant vni tantum coloribus opera, qualia Franco-galli hodie *en camayéau*, populares nostri, *roth in roth*, *grau in grau*, cet. vocare solent. Quin illam non inepte comparare possis cum horum instituto et labore, qui figuras rerum integras tabulis aeneis primum incidunt, tum vero in locis, quibus opus est, plus, minus, malleando quod adesse non debet, ita quasi exigunt et delent, ut figurarum, in charta impressarum, lumen et umbra plane appareant. Quam rationem populares nostri *die schwarze Kunst* usurpant. Idem illud efficiendi viam et rationem, praeter hanc, aliam proponit RIEMIVS, quam non tango; metu, ne multis iusto copiosior esse, adeoque reprehendendus videar. Adeat, qui haec scire percipit, viri doctissimi librum, mole non adeo magnum, sed variae eruditionis, et bonae frugis plenum, atque ingeniose scriptum. Igitur ad *picturam encausticam* progredi, et pauca, quae ad hunc locum pertinent, eadem ex commentatione repetita, hic adferre lubet. De quibus antequam expono, monendum est, omnia fere, quae rem, de qua quaeritur, illustrent, auctori sup-

suppeditata esse a pictore iam mortuo, cui cognomen-
tum *Calau* fuit, et quem quondam Lipsiae vixisse
sciunt nostrates non pauci, vel potius a quodam
mortui amico. Nimirum is, quem dixi, pictor, Il-
lustrissimi Cayli, Generosissimi Taubenheimii, alio-
rum studio et periculis, hoc picturae genus non so-
lum explicandi, sed etiam instaurandi, excitatus, ad
eamdem rem ac negotium animum applicuit, et per
pericula multiplicia et varia, saepissime instituta et re-
petita, tandem eo peruenit, ut, quod sequebatur,
reapse assequutus, atque aemulis multum superior esse
iudicaretur a viris nec cupidis, et harum rerum bene
peritis. Hic ante omnia de coloribus, simili pictu-
rae generi aptis atque idoneis cogitavit, et saepe mul-
tumque periclitatus, intellexit tandem, requiri in pri-
mis ceram aliquam singularem, quam *punicam*, item
eleodoricam appellare fuerat. Quam quo pacto, et
quibus ex materiis temperauerit, velut arcanum ali-
quod mysterium occultavit: exstat tamen eiusmodi
cera, et diuerforum quidem colorum, apud ipsius
heredes, ut, qui quidquam eius, et quantum deside-
rant, ab his emere possint. His dictis, exponitur
eius, quem iam ex vita discessisse dixi, pictoris via
et ratio, ceram inuentam et temperatam recte et pru-
denter vsurpandi; et variae enumerantur tabulae, ab
ipso, vel ab aliis, eo siue simili modo depictae. Quae
quidem luculenter demonstrant, vana esse, et certo
fundamento destituta, quae *Harduinus*, Plinii com-
mentator, *Caylus* Illustrissimus, ipse *Winkelmannus*,
de pictura encaustica, cestro, vericulo, et reliquo
apparatu ad eam conficiendam necessario, tradiderunt.
Quin ex eis tandem liquere dicitur, τὸ ἐγκαίεν, vel
ἐγκαίεσθαι, in hoc picturae genere, non vi et potestate
propria esse accipiendum; sed translata, de materiis
tantum, per τὸ ἐγκαίεν, vel ἐγκαίεσθαι, quasi de-
coquendo, bene et recte temperandis, et ad pingend-
dum

dum accommodandis. Describitur posthac totum negotium, et quid in singulis eius quasi gradibus, scilicet in iaciendo tabulae pingendae quasi fundamento, in figura artis legibus conuenienter delineanda, in coloribus inducendis, fociandis, eorum transitu ex hoc in alium, proxime cognatum conficiendo, cet. agi oporteat. In quibus omnibus quid verum, quid falsum, quid factu facile, quid difficile sit, nos quidem philosophando et ratiocinando decernere haudquaquam possumus: non nisi artificum est, periclitando videre, et alios docere, si quam viam et rationem recte et tuto sequi possint. Eis, quae *Winkelmannus* super hoc loco disputauit, et ex compluribus tabulis pictis Herculaneis, vel Etruscis vasis, effici cogique posse contendit, opponuntur varia, nec tralatitia, quae virum alioquin ingeniosum et acutum τῷ Ἀντίκῳ existimatorem, sed saepenumero ἐνθουσιαστικότερον, iustoque celerius decernentem, hic, illic, allucinatum esse demonstrant. Haec ipsa vel cupidissimum *Winkelmanni* adseclam aequo animo, nec sine insigni fructu lecturum, opinor: siquidem vnumqueinque τῷ Ἀντίκῳ spectatorem et iudicem admonere possunt, quanta cautione, quanta prouisione in eo explorando, diiudicando, aestimando opus sit, ne intempestiuo phantasiae impetu abreptus et occaecatus, laudet, vituperet, quod laude vel vituperio indignum est; neque ex vnius, duarum, trium rerum ratione conclusiunculis, specie ingeniosis, id efficiat cogarque, quod longe aliter, si non sese habet, certe quidem habere potest. Huiusmodi temeraria et inconsiderata concludendi ratio vt aliis in disciplinis valde noxia et fugienda est, ita in τῷ Ἀντίκῳ inuestigatione et aestimatione tanto magis vitanda, quanto facilius in ea labi et errare vel acutissimus homo potest; et quanto plus damni ex vno leuiore errore, ad ipsas liberales artes redundet, necesse est.

C V R S V S XXII

PART. II. CAP. VIII

D E

A R C H I T E C T V R A.

Admodum pauca, quae hoc de loco moneam, habeo :
 eademque non tam ad ipsam architecturae natu-
 ram et indolem, quam potius ad eius historiam perti-
 nent. Vnde illa breuiter, pro instituti mei ratione,
 hic exponere placet. Eam scriptores plerique con-
 tendunt ab Aegyptiis inchoatam et satis excultam esse ;
 per colonos deinceps in regiones alias missos, propa-
 gatam : Graecos summo, quo erant, ingenio et pul-
 cri, venusti, elegantisque studio eam perfecisse ita,
 ut aedificia maiora, templa, theatra, fora, odea, cet.
 ab ipsis exstructa, singulari venustate, eleganti graui-
 que simplicitate et maiestate antecelluerint omnibus,
 per aliorum populorum architectos fabricatis. Verum
 non ita pridem duo exsiterunt scriptores perquam
 eruditi et ingeniosi, qui sententiam, quam adhuc re-
 gnasse dixi, impugnarent : quorum alter architecturam
 negat ab Aegyptiis primum vsurpari coeptam, et
 per hos propagatam ; alter architecturam Aegyptia-
 cam contendit longe praestantissimam fuisse, et Grae-
 cam soliditate, magnitudine, grauitate et maiestate,
 mirum, quantum, superasse. Priorem sententiam
 proponere, tueri et argumentis confirmare visum est
 RIEMIO eruditissimo, cuius commentationem com-
 pluribus locis iam laudavi : posteriorem Italo ἀνανύμων,
 eidemque inter populares certe admodum celebri,
 complurium societatum literatarum, atque academia-
 rum, quas vocant, sodali et pastori Arcadico, in Dis-
 secta-

fertatione super Architectura Aegyptiaca (Dell' Architettura Egiziana dissertazione d'un Corrispondente dell' Accademia delle Scienze di Parigi, membro dell' Istituto di Bologna, dell' Accademie di Padova, di Siena, di Cortona, di Ravenna, d' Udine, e Pastor Arcadico. Parma, dalla Stamperia Reale MDCCLXXXVI. forma quadripertita) qua id, quod demonstrare adgressus est, copiose et rhetorico fere more, lectis et illustribus verbis exornat. De utriusque auctoris sententia et argumentis nonnihil cum lectoribus communicare placet, propterea quod eorum placita, paene contraria et repugnantia ad artis historiam pertinent, commentarios vero ipsos paucorum in manibus esse, mihi persuasum est. Duarum, quas dixi, sententiarum priorem credo in primis dignam esse, quam paucis exponam. Ipsi auctor, praeterquam quod Abp. *Mignoti* auctoritate, et *Philostrati* testimonio perpulsus, Indos, populum omnium, quotquot sunt, reliquorum antiquissimum esse, adeoque in eorum ciuitatibus vetustissima artium, quas *bellas*, *pulcras*, *finquentes* vulgo appellant, monimenta exstare sumit; hoc aliud velut lemma, seu assumptum, vna cum Illustrissimo *Caylo* et aliis sciscit, omnia ingeniose quidem, sed iusto operosius facta opera, minutiarum plena, absque iustis rationibus, dimensionibus, et partium singularum congruentia (*συμμετρίαν* appellant Graeci) elaborata, et quibuscunque ornamentis minus necessariis operta, et tantum non obruta, manum prorsus infantem prodere, quae illa in ipsis artis quasi incunabulis formarit: contra vero artificium simplicitatis verae, grauis et generosae, cum dignitate atque maiestate singulari et admiranda consociatae, callidissimum vocat *Cicero* (Qu. Tusc. l. I. c. 20), indicare eiusmodi manum, quae artis perfectissimae, et ad summum praestantiae gradum euectae legibus atque

prae-

praeceptionibus conuenienter laborare et formare didicerit. Quod eius scitum, reor, nemo harum rerum peritus in dubium reuocabit. Comparat scriptor eruditissimus posthac aedificia quaedam Aegyptiaca, et praecipuas horum partes, cum Indicis quibusdam, et in illis eadem fere, quae in his, cerni et animadverteri ornamenta minutiora, et anxie quaesita, demonstrat. Templi Thebaici quondam celeberrimi rudera, hodieque argumento esse ait, ipsius ianuas et portas pyramidatas fuisse, quales poposcerit aedificandi lex et formula Indorum, qui similem formam, quod cultus sui religiosi symbolum sit, declarare credidissent. Eiusdem templi Thebaici portas et ianuas animalium figuris fere giganteis, et hieroglyphis iusto plus operatas et paene obductas esse, praeterquam vnam, quae aut non prorsus absoluta sit et elaborata, aut a rege aliquo posteriori tandem apposita; cuiusmodi ornamenta minutiora, fere innumera, nec nisi absque phantasiae effrenae simulacra, et aegrotorum somnia, in Indorum aedificiis, quae *Pagodas* nuncupant, itidem conspiciantur. Aegyptiorum reges aedificasse pyramides, moles paene immanes, easdemque, quod verum sit, sine eiusmodi ornamentis anxie quaesitis et plane superuacaneis: causam vero, cur haec desint, positam esse vel in marmoris durissimi, quo operatae sint, natura, vel in vehementiori regis cuiusque, molis inchoatae perfectionem cernere auentis, cupiditate, et alterutram impedimento fuisse, quo minus scalpi potuerint: ipsas interea pyramides non tantum breuiori temporis spatio absolutas, sed etiam monimenta perexigua et minutula esse, si cum Indorum Pagodis, prope Salsettam et Illuronem, (*Salsette* et *Illuro*) aedificatis, comparentur; utpote quae, ex *Sonnerati* celeberrimi sententia, intra mille annorum spatium, ad tantam altitudinem euehi, et

tot

tot ornamentis minutissimis velut operiri haudquam potuissent. Ex hac comparatione longius continuata, et verbis exquisitioribus ornata, quid efficiat cogatque auctor eruditissimus, iam videbimus. Nimirum ex eis, quae dicta sunt, inquit, luculenter apparet, aedificia Aegyptiorum non minus, quam Indorum, antiquissima, eo quod operata et velut oppressa sunt ornamentis superuacaneis, absconis et naturae repugnantibus, produnt manum sensumque maxime et similem, et prorsus puerilem; ex eisque architecturae apud utrosque nascentis ratio plane elucet. Quum autem Aegyptii non nisi Indorum coloni, adeoque his recentiores fuerint: credibile, quin longe verissimum est, Aegyptios ex Indis, non Indos ex Aegyptiis, aedificandi leges didicisse, et prima aedificiorum exemplaria ab Indi ora, ad Nili littora delata esse. Architecturae igitur origines Indis potius, quam Aegyptiis, debentur. Talis fere est RIEMI celeberr. argumentatio, quam cum lectoribus communicandam duxi: ita tamen, ut de eius vel veritate, vel falsitate, haud decernam. Lector quisque per se hanc nouam sententiam anquirat, et, prout ipsi videbitur, decernat. Quantum vero hunc auctorem videmus priscam Aegyptiorum architecturam despicere; tantum eam contra suscipit et laudibus extollit Italus ἀνώνυμος in dissertatione, quam supra dixi. Quoniam vero singula, quae in ea, admodum diserte, ac tantum non verbosius dicta, late dispersa atque infinita videntur esse, ratione ac distributione sub vno adspectu poni posse dubito: eorum praecipua tantummodo capita paucis indicabo, ut, quae auctor copiose et ornate dixit, lector quisque facili coniectura assequi possit. Primo igitur capite, *articulum* vocauit, dicendo persequitur bona illa varia et multiplicia, quibus natura ipsa, vel verius diuina prouidentia, Aegyptum beauit; quaeque

quaeque nunquam non bene, recte et laudabiliter
 usurpasse contendit regni istius ciues. Quo ex capite
 tres auctoris enuntiationes primas et praecipuas trans-
 scribere placet, easdemque, certis de causis, lingua
 ipsius vernacula, ut ex his, tanquam ex vngue leo-
 nem, eius dicendi genus cognoscere possint lectores.
 Il cielo, inquit, l'atmosfera, la terra, e gli elementi
 tutti della natura s'accordarono insieme a favorire
 l'Egitto, e a distinguerlo con privilegi negati ad altri
 climi del mondo: eccovi la prima proposizione. L'Egit-
 to, riconoscente, e grato ad una natura così benefica
 e splendida, impiegò tutti i talenti a far buon uso di
 tali doni, e costituirlo, come era il prodigio della natu-
 ra, così il maestro d'ogni arte e dottrina: seconda
 proposizione. Finalmente il mondo convinto da mille
 pruove accorda all'Egitto e i privilegi della natura, e
 l'invenzione delle scienze e delle arti, titoli amendue,
 che lo rendono l'uno ammirabile, perchè singolare, l'al-
 tro sommamente utile, perchè benemerito del mondo,
 prima rozzo e barbaro, poscia pulito e colto: terza
 proposizione. Quae pauca auctoris anonymi tam af-
 fectatum dicendi genus, quam praepudicatum de
 Aegypti et Aegyptiorum praestantia, singularibus ine-
 ritis et virtutibus, opinionem, haud dubie iam satis
 declarant, ita ut plura vtriusque documenta adferre
 haud oporteat. Capite secundo Architecturam Aegy-
 ptiacam, veramque et certam huius rationem et for-
 mulam generatim et vniuerse contemplatur; ut con-
 sequenti, i. e. tertio, eius proprietates singulares ac
 meritum, vel virtutem indiuiduam, nec cum aliis
 communicandam, sigillatim exponit; ex quo pane-
 gyristam disertum (ita dicere liceat) non vulgari,
 sed accurata Architecturae scientia imbutum esse, ap-
 pareret. Quartum dissertationis caput Architecturae
 Aegyptiacae cum Graeca comparationem complecti-
 tur:

tur: cuius posterioris venustatem, elegantiam et praestantiam negare quidem nec vult, nec potest etiam, sed quam tamen in Aegypto natam, et posthac in Graeciam quasi translatam, et ibi ad summum perfectionis gradum euectam esse idemtidem contendit. Quintum et postremum caput versatur in cognoscenda et diiudicanda quaestione: num Architectura, in Aegypto nata, et satis excolta fuerit? nec ne? antequam Solomon templum Hierosolymitanum longe celeberrimum aedificaret. Quae quaestio ut haud dubie ad rem non pertinet, sed recte *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος* potest vocari; ita in ea soluenda occurrunt multa *ἀπερὸς διονύσως* dicta, quae lectoribus aliis inopinata, aliis prorsus molesta et taedii plena videantur, oportet. Ceterum haec dissertatio, docte et ingeniose scripta, non parum bonae frugis continet, et digna est omnino, quam is lectitet, atque idemtidem seuerius examinet, qui artis architectonicae historiam indagare et perscribere apud animum constituit. Cuiusmodi consilium quoniam in scribendis ad Ernestianum libellum excursibus haudquaquam cepi, nec capere per multas causas poteram et debebam: hoc vnum de Auctoris *ἀνωνύμου* libello hic addam, eo reuera orationem panegyricam in Architecturae Aegyptiacae praestantiam et virtutes singulares, scriptam et promulgatam contineri; eodemque Aegypti ciuibus tantum ingenii, studii et dexteritatis in artibus inveniendis atque perpoliendis tribui, quantum alii ipsis tribuere vehementer dubitant. Fieri potest, ut perinde fallatur et delinquat vehementior ipsorum laudator, ac vituperator. Quamobrem nihil hac super concertatione decerno, ne alterutri inferre videar iniuriam: decernant, qui me sunt prudentiores, et harum rerum intelligentiores.

EPIMETRVM.

Accepi, dum excursus qualescunque mei, typis describendi, operas aliquamdiu iam exercebant, et prela plagulis premendis sudabant, librum eximium, quo FRIDERICVS MVINTERVS, Plur. Reu. atque Eruditissimus disciplinae sanctioris in litterarum vniuersitate Havniensi Professor P. scienter non minus, quam eleganter, quidquid in itinere, decennii superioris anno quinto et sexto, per agrum Neapolitanum Siculumque facto, memoria dignum viderat, et in pugillaribus suis breuiter strictimque notarat, lingua vernacula exposuit, et qui, ex Danico germanice conuersus, hoc ipso anno in lucem exiit. Quem, quam cupidissime perlectum, quoniam plura continere vidi, quae ad *Artium*, quas non pauci *ingentium* cognomento ornant, historiam, in primisque ad argumenta a me tractata, pertinent, quaeque cum Lectoribus optimis et harum rerum studiosis, qui librum illico euoluere vel nolunt, vel nequeunt, communicanda censeo: nonnulla ex eo, velut *Addenda*, libro iam excuso subiicere placuit, vt vel inde videant iudices aequi verique amantes, quanto opere de legentium commodis et studiis promereri, ad eorumque scientiam augendam, quantum in me est, conferre aueam. Quibus in *Addendis* vnum est, hoc e fonte non haustum, sed non prorsus omittendum, eo quod sententiam meam, supra aliquo loco scriptam, magis confirmare videbatur: reliqua omnia ex praestantissimo, quem dixi, libro deprompta sunt, ipsisque Aucto-

ris Celeberr. verbis, plures iustasque ob causas, huc transcripta.

Excursu VI. ad Part. I. Cap. IV. (sic emendandus est levis operatum error p. 171) memoravi complura Deorum signa, diu ante, quam Imperatores rem R. administrabant, ex auro fabricata, quibus alia sunt adnumeranda. Vnde, (p. 172) post verba: καὶ πολυτιμήτους *describit* (v. Iup. Tragoed. T. III. p. m. 420) velim, L. O. et B. legat: Quibus addendum est praegrande Iouis simulacrum aureum, idque sedens, quod in Babylonis sacello quodam inferiori fuisse tradit Herodotus (l. I. sect. 188. p. 86. ed. Wesfeling). Aureum etiam fuit signum *Matris Dindymenae*, teste Pausania (Arcad. f. l. VIII. c. 44. p. 694); vti et duo *Apollinis*: quorum alterum Spartiatae, fabricatum ex auro eo, quo ipsos Crœsi, regis, liberalitas donarat, in Thornace Laconicae dedicarunt (Herodot. l. c. sect. 69. p. 34), alterum, quod in operto, siue recessu templi Delphici collocatum fuisse perhibet idem Pausanias (Phoc. f. l. X. c. 24. p. 858): qui praeterea, cet.

Excursu XV. (p. 247. fqq) super prisca rerum figuras lineis circumscribendi ratione disputaui, nec sine causa, quod mihi videtur, perquam credibile esse contendere, mortalium primos varia artificia sine iusta et perfecta horum delineatione inchoasse, et satis scienter venusteque perfecisse. Cuius sententiae (p. 252) argumento esse potest, quod Celeberr. MVINTERVS (l. c. p. 227) narrat: nimirum in Siciliae oppido, olim *Drepanum*, hodie *Trapani* vocari sueto, existere multos, qui ex *Curalio* aliisque materiis res varias, ad usum domesticum et varia instrumenta

strumenta idoneas, in primis *Sanctorum*, qui dicuntur, *figilla minutiora* fabricare soleant, eademque non raro perquam bene, eleganter et venuste facta. Tum haec subiungit: Man braucht zu dergleichen Arbeiten, ausser den Corallen, auch Elfenbein, Bernstein, der auf der Küste gefunden wird, und gesprenkelten Sicilianischen Marmor, oder sehr schönen und weissen Alabaſter: und es würde gewiſs von groſsem Nutzen ſeyn, wenn die Regierung den Wunsch der Trapaner erfüllte, und eine Zeichenschule anlegte, wodurch die Fabricanten gewöhnt werden könnten, ihre Arbeit mehr kunſtmäſsig zu verfertigen. Aber bis jetzt hat man nicht darauf geachtet, obgleich dieſe Arbeiten 3000 Menſchen ernähren. — Alio loco (p. 256), quo de Selinunte, Agathoclis, ſaeuiſſimi Siculorum tyranni, patria, quae creditur, plura diſſeruit, in aliis haec animaduertit: Wenigſtens wird viel Töpferarbeit dort gemacht, und zwar von einer Form und Zierlichkeit, die der alten griechiſchen Schönheit ſehr nahe kommt, obgleich keiner von dieſen Handwerkern jemals zeichnen gelernt, viel weniger eine Idee von alt-griechiſcher Kunſt hat. — Cuiusmodi exempla vt ſententiam qualemcunque meam confirmant, ita eam, quam RIEMIVS Celeberr. tuetur (p. 307. ſqq.), valde infirmant, et tantum non refellunt.

Quemadmodum δ πάνυ ERNESTIVS (Part. II. c. V. p. 67. ſqq.) admodum pauca de ἀναγλύφοις, eiſque ex marmore potiſſimum factis, admodum pauca dixit; ita ego rem, excuſſu XVIII. p. 274. itidem tantummodo ὡς ἐν παρόδῳ tetigi, et breuiter ſtrictimque de veriſimili pariter, ac probabili eorum conficiundorum via et ratione diſſerui. Ipſorum in-

signem ad res quam plurimas, et in primis ad cuiusque viri, *Antiquitatum*, et τῷ *Antiqui* potissimum, amantis scientiam augendam prouehendamque vim et vtilitatem exponere nolui, propterea quod de hac dubitare nullo modo potest, quod WINKELMANNI immortalis Monumenta antiqua inedita, Musei Capitolini tomum quartum, Musei Pio-Clementini tomum eum, qui ordine quidem itidem quartus est, sed varias ob causas tertio prior promulgatus, recte et, quo decet, studio examinavit, vel, minimum Monumentorum Antiquorum Syllogen priorem, tertio decennii superioris anno, a me curatam, euoluere haud dedignatus est, cuius commentatione prima id, quod affirmo, luculento sarcophagi Agrigentini exemplo demonstratur. Sed quoniam auctoritatem meam scio non esse eam, quae virorum eruditorum assensionem quasi imperare et cogere possit; MVINTERI Celeberrimi, iudicis sane quam intelligentis et circumspecti, sententia meam de illorum usu quam latissime patenti opinionem tueri placet, eoque lubentius, quo frequentior ea cum artificibus aliis comparandi opportunitatem habuit, et ἀνάγκη nonnulla minus nota simul commemorat et paucis explicat. Is, de copiosa rerum et naturalium, et artificiosarum Collectione, quae Cataniae in Benedictinorum ad *D. Nicolai in Arena κοινὸς* instituta seruatur, disserens, haec obseruat: Wichtiger sind die Basreliefs: diese Werke sind überhaupt für den, der als Gelehrter die Denkmale des Alterthums studirt, eben so wichtig, und vielleicht in gewisser Rücksicht wichtiger, als die Statuen. Die Ursache ist leicht zu begreifen. Die Statuen stellen nemlich mehrentheils nur eine einzige Person in einer Handlung vor: selten findet man Gruppen mit zwei, fast niemals mit mehr Personen, Laocoons und des berühm-

berühmten Dircaeischen Stieres Gruppe in Neapel vielleicht allein ausgenommen. In Basreliefs hingegen werden so viele Personen vorgestellt, als die Handlung selbst und der ganze Gegenstand erfordert. Der Künstler brauchte also seinem Gegenstande keine Gewalt anzuthun, sondern konnte dem Original folgen, das Sijet mochte nun aus einem alten Dichter, oder aus der alten Mythologie genommen seyn. Daher kommt es denn, daß die alten, besonders griechischen Basreliefs für die Interpretation der Dichter so wichtig werden, und daß sie selbst mehrentheils am sichersten und besten zu erklären sind, wenn sie mit diesen verglichen werden, wenn nemlich ihr Sijet aus Stücken genommen ist, die wir noch haben; denn oft stellen sie auch Begebenheiten aus der ältesten und unbekanntesten ägyptisch-griechischen Fabel vor, von der wir nur im Apollodorus, und in den Scholiasten Spuren finden. Folgende Basreliefs in dem Museum der Benedictiner zogen besonders meine Aufmerksamkeit auf sich — — 1) Herkules auf dem Berge Oeta. Er liegt in einer schmerzhaften Stellung, mit der Löwenhaut um den Hals, auf dem Felsen ausgestreckt. Um ihn stehen vier andre Personen, worunter sich eine durch den Bart und die phrygische Mütze auszeichnet, und die linke Hand betrübt auf denselben Felsen legt. Neben seinem Haupte steht eine andre junge und bekleidete Figur: zwei nackte junge Leute stehen zu seinen Füßen; der eine trägt etwas einer Keule ähnliches zu dem Lager des Hercules hinauf. Vielleicht hat der Künstler die Anstalten ausdrücken wollen, welche Herkules zu seinem Tode machte, wobei nur Philoktetes, sein Waffenträger, und vielleicht ein oder anderer von seinen Bedienten zugegen war. Die Arbeit schien mir gut ausgeführt, ob sie gleich bei

weitem nicht von so hoher Schönheit und Vollkommenheit ist, wie der Taufftein in Girgenti. (Qui hoc loco Fons baptismalis in aede Agrigentinarum cathedrali vocatur ab Auctore Eruditissimo, est idem ille sarcophagus marinoreus, cuius et picturam aeri incisam, et interpretationem in Sylloge, quam supra dixi, Lector O. et B. offendit) — 2) Eine Procession von 4 Figuren, die ein junges Mädchen führen, vermuthlich um in die Orgien des Bacchus eingeweiht zu werden. — 3. und 4. Amphion auf dem Delphin, und Europa auf dem Stier schwimmend. Zwei sehr niedliche Seestücke von rothem Iaspis, oder dem sogenannten *Rosso antico*. Sie sind schon der Materie wegen merkwürdig, aus der sie gemacht sind, da man sehr selten Basreliefs von einer so harten Steinart findet, wie der Iaspis ist. In nota, hoc loco subiecta (p. 411) describit atque interpretatur M V I N T E R V S Eruditissimus ἀνάγλυφα nonnulla, quae in Museo Pio-Clementino adferuari quidem, sed non magnopere aestimari ait, ideoque vel plane non, vel fero demum, promulgatum iri suspicatur. Musei huius volumen quartum, non nisi ἀνάγλυφα complectens, mihi, saepius iam flagitanti, nondum transmissum est; vnde in praesenti dicere non possum, num in reliquis edita sint? nec ne? quae Danus ille longe doctissimus indicavit.

Excursu XX. (p. 293, sqq.) quo de vasis antiquis in vniuersum disserui, *Campanorum* quoque et *Etruscorum* mentionem fieri oportuit, quoniam (p. 304) haec a viris, rerum similium prudentibus, iure quodam suo, adnumerantur rebus affabre factis, et τὸ *Antiqui* classem augentibus. Eis accenseamus, necesse est, *Nolana*, ab oppido, in quo longe praestantissima fingebantur,

id

agnominis adepta. Quorum copiam insignem collegisse, collectam indies augere *D. Nicolaum entium*, virum et stemmatis nobilitate, et eruditione excellentem, Nolaëque decus eximium, testificatur enim, quem saepe iam laudavi, *MVINTERVS* longe iditissimus. Qui spectatum viri, quem dixi, summi paratum describens, vasa quoque similia commemoravit, et de iis nonnulla, minus vel vulgata, vel observata ab aliis, litteris consignavit. Unter 200 stücken (schreibet er S. 60. ff) waren gewiss 20 von ausserordentlicher Schönheit. Die Erde, woraus diese Vasen gebrannt sind, ist sehr fein, von schöner, meist schwarzer Farbe, und ungemeiner Leichtigkeit, in Verhältniss der Grösse der Vasen und Schalen. Dabei ist ihre Form und Bildung sehr elegant. Viele haben Zeichnungen mit sehr gut erhaltenen Farben. Alle Zeichnungen sind gut, und mehrentheils sehr scharf und correct. Ich fand besonders einige ausserordentlich schöne, die in Rücksicht auf Zeichnung sowohl als Composition, nach meinem Urtheil, Meisterstücke waren. Darunter zogen zwei grosse, über einen Fuss hohe Vasen am meisten meine Aufmerksamkeit auf sich. Auf der einen ist Apollo, mit seiner Leier auf einem Felsen sitzend, vorgestellt; Cassandra steht vor ihm, mit einer Lanze in der Hand, und mit sehr ernsthafter Miene. Hinter ihr steht Merkur mit allen seinen Attributen, mit aufgehobener Hand, und in einer Stellung, die grosse Verwunderung über das Gespräch ausdrückt, das er anhört. Die Vase ist besonders merkwürdig, weil man deutlich sieht, dass der Künstler alles mit grossem Fleiss gezeichnet, und selbst den *Contour corrigirt hat*, nachdem er ihn schon einmal gezeichnet hatte, welches man auf andern alten Vasen nicht bemerkt hat. Sowohl Zeichnung, als

Composition, sind bewundernswürdig schön, und Raphael würde sich ihrer gewifs nicht geschämt haben. — Auf der andern Vase ist Apollo wieder mit einem phrygischen Hut und dem Lorbeerkranz auf dem Haupte. Er sitzt und spielt auf einer Leier. Vor ihm stehen zwei Mufen im Gespräch begriffen, wovon die eine auch eine Leier in der Hand hat. Hinter dem Apollo kommt eine Figur in männlicher Kleidung gelaufen, die einen Lorbeerzweig in der linken Hand hält, und mit der rechten nach dem Lorbeerkranz greift, womit Apollo's Haupt umwunden ist. Ausser diesen beiden großen Vasen sah ich in der Sammlung eine Menge kleiner von großer Schönheit: besonders waren einzelne Figuren darauf mit aller möglichen Eleganz gezeichnet. Auf einigen stunden Buchstaben und Worte: aber diese waren so klein, daß es fast unmöglich war, sie zu lesen, und ich konnte nicht zur Gewißheit kommen, ob es Griechische Buchstaben wären. Dies ist indessen sehr möglich, da alle Vorstellungen auf den Vasen aus der Griechischen Mythologie entlehnt sind, und die Schönheit der Arbeit ein Alter verräth, wo die Künste schon zu einer hohen Stufe der Vollkommenheit gebracht waren. — In dieser ausgesuchten Sammlung befinden sich auch andre Vasen, deren Materie und Zeichnung ganz von den vorigen unterschieden ist. Die Zeichnung insbesondre ist roh, von Anfängern gemacht, und stellt oft ausländische Thiere, unter andern das Rhinoceros, vor. Don Nicola Viuenzio vermuthete, daß es ägyptische wären, und daß die ältesten Völker in Italien nach Asien und Aegypten Handel getrieben, und bey der Gelegenheit die Vasen nach Italien gebracht hätten. Dagegen muß ich indessen einwenden, daß die Zeichnung, so roh sie
auch

auch ist, doch gar nicht ägyptisch, und bis jetzt noch keine gefunden ist, die wirkliche ägyptische Hieroglyphen vorstellte. Ein einziger Canopus stehet auf einer von den Vasen, aber die Zeichnung desselben ist ächt griechisch, so dafs er aus einem Zeitalter seyn muß, wo schon ägyptische Ideen bey andern Nationen in Umlauf waren. Von allen antiken Vasen sind die Nolanischen die schönsten und kostbarsten. Sie waren schon in der alten Welt selten. — Die, welche man in andern Gegenden Italiens, in Toscana und Apulien findet, sind lange nicht von so vollendet schöner Arbeit. Ich sah einige Avellanische; deren Zeichnung zwar griechisch war, aber durchaus nicht so delicat und correct, die Erde nicht so fein und leicht, und die Farben viel weniger harmonisch. — Don Nicola Viuenzio ist Willens, noch einige Jahre nachgraben zu lassen, und dann eine Beschreibung seiner ganzen Sammlung herauszugeben, die gewiß einer der wichtigsten Beiträge zur alten Kunstgeschichte werden wird. Es könnte sehr interessant werden nachzuforschen, wo die Fabricanten, die diese Vasen verfertigten, den Reichthum von Ideen, und die vollkommen schönen Compositionen und Zeichnungen, die man auf ihren Arbeiten findet, hergenommen haben: und vielleicht würde es möglich seyn, die Vermuthung zu einer Gewissheit zu bringen, dafs sie berühmte Gemälde grofser Meister copiret haben. Dies wird besonders dadurch wahrscheinlich, dafs viele Vorstellungen so oft wiederholt werden, und die Sujets auf den griechischen Vasen mehrentheils aus der ältesten griechischen Fabel genommen sind, die die Quelle war, aus welcher die ältesten Dichter und Mahler schöpften. — Die Schönheit der Zeichnungen auf den alten Vasen, dringt uns fast den Gedanken auf,

auf, daß ihre Verfertiger große Muster gehabt haben, wornach sie sich bilden konnten. Um in dieser Vermuthung zu einiger Gewißheit zu kommen, würde es nothwendig seyn, alle Nachrichten zu sammeln, die wir von den Werken der alten Mahler haben, und sie mit den Beschreibungen der bis jetzt entdeckten griechischen Vasen zu vergleichen. — Es wäre sehr zu wünschen, daß einer unsrer Gelehrten die Idee des sel. Prof. Hwuid, der alles sammelte, was die Alten vom Protogenes und Zeuxis erzählt haben, fortsetzen, und auf eben die Art das Leben andrer berühmten Mahler bearbeiten wollte. — Sunt praeter Etrusca, Campana et Nolana, de quibus disputatum est, vasa etiam *Sicula*, eademque perquam venusta. Alio enim loco, quo de rebus antiquitus affabre factis, et Panormi adhuc superstitis disserit idem ille, quem dixi, auctor Celeberr. haec habet (p. 195. sq). Das wichtigste ist jetzt eine Sammlung Sicilianischer Vasen, von eben dem feinen und leichten Thon, woraus die campanischen und hetrurischen gemacht sind. Die größte Fabrik von diesen Vasen war in Camerina, auf der südlichen Küste der Insel, und man findet noch beständig, unter den Ruinen dieser Stadt, eine große Menge derselben von verschiedener Arbeit, und mehr- oder minderen Werth. Die, welche in Palermo sind, hat man auf einer Stelle, nahe bei Palermo selbst — — — beisammen gefunden. — — Die Materie ist größtentheils eine außerordentlich feine schwarze Thonerde, worauf die Umrisse, zuweilen auch die Schatten der Figuren, mit rother oder gelber Farbe gezeichnet sind. Der Styl der Zeichnungen ist verschieden, bald hetrurisch, bald griechisch, und dann ist er oft mit einem hohen Grade von Vollkommenheit ausgeführt.

führt. Die sicilianischen Vasen sind völlig so gut, und haben eben so schöne Zeichnungen, wie die campanischen; und ich würde ihnen nach dem, was ich in Palermo und Catania davon sah, den Vorzug vor diesen einräumen, wenn ich nicht D. Nicola Vincenzo's Sammlung in Nola gesehen hätte, die alles, was man von alten Zeichnungen sehen kann, übertrifft. Der Inhalt der Zeichnungen ist allezeit aus der älteren Mythologie genommen. Oft ist er griechisch, und dann nicht schwer zu entdecken; aber desto schwerer, wenn er die italiänische Nationalmythologie, besonders die etrurische, oscische und campanische Fabel, und älteste Geschichte betrifft, wovon wir so wenig Kenntniß haben. Man meint, daß die alten Künstler auf den Vasen gezeichnet haben, wenn diese heiß aus dem Ofen kamen, und beinahe fertig waren: allein ich halte das nicht für möglich; besonders da der größte Zeichner sich schwerlich verbinden würde, in so kurzer Zeit vollkommen correcte Zeichnungen zu machen, bei denen man so selten Correcturen bemerkt. Die Hitze selbst würde den Künstler gehindert haben, frei und sicher genug zu zeichnen. — — Quo loco de *Catanae* rebus, et antiquitatum reliquiis, in Siculo hoc oppido conquisitis et adseruatis, differit item *MVINTERVS* longe praestantissimus, in Benedictinorum monasterio, *D. Nicolai in arena* quod vocari supra iam dixi, vasa quoque complura inspectata dignissima reperiri testatur (p. 408) his quidem verbis: Der wichtigste und seltenste Theil ist eine Sammlung von mehr als 300 alten sicilianischen Vasen, aus gebrannten Thon, die alle von einer höchst eleganten Form, und interessanten Zeichnungen geziert sind. — In describenda Celsissimi Principis *Biscari*

vii supellectile antiquaria, eademque ditissima et rerum exquisitarum plena, quam a Patre immortalī celeberrimoque institui coeptam, locupletare et augere pergit, et cuius descriptionem ingeniosam doctamque cum viris eruditis communicare pollicetur Filius, stemmatis aequae ac doctrinae singularis nobilitate clarissimus, sese in ea reperisse testatur idem scriptor ac testis grauissimus (p. 418) octingenta, amplius, vasa Etrusca et Sicula, ac breui post (p. 425) haec obseruat: Die gemahlten Vasen, die unter den Ruinen von Camerina entdeckt sind, haben die schönsten Formen, sind ungemein leicht, und haben oft Zeichnungen mit äusserst interessanten Gegenständen. Ich sah viele, die offenbar auf die alten eleusinischen Mysterien und den geheimen Dienst der Ceres anspielten. Man darf sich auch darüber nicht wundern, da sie in Sicilien gemahlt sind, wo Ceres mehr, als in irgend einem andern Lande, verehrt wurde. Viele Vasen sind sehr klein, aber kleine und grosse, bemahlte und nicht bemahlte sind von einer Sauberkeit und Eleganz, die sich nicht mit Worten beschreiben, und schwer genug durch Zeichnungen darstellen lässt. — Denique ex Centuriparum ruderibus, eodem auctore ac teste, subinde effodiuntur tum vasa sicula, maxime intelligentes sciteque formata et picta, tum gemmae et scalptae et caelatae, alia opera aurea et argentea (p. 452), quae luculento sunt argumento, huius oppidi ciues olim maxima opum et diuitiarum copia floruisse.

Excursu XXI. p. 314. sqq. dixi nonnulla, quae ad locum de *pictura encaustica* pertinent. Nonnulla alia, quae ad idem picturae genus instaurandum et perficiendum

in Italia sunt tentata, commemorat *MVINTERVS*, V. Celeberr. eademque huc transcribere placet, quoniam eius librum in lectoris vniuscuiusque manibus esse vehementer dubito. Cuius verba (p. 69) haec sunt: Die in diesen mit Asche bedeckten Städten (Herculanum, Pompeii, u. s. w.) gefundene Mahlereien werden in einigen besondern Zimmern aufbewahrt, und sind alle enkaustisch mit Wachsfarben gemahlt. Diese verloren gewesene Kunst ist in den letztern Jahren aufs neue erfunden worden. Es ist bekannt, daß schon Graf Caylus, und Prinz S. Severo in Neapel viele ziemlich glückliche Versuche machten. Ein noch in Bologna lebender Spanischer Exjesuit fuhr mit dem Versuche fort, die er in der kleinen Schrift: *Saggi sul ristabilimento dell' antica arte de' Greci e de' Romani pittori, del Sig^{re} Abbate D. Vincenzo Requeno, Venezia, 1784. 8.* beschrieb, und der Hofrath Reiffenstein in Rom hat die Sache zu einem noch höhern Grade der Vollkommenheit gebracht. Die Kunst besteht in der Zubereitung des feinen weissen punischen Wachses, das, wie Zucker oder Mehl im Wasser aufgelöset werden kann. Mit diesem Wachs werden die meistens mineralischen Farben gerieben, und hernach wie Farben in der Gouache-Mahlerei behandelt. Wenn das Gemälde fertig ist, wird geschmolzen Wachs über das ganze Stück gegossen, und dieses so nahe an das Feuer gesetzt, daß das Wachs ganz wieder wegschmilzt. Darauf wird das Stück polirt und ist fertig. Die römischen Mahler, die an diesen Versuchen Theil genommen haben, sind sehr damit zufrieden gewesen, und glauben, daß diese Mahlerei die Vortheile der Gouache- und Oel-Mahlerei vereinigen, und dauerhafter, als beide, seyn werde.

Man

Man hat versucht auf Materien aller Art zu mahlen: auf Papier, Leinwand, Holz und Stein, und überall mit gleicher Wirkung. Vorzüglich gelingen die Landschaften, wo selbst der Hintergrund meistens seine Harmonie mit dem Vorgrunde behält. Dies ist indessen alles noch Versuch. Die Zeit und mehrere Erfahrungen werden zeigen, ob die Malerei dauert, nicht die Farbe verliert, und nicht von den Materien, worauf sie gemahlt ist, abspringt. Hält sie alle diese Proben aus, so dürfte sie vielleicht die Oelmahlerei verdrängen, oder sich wenigstens neben dieser stellen.

I N D E X.

A.

Aaronis pectorale, 17. vitulus, qui fuerit, 59.

Abeſſinorum pecunia, qualis? 49. 223.

Acanthi lignum in deliciis veterum, 25.

Accentus ſcripti, cur et quo tempore vocabulis additi? 7.

Aceris lignum uſurpatum, 26.

Achatae, gemmae diuerſicolores, 16. 166. olim in honore erant, 17. qualis in Pyrrhi annulo, ib. 167.

Adam (R.) 98.

Adamas veterum non conuenit noſtro, 13. 147. de eius uſu antiquo, 13. olim non ſcalptus, 69.

149. qui lapillus ei ſimilimus, 151. ſq. 158.

Addiſonus oſtendit numorum veterum vtilitatem, 238.

Adriani, imp. villa, 62. 132.

Adſpiratio in Graeca lingua, vnde? 6.

Aedificandi ap. veteres magnificentia, in quo fuerit? 94. ſqq.

Aedium antiquarum deſcriptio magnificentior, 94. 96.

Aeginetae primi cudunt numos, 224. ſq. quod idem Phidoni Argiuo tribuitur, ibid. haec quo pacto conciliari poſſint? 229. ſq. eorum *aes* in fundendo uſurpatum, 287.

Aeginetica ſchola artium, 63.

Aegyptiaca pictura in linteo,

83. *architectura* Moſis aetate, 89. laudatur praeter modum, 320. ſqq. ab alio deſpicitur, 317. ſq.

Aegyptiorum opera, qualia? 60. ſq. ac ſigna, 191. 193.

Aegyptios quid inuitauit ad aedificandum, 89. temere pro artium omnium inventoribus habent multi, 118. 321. ſq. ipſorum animus antiqua ſeruandi pertinax, 119. ex eis ſcribendi artem diſcere potuit nec Moſes, nec Cadmus, 121. Ipſos quis varia ab Indis accepiſſe putet, 306. 317. ſq.

Aegyptius lapis, v. *Syenites*.

Aegyptius (Matth.) 39. 201.

Aelianus, 49. 79. 212.

Aeneae tabulae ſucceſſerunt ligneis ad ſcribendum, 199. ſqq. 213.

Aeneas ſtatuas qui formarunt, 77.

Aes: de eius generibus et uſu antiquo, 22. ſq. 287. in emtione, 49. eius temperandi et fundendi ratio, 76. 287. ſqq. ratio ad aurum et argentum, 23. Corinthii uſus multiplex, ib. numi ex eo non facti, 51. ex eo ſphinx Hortenſii, 78.

Aeſculapius cedrinus, 191.

Aethiopes literas ad ſcribendum habuere, 120.

Aethiopicum marmor, nigri coloris, 11.

- αἰετοὶ et αἰετώματα, in tem-
plis, 91.
- Africana citrus*, in deliciis
fuit, 25. marmora, 10.
129. sq.
- Ἀγάμα/α τετράγωνα, qua-
lia? 60.
- Ἀγαλματογλύφων prudentia
necessaria in marmoribus
deligendis, 133. in statuis
conficiundis, 261. sqq.
- Agricola*, 11. sq. 14. 17. 19.
134.
- Ἀκρόλιθοι figurae, quales?
264.
- Alabandici lapides*, 156.
- Alabandicum marmor*, 11.
non candidum, sed nigrum,
136.
- Alabastrites*, marmor, Grae-
ce ὄνυξ, vel onychites, 137.
- Alabastrum*, diuersus ab an-
tegresso lapis, 137. ad
quod adhiberi solebat,
ibid. 216.
- Albani, Cardinalis*, villa et
opera antiqua ibi adserua-
ta, 137. 139. 214.
- Alcmenes*, Gr. artifex, 64.
- Alcmaeonidae*, aedificant
templum Delphicum, 138.
- Alexander M.* irridetur, 239.
eius statua a Lysippo fa-
cta, 290. epigrammata Gr.
in hanc scripta, ibid.
- Alexis* memorat vasa et po-
cula γραμματικά, 114.
- Allatius* (Leo) 6. 9. 28. 43.
48.
- Alixius*, deprehendit Ephre-
mi Cod. 32.
- Ἀλώνητα, quae? 221.
- Alphonfus*, Arragoniae rex,
56.
- Aluearia* e phengite cur-
facta? 20.
- Alyattes*, rex Lydorum,
numos signauit, 230.
- Amantius*, 37.
- Amazon* mortua ex marmo-
re Pentelico, 135.
- Amethysizon* Rubinus Plinii,
qualis? 150.
- Amethystus*, gemmae spe-
cies, 15. 157. sqq.
- Amiantus*, lapis, vbi nasci-
tur, 19. telis et ellychniis
idoneus, ibid.
- Amyclaea* inscriptio, 4. 39.
136.
- Amyntae*, regis Maced. nu-
mus num antiquissimus?
50. 232.
- Anaglyptica* opera, quomo-
do e marmore parata, 264.
273. sq. insignis eorum
utilitas, 326.
- Ἀνάγλυφα s. ἐκτυπα, gem-
mae caelatae, 68.
- Ancus Marcius*, rex Rom.
199.
- Androdamas*, differt ab ada-
mante, 13.
- Antefixa*, in testis templo-
rum, 74. 94.
- Anteros*, gemma, 15.
- Antiochi trulla*, ex vna gem-
ma, 14.
- Antipathia*, temperatura fer-
ri, 77.
- Antiquae res* qua ratione et
quo consilio indagari pos-
sunt, 103. sq.
- Antiquitas*, eius cognoscen-
dae duplex ratio est, L.
plenius enucleatur, 101.
sqq.

- to* *Antiquum* quid hodie appellent viri eruditi, [104.](#) eius rationem qui subtilius indagavit, [107.](#) quid in marmoribus spectabat, [131.](#)
- Antisthenis*, philosophi, facies in numis, [244.](#)
- Antonini* et *Fausinae* templum, [141.](#)
- Antonius* (Marc.) rapuit statuat auream, [171.](#)
- Anubis* simulacrum aureum, [171.](#)
- Apelles*, summus pingendi artifex, [83.](#) sq. eius magister, [256.](#) [259.](#)
- Apianus*, [37.](#)
- Apollinis* Ismenii in templo donaria, literis Cadmeis signata, [127.](#)
- Apollo* cedrinus, [26.](#) [191.](#) non discrepabat a Marte, [61.](#) [255.](#) eius statua in villa Rom. *Belvedere*, [65.](#) signa aurea, [172.](#) [324.](#) aliud insauratum, [174.](#) *cytharoedus* in numis, [240.](#) character eius singularis et proprius, [283.](#)
- Apollodorus*, pictor celebris, [84.](#)
- Apollonius* Rhodius, [174.](#) sq.
- Apuleii* vitrum sigillatum, [73.](#)
- Arae* *Pembrochianae* titulus literis antiquis scriptus, [126.](#) sq.
- Arborum* cortex et liber ad scribendum adhibitus, [204.](#) sq. quo pacto inde ad volumina perueniri potuit, [205.](#) sq.
- Arbutnot*, [23.](#)
- Archaeographiae* nomen et descriptio, [106.](#)
- Archaeologiae* notio, natura et genera varia, [101.](#) sqq. [108.](#) eius componendae et recte exponendae difficultas, *ibid.* *literariae* in primis ratio, [105.](#) [107.](#)
- Archelai* epigramma Gr. in Alexandri M. statuat, [290.](#)
- Architectura antiqua.* Eius inuentio et perfectio serior esse putatur sculptura, [88.](#) temere in locis Geneseos quaeritur, *ibid.* ab initio lignum rude et lutum tractauit, [89.](#) eius ad artis formam redactio debetur Aegyptiis et Graecis, *ibid.* Eius reliquiae per quam occasionem indagatae, et a quibus editae sint? [97.](#) sq.
- *Aegyptiaca* praeter modum laudatur et despicitur, [317.](#) sqq. a quibus sumta dicitur, *ibid.*
- *Graeca*, cuius initia et progressus enarrantur, [90.](#) sq. fuit eximia in publicis, non in priuatis aedificiis, *ibid.*
- *Romana*, eius initia, profectus et corruptio, [97.](#)
- Archytas* facies in numis, [244.](#)
- Ardices*, Corinthius, picturam prouehit, [83.](#)
- Areopagi* in reliquiis quae vidit Vitruuius, [90.](#)
- Argentens* liquor, scribendo aptus, [9.](#)

- Argentum*, de eius diuersis generibus et vsu antiquo, 21. *pustulatum* s. *pustulatum*, quidnam? *ibid.* factum et signatum, 21. eius ratio ad aurum et aes, 23. quando Romae signari coeptum, 51.
- Arigoni* numismata, 114.
- Aristides*, pictor, 89 et 90. exprimere coepit, 84.
- Aristomenes*, Messenius, quomodo mysteria descripta seruauit, 205. sq.
- Aristophanes*, comicus, 14. grammaticus, 185.
- Aristoteles*, 79. eius de orichalco sententia, 182. sq. de numis primis, 225.
- ἀρμυρῆ* picturae, quid? 80.
- Arrianus*, 136. 183.
- Ars perfecta* argutatur et corrumpitur, 60. quando deficere coepit apud Graecos, 62. eius fortuna post Alexandri aetatem in Graecia, 65.
- Artifices* quando meri imitatores erant? 66.
- Artificium* scribendi fere diuinum, 116. sq.
- Artis priscas* monumenta quas utilitates afferunt, et a quo tempore conquiri coepta, 108. sq.
- Arundelianum* marmor, 225.
- Aryandes* numos argenteos cudit, 230.
- Asclepiadae* epigramma, 159.
- Asiatica* marmora, 10. cum titulis a quo edita, 37. ratio et ingenium picturae, 85.
- Asteria*, e genere gemmarum, 13. sq.
- Astle's Essay* laudatur, 129. 210.
- Athenaeus*, 114.
- Athenarum* ciues ubi primum vixere? 88. aedificia publica magnifica, contra vero priuata, 90. *Ruinae* per quos editae, 97. sq.
- Athenienses* diu vsurparunt priscas literarum figuras, 125. sero mutabant scribendi rationem, 128. eorum leges in quo erant scriptae, 198.
- Atheniensis* schola artium, unde orta? 63.
- Atlantica insula*, a quibus credita, 196.
- Atra marmora*, 11. 139.
- Atramenti* genera plura, 9. eius vsus in pictura, 79.
- Atrium* aedium priuatarum, 96.
- Atticae* vestes, earum nomen et ratio, 21.
- Attalo* tribuitur inuentum librorum quadratorum, 28. 208.
- Atticum* marmor a quo editum, 38. ingenium picturae, 85.
- Attidis* simulacrum aureum, 171.
- Augusteum* marmor, quale? 141.
- Augustinus*, (Ant.) 55. sq.
- Augustus* murrhina poculo vititur, 19. eius statuae aureae, 173.
- Aurea supellex* varia, 21.

- Aureae statuae* Deorum, 171. *sq.* 324. et Romanorum ante Domitianum, 172. *sq.*
- Aureus liquor*, ad scribendum idoneus, 9.
- Αυλή, in aedibus priuatis, 96.
- Aurum*. Eius genera optima et vsus apud veteres, 20. *sq.* cum argento et aere comparatio quae olim fuerit? 23. purissimum signatum apud Persas, 51. 230. quando Romae signari coeptum? 51. eo donantur Spartiatæ a Croeso, 324.
- A. W. Britanni ἀνωνύμου *sententia* de scripturae origine, 116. *sq.* scribendi artem negantis ab Aegyptiis propagatam, 121. *sq.* 124. 127. *sq.*
- Axibus ligneis* incisae leges Solonis, 198. *sq.*
- Ἀξονες legum nomen, qualium? 198.
- B.
- Babylonica aedificatio* quid arguat? 88.
- Bacchi* character singularis, 283. signa inaurata, 174.
- Βασιλῖα, signa Graecorum, quae? 60.
- Balbecki* ruinae, a quo editae, 97.
- Bandurius*, 55. 57.
- Baringius*, 17. 43. 45. *sq.*
- Bartholomaeus* (Barthelemy) 39. 50. 95. 234. 257. 303.
- Bartoli*, 68. 67.
- Basaltis*, 11. 138. varia eius genera, *ibid.* ad quas res adhibitus, 132. 212. opera diuersa e diuersis generibus facta, 138. *sq.* *pedocchioso* ab Italis dictus, qui sit? et columnae ex eo caesae, vbi? 139.
- Bases* protomarum ex Alabastro, 137.
- Basilicae*, quae dictae? 91. 94.
- Baumgaertnerus*, 131.
- Begerus* (Laurent.) 50. 232. *sq.*
- Bellerophon*, cum literis dimissus, 197.
- Belli diplomatici* auctor, 44. eius quasi milites, *ibid.*
- Bell'occhio* Italicorum, qualis gemma? 167.
- Bellorius*, 87.
- Bendis* simulacrum aureum, 171.
- Bentleius*, 60. 294. deprehendit Plinii errorem, docetque Thericlis patriam, *ibid.*
- Bergerus*, 19. *sq.*
- Beryllus*, 19. *sq.* gemmae species, 14. *sq.* eius viriditas, 15. 159. *sq.* ab antiquis iam politus, 265.
- Bimardus*, 50. 52. 55. 62. 233.
- Blanchinus*, 6.
- Bochartus*, 22. 183.
- Bochi Syllae* gratificaturi donaria, 172.
- Boldettus*, 20. 38.
- Bonarottae* liber de reliquiis vitri picti laudatur, 82. 96.

- Donarottus* (Mich. Angel.) C.
87. qua in schola eruditus, 111. quomodo versabatur in marmoribus caedendis, 262. sq. 273.
Βούνητα, quae Spartaē dicebantur, 221.
Boreas, gemma, 16. quomodo hodie appelletur? *ibid.*
Borgiae, Cardinalis, museum, 295. inuitantis exteros ad cimelia sua describenda, *ibid.*
Bosius (du Bos) 85. sqq.
Breitinger, 29.
Βρέτη, signorum Gr. genus, quod? 60. 275.
Britanni taleis metalli utebantur, 49.
Britannia vitrix in gemma caelata, 271.
Britannica *Archaeologia*, qualis? 103.
Brouerus, 28.
Bruckerus, 31.
Brückmannus, merito laudatus, 146. 170. sqq.
Budaëus, 56.
Buherius, 4.
Buschingius, 149. sq. 265.
Burguetus, 3.
Burmānus, 18. 36.
Βαστοφῆδον scribendi ratio, 5. incisus titulus, 62. 126. sq. ea signum antiquitatis in numis, 235.
Buxum signum Apollinis, 191.
Buxus, 26.
Byzantini artifices, 133. scalptores quid seruarunt, 266. sq.
Cadmia, aeris quasi matrix, 22.
Cadmus quid Graecos docuit, 4. 89. 121. 123. scribendi artem ex Aegyptiis non didicit, 121. 124.
Caelatum ebur, 25. 96. marmor, 67. hoc quo colore esse oportuit, 132.
Caelatura, vid. *Toreutice*: in fictilibus fastigiis, 74. in opere ex lapide Obsidiano, 140.
Caeruleae gemmae, 15.
Caeruleus liquor, scribendo aptus, 9.
Caesar (Iul.) 23. eius fercula triumphalia, 25. narratio de talearum metalli usu apud Britannos, 49. dactylithecae comparatae, 71.
Caii, Aug. mollities notata, 17.
Calamis et *Canachus*, artifices, 63.
Callimachus, 60. 130.
Cameo, siue *Camée*, qualis gemma, 165. quomodo caelatur, 269.
Campana Horatii supellex, 74. an similis *Vasis Campanis* nuper repertis? *ibid.*
Candaules, rex, qualem tabulam pictam habuit, 83.
Candida marmora, qualia, 9. sq. recensentur, 135. sqq. ad quas res adhibita, 131. sq. destinata titulis incidendis, 216.
Candidum plumbum veterum quale? 23.
Caneparius, 9.

Cangias,

Cangius, 46. 55. 95.

Canon, Polycleti simulacrum, 64.

Capilli et *cinnini* capitum ferruminando additi, 77. 292.

Capis murrhina, quanto empta? 19.

Capnias, gemma, 155.

Carbo siue *carbunculus*, qualis gemma, 16. 150. 156.

Carcanius (Ioseph.) titulos omnes colligere et promulgare promisit, 217.

Carchedonius, gemmae species, unde eius nomen? 16. 156.

Carneoli, gemmae, 15. 163. vid. *Sarda*.

Carpenterius, 8. 46.

Carrarense marmor, quale? 136. opera ex eo facta, *ibid*.

Caryatidum ordo, qualis? 93.

Caryophilus, scriptor de marmoribus, 10. fq. 134.

Carystium marmor, viride, 9. 10. 140. unde *Euboicum* dictum? 140.

Casaubonus, 42. 114.

Casleius, 6.

Catagrapha quae sint, et a quo picta? 84.

Cato, 24.

Caylus, Comes, 5. 8. 11. 38. fq. 60. 62. fqq. 67. 72. 81. 83. 85. 113. 115. 118. literas Aegyptiacas credit

hieroglyphis *admistas*, 120. iusto plus aestimat Aegyptiorum ingenium

et eruditionem, 126. fqq.

memorat opera porphyretica, 133. aliud ex lapide Obsidiano, 140. quid contendit de *Sycomori* ligno, 193. et hieroglyphis Aegyptiacis, 213. 291.

Cedri vsus antiquus, 26. signa ex eius ligno facta, 191.

Cellarius, 136.

Cera, ex ea fingebantur *proplasmata* et imagines, 75. eius vsus in veterum pictis tabulis, 80. et parietibus, 81.

Cerarii, qui? 74.

Cerati codices, et horum vsus, 28. fq.

Cestrotum genus picturae, 81.

Chalcedon, oppidum Bithyniae, gemmae patria, 162.

Chalcedonius, e genere smaragdorum, 14. 162. fq. icuncula ex eo facta, 68.

Chaldaicarum literarum genus nouum, 3.

Chalybs, ferri species, 24.

Charaëteres diplomatum, quales? 47. fq. diuersi Basaltis, 138. fq. Deorum Graec. praecipui et singulares, 282. fq.

Chares, statuarius, Lysippi discipulus, 292.

Chartae papyraceae vsus prior, quam membranaceae, 28.

Chernites, lapis candidus, 138. sarcophagis maxime idoneus, *ibid*.

Chishull, 3. fqq. 37.

Chium marmor, 11.

Choro-

Chorographica, picturae genus, 85.

Chronicon Gottwicense, 45.

Chrysippi, philosophi, vultus in numo, 244.

Chrysoberyllus, gemma, 14. 160.

Chrysolithus, gemma, 16. 155.

Chrysoprasus, gemma, 14. 161.

Ciampinus, 95.

Cicero, 14. 22. 24. 42. 61. 63.

66. 71. 74. 79. 82. 84. 91.

94. eius villa, 94. meminit vaforum, 303.

Cimon, catagrapha pinxit, 84.

Cipollino antico, 141. columnae ex eo caesae ubi super sunt? *ibid.*

Cippi, cur olim positi, 210. *sq.*

Circumlitio in picturis, quid? 83. est in operibus marmoreis necessaria, 10.

Circumscriptio figurarum a quo inuenta et quomodo appellata? 84.

Citrus Africana in deliciis Rom. 25. ex eius ligno facta Mercurii statua, 191.

Citticae inscriptiones, quae? 38. interpretes earum variant, 39.

Claudii, Caesaris, statuae quae non probatae? 133.

Clemencet, 46.

Clemens Alexandrinus, 60.

Clodianum argentum, 22.

Clypeus caelatus, 68.

Codex, seu *volumen*, quomodo ortum videtur, 205.

sq. Ravianus Berolin. qualis? 33.

Codices antiqui e prioribus ante C. N. saeculis exstant nulli, 31. iacturae talis causae, 31. *sqq.* eorum antiquitas vnde iudicetur? 32. descripti subinde sunt ex ipsis typographicis exemplis, 33. Eorum notitia vnde petenda, *ibid.* multiplex inspicendorum utilitas, 34. *sqq.*

— *Hebraei*, qui mellores? 29.

— *Graeci*, vnde eorum antiquitas iudicetur? 30. scripturam veterum imitata sunt tempora recentiora, *ibid.*

— *Latini*, antiquissimi qui? 30. cur multi perierint? 31.

— *rescripti*, qui? 31. 209.

— *cerati* visibus priuatis inseruiebant, 28.

— *papyracei* adhuc superstites, *ibid.*

— *MSCC.* ex quo tempore conquisiti, 110. id faciendi studium quid effecerit? 111.

Colores veterum, eorum cognoscendorum difficultas ex ambiguitate verborum, 26. 194. in picturis ab initio singuli, post plures, 79. eorum varietas, *ibid.* quomodo subacti sint? 80. eorum transitus apud Ouidium, quid? *ibid.* eorum splendor et *anph.* *ibid.*

Colori-

- Coloribus* facile agnoscuntur gemmarum genera, 13.
- Coloris* ratio habita in marmoribus, 131. *vnus* tantum marmor, vbi et cur adhibitum? *ibid.*
- Colosseae* statuae, quales? 77.
- Colossus Rhodius*, 77. a quibus factus? 292.
- Columellae* merae, fuere signa Deorum, 60.
- Columna Duilliana*, 5. 39. 216.
- Columnae*, earum ordo triplex incertam originem habet, 91. antiquissimus est *Doricus*, *ibid.* earum partes potiores enarrantur, 92. magnificentia commemoratur, 94. Quo ex marmore caedi potuerint? 133. v. *Ordo columnarum*.
- Columnae aeneae* incisae foederis leges, 201. *sq.*
- Columnae lignae* porticum necessariae, 91. quo tandem magnificentiae causa tractae, *ibid.*
- Columnae marmoreae* antiquissimae, 9.
- Commissura* colorum, 80.
- Comparatio* auri, argenti et aeris, 23.
- Compendia scribendi*, vnde orta, et vbi usurpata? 7. *sq.*
- Conringius*, 43. 48.
- Coraliticum*, marmor Phrygiae, 11. vnde dictum? 136. eius descriptio, *ibid.*
- Coralius*, Phrygiae fluius, 136.
- Corcyraeorum* numus veterimus, 257.
- Corinthia* schola artium, 63.
- Corinthium aes*, arte potius ortum, quam casu, 22. 288. ad *numos* non adhibitum, 51.
- Corinthium argentum*, 22.
- Corinthius* ordo columnarum, 91. eius ratio et partes, 92. *sq.* in aedibus sacris cur non usurpatus? 93.
- Cornua* umbilicorum in voluminibus, quae? 27. *sq.*
- Coronarium aurum*, quale? 20.
- Corfinus*, 7.
- Corioides*, lapis nobilior, 19.
- Corvinus*, (Matth.) rex, 56.
- Cosmas*, 39.
- Critica* facultas in *roû* *Antimor* qui studio cur necessaria? 112. *sq.*
- Croesus* cippo fixo Lydorum et Phrygum fines definit, 211.
- Crustae*, quid? 67. 95. cur marmori insertae, 10.
- Cryptarum Rom.* picturae antiquae editae, 87.
- Crystallinae* pilae vsus antiquus, 14.
- Crystallus*, de eius nomine, pretio et vsu, 13. describitur, 16. *Alpina* laudatur, 14. mirae magnitudinis dedicatur, *ibid.* ex ea *Isidis* protome facta, 161.
- Curalium*, planta marina. Eius baccae ornatui inseriebant. 18. opera ex eo facta, *ibid.* 324. *sq.*
- Curalioachatae*, 16.
- Cyanos*, gemmae species, 15.

Cybeles statua Romam depor-
tata, qualis? 60.

Cylindrus, in voluminibus
vnius, 27.

Cyporissi qui olim vsus? 27.

Iunonis signum ex eius
ligno, 192.

Cyprii aeris ratio et *vsus*, 22.
287. asses Rom. ex eo
facti, 51.

Cyrenaeus numus, num anti-
quissimus? 50. 232. sq.

Cyriacus Anconitanus, 86.

Cyzicenum marmor, quale?
11. 136.

D.

Daedylithotheca: veterum da-
edylithothecarum exempla,
71. *Lippertina* commen-
datur, 72.

Δακτυλίου Φοι, qui erant,
70.

Dardalus, Athen. artifex,
quid inuenisse dicitur? 60.
62. 309. quae opera ei
tributa, 90. horum nihil
superest, 256. eum reuera
vixisse qui dubitent? 309.

Dantes Codd. MSCc. conqui-
rendo literas liberales
provehit, 110.

Darius, numus Persicus, 50.

Darius Hystaspes, numos
signavit, 51. 230. in cuius
generis sarcophago sepul-
tus? 138.

Dawkins, 97.

Deliaca vasa et supellex,
303.

Deliacum argentum, 22. aes
in statuis fundendis neces-
sarium, 287.

Delos, insula; cur celebra-
ta? 303. *mercatus* ibi fre-
quens, *ibid.*

Demonastis numus, num ve-
terrimus? 233.

Demosthenes, 91.

Deorum signa complura, ex
auro et ebore facta, 175.
sqq.

Deucalion patria sua Pelas-
gos expellit, 126.

Διαβεβηκότες simulacra,
quae? 80.

Dianae Ephesinae signum,
quo ex ligno, 192. aliud
inauratum, 174. in numis,
240. eius templum in
Aueutino, 200.

Dibyntades primus finxit si-
mulacra figlina, 74.

Dicaeorchus, 190.

Dii populorum multorum,
figura humana, 278.

Diocletiani palatii Ruinae,
98.

Diodorus Siculus, 8. 76. 120.
123. sqq.

Dionysii Halicarnass. ἀρχαιο-
λογία qualis? 102. testi-
monia inde petita, 128.
199. sqq.

Dionysius Milesius quid de
litteris Phoeniciis in Grae-
ciam *delatis* memorat,
123. sqq.

Dioscorides, gemmarum scal-
ptor, 71.

Dioscorides, Gr. scriptor, 19.
eius Cod. MSC. peranti-
quus, 29.

Diplomata antiqua; vocabu-
li varietas significandi, 42.
Osseruatt. et Canonum ad
ea

- ea pertinentium scriptores, [43.](#) de iis, qui bene meriti? [44.](#) Eorum historiam quis persequutus sit? [45.](#) de eorum utilitate, necessitate, recteque diiudicandi modo, [42. 46.](#) sqq. [218.](#) sqq.
- Diplomata Germaniae*: eorum scriptores potiores, [45.](#)
- Diplomaticae historiae* scriptores, [44.](#) sq.
- Diplomatici operis* novi auctores, [6. 8. 28. 30. 32. 39. 43.](#) sq. *ἐπιγραφῶν* de eorum opere, [44.](#) sqq.
- Diplomaticus scepticismus* et bellum inde natum, [44.](#)
- Διφθέρα*, quid significavit? [205.](#)
- Diptycha* varia edita, [38.](#)
- Diuerficolores gemmae*, [16.](#)
- Domitianus* quales statuas sibi poni iussit, [76.](#)
- Donaria* e margaritis, [17.](#)
- Donatus* (Sebast.) [39.](#) sq.
- Doniana marmora*, a quo edita, [38.](#)
- Doricus ordo* columnarum, [91.](#) fuit antiquior reliquis, *ibid.* eius ratio et usus, [sq.](#)
- Doruilius*, [18. 38. 50.](#) sq. [57. 92.](#)
- Drakenborch*, [68.](#)
- Ducis Bedfordiensis* adamas sculptus est dubius, [149.](#)
- Durities* in operibus artificiosis notata, quae sit? [63.](#) eius ratio habita in marmoribus, [131.](#)
- Dutens* (Ludovic.) explicat literas incognitas, [125.](#)
- eius specimen palaeographiae numismaticae, [234.](#) sq.
- E.
- Ebeni lignum* usurpatum, [26.](#)
- Deorum* signa ex eo facta, [191.](#) sq.
- Ebur*, de eius virtute et usu, [24.](#) quando tingi coeptum, [25.](#) *carlatum* et varie usurpatum, [96.](#) cur in Deorum signis fabricandis *adhibitum*, [179.](#) sqq. de eo qui erudite scripsit, [190.](#)
- Echion*, vel *Eetion*, pictor celebrer, [79.](#) quibus coloribus est usus, *ibid.* eius tabula picta laudatur, [80.](#)
- Eckhelius*, [126. 236. 257.](#)
- Eetion*, sculptor, fingit Aesculapium, [191.](#)
- Ekhardus* (Christ. Henr.) [45.](#)
- Εκρυτα*, [68. 288.](#)
- Electrum*, v. *Succinum*.
- Elegantia* et praestantia veterum antiquorum, [296.](#) sqq.
- Emblemata* in libris antiquis, quae? [34.](#) in vasis, [67.](#) alia, [68.](#)
- Encaustica pictura*, qualis? [80.](#) sq. [314.](#) sq. [334.](#) sqq.
- Encaustum*, genus picturae, quale? [80.](#) sq.
- Encaustum*, liquor scribendo aptus, [9.](#)
- Epaminondas*, [203. 207.](#)
- Ephremi Syri* Cod. ubi et a quo deprehensus? [32.](#)
- Epiteles*, [203. 207.](#)
- Equestres statuae*, [77.](#) earum princeps, [78.](#)
- Z 2 *Etrusca*

Etrusca marmora cum titulis, a quo edita, [37. vasa](#), [304.](#)

Etrusci accipiunt scripturae vsum, [4.](#) eorum literae in exemplis, *ibid.* [127.](#) opera affabre facta, qualia? [61.](#) a quibus picturam accipere, [86.](#) inscriptiones quo pacto interdum fecere, [214.](#) eorum figuras delineandi ratio cum Graecorum comparata, [253.](#)

Euboicum marmor, [140.](#)

Eumarus, pictor Atheniensis, primus sexum discrevit, [84.](#)

Euripides, [197.](#)

F.

Fabrettus, [37. 39. 41.](#)

Fabricius, [57. 98.](#)

Falconetus, [145. 261.](#)

Fastigia fictilia caelata, [74. templis](#) propria, [94.](#)

Fea (Carol.) italice vertit Winkelmanni hist. Art. [136.](#)

Felibien, [87. 98.](#)

Ferberus laudatur, [134. sqq. 137. sqq.](#)

Ferreus f. nigri coloris marmor, [11. 138.](#)

Ferrum, eius vsum in emtione, [49.](#) color, [24.](#) raro fuit materia statuarum, [76.](#)

Ferruminatio marmorum, quae? [10.](#) eius vsum in statuis et vasis, [77.](#) singularis in vase vitreo, [115.](#)

Festus, [26.](#)

Fierli comparat Etruscorum et Graecorum progressus in delineandi arte, [253.](#)

Figlina veterum, imitata est opera caelata, [74.](#)

Figlina simulacra, qui primus finxerit? [74.](#) eorum exempla antiqua, *ibid.*

Figurae humanae fingendae ratio, quomodo inchoata et perfecta fuit, [60. 250. sqq.](#)

Figuras lineis extremis circumscribendi ratio initio simplex, [250. sq.](#) origo quaerenda in imitandi facultate, [251. sqq.](#) ubi prima rei pericula supersunt, [256. sq.](#)

Figuras literarum, a Cadmo acceptarum, Graeci alii aliis serius mutarunt, [125. sq.](#)

Flavi coloris marmora, [11.](#)

Fleetwood, [37. 41.](#)

Florentina societas librarium, qualis? [33.](#)

Formae (des moules) necessariae in plastica, [286.](#)

Froelichius, [49.](#) eius nomen fictitium, [54. 57. 237.](#) declarat numerum veterum vsum, *ibid.*

Furmontius, [4.](#)

G.

Gallandatus, [190.](#)

Gallienus, imp. adulterat numos argenteos, [51.](#)

Gattererus, [45. 129.](#)

Gemma Veneris, quae? [15.](#)

Gemmae: vsum vocabuli antiquus explicatur, [12.](#) in his describendis et distinguendis antiquorum vitia, *ibid.* [144.](#) earum distributio, [12. 146. sq.](#) sculptura, v. *Scal-*

- v. *Sculptura*. vsus apud antiquos, [17. 70.](#) ex quo tempore Romae innotuere, *ibid.* earum colligendarum studium quando inchoauit? [111.](#)
- Gemmas* plurium quasi stratorum qua ratione caelare oportet, [271.](#)
- Georgisch*, [43.](#)
- Gerbertus*, [45.](#)
- Germonius*, [47.](#)
- Gesnerus* (lo. Iac.) [55.](#)
- Gillies*, [202. 277. 305.](#)
- Glaucus*, Chius, ferruminationis auctor, [77.](#)
- Glyptice*, v. *Sculptura gemmarum*.
- Γλυπτόν*, quod dicitur? [59.](#)
- Γλύφανον*, [68.](#)
- Goguetus*, [58. 88. 90. sq.](#) [118. sq.](#)
- Goltzius*, [56.](#)
- Gorgiae*, *Leontini*, statua, qualis? [172.](#)
- Gorgonia* planta veterum, quae? [18.](#)
- Gorius*, [5. 37. 65. 72.](#)
- Gorlaeus*, [15. 69. 71.](#)
- Gosselin*, [186.](#)
- Gottwicense* Chronicon, [45.](#)
- Graeca marmora*, Romanis gratissima, [10.](#)
- Graecae tabulae pictae* per quos Romam venerunt, [86.](#)
- Graecarum literarum antiquissimae*, [7.](#)
- Graeci Codd.* antiquissimi, [30.](#)
- Graeci homines*, in artificii principatum adepti, [61. sq.](#) [306.](#) quae a Cadmo ad eruditionem accepere? [4.](#)
- [121.](#) quae ad Architecturam? [89.](#) unde opinionem iusto maiorem de Aegyptiorum hieroglyphis hauserint? [119. sq.](#) alii aliis serius mutabant literarum figuras, et scribendi ordinem, [124. sq.](#) cur signa Deorum ex auro et ebore fecerint? [179. sqq.](#) eorum progressus in delineandi arte, et quales Etruscorum, [253.](#) hi ab *eis* superati, [255.](#) illorum artifices iuuenes quomodo instituebantur, [260.](#) cur Deos figura humana praeditos fingeant, et quid sequebantur, [275. sqq.](#)
- Graeciae ruinae*, a quo editae, [97.](#)
- Γράμματα δημώδη* quando in Aegypto admista *ισογλύφοις*, [120.](#)
- Γραμματικά* vasa et pocula, quae? [114.](#)
- Granatus*, gemmae species, [16. 156.](#) varia eius genera, [156. sq.](#) ab antiquis non scalptus, [157.](#)
- Granites*, lapis durissimus, [143.](#) obelisci ex eo caeli, *ibid.* [212.](#)
- Granito orientale*, qualis lapis? [141.](#) lapides alii, quos Itali vocant *graniti*, [143.](#)
- Grapaldus*, [96.](#)
- Graphice* v. *pictura linearis*: eius honos singularis apud Graecos, unde? [259. sq.](#)
- Graphidos* scientia, quae? [79. 311. sqq.](#)
- Gratianum* argentum, [6. 22.](#)
- Grego.*

Gregorius M. P. M. libros Lat. deleuisse creditur, 31.

Gronovius, 23. 51. 72.

Gruterus, 4. 37.

Gudius, 37. eius de inscriptionum vsu iudicium, 40. sq.

H.

Hagedorn, 87.

Haltausius, 46.

Hannibal, quibus tabulis inscripsit copiarum suarum numerum, 201.

Harduinus, 50. 55. 96. 232. eius de orichalco opinio, 184. ac de pictura lineari, 311.

Havercampus, 56.

Haynius, 57. 241. sq. 244.

Hebraicae literae veterrimae, quales? 3.

Hebraici Codd. qui optimi? 20.

Helladicum ingenium picturae, 85.

Heracleenses tabulae, quales? 4. 6.

Heracleensis marmora, a quo edita? 38. sq.

Heracium marmor, 140.

Herculanenses picturae, quid docent? 85. 87.

Hercules non differebat a Vulcanq, 255.

Hermaphroditus Florentinus, 65.

Herodotus, 8. 23. 36. 40. 76. 124. sq. 127. 205. 211. 224. 230. 277. sq.

Heroes Graeci, alter aetate prouectus, alter iuuenis ac vulneratus, ex marmore Pentelico, 135.

Hesiodus, 22. 130. 182. literis Ionicis vtitur, 127. eius Cod. MS. perantiquus, 29. eius opus in tabula plumbea scriptum, 203.

Hesselius, 36. sq.

Hesychius, 81. 171. 294.

Heumannus (Ioan.) 45. 48.

Heynius accuratius explicuit *Archaeologiae* et τοῦ *Antiqui* notionem et naturam, 107. sq. quid in τῷ *Antiquo* maxime spectatum vult? 113. 180.

Hieroglyphica signa, 3. 119. iusto plus aestimata per Graecos, 120. his num literae admistae sint? *ibid.* qui ea explicari posse putant, 213.

Hieroglyphicae figurae et harum vsus, 8. non scalptae, sed caelatae, vbi? 212. sq.

Hieronymus, 6.

Hillius, Britannus, 131. eius Obseruatt. laudantur, 135. 137. sq. 140. 142. 148. sqq.

Historiam qui numis illustrant, 54.

Homeri aetate posterior marmoris vsus, 9. non item *κασιτέρου*, 23. *cupressi*, 26. metallorum, 49: item ignota aedificandi magnificentia, 90. Literas *Ionicas* vsurpatas, more nostro collocabat, 127. Eius *μάρμαρον*, quale? 130. victimarum cornua inaurandi modum quomodo descripsit, 175. Is meminit *orichalci*, 182. et scri-

- scripturae* in tabellis *Inscriptio Gr.* cum Etrusca comparata, [127](#). *Nemaufiensis* a quo, et qua via instaurata, [214](#).
- 197*.
Horatius, 10.
Huttichius, 37. 56.
Hyacinthus, gemma, [15](#). *Inscriptiones veteres*, quarum collectores et interpretes laudantur, [36](#). *sqq.* antiquissimae omnium in urbe Cypri, Cittio, repertae, 38. Graecae et Lat. antiquissimae, quae sint? [39](#). optimae et vtilissimae, quae? *ibid.* earum usus, qui? [40](#). *sq.* earum recte diiudicandarum et tractandarum ratio, [41](#). *sqq.* eae antiquitus non erant in monumentis, [210](#).
- Hymettium marmor*, [9](#). 11.
 130.

I.

- Iannon di Laurent*, negat Alabastriten ab Alabaistro differre, 137. describit *Syeniten*, [141](#). vti et gemmas, [146](#). *sqq.* 150. 262.
- Iapauenses* *vsurpant* pecuniae loco lamellas, 183.
- Iaspis*, non vnus coloris, [13](#). [16](#). gemmae species, [16](#). [167](#). duo opera caelata ex rubri coloris Iaspide, f. *Rosso antico*, 329.
- Iconicae statuæ*, quales? [77](#).
Incunula e succino, quanti Romae aestimata? 18. *alia* e Chalcedonio, 68.
- Ilex sacra* in Vaticano, cum inscriptione *vetusta*, [214](#). eius lignum *vsurpatum*, 26.
- Imaginum* in antiquis Codd. MSCC. minus pretium, [29](#).
Impluuium in aedibus, [96](#).
Inaurandi ratio veterum, [77](#). *sq.* 175. *sq.* 263.
- Inauratae statuæ* Deorum et hominum, [174](#). *sq.*
- Indi*, Aegyptiorum maiores esse, 318. et hos picturam atque *Architecturam* docuisse putantur, [250](#). [306](#). [317](#). *sqq.*
- Ingenia diuersa* picturae, [85](#).
Inscriptio Gr. cum Etrusca comparata, [127](#). *Nemaufiensis* a quo, et qua via instaurata, [214](#).
- Inscriptiones veteres*, quarum collectores et interpretes laudantur, [36](#). *sqq.* antiquissimae omnium in urbe Cypri, Cittio, repertae, 38. Graecae et Lat. antiquissimae, quae sint? [39](#). optimae et vtilissimae, quae? *ibid.* earum usus, qui? [40](#). *sq.* earum recte diiudicandarum et tractandarum ratio, [41](#). *sqq.* eae antiquitus non erant in monumentis, [210](#).
- Instrumenta scribendi*, 8. diuersa alia per *quos* inuenta, 310.
- Interpunctio*, olim fuit vocis, non scripturae, [6](#).
- Iognnes Sarisberienfis*, quid de Gregorio M. arret? 31.
- Iobertus*, [54](#). *sq.*
- Iocundus* Veronenfis, 36.
- Iones* primi literarum figuras mutarunt, et eas collocandi rationem, [127](#).
- Ionicae literae*, vnde ortae? qui eis primi vsi esse, et more nostro exarasse putantur? [127](#).
- Ionium ingenium* picturae, [85](#).
- Ionius ordo* columnarum, 91. in Asia ortus et antiquior, *ibid.* eius ratio et usus, [92](#). *sq.*
- Iosephus* (Flavius) [67](#). eius *αρχαιολογία* qualis? 102.
- Z. 4 et

- et fabella *de Sethi* columnis cum titulis, [211](#).
- Iouis* signum aureum prae-grande, [324](#). eius aliud, *Phidiae* labor, [282](#).
- Iris Chalcidonia*, gemma, [163](#).
- Isidis* protome, [161](#). stantis simulacrum ex Basalte, [139](#).
- Isidori* Etymologicum, ubi deprehensum? [32](#).
- Ισομέτρητοι* statuariae, quales? [77](#). talis est *C. Caesaris*, [214](#).
- Italicæ artis* veteris opera, [86](#).
- Italicus ordo* columnarum, qualis? [93](#).
- Ἠθῆ* et *παῖθῆ* qui exprimere coepit, [84](#).
- Imnius* (Franc.) [66](#). [75](#). [87](#). [98](#).
- Iuno* quorum a Venere non differebat, [61](#), [155](#). nec a Minerua, *ibid.* eius character peculiaris, [282](#).
- *Samia* in numis, [242](#).
- Iupiter Olympius*, opus *Phidiae*, [64](#). *Capitolinus* Romae, fictile opus, [74](#). *Labradenus* s. *militaris* in numis, [241](#). vti et *Φιλαλήθῆς* et *Ἀκραιός*, *ibid.*
- Iuuenalis*, [10](#). [75](#).
- K.
- Κασσιτερος*, plumbi species, [23](#). *κασσιτερουργῶν* laborandi methodus a quibus imitanda, [286](#).
- Κέρματα* et *κόμματα*, pecuniae loco usurpata, [225](#).
- Keyfsterus*, [14](#).
- Kircherus*, quid de literis cum Hieroglyphis Aegyptiorum statuit, [120](#).
- Κηρόχυτος* pictura, quae dicatur? [80](#).
- Klotzius*, [265](#). [272](#). [sq.](#)
- Knittelius*, [32](#).
- L.
- Labyrinthi Aegyptiorum*, quid doceant, [89](#).
- Laches*, statuaris, [292](#).
- Laconicum marmor*, quale? [9](#). duplex, [11](#). [140](#). alterum, s. *Taenarium*, [140](#).
- Lacunaria*, eorum structura, ornamenta, [96](#).
- Laocoon*, cum filiis duobus, qua ex aetate, [64](#). unde, diu obrutus, effossus tandem est, [109](#).
- Lapides soli*, rerum monumenta, [210](#).
- Lapidum tituli*, quando conquiri coepere, [111](#).
- Lapis Lazuli*, quae gemma? [169](#).
- Laqueata testā*, v. *Lacunaria*.
- Laricis feminae* tabulae, ad pingendum adhibitae, [82](#). [192](#). [sq.](#)
- Lastanofa*, [53](#).
- Lateres aurei*, qui dicti? [20](#).
- Latinae literae*, e quibus oratae? [5](#). exempla figurae veterrimae, *ibid.*
- inscriptiones veterrimae, ubi reperiuntur, [39](#).
- Latini*, per quos accepere literas, [4](#).

Leges foederis inter Rom. et *Poenos*, 201. aliae inter *varios* Graeciae populos cippis incisae, 212.

numorum antiquitatem explorandi, 234. *sq.*

Leibnitius, 46.

Lepidus, quale marmor primus Romam transuevit, 139. *sq.*

Lesbonactis, philosophi, vultus in numis, 244.

Leucosapphirus, qualis? 151.

Leucostictos Plinii, qualis lapis, 142.

Libri antiquissimi sunt gentis Israeliticae, 27. eorum forma antiquissima, *ibid.* *quadrati* cur et quomodo inuenti, 28. 208. antiquissimi fuere papyracei, 28. ipsorum ornatus varius, 29. *Latini*, *MSCC.* qui sunt antiquissimi, 31. ex quo tempore conquisiti 110. id efficiendi studium quid profuerit? 111.

Liebe, 57.

Lignae tabellae ad scribendum vsurpatae, 196. *sq.*

Lignorum genera ad artificia vsurpata, 25. Deorum signa ex eis fabricata, 191. 193.

Lineae extremae seu *lineamenta extrema*, quae? 84.

Linnaeus, 150. *sqq.*

Linus, 125.

Lippertus, 99. 158. 268. 273. 297. amphoras ex Alabastro vendidit, 299.

Lipsius, 37.

Litterae maiusculae, quadratae, *unciales*, 6. 16.

Aethiopicae cum Aegyptiis communicatae, 120.

Phoeniciae illatae in Graeciam per Pelasgos et Cadmum, 4. 122. *sq.* eadem venerunt in Latium, Hispaniam, Siciliam, Africam, *ibid.* earum figuras Graeci alii aliis maturius mutarunt, 125.

Graecae, exempla antiquarum, et qui de his scripserint? 4.

Etruscae, sunt originis Phoeniciae, 4. earum exempla et scriptores laudantur, *ibid.*

Latinae, a *Pelasgis* ortae, 5. earum exempla vbi? *ibid.* antiquissimae, vbi? 31.

Hebraicae, omnium antiquissimae, 3. non differunt a Phoeniciis veteribus, *ibid.*

Literaria Archaeologia quae tractat? 105. 107.

Literarum elegantiorum splendor vbi instauratus est, et quid fugauit? 110. *Literarum vincitura* recentior est, 7.

Literata monimenta, quae? 2. 36. 114. *sq.*

Lithodendron, 18.

Λιθοδόλλα, quae? 10.

Lithostrota, pavimenti antiqui genus, 95.

Linia, Augusta, dedicat cryptallum in Capitolio, 14.

Z 5

Linus,

- Linus, 26. 60. 75. 136. 175. sq. 200. eius Cod. MSC.
Moguntinus hodie desideratur, 23.
Loescherus, res theologicas numis illustrat, 54.
Longus, 69.
Lucanus, 26.
Lucernarum editores, 68.
Lucianus, 171. sqq.
Luculleum marmor, Aegypti, nigri coloris, 11. 140. a quibus Romanis id usurpatum, *ibid.*
Luculli, aedificandi magnificentiam in villas, cet. trahunt, 94. marmor ex eis dictum, 140.
Lumen in pictura, vide? 80.
Lunenfe marmor, Italicum et candidum, 10. sq. 136. eius nomen Italis usurpatum, 136.
Lunus, Deus, in numis, 242.
Lupus Ferrariensis, 6.
Lybicum marmor, v. Numidicum, a quo Romae usurpatum, 139.
Lychnicum marmor, 11. 135.
Lychnis, f. Lychnites, gemma, 16.
Lycurgi, Spartani, vultus in numis, 244.
Lydi numos aureos et argenteos habuere, 230. horum inuentum a quo ipsis tribuatur? 49. 230. picturae quoque communicatio cum Etruscis, 86.
Lydiu marmor, duplex, nigri coloris, 11. 140.
Lyncurium, idem quod Eletrum siue Succinum, 5. 17. etiam gemmae species, 154.
Lyfippus statuariam ad summam perfectionem euexit, 64. aereas fecit statuas, 77. in primis Alexandri M. 290. epigrammata Gr. in huius statuam, *ibid.*
M.
Mabillonius, 5. sqq. 28. 44. 46.
Macrobius, 42.
Maeniana, v. Tabulata.
Maffei statuae, 77. sq.
Masseus, 7. 38. sq. 40. sqq. 44.
Manus artificum, quid? 63.
Marcellus dactyliotheam instruit, 71.
Margaritae, usus earum quibus fuerit apud veteres, 17.
Mariettus, 149. 267.
Μάρμαρον Graecorum, quid antiquitus significabat? 130.
Marmo verde antico, quale? 140. Cipollino antico, quale? *ibid.* Porfido rosso f. Porfiro antico, 142. Statuario e Cipollino Italorum quae sint? 135. utriusque natura explicatur, 137.
Marmor Onychites, Gr. ὄνυξ, quale? 137. 142.
Marmor sculptum (relief) antiquissimum, 62. 67.
Marmora antiqua copiose recensentur, 130. sqq. eorum pulcritudo et usus exponitur, 9. sqq. 82. ars polendi et ferruminandi marmora, *ib.* eorum genera natalibus coloribusque discern-

- cernuntur, 10. clariorum et varietate colorum distinctorum indiculus, 11. 135. *sqq.* ea quomodo ab artificibus tractata, 261. *sqq.* cum titulis celebrima, 37. *sq.*
- Marmoris* proprie dicti, natura, durities cet. 130. *sqq.* id erat *vnus* tantum, vel *plurium colorum*, 131. ad quae vsurpabatur, *ibid.*
- Mars* ab Apolline non differbat, 255.
- Martialis*, 25. 28. 52. 73. *sq.*
- Martorelli*, 115.
- Materiae*, in quibus olim scriptum, 8. 196. *sqq.* ex qua numi antiqui facti, 51. *sq.* item statuæ, 76.
- Matris Dindymenæ* simulacrum aureum, 172. 324.
- Maximilianus*, imper. 56.
- Mazochius*, 37. *sq.* 138. *sq.*
- Medaglioni* qui dici possint? 52.
- Medicci*, *Cosmus*, pater, *Petrus*, filius, et *Laurentius*, nepos, 56. postremus artificum scholas instituit, 111.
- Mediobarbus* (*Mezzobarba*) 55.
- Megabyzus*, irridetur, 239.
- Membranæ* *utriusque* pars mundatur, vt scribendo apta sit, 28. eius vsus posterior vsu chartæ papyraceæ, *ibid.*
- Mensæ citreæ*, infano pretio emtæ, 25.
- Mercaturæ* faciendæ studium scribendi rationem perisse et propagasse videtur, 122. *sq.* eius peragendæ prisca via, 220. *sq.*
- Mercatus*, 11. 19.
- Mercurii* statuæ in numis, 240. eius character singularis, 283.
- Mermecydes* fecit opera eburnea, 25.
- Metalla*, eorum genera enarrantur, 20. *sqq.* taleæ metalli in antiquissimis emtionibus vsurpatae, 49.
- Mexicani* vtuntur pictis rerum figuris, 119.
- Minerva* non differt a *Iunone*, 255. eius lineamenta singularia, 282. *Areæ* signum inauratum, 175.
- Minii*, coloris, vsus, 79. eius muniendi necessitas, 82.
- Minos*, Cretensis, leges suas in tabulis aeneis promulgauit, 202.
- Missiones honestæ*, quot repectæ sint? 202. earum antiquissima vbi edita, *ibid.*
- Mithrae*, simulacrum aureum, 171.
- Mithridatis* dactylitheca Romam deportata, 71.
- Μόλιβδαις*, in quo Hesiodi liber scriptus, 203.
- Molochites*, gemmae species, 16. 169. vel *chrysocolina*, 16.
- Monimenta* antiqua literata, 2. 36. ea qui collegerunt? 36. *sq.* singulare Aegyptiacum, 212. *sq.*
- Monochromata*, genus picturae, 79. 313. eorum antiquitas et pretium, 83. 311.
- Mono-*

- Monogrammi*, quatenam picturae? 79. 311. *Dei*, quales? *ibid.*
- Montefalconius*, 4. 6. sqq. 29. 32. sq. 68. 95. 124. sq.
- Morellius*, (Andr.) 55. 57.
- Morion*, gemmae species, 16. 155.
- Moses* scribendi artificium ab Aegyptiis non didicit, 121.
- Muinteri*, liber laudatur, 323. varia ex eo excerpta, 324. sqq.
- Muratorius*, 38. eius thesaurus, 62.
- Murrhina* veterum, an *Porcellana* nostra? 18.
- Museum Capitolinum*, quae opera antiqua adferuat, 139.
- Musica* opera veterum, quae? 95. *Praenestinum*, *ibid.* eorum scriptores, *ibid.*
- Myronis* opera adhuc dura, 63. sq.
- Mys*, caelator, 68.
- Nicias* circumlitio excellens, 10.
- Nicias*, Milesius, sculptor, 191.
- Nigri coloris* gemmae, 16. marmor. 139. 140.
- Nigrum plumbum*; 24.
- Niobe* cum infantibus, 64.
- Norifius*, 37. 54.
- Notae Tironis*, v. *Tiro*. *Notarum* varia genera, 7. sq. de hieroglyphicis Aegyptiorum, 8.
- Numariorum librorum* genus duplex, et potiores, 54. sq.
- Numi antiqui*: quis primos signauerit, non constat, 49. 224. sq. 232. sq. eorum distributio, 53. alii *ἀσχροί*, alii *ἐπὶ ἀσχροί*, 222. in iis quid maxime spectandum? 53. eorum multiplex usus, *ibid.* 237. sqq. cautio in eis recte tractandis adhibenda, 54. eorum colligendorum et edendorum studium quando inchoauit? 53. sqq. 111. musea hodierna iis instructa, 56. leges eorum vultutatem probabiliter cognoscendi, 234. sq. antiquos deprauandi viam, quis docuit? 113. figurarum in illis exhibitum circumscriptio qualis? 246. eorum amantes pictores, *ibid.* ex eis artis, rerum figuras lineis circumscribendi, progressus discendi, 256. sq.
- Numi contornijati*, quales? 52.

N.

- Natales* marmorum et discrimen, 10.
- Natterus*, egregius sculptor, caelauit *Britanniam vietricem*, 271. sq.
- Nero*, imp. emit capidem murrhinam infano pretio, 19. primus phengite vtitur, 20. eius aetate testudo pingi coepta; 25. ridiculus Apollinis imitator, 240. Alexandri M. statuam inaurari iubet, 291.
- Neumannus*, 236. 257.
- Niccolo*, quam gemmam sic vocant Itali, 165.
- Numi*

Numi Hebraei *ci* ante Simonis Maccabaei tempora cusi esse vix videntur, 49.

— *Punicæ*, vbi reperiantur exhibiti? 50.

— *Persicos*, quis primus signauerit? 51.

— *Graecorum* antiquissimi, *ibid.* *Amyntae*, *Phidonianus* et *Cyrenaeus*, *ibid.* 232. *sqq.* hi *Latinis* diu postpositi, 111. horum vsus latissime patens, 245. horum causa quid adhuc faciendum, *ibid.*

— *Romanorum*, materia varia, 51. *aurei*, ex auro purissimo erant, vti et *Graecorum*, *ibid.* an ex aere Corinthio facti? 51. *sq.* variant qua argentum, *ibid.* non item qua magnitudinem, 52.

Numidicum marmor, *flaui coloris*, 11. item *atri*, 139.

O.

Obelisci Aegyptiorum, 89. e *Granite*, 143.

— *Oberlinus commendatur*, 219.

Obryzum quale? 20.

Obsidianum marmor, *Aegyptiacum*, ferrei coloris, 11. 140. lapis, imitando factus, 72. opus ex eo paratum, *ibid.*

Occhio de' gatti *Italorum*, qualis gemma? 167.

Oenomai domus fulmine percussa, 252.

Olei vsus olim nullus in coloribus subigendis, 80.

Olineriis, 37.

Onychites, marmor, 11, 147.

Onyx, gemmae species, 16. 165. vt et marmoris, 142.

Opacae gemmae, 13.

Opalus, e genere gemmarum, 13. *sq.* 168. infanum in eo pretium, 14.

Opera veterum suppeditant varia discenda, 1. *sq.* sunt literata et literis carentia, *ibid.* 36. 114. *sq.* eorum materia et forma, 2. *aeris Corinthii* pretiosa, 22. *eburnea*, 25. caelata, quae? 59. vetustissima qualia erant? 60. *Aegyptiorum* et *Etruscorum*, 61. dura, quae vocantur *Ciceroni*? *ibid.* 63. alia celebrata, 64. eorum vsus varius, 66. antiqua, qua ratione et mente considerari possint? 102. *sq.* qui *Aegyptiaca* imitari iussit, 132. *anaglyphorum* insignis utilitas, 325. *sqq.*

Ophites, marmor, 11. 141.

Orbes, in parietibus, quid? 96.

Orbis sculptorum, v. *Terebra*. 267.

Ordo columnarum apud veteres triplex, *Doricus*, *Ionicus*, *Corinthius*, explicatur, 91. *sq.* ordo *Caryatidum*, apud *Vitruuium*, qui? 93. *Tuscanicus* et *Italicus* explicatur, *ibid.*

Orichalcum, natum et facticium, 22. coniectura de priore, 182. *sqq.*

Orpheus, 125. 197.

Ovidius, 18. 26. 74. 80.

Oxonienſia marmora, a quo edita, [37.](#) aliud [225.](#) v. *Parium*.

P.

Paederos, gemma, [13.](#) [15.](#)
Palaeographiae numismati-
cae pericula. [234.](#)

Palatii Diocletiani ruinae,
[98.](#)

Pallas, in villa Albana, [64.](#)
alia *Phidiae* opus, *ibid.*

Palmae lignum uſurpatum,
[26.](#)

Palmyrena marmora cum ti-
tulis, [38.](#)

Palmyrenarum ruinarum
editores, [97.](#) quid de ar-
chitecturae originibus
exiſtiment? [88.](#) magnifi-
centiae exempla ſubmini-
ſtrant, [94.](#)

Pamphilus, Apellis magiſter,
quid popularibus ſuaſit et
perſuaſit? [256.](#) [259.](#)

Pangonios, e genere cry-
ſtallorum, [13.](#)

Panthei columnae, quo ex
marmore caeſae, [142.](#)

Papebrochius, [6.](#) [43.](#)

Papyri in ſcribendis libris
uſus antiquiſſimus, [28.](#) v.
Libri et Codices.

Parabola, lineae, uſus in
artiſciis, [61.](#) in vafi an-
tiquis, [297.](#)

Παραφραſαμένα, qui mutauit?
[60.](#)

Parietaria, pictura, [84.](#) ſq.
eius plures repertae, [109.](#)

Parietes piſti, cera obducti,
[81.](#) de eorum ornatu re-
liquo, [95.](#)

Parium marmor, [f.](#) *Chroni-*
con, [225.](#) [231.](#) a quibus
editum, [231.](#)

Parium marmor, (il *Paro*
antico) quale? [9.](#) [11.](#) [135.](#)
quibus nominibus aliis vo-
cetur? *ibid.* ei primas de-
ferebant Graeci, *ibid.* diſ-
crimen inter hoc et *Pen-*
telicum, [135.](#) eius expul-
vere gluten paratum, [10.](#)
quibus ſtatuis idoneum
erat? [135.](#) opera ex eo
facta, quae Romae adfer-
ventur? *ibid.*

Parrhaſius, ſymmetriam in
picturis perfecit, [64.](#) de-
ſcripſit Mineruae clype-
um, [68.](#) eius *Hercules*, [284.](#)

Pafiteles, plaſticeſ laudat,
[73.](#) [307.](#)

Παρθῆ et *Ηρῆ* qui exprimere
coepit, [84.](#)

Patinus, [35.](#)

Pauonaceum marmor, ad
quae minus adhibitum,
[131.](#)

Pauſanias, [60.](#) [62.](#) [68.](#) [75.](#) ſq.
[90.](#) [125.](#) [135.](#) [138.](#) [181.](#)
[191.](#) ſq. [202.](#) ſq. [212.](#) [221.](#)
[275.](#)

Pauſias, Sicyonius, primus
pictor nobilis in encauſti-
ca pictura, [80.](#)

Pecunia appendi ſolebat, [223.](#)
ſq. a quo prima ſignata
videtur, [226.](#) ſq.

Pedeſtres ſtatuae, [77.](#)

Pelagii literas inferunt Grae-
ciae, [4.](#) in Italiam ad *La-*
*tin*os et *Etruſcos*, *ibid.*
[126.](#) diu priſcas literarum
figuras adhibent, [125.](#) cur

Pelas-

Pelasgicae dictae sint literarum *Phoeniciae*? 126.

Pellerinus, 50. 55. 57. 257.

Pelles caprinae et ouillae ad scribendum *vsurpatae*, 204. earum latus utrumque ad scribendum paratur, 208.

Pellucidae gemmae, 13.

Pentelicum marmor, quale? 9. *sqq.* ubi caesum? 135. ubi *l'alladis* signum ex eo factum exstat, *ibid.*

Peperino lapis, ex quo columna *Duilliana*, 216.

Περιστύλιον, in aedibus privatis, 96.

ΠεριΦανή et *πρόστυπα*, de figuris, quae? 67. 300.

Perizonius, 49.

Perraltus, antiquitatis obtrektor, 85.

Persae reprehendunt humanas Deorum Gr. *figuras*, 277. *sq.*

Persicos numos qui primus percussit, 51.

Personae allegoricae in numis, 244. *sq.*

Petrarcha, 56. *literarum* amans libros *MSCC.* conquirebat, 110.

Πετρέλαιον in gemmis scalpendis necessarium, 267.

Petronius emit trullam murrhinam infano pretio, 19.

Pentingerus, 37.

Φατνωμακτα, 96.

Phengites, marmor, idque pellucidum, 11. 136. eius usus, 20.

Phidias, auctor est novae in arte statuaria aetatis et formae, 63. fecit opera

eburnea, 25. caelavit etiam, 54. fecit statuas aereas, 77. eius opera sunt exiguae gratiae, sed perfectae artis, 64. quae omnium celeberrima, 177. 179.

Phidon, *Argius*, *numorum* signatorum auctor censetur, 49. 224. *sqq.* eius numus num antiquissimus sit? 50. 232.

Philander, 92.

Philippus, dux *Aurelianus* *is*, quid *instauravit*? 72.

Phoci gemma scalpta in anulo, 70.

Phoenices, primi numis vfi videntur, 50. item invenisse et propagasse scribendi rationem, 122. *sq.*

Phoeniciae literae reliquarum omnium fons, 3. propagantur et paullatim mutantur, 4. 125. eis inscripti sunt numi, 50.

Phoenicium Alphabetum fons reliquorum, 124. *sq.* eius literae pedetentim mutantur, 4. 125.

Phrygium marmor, candidum et orbiculis purpureis distinctum, 11. 135.

Phryx moribundus, ex marmore *Pentelico*, 135.

Pictae rerum figurae initium scribendi, 3. 119.

Pictorum celebriorum inter veteres nomina, 84. eorum praestantissimi inter recentiores colligebant numos antiquos, 246.

Pictura quo tempore et ubi inuenta sit, non constat,

78. eius primum vestigium est apud Chaldaeos, *ibid.* sed initio erat maxime rudis, 79. et facta est in parietibus et fornicibus, 81. 86. Alexandri M. aetate perfectionem attigisse videtur, 79. eius initium et progressus explicantur, 79. 83. /q. non inferior fuit sculptura, 85. vtebatur etiam cera, 80. /q. apud Romanos ante in usu fuit, quam Graeci eo venissent, 86. eius reliquiae quem usum habeant et a quibus sint editae? 86. per quem et quo praesidio ea instaurata, 109. 315. /q. Vtitata olim fuit in vitro, 82. in marmore, *ib.* in tabulis, *ib.* in linteo, 83. in ebore et cornu, 81.
- Pictura in buxo*, quis hanc discere iussit iuvenes? 256. 259.
- Pictura linearis*, 58. 79. 83. quis eam inuenit? 310. et magis perfecit? eius ratio exponitur, *ibid.*
- Pictura marmoris*, quando orta, 9. /q.
- Pietre di paragone*, lapides sic vocati ab Italici, 140.
- Pisana marmora*, a quo edita, 37.
- Pisaurensis marmora* quis edidit? *ibid.*
- Plagulae voluminum* contextendae num permutari potuerint? 27.
- Plasticae veterum*, qui? 74. /q.
- Plastica antiqua*, quid tractauerit? 73. eius exsequendae ratio describitur, 285. /qq. de ea quis disputauit? 307.
- Plato*, 22. 186. /q. 202. eius de orichalco opinio, 186.
- Platonis iunioris epigramma* Gr. 158.
- Plautus*, 52.
- Plinius maior*, 9. 10. 12. /q. 16. /q. 20. 22. 24. 26. 51. 59. 63. /q. 69. /qq. 76. /qq. 80. /qq. 84. 88. /q. 94. 128. 131. 133. /q. 136. 138. 140. /q. 150. /qq. 171. 184. 193. 214. 256. 261. 265. 290. /q. 307. eius errores quae gemmas, unde nati? 144. /q.
- Plinii secundi villa*, 94. eius de auunculo narratio, 145.
- Plumbare*, quid sit? 24.
- Plumbi nigri* qui usus antiquus? 24. Romae signatum fuit, sed non ad usus publicos, 52.
- Plurium colorum marmora* ad quae non adhibita, 131. /q. quibus in operibus usurpari poterant, 133.
- Plutarchus*, 51. 74. 172. 199.
- Pocockius* laudatur, 38. /q.
- Polia*, lapis nobilior, 19.
- Pollux* (Iul.) 23. 138. 226. /q.
- Polybius*, 23. 75. 201.
- Polycleiti signa*, quadrata cur sint dicta? 64. eius Canon qui fuit, *ibid.*
- Polycratis gemma*, 17. /q. 70.
- Polygnotus*, pictor nobilis, 84.
- Pompeiani triumph* splendor, 17.

- Pompeius** primus murrhina inuexit Romam, 19. dedicat Mithridatis dactyliotheam, 71.
- Populi lignum** vsurpatum, 26.
- Porphyretici marmoris** patria et color, 11. 142. varia eius genera, *ibid.* statuæ Claudii ex eo factæ minus probatæ, 133. alia ex isto caesæ, sunt Venetiis superstites, *ibid.* tabula cum titulo inciso, *ibid.*
- Porticus** ab aedibus priuatis venere ad templa et alia opera publica, 91. ad Romanorum villas, 94. **columnnae** in eis magnificæ et necessariae, 91. 94.
- Πάρμα**, quæ dicta sint? 138.
- Porus**, lapis candidus, 138. ad aedes et statuas paraudas vsurpatus, *ib.* maxime ad incidendos titulos, 216.
- Posidippi** epigramma in Alexandri statuam, a Ly. sippo factum, 290.
- Posidonius** credebatur esse Atlanticam insulam, 186.
- Posis**, insignis artifex, 75.
- Potterus** (Ioan.) 60. eius **ἀρχαιολογία**, qualis? 102.
- Praenestinum musium**, 95.
- Praetoria** in aedibus, quæ? 96.
- Pramnium**, gemmae species, 16. 155. unde nomen duxisse putetur? *ibid.*
- Prasius**, gemmae species, seu **gemma prasina**, 14. 161. eius viriditas, qualis? 15.
- Praxiteles** quid arti statuariæ adiunxerit? 62. 64.
- cur operum suorum circumlitionem requirerit? 10.
- Prideausus**, 37.
- Principum** Gr. in aedibus quid erat, 91. item in Romanorum villis, 94.
- Προσύλιον** in aedibus priuatis, 96.
- Proconnesium marmor**, 11. 136.
- Pronapides**, 125.
- Propertius**, 19.
- Proplasmata**, quid? 75. e cetera fictorum ingens pretium, *ib.* **eorum fingendorum** necessitas, 261. 267.
- Propylaeum** Atheniense quis pinxerit? 84.
- Πρόστυπα**, v. **Περιφανῆ.**
- Protogenes** quid pinxerit? 34.
- Protomae**, Romanorum in atriis quæ fuerint? 75. in basibus ex Alabastro, ubi? 138.
- Protypa**, quæ? 75. 288.
- Psalterium Turicense**, quis descripserit? 29.
- Pudentianae aedes** Romae, 139.
- Pulcritudo marmoris** quomodo aucta, 9.
- Puluis adamantinus** in scalpendis vel caelandis gemmis necessarius, 266. 79.
- Punicos numos** quis promulgauit? 50.
- Purpurei coloris marmora**, 11. 142. gemmae, 15.
- Purpureus liquor**, scribendo aptus, 9.
- Pustulatum**, s. **Pusulatum argentum**, quale? 21.
- Pyra.**

- Pyramides Aegyptiorum*. 89. *Riccardus*, 38.
 eae cum Indorum *Pagodis*
 comparantur, 319. *sq.*
Pyrgoteles, artifex summus
 gemmarum scalpendarum,
 70.
Pyropoecilus lapis Plinii, qua-
 lis? 141.
Pyropus, gemmae species,
 16. 150.
Pyrrhi annulus, 17.
Pyrrhonismus diplomaticus
 fugiendus, 47.
Pythagorae vultus in numis,
 244.
 Q.
*Quadratorum librorum in-
 ventum, cui tribuatur?* 28.
*Quadratura statuarum vete-
 rum*, quae? 64.
Quadraturae vitreae, in pa-
 rietibus, 95.
Quintilianus, 84.. eius Cod.
 - *MSC.* hodie desideratur,
 33.
 R.
Raphael Sanctius, *Vrbinas*,
 pictor insignis, 109.
Ravianus Cod. Berolinen-
 sis, qualis? 33.
Reinesius, 37. 41.
Relandus, 49.
Rescripti codices quanto da-
 mno fuerint? 31. adhuc
 reperiuntur, 32.
*Retinensium specuum pictu-
 rae*, 82.
*Rhodi ornamentum singula-
 re*, 284.
Rhodiorum sedecim signa
 aurea Deorum, 172.
Rhoecus, statuarius, 76.
Rhyparographica, genus
 picturae, 85.
Riemius (A.) 248. Aegy-
 ptios contendit architectu-
 rae et picturae rationem
 ab Indis accepisse, 250.
 306. *sqq.* eius de *pictura
 lineari* sententia, 311. *sq.*
Rinckius, 59.
Roma excipit artem e Grae-
 cia expulsam, 65. *sq.*
Romani praeis literarum fi-
 guris vsi sunt, 128. quae
 similes erant Graecorum
 veterimis, *ibid.*
Rota sculptorum, v. *Terebra*.
Rubei coloris marmora, 11.
 141. gemmae, 15. *sq.*
Rubinus, gemma, 16. eius
 natura et genera, 150.
 quibus nominibus aliis ve-
 niat, *ibid.*
Ruinae Graecae, 92. 94. 97.
 earum editor, *le Roy*, 97.
 S.
Salmasius, 59. 75. 81. 91. 94.
 eius error notatur, 127.
Samaritanis literis inscripti
 numi, 49.
Samia terra, 297. *vasa*, 301.
Samii quid de Deae suae
 simulacro credebant, 243.
Sandwicense marmor, a quo
 editum, 38.
Sangarius, v. *Coralius*.
Sapphirus, gemmae species,
 15. 150. *sq.* ignis vehemen-
 ti calore albescit, 149. 152.
Sardachatae, gemmae, 16.
 164.
Sardae, gemmae, 15. 163.
Sardonyx, gemmae species,
 16. 164. in Polycratis an-
 nulo, 17.
 Sau-

Säurias, *Samius*, quid in-
venerit? 310.

Scaliger, laudatur, 4. 37.
eius error notatur, 127.

Scalprum differebat a caelo,
65.

Scalptae gemmae, earum su-
perficies an olim scalpta?
69. *sq.* earum collectores
antiqui et noui laudantur,
71. *sq.* quid in eis maxime
spectandum? 68. *sq.* qua
via et ratione versati sint
et versentur artifices in
eis parandis, 267. *sq.*

*Sculptura gemmarum anti-
qua*, quae fuerit? 68. non
omnes gemmas tractauit,
ibid. serius inuenta est,
quam poliendi artificium,
70. *vsus* eius antiquissimus
in annulis signatoriis, *ibid.*
Alexandri aetate perfe-
ctionem adeptae est, *ib.* eius
progressus inter Romanos
et alios populos, 71. an
a sculptura differat, et
quomodo? 59. Constanti-
nopolin quando abiit, 266.
ibi vna cum instrumentis
seruata, in Italiam rediit,
267.

Scauri dactyliothea, 71.
quale marmor ille Romae
vsurpauit, 140.

Scelmis, v. *Smilis*.

Scepticismus diplomaticus,
44. idem vnde nascatur
in rebus affabre factis? 65.

Scholae artium complures,
63. 85. vnde ortae? *ibid.*

Schottus (A.) 55.

Schottus (I. C.) 232.

Schraderus, 49.

Schwartzius, 29.

Scribendi auctor, incertus, 3.
nec certo indicari potest,
117. *sq.*

Scribendi compendia, cuius
fuerint originis et *vsus*, 7.
eorum interpretes, *ibid.*

Scribendi instrumenta anti-
qua, 8. item materia, *ib.*

Scribendi ordo antiquissimus
et varius, 5.

Scribendi origo et progressus
probabilis, 3. 117. 122.

Scriptura, Aegyptiaca habet
vestigia scripturae Phoeni-
ciae, 5. quae hieroglyphi-
ca dicitur, 8. 120. *sq.*

— Graeca et Latina fuit
primum maiusculis literis,
post minutior facta, 6. fuit
ab initio sine signis di-
stincte legendi, et verbis
sine interuallo continua-
tis, *ibid.*

Scripturae artificium ab Ae-
gyptiis non propagatum
121. a Syris inuentum vi-
detur, 122. *sq.*

Sculptura v. *Scalptura*. Ea
cur architecturam ante-
gressa videatur? 88.

Seguierius templi antiqui ti-
tulum quomodo effecerit?
214. *sq.*

Semipellucidae gemmae, qua-
les? 12.

Scutum R. de Bacchanalibus,
5. in quo scriptum, et a
quo editum, 39. 201. vbi
hodie adseruetur? *ibid.*

Seneca, 10. 14. 96.

Septem fornices seu camerae
(le sette celle) quae dictae
Aa 2 sint,

- sint, et quae ibi detecta, *Solonis* tabulae legum, **26.**
 109.
Septimius Severus mutat numos argenteos, **51.**
Serpentino antico, quale marmor? **141.**
Servius Tullius, Rex Rom. *aes* signat, **51.** eius prudentia, **199.**
Sesoftris columnas cum titulis collocabat, **211.**
Shave, (Th.) **95.**
Siccum, in quo pictum, **81.**
Sicyonia schola artium, **63. 85.**
Σιδερούργων in ferro fundendo rationem statuarios imitari oportuit, **286.**
Sigea inscriptio, **4.** edita, **39.**
Signa mera in scribendo usurpata, **3.** **119.**
Similitudo aris quando iam expressa videatur, **79.**
Simon Maccabaeus ius numos cudendi *Syris* extorquet, **49.**
Simulacra hominum e lignis facta, **192.**
Sinenium nunti, quales? **49.** **223.**
Σκευή χαράμενα, quomodo facta, **74.**
Smaragdoprasus, gemma, **162.**
Smaragdus, **14.** sculpti hodie sunt rari, non olim, **69.** de quo dubitatur, **153.**
Smetius, **37.**
Smetis, artifex celebris, **62.** **243.**
Smyris, lapis in gemmis poliendis necessarius, **266. fq.**
Smyrnaeum marmor i. chronicon, **225. 231.**
Solonis tabulae legum, **26.** quibus tabulis incisae erant, **198. fq.**
Spanhemius (Ezech.) **4.** **53. fq. 150. 232. 237.**
Specularis lapis, cuius usus? **20.**
Sperlingius, **221. 232. fq.**
Sphinx par ex Balute, ubi? **139.** alia ex aere Corinthio, **78.**
Sponius, **37. 95.** qualem Archaeographiae *σκιγραφήν* delinearit? **105. fq.**
Stannum de usu eius antiquo, **23.**
Stateris aurei valor, **51.**
Statius, **94.**
Statuae: Graecarum ex aetate rudiori et politiori reliquiae, **62. 64. fq.** earum varia genera, **77.** in principio per partes fusae sunt, ibi coeptae etiam sunt inaurari, **21. 77. 291.** aenearum princeps quae? **78.** pedes earum quis primus expresserit, **60.** earum quadratura ap. veteres, quae sit? **64.** integrae ex auro, **171. fq. 324.** aliae ex auro et ebore, **177. fq. 324.** aliae ex lignis variis, **191. fq.** quae in numis cernantur, **239. fq.**
Statuaria, unde et a quibus auctoribus profecta sit? **76.** qua materia usa? **59. 76.**
Statuarii qui dicti sint? **74.** quid aeri liquefaciendo admiscebant, **287.**
Statuarum colligendarum studium quando incepit? **111.**

Stelae,

Stelae (στέλαι) apud Arabes a Plinio memoratae, 211. aliae Athenis positaе, 212.

Stofchius, 71. eius thesaurus gemmarum editus, 72.

Strabo, 171. 187. 225. 242.

Succini natales, et vsum Romani accipiunt, 17. sq.

Suetonius, 14. 17. 22. sq. 71. 77. 91. 94. sq. 303.

Suidas, 199.

Supellex aurea, 21. mera antiquaria, 111.

Surrentinum Pollionis, 94.

Swintonus, 5. 39.

Sycomori lignum vſurpatum, 192. sq.

Syenites, lapis, 140. opera ex eo facta, 142.

Syllabica scriptura vſurpata, 119.

Syllae ſtatuae aureae, 172. sq.

Συμβεβηκότα qui fecerit? 65.

Symbolica ratio cogitatorum exprimendorum fuit antiquiſſima, 3. de eius origine non conſtat, *ibid*.

Synnadicum marmor, ſ. Phrygium, 11. 136.

Syri, latiori ſignificatione ſumti, ſcribendi artem inveniſſe et propagariſſe putantur, 122. sq.

T

Tabula marmorea caelata (relief) antiquiſſima, 62.

Tabulae ex Alabaſtro ſectae, aptae titulis incidendis, 137. e larice, femina, factae ad pingendum adhibitaе, 82. 192. sq.

Tabulae Heracleenſes, 46.

Tabulae lignae cum ſcriptura, 196. ſqq. Romae quo-

que vſitatae, 199. *aeneae* eas cur exceperint, 200.

202. sq. *plumbeae* ad ſcribendum adhibitaе, 204. sq.

Tabulae Traianianae et Antoninae columnae, quo ex marmore ſectae, 136.

Tabulata in aedibus, quae? 94.

Tachygraphia quid pepere-rit? 7.

Tacitus, 19. 128. 221. 243.

Taenarium marmor, 11. 140.

Talos, Minois amicus, iuſtitiae adminiſter, 202.

Tarquinius Priſcus in Italiam attulit Ionicas literas, 128.

— *Superbus* legum tabulas aufert, 199.

Taurinenſia marmora c. titulis, 37.

Taurocolla, 10.

Taygetus, mons viridis marmoris ferax, 11. 140.

Taylorus, 38. emendat Lyſiae locum, 138.

Tectorium, in quo pictum, 81.

Tectorum in aedibus priuatis et ſacris diſcrepantia, 91.

laqueatorum ornatus, 96.

Tegulae, pictae, inauratae, marmoreae, 94.

Telecles cum fratre, Apollinem Pythium fabricauit, 76.

Telephanes, Sicyonius, picturam prouehit, 83.

Temperatura in aere fundendo neceſſaria, 76.

Templum Theſei et *Minervae* Athenis, quid doceat? 88.

Erechthei columnas Caryatidum habuit, 93. sq.

Diana, 3 nae,

- nae, Romae, cum columna,
 literis antiquissimis nota-
 ta, 128. *Delphicum*, a qui-
 bus et ex quo lapide aedi-
 ficatum, 138. *Vestiae rude-*
ra quo ex marmore, 135. *sq.*
Teraphim Labanis, quid? 59.
Terebinthus, 26. vasa ex eius
 ligno facta, 293.
Terebra, vulgo rota, instru-
 mentum sculptorum, 267.
Tertullianus, 25.
Tessellata pavimenta, quae?
 95.
Testudo ornatui olim infer-
 viebat, 25.
Τετραγωνα ἀγάλματα,
 quae? 60.
Thasium marmor, et *opera*
 ex eo facta, 142. *sq.* *Chri-*
stii de eo discrepans sen-
 tentia, 143.
Thautum iactabant Aegyptii,
 scribendi auctorem, 119.
Theatri Herculanensis inscrip-
 ptio, qui possit instaurari?
 215.
Thebaicum marmor, Aegy-
 pti, nigri coloris, 11. 140.
Theocritus, 191.
Theodori, duo statuarii, 76.
 alter Apollinis Pythii sta-
 tua nobilitatus, *ibid.*
Theophrastus, 82. 132. 135.
 138. 148. 150. *sq.* perperam
 intellectus a Plinio, 294.
Thericles, qui fuerit? 293. *sq.*
 Plinii de eo error, *ibid.*
Thericlea vasa quae? 67. 74.
 qui de iis scripserit, 295.
 303.
Thermae Diocletiani et Ca-
 racallae, 143.
Thespidis, poetae, vultus
 in numis, 244.
Thucydides, 211.
Thunbergii de numis Iapanen-
 sium commentatio, 213. *sq.*
Thymoetes, 125.
Tiberianum marmor, qua-
 le? 141.
Tibure, in villa, reperta sta-
 tua, 62. villam quis aedi-
 ficarit et ornavit? 132.
 signa nuper ibi effossa, *ib.*
Tiburtinae lamellae, 5. 39.
Tiburtinum Vopisci, 94.
Timanthes, pictor nobilis, 84.
Tironis notae, quae? 7. ea-
 rum interpretes et libri iis
 scripti, 7. *sq.*
Titi thermae, et picturae ibi
 repertae, 109.
Tituli s. inscriptiones, qui-
 bus marmoribus incisi?
 216. ex quo tempore con-
 quisi, 111.
Togatae statuae, 77.
Τόποι picturae, quid? 80.
Topasius, gemmae species,
 14. *sq.* 154. complura eius
 nomina, *ibid.*
Toreumata quae appellat Ci-
 cero, 59.
Toreutice antiqua, an aetate
 prior *pictura* lineari? 58.
 fuit antiquissima artium,
 quarum opera spectantur,
 59. late patet apud vete-
 res, *ibid.* ratio verisimilis
 eam exsequendi, 259. *sq.*
 utilitas operum eius co-
 gnoscendorum, 66. horum
 varietas, *ibid.*
 — *Graeca*, principatum
 tenet, 61. initium et in-
 cremen-

- erementa eius, 60. sqq. eius
scholae potiores, 62. sq.
Toreutice apud *Aegyptios*,
qualis fuerit? 61.
— apud *Etruscos* qualis?
ibid.
— *Romanae* initia, pro-
gressus et corruptio, 65. sq.
Τοευτὸν, quid dicatur? 59.
Traianae columnae tabulae,
ex quo marmore? 136.
Transitus colorum, ap. Ouid.
quid? 80.
Treccia primus scalpsit ada-
manta, 69.
Trichora, 94. 96.
Triclinia, 96.
Triglyphae, quae sunt? 93.
quo ex marmore caedi
poterant? 133.
Triumphus Pompeiani et *Au-*
gustei splendor, 17. vti et
Caesaris, 25.
Trombellii libellus commen-
datur, 219.
Trulla Antiochi, 14. *mur-*
rhina, quanto emta? 19.
Turcicus, gemmae species,
16. sed *Turcoides*, seu
Turchinus non vera gem-
ma. 170.
Turnbullus, 87.
Turni arma, 183.
Tuscanicus ordo *columnarum*
valde simplex, 93.
Tychsenius quid de literis
Aegyptiacis statuatur? 121.
Typographia, in causis est
amissorum Codd. MSCC.
32.
Tyrium marmor, candidum,
10. sq. 136.
- V.
Valens (Vaillant) 5. 55.
Valesius, 96.
Varro, 64. 96.
Vas vitreum, literatum et
artificiosum, 115. 300.
Vasa Campana, 74. 301.
Etrusca, 293. 304. *Nolana*
et *Sicula*, 328. sqq.
Vascularii, qui? 22.
Vasorum antiquorum mate-
ria varia, 300. sq. usus va-
rius, *ibid.* officinae variae,
303. *Thericlea* et *Corin-*
thia celeberrima, *ib.*
Velasquez, 4. 50. vnde literas
antiquas parum cognitae
fluxisse demonstret, 125.
Velleius Paterculus, 25.
Veneris simulacrum fictile,
75. *Gnidiae* statua in nu-
mis, 241. *Paphiae* itidem
in numis, 243. eius signum
non differt a *Iunone*, 255.
lineamenta eius singularia,
282.
Vermiculata opera, quae mar-
mora poscebant, 133.
Veronensia marmora, cum
titulis, 37.
Verres, quale argentum
contemserit, 22.
Veruculum in pictura encau-
stica, 81.
Veteres quid per opera va-
ria posteris tradiderint, 1.
eorum vitia in describen-
dis gemmis, 12.
Victimarum cornua inauran-
di ratio apud Gr. et Rom.
175.
Vigor seu *τόνος* in pictura,
quid? 80.
- Villae*

- Villae* Romanorum magnificae, 95. *Adriani*, quibus signis exornata fuit, 132.
Violaceae gemmae, 3.
Virgilius, 25.sq. 68.
Viridis coloris marmora, 11. *gemmae*, 14.
Vijconti, editor Musei Pio-Clementini, 132.sq.
Vitrum, eius caelandi et scalpendi artificium apud veteres laudatur, 72.sq. in eo fiebant picturae, 82. *figuratum et pictum*, ex quo tempore varie vsurpatum, 95.
— *Obsidianum*, 72. quod quis *imitatus* sit? *ibid*.
Vitruvius, 79. 82. 85. 90. 92. 102.sq.
Vitulus, Aaronis, 59.
Vmbilici voluminis, quid? 27. interdum picti, 28. credibilis eorum origo, 206.
Vmbra in pictura, 80.
Voluminum antiquissima fuit forma librorum, 27. quae ratio fuerit? *ibid*. eorum vsus non sustulit librorum quadratorum inuentum, 28. credibilis eorum causa et origo, 206.sq.
Vossius, 28.sq.
Vrsatus (Sert.) 7.
Vtilitas cognoscendi opera antiqua. 1. 66.
Vulcanus non differt ab Hercule, 255.
- W.
Wachterus, 221. 225. 232.
Wagnerus, 231.
Waltherus, 7.
Warburtonus, 3. 8. 118. sq. 277.
Watsonus, 189.
Weinlig, 142.
Wesselingii libellus commendatur, 42. eius observatio ad Herodotum, 127.
Wetstenius, 32.
Witthemius, 38.
Winkelmanus, 21. 39. 50. 58. 61. 64. 99. 72. 74. 77. 81.sq. 111. 135. 174. 188. 193. 235. 264. 297. eius historia Artium Italice versa, 115.
Witzleben, 257.
X.
- Xerxes* reperit cippum cum titulo, a Croeso positum, 211.
Ξόανα, signa Graecorum, quae? 60. 275.
Y.
- ὕψλα χαλκῇ* cum tabulis de-
fossa, 203. iterum effossa, 207.
Z.
- Zeunius*, promulgat Christi libellum, 107.
Zeuxis, pictor perfectus, 84. ex albo pinxit, 83. reprehensus ab Aristotele, 255. eius Helena, 284.
Zophori qui dicuntur? 93. quibus e marmoribus caedi poterant, 133.

